

سیر روز مالیرم در افغانستان

نویسنده

محمد کاظم اسپنک

A

**Short History of Journalism
in Afghanistan**

Vol. I

By

Mohammad kazem 'Ahang

Editor of the Journal

Afghanistan

**Published by
The Historical and Literary
Society of Afghanistan
Academy**

Kabul, 1970

مطبعة دولتی

افغانستان اکادیمی

۷

انجمن تاریخ وادب

۱۰۱

سیر ژورنالیزم در افغانستان

جلد اول

نویسنده

محمد کاظم آهنگ

مدیر مجله افغانستان

نشر کرده

انجمن تاریخ وادب

افغانستان اکادیمی

باهتمام : «ق، عارفی»

کابل ۱۳۴۹

بسمه تعالی

په افغانستان کې صحافت او ژورنالیزم پوره یوه پیری عمر لری او په دغه سلو کالو کې ډول ډول مطبوعات راوتلی دی .

تراو سهددی مهمی مو ضوع لپاره کوم پیل کتاب نه وو لیکل سوی او هر چا به دداسی یوه کتاب خواهش کاوه چی په افغانستان کې دصحافت تاریخ روښانه کی اوددی کار لپاره زموږ څخه ډیرو خارجی پوهانو اوموسسو پوښتنی او غوښتنی کو لی .

تیر کال د افغانستان اکاډیمی دتاریخ ټولنی یوه ملگری ښاغلی محمد کاظم آهنک دآریاتا افغانستان په مجلوکی په دری اوانگلیسی ځنی تحقیقی مقالی دافغانستان دصحافت په تاریخ کی خبری کړی .

وروسته دی ښاغلی لیکوال دتاریخ ټولنی دریاست په غوښتنه دغه مقالی دیوه کتاب په ډول تکمیل اوترتیب کړی اودادی چی اوس ئی دځینو لازمو اضافو اوعکسونو سره یو ځای گرانو لوستونکو ته وړاندی کړو .

دافغانستان دنونسم قرن په تاریخ کی دصحافت په وسیله یوفکری حرکت پیداشوی دی چی زمونږ داجتماعی تاریخ یومهم اوغوره مظهر گڼل کیږی اوکله چی مونږ ددغه نوی فکری غورځنگ تا ریخ لیکو، په هغه کی لیکوال او مطبوعات اودقلم اوفکر خاوندان بشپړه برخه لری .

ښاغلی مولف په دی کتاب کی دصحافت د پیداییدو او پرمخ تگ مختلف مراحل څیړلی او داسنادو اوعکسونو سره ئی وړاندی کړی دی .

امید دی چی اوس دستی به دغه کتاب دپلټونکو او څیړونکو علمی ننده ماته کی اوپه آینده کی به تردی مفصلی اوآرتی څیړنی پردی موضوع باندی خبری شی .

دتاریخ ټولنه اوس ددی کتاب گوتی په چاپولو اوڅیړولو سره خپله یوه لومړی او کوچنی وظیفه اداکوی. اوداد اعلیحضرت لسوی ټولواک محمد ظاهرشاه دبختوری دوری برکت گټی چی په داسی علمی چاروکی توفیق مومو .

(دتاریخ ټولنی مشر)
(پوهاند عبدالحي حبیبي)

(الف)

پیش گفتار

چند سال قبل وقتی کتابی رادر ژورنالیزم بنام (قواعد عملی خبرنگاری) ترجمه و به نشر سپردم، به اثری بر خوردم که عنوان آن *Journalism in Afghanistan* یعنی تاریخ سازان بود. کتاب مذکور ژورنالیزم اروپا را بصورت مفصل و جامع درج نموده است.

واقعا دیدن این کتاب داعیه ای در من پدید آورد که باید را جمع به تاریخ ژورنالیزم افغانستان هم اینچنین کتابی نوشته آید. چه حیف است در حالیکه روزنامه نویسان و چریده نگاران خود تاریخ را بنیان میگذارند و پدیده های تاریخی را ثبت می نمایند تاریخی از خود نداشته باشند.

گرچه قبل برین این نویسنده تزیس ماستری خود رادر انگلیسی در باره نوشته و هم مقالاتی به واسطه دانشمندان کشور راجع به ژورنالیزم در افغانستان نوشته شده است ولی هنوز هم جای اثری که بصورت مفصل و به شیوه تحقیقی و علمی با ارائه اسناد و مدارک موثق نوشته شود درین زمینه خالی بود.

از طرف دیگر نقش روزافزون وسایل اطلاعات در امر انکشاف و پیشرفت جوامع انسانی خود عامل دیگریست که با بیست سیست انکشاف این پدیده فرهنگی را جستجو و تحقیق نموده در پرتو آن تحولات گذشته را بررسی و مطالعه کرد و راجع باینده هم تصمیمی اتخاذ نماییم.

در نهایت اجرای این امر را من حیث یک فریضه وطنی و ملی و من حیث یک وظیفه مسلکی برای معرفی پیشاهنگان ژورنالیزم کشور بر خود لازم دانستم.

بناء تصمیم گرفتم این کار مهم و با ارزش را سر دست بگیرم. چنانچه در آغاز کار خود را به نوشتن مقالاتی راجع به تاریخ ژورنالیزم کشور شروع کردم و زیر عنوان (سابقه و آغاز ژورنالیزم) عده ای ازین مقالات را به نشر سپردم.

(ب)

وقتی انجمن تاریخ و ادب، افغانستان اکادمی تصمیم گرفت این اثر را به یک کتاب به طبع برساند، بمن سفارش شد تا هر چه زود تر در تکمیل قسمت اول آن سعی ورزم. اینک بکمال خرسندی جلد اول (سیر ژورنالیزم در افغانستان) را در این کتاب تقدیم میدارم. امیدوارم قبول خلطر خوانندگان گرامی واقع شود.

طرز کار این نویسنده در نوشتن این اثر چنان بوده است که نخست از همه مطالب مندرج کتاب را بصورت تاریخ وار ثبت نمودم بعد اهر چند اطلاعاتی که در زمینه دستیاب میشد در قسمت مربوط آن درج میکردم. ولی کار مهم نزد من این بوده است که حتی الامکان اصل شماره های روزنامه ها، جراید و مجلات را بدست آورده به معاونت آن اطلاعات موقی در زمینه ترتیب و به نشر بپردازم.

گرچه در آغاز امر، حصول مواد و مطالب و تهیه اصل شماره های نشرات، اندکی دشوار مینمود. ولی چونکه (جوینده یا بنده) است، این نویسنده هم به پیدا کردن مواد و مراجع نسبتاً کافی در زمینه توفیق یافتم و به مدد آن هر چه بیشتر معلومات موقی تهیه نموده درج صحافی این اثر نمودم.

در اینجا ناگزیرم تشویق و ترغیب آن عده ای را که بر من دریغ فرموده اند به نظر احسان نگر بسته و با تکرار اسمای ایشان اظهار ممنونیت نمایم.

نخست از همه پوهاند عبدالحی حبیبی رئیس انجمن تاریخ، افغانستان اکادمی، درین راه بیش از حد مرا تشویق کرده و در تهیه اسناد و مدارک مرا رهنمائی نمودند و هم اسناد کتابخانه شخصی خود را سخاوت مندانانه در اختیار من گذاشتند. بدینوسیله از ایشان اظهار ممنونیت و سپاسگزار می نمایم. دوست محترم جناب محمد صالح پرونتا دایما اوراق کمیاب مطبوع کشور را از کتابخانه شخصی خود در اختیار بنده گذاشته و هم در هر مورد از مشوره های عالمانه خود دریغ فرموده اند. بنا غلی محترم فدای محمد صادم سابق مدیر نشرات ولایات و وزارت اطلاعات و کلتور و بنا غلی حبیب الله رفیق و بنا غلی نجیب الله مونس قسمتی از شماره های جراید و مجلات شان را به دسترس مطالبه این نویسنده قرار دادند که اظهار ممنونیت می نمایم.

از همکاری مقام محترم وزارت اطلاعات و کلتور مخصوصاً شعبه
عکاسی آن وزارت در تهیه عکسهای مربوطه باین اثر سپاسگزارم
همچنان از بنیاد ملی کندیاری و رئیس و کارکنان محترم مطابعت دولتی اعم
بزرنگوگرافان، کارکنان لئینوتایپ، صفحه‌بستها، و ماشین‌کاران که در طبع
این کتاب مجاهدت نموده ممنونم از بنیاد ملی محمد قاسم عارفی
که در اهتمام کتاب مصروف بود، ممنونیت دارم. در اخیر از تمام
مراجع و اشخاص صیحه در حواشی این اثر از آنها نامبرده شده و در راه
تکمیل آن از آنها استفاده بعمل آمده ممنون و متشکرم.

در اخیر باید اعتراف کنم که کار من درین سالحه نهایت ابتدایی بوده
است هر گاه مواد و مراجع مزید درین زمینه دستیاب شود توأم با جلد دوم
تقدیم میشود.

محمد کاظم آهنگ

خبر خانه مینه ۱۵ ساسد ۱۳۴۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول :
۱	شمس‌النهار
	فصل دوم
۱۶	جرايد دوره امير حبيب‌الله خان
۱۷	اخبار نامه قلمي
۲۸	سراج‌الاخبار افغانستان
۴۴	سراج‌الاخبار
۶۴	سراج اطفال
۷۰	پيش آهنگان
۷۰	سيد جمال الدين افغان
۷۱	مرزا عبدالعلي
۷۲	مولوي عبدالروف
۷۴	محمود طرزي
	فصل سوم :
۸۲	انكشاف ژورناليزم از ۱۲۹۸ -- ۱۳۰۷
۸۵	امان افغان
۱۱۱	اتحاد مشرقي
۱۱۷	غازي
۱۲۰	معرف معارف
۱۲۷	اتفاق اسلام
۱۳۱	ستاره افغان
۱۳۶	افغان

صفحه	عنوان
۱۴۶	طلوع افغان
۱۵۸	بیدار
۱۶۱	اصلاح بار اول
۱۶۴	ابلاغ
۱۶۶	ارشادالنسوان
۱۷۲	مجموعه عسکریه
۱۷۶	حقیقت
۱۸۴	ثروت
۱۸۷	آئینه عرفان
۱۹۱	مجموعه صحیه
۱۹۱	پنستون بزغ
۱۹۲	جریده مکتب
	فصل چهارم
۱۹۳	جراید خصوصی
۱۹۶	انیس
۲۱۲	نستیم سحر
۲۱۷	نوروز
	فصل پنجم:
۲۲۱	حبیب الاسلام
۲۲۷	سایر نشرات و جراید این دوره
	۱۱۱
	۷۱۱
	۶۱
	۷۶۱
	۱۱۱
	۱۶۱

فهرست عکسها

۹	شمس‌النهار اولین جریده افغانستان
۲۵-۱۹	اخبار نامه قلمی قبل از نشر سراج الاخبار افغانستان
۳۲	سراج الاخبار افغانستان
۳۹-۳۴	دوسیه نشر سراج الاخبار افغانستان
۴۹	سراج الاخبار (صفحه اول سال اول)
۶۶	سراج اطفال
۱۰۵	امان افغان باقطع کوچک
۱۰۸	امان افغان به قطع بزرگتر
۱۱۳	اتحاد مشرقی به طبع سنکی
۱۱۵	اتحاد مشرقی به چاپ حروفی
۱۲۲	معرف معارف (صفحه اول پشتی)
۱۲۴	معرف معارف (صفحات متن)
۱۲۸	اتفاق اسلام
۱۳۲	ستاره افغان
۱۴۰	افغان (روزنامه) در داخل دو صفحه
۱۴۳	افغان به قطع کوچک
۱۴۵	افغان صفحه اول متن قسمت پښتوی آن
۱۴۸	طلوع افغان به قطع بزرگ
۱۵۱	طلوع افغان به قطع کوچک تر
۱۵۹	بیدار
۱۶۲	اصلاح منتشره خان آباد
۱۶۷	ارشاد النسوان (نخستین جریده میرمنها)
۱۷۳	مجموعه عسکریه
۱۷۷	حقیقت (صفحه اول شماره دوم)
۱۸۰	حقیقت (یک صفحه از شماره اخیر)
۱۸۸	آئینه عرفان
۲۰۱	انیس
۲۱۳	نسیم سحر
۲۱۹	نوروز
۲۲۹	مجموعه عسکریه (به طبع سنکی)
۲۳۰	عید استقلال
۲۳۱	غازی
۲۳۲	حبیب الاسلام

تصحیح

از خوانندگان محترم خواهش می‌رود که قبل از مطالعه اغلاط کتاب را از روی این غلطنامه تصحیح فرمایند .

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۵	۳	جاه نشین	جانشین
۱۲	۷	شمس‌النهار کامل	شمس‌النهار کابل
۲۷	نمبر ۲۴ پاورقی	تکرار است حذف گردد	
۴۱	۲۹	سایر	سایر
۴۴	۵	مجدداً	مجدداً
۵۳	۱ پاورقی نمبر ۳۹	اد	راد
۵۳	۱ پاورقی نمبر ۳۹	فوبرایت	فولبرایت
۵۹	۱۹		ثروت
۹۱	۲۴	ثقافت	ثقالت
۹۴	۲۴	وقودع	وقوع می
۹۶	۲۴	مجله	جمله
۹۹	۱۹	په	به
۱۰۳	۲۱	قرآن	قران
۱۰۴	۸	نشریم	نشریه
۱۰۴	۱۶	روزنه	روزانه
۱۰۴	۱۹	فوق‌العاده	فوق‌العاده
۱۰۶	۲	نمیرسید	به‌مشاهده‌نمیرسد
۱۰۶	۵	مجله	مجلد
۱۱۴	۲		بعد از مرجع «داده نشده است» اضافه شده و از ملاحظه به بعد همه حذف شود .
۱۱۴	۳		در شروع سطر «با» افزود شود .
۱۲۰	۶		شده -
۱۲۰	۱۶		کاملاً حذف شود

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۲۰	۱۷	از شروع سطر تا میرسانند حذف شود .	
۱۲۱	۲ (پاورقی)	بعد از شده «آنها» نشر میگرد اضافه شود .	
۱۲۳	۱	ناخنکهای اخیر سطر حذف شود .	
۱۲۳	۲	کامه بعد از کلمه مکتب حذف شود .	
۱۲۳	۴	بعد از کلمه مقاله هردو ناخنکها حذف شود .	
۱۲۳	۴	موعظ موعظه	
۱۲۳	۵	بعد از کلمه روز مره ناخنک حذف شود .	
۱۲۳	۲۴	ر و (بعد از کلمه نور)	
۱۲۷	۲	کاروان کاروان (بحروف عادی متن است)	
۱۳۳	۸	و م (بعد از کلمه ساز)	
۱۳۳	۱۹	اصلاح اصلاح	
۱۴۲	۲ (پاورقی)	بعد از روز نامه فقره «بهروز» اضافه شود .	
۱۴۴	۳	بعد از « تا » کلمه « شماره » اضافه شود .	
۱۴۶	۶	بعد از « وقت » کلمه « جنگ » اضافه شود .	
۱۴۶	۱۶	بعد از « روزنامه » کلمه « دو » اضافه شود .	
۱۴۶	۲۲	جامی حالی	
۱۴۶	۲۳	رسم اسم	
۱۴۷	۲۳	پداعا پدوعا	
۱۶۰	۱۵	حساسیت احساسات	
۱۶۴	پاورقی	عضداوله عضدالدوله	

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۶۹	۱۵	النسوان	نسوان
۱۷۴	۲۳	میباشد	باشد
۱۷۶	۹	نگذاشته	نگذشته
۱۷۸	۲۵	یقیناً آغاز و شروع سطر است.	
۱۹۲	۷	توصیه	توحید
۱۹۲	۱۲۶	پاورقی نمبر	تکرار آمده بعوض آن نمبر ۱۲۸
			چنین خوانده شود : (۱۲۸)
			جو یا ، مطبوعات و نشریات ما ،
			کابل شماره (۵) سال دوم
۱۹۶	۱۵	بگذاریم	بگذریم
۲۰۲	۸	اشتراک	اشتراک
۲۰۵	۱۰	بینید	بیند
۲۰۵	۲۱		بعد از باب «مقالات» اضافه
			شود .
۲۰۷	۱	برآوردن	برآورده شدن
۲۰۸	۱۶	مونر رانی	مونر رانی
۲۰۸	۱۷	دیس	دیسن
۲۱۵	۳۰	رونماید	رونمایت

فصل اول

شمس النهار کابل

افغانستان به حیث يك نقطه تلاقی مدنیت های شرق و غرب، ناحیث گهواره مدنیت های تاریخی و ماقبل تاریخ و بالاخره به قسم مهمترین مرکز تجارت بین نیم قاره هند، کشور پهناور چین و ممالک اطراف و جوانب بحیره مدیترانه، درطول تاریخ چند هزار ساله خود مورد تاخت و تازو حملات جهانکشایان مختلف واقع شده و طوریکه مورخان معتقد اند در اثر این حملات زیانها و خسارات سنگین اقتصادی، اجتماعی و کلتوری را متحمل شده است.

آخرین ضرباتی را که بر پیکر ناتوان و از هم پاشیده این خاک وارد آورد استعمار انگلیس بود.

چنانچه این امر در آغاز قرن نوزده در حالی شروع شد که افغانستان در آتش نفاقها و خانه جنگی های عصر میسوخت. ولی مسلم این است که درین وقت قدرت مرکزی بدست امیر دوست محمد خان موسس خاندان محمد زایی بود. جنگ اول افغان و انگلیس از ۱۸۳۸-۱۸۴۲ دوام کرد. و جنگ دوم از ۱۸۷۸-۱۸۸۰ ع ادامه یافت.

واقعاً تا مدتی قبل از جنگ دوم افغان و انگلیس هیچ جریده و روزنامه را نمیتوان در افغانستان سراغ کرد.

بعضی ها را عقیده برین است که درین وقت نشریه ای بنام کابل تحت نظر و مدیریت سید جمال الدین افغانی نشر میشد. چنانچه بناغلی مایل هروی (صفحه ج) رساله خود معرفی روزنامه هاجراید و مجلات، پروان، مطبعه دولتی، ۱۳۴۱، از آن تذکار نموده است. همچنان بناغلی عبدالروف بینوا در مضمونی زیر عنوان (شمس النهار) آریانا شماره چارم، سال نهم، نوشته اسلامیک کلچر را از قول ال. بکدانوف حکایت میکند که در اخیر سال ۱۸۷۸ ع هنگام سلطنت امیر شیرعلی خان بنام کابل اخباری نشر میشد. ولی در عین مضمون بناغلی بینوا نوشته

است که چون اثری از کدام شماره این اخبار در دست نیست فلیندا از تبصره روی آن خود داری کرده است. برای اطلاع بیشتر درین زمینه نخست عین نوشته اسلامیک کلچر را درینجا اقتباس مینمایم: (*)

«درینجا راجع به کابل که هنگام شش ماه اخیر زمامداری امیر شیرعلی علیخان (ختم سال ۱۸۷۸) نشر میشد تذکری بعمل نیامد... بعد از آن برای بیش از سی و سه سال در افغانستان اخباری موجود نبود» از عبارت مذکور میتوان دریافت که نخست اگر اخباری بنام کابل موجود بود، مسلماً یا همزمان با شمس النهار نشر میشد و یا بعد از آن. در حالیکه شماره های شمس النهار بکثرت دیده شده و فعلاً هم موجود است ولی تا حال اثری از اخباری بنام کابل به مشاهده نرسیده است.

دوم تذکر ۳۳ سال اندکی دورا از واقعیت است. چه اگر بعد از شمس النهار نشر سراج الاخبار افغانستان را به مدیریت مولوی عبدالروف در نظر بگیریم، که به سال ۱۹۰۶ صورت گرفته است، ۳۳ سال درست نبوده بلکه ۲۸ سال میشود. ولی اگر نشر سراج الاخبار افغانیه را مورد اعتبار قرار دهیم قولی پروفیسر بکدانوف درست است. اما نشر سراج الاخبار افغانستان امریست مسلم و باوجود آنکه محض یک شماره نشر شده است ما آنرا در جمله نشرات کشور افغان محسوب میکنیم. پس ۲۸ سال بین نشر شمس النهار و سراج الاخبار افغانستان وقفه آمده است نه ۳۳ سال.

پوهاند عبدالحی حبیبی هم به موجودیت جریده و اخباری بنام کابل در عصر شیرعلی خان و یا قبل از آن موافقت ندارد. نویسنده این سطور هم مدتی در جستجوی مدارک و اسناد تحریری راجع به مطبوعات کشور میباشد به کدام اثر مستندی برخورد کرده است که وجود چنین اخباری را ثابت کرده باشد. شاید هم علت چنین یک سوء تفاهم را در ذیل بتوان قدری روشن نمود.

(*) بکدانوف، ال، اسلامیک کلچر، جنوری ۱۹۲۹ (حاشیه صفحه

قرار ملاحظه شمار های دهم و یازدهم سال اول شمس النهار نام این جریده به قسم (شمس النهار کابل) درج شده است. وجود کلمه کابل توأم با نام این جریده شاید علت شده باشد که به عوض اصل نام آن (شمس النهار) مردم آنرا (اخبار کابل) و یا (جریده کابل) بخوانند و بالنتیجه در سالهای مابعد در اثر این سهو استعمال، نزد محققان فکری ایجاد شده باشد، که گویا بنام کابل هم اخباری نشر می گردید، اما اگر نشر میشد و یا خیر با در نظر داشت عبارت اسلامیک کلچر نمیتوان قبول کرد که قبل از شمس النهار نشر میگردید.

بهر حال قبل از شمس النهار اخبار و اطلاعات جالب تا حد زیاد به قسم افواه شایع میگردید یقیناً در اشاعه و انتقال اطلاعات و خبرها از یک جا به جای دیگر کار وانها، تاجرها، کوچیها، زایرین، عساکر و طالبان علم نقش عمده داشتند گذشته از آن برای اشاعه بیشتر اخبار و اطلاعات در داخل گروههای محلی و جمعیتهای دهات و وسایل و امکانات متعدد دیگری را نیز میتوان جستجو نمود.

نخست از همه مساجد از جمله محلاتی به حساب می آیند که غالباً مطالب مورد علایق انسانی را اهالی محلات مربوط مبادله میکردند. چنانچه در بسا جاها امروز هم این امر را میتوان ملاحظه کرد. روزهای بازار امکان دیگر نشر و انتقال خبرها را میسر میسازد چه در این روزها مردم دهات و قراء اطراف اکثر برای خرید و فروش مواد مورد نیاز و متاع اضافی خود در یک مرکز جمع میشوند. در اینجا لابد از شنیدگی های تازه خویش به آشنا یان و دوستان حکایه مینمایند که این هم به ذات خود وسیله نشر خبر است. جرگه های محلی (که حیثیت شورای عنعنوی مردم افغانستان را دارد) نیز در انتقال اطلاعات کمتر حایز اهمیت نیستند. جشنها، عروسی ها، و سایر مراسم عنعنوی و دینی هر یک به ذات خود هنوز هم امکانات بیشتر مبادله خبر و اطلاع را میسر مینمود.

بدین ترتیب ملاحظه میشود که مفاهمه و مبادله اطلاع بین مردم افغانستان به اشکال مختلف آن موجود بوده ولی محاوره به شکل امروزی آن (توسط روزنامه ها، جراید، مجلات، رادیو و غیره) به هیچوجه دیده نمیشود.

چون اکثریت قاطع مردم از نعمت سواد و دانش بی بهره بوده اند ازینرو فرمانهای رسمی دولتی غالباً توسط به اصطلاح (چارچیها) به اطلاع مردم رسانیده میشود .

چه در آن وقت، جزیک عده قلیل مردم دیگران از نوشت و خوان بی بهره بودند . فلپذا راجع به پوستر (۱) . هم بحیث یک وسیله اطلاع گپ زدن درست نمی نماید. قابل تذکر است که درین سرزمین اکثر غرض انجام کار های اجتماعی برای اطلاع مردم به سویه محلی از «دهل» استفاده میشد. چنانچه دهل نواز آهنگ مخصوص برای این هدف می نواخت . (۲)

بهر حال گذشت زمان انسانها از حالت های بندوی شان بسوی انکشاف و پیشرفت تغییر میدهند و توأم با این تغییر، که واقعا پدیده ای از نوامیس زندگی بشر است، جنبه ها و ملحوظات مختلف زندگی انسان نیز تغییر می نماید. طی بیست سال اخیر قرن نوزده افغانستان و مردم آن بایک سلسله تغییرات زیاد مواجه شدند. این تغییرات را در زمان سلطنت امیرشیرعلی خان مخصوصاً دوره دوم پادشاهی وی (۱۸۶۸-۱۸۷۸) بخوبی ملاحظه میتوان کرد. موصوف حقیقتاً قد مهای مترقی بسوی ریفارم و اصلاحات داخلی کشور برداشت. درست در همین وقت فابریکه توپ و تفنگ تاسیس شد. یک قوه منظم عسکری که بین شصت هزار تا یکصد هزار میرسید به وجود آمد که قوای مذکور به سلاح مودرن عصر مجهز بودند . به سلسله همین اصلاحات و انکشافات، برای اینکه امیرشیرعلی خان بتواند این ریفارم خود را توسعه داده و پخش کند اخباری هم تاسیس و توأم با آن مطبعه ای افتتاح نمود. (۳)

(۱) عبارت است از اوراق مطبوع که در مواضع مختلف محلات مسکونی و شهر ها غرض آگاهی مردم در دیوار ها و یا بالای پایه ها نصب میشود .

(۲) استفاده از دهل به حیث یک وسیله مفاهمه در کشورهای افریقایی هم رایج بوده و بنام «تم تم درم» معروف است .

(۳) رشتیا ، سید قاسم، افغانستان در قرن ۱۹ (شماره پشتو) ، انجمن تاریخ، مطبعه دولتی ، افغانستان ۱۳۴۱، هـ ، ص ۳۳۷ - ۳۳۹ .

نخستین اخبار :

امیر شیر علی خان پسر سوم امیر دوست محمد خان به سال ۱۸۶۳ به حیث پادشاه افغانستان جاه نشین پدر خود شد . امیر موصوف با بدست آوردن تاج و تخت ، سعی نمود تا کشوری متحد ، آزاد ، و مترقی تاسیس نماید . ولی مخالفت های برادرانش باعث شد که مدتی از پادشاهی کناره گیری نماید .

ولی بعدا وقتی بار دوم موفق شد زمام امور افغانستان را به دست گیرد به مقصد پیشبرد آرزو های انکشافی خود برای نخستین بار اخباری را به نام **شمس النهار** تاسیس کرد . **شمس النهار** در سال ۱۲۹۰ هـ مطابق ۱۸۷۳ ع به وجود آمده و در مطبعه شمس النهار طبع میگردد . قابل تذکر است که در آنوقت امور طباعت به سیستم طبع سنگی یا (لیتوگرافی) صورت می گرفت .

سرور جويا (۴) نوشته است که مدیر شمس النهار شخصی به نام عبدالقادر خان بود .

مایل هروی (۵) با نام مذکور فقره (پشاورى يوسفى) را نیز علاوه نموده است .

اما بینوا (۶) اظهار عقیده نموده است که اخبار مذکور مدیری باین نام نداشته بلکه امور نشر آن (با اهتمام میرزا عبدالعلی نام) صورت می گرفت . تا جایکه این موضوع به این نویسنده از تباط میگیرد . نخست از همه در لوحه نام جریده و یا کدام صفحه دیگر آن نامی به ملاحظه نمی رسد که مدیر محرر و یا سر محرر اخبار مذکور باشد . ولی در شماره

(۴) جويا ، سرور ، مطبوعات ، مجله کابل ، شماره دوم ، سال دوم ، ص ۶۷

(۵) هروی ، مایل ، معرفی روزنامه ها مجلات جراید ، مطبعه دولتی ، پروان ، ۱۹۶۲ ص ۹۲-۹۷

(۶) بینوا ، عبدالرؤف ، شمس النهار (نخستین روزنامه در افغانستان) مجله آریانا ، انجمن تاریخ ، شماره چارم ، سال ۹ ، ص ۷-۱

دهم سال دوم در چهار محل اسم مرزا عبدالعلی را میتوان یافت که منحیث شخص با صلاحیت و قدرت درین اخبار کار میکرد. توام با اسم او تنها کلمه مهتمم ذکر شده است . ۱

اسم مرزا عبدالعلی نخست در مضمونی منتشره صفحه: دوم زیر عنوان (اشتہار) بدین شکل آمده است: «... لهذا اقل العباد میرزا عبدالعلی حسب الفرمایش احباب اخبار صدق آثار مسمی به شمس الشہار را در مطبع کابل جاری نموده ...» در همین مضمون در صفحه سوم بدین شکل ذکر یافته است: «... گرامی نامه منظوری خود را اسمی اقل العباد میرزا عبدالعلی مهتمم مطبع شمس الشہار کابل ارسال دارند ...» .
بار سوم زیر عنوان اطلاع ضروری اسم وی بدین شکل آمده است :
«... بوساطت اوشان به نزد میرزا عبدا لعلی مهتمم مطبع شمس الشہار کابل برسد ...»

و چارمین بار اسم او در اخیر جریده ، صفحه ۱۶ باین عبارت آمده است: « اشتہار اخبار شمس الشہار کابل باہتمام مرزا عبدالعلی حلیہ طبع پوشید .»

از عبارات مذکور به صورت واضح معلوم میشود که موصوف علاوه بر آنکه به حیث مهتمم جریده کار میکرد امور اہتمام مطبعه را نیز بعهده داشت .

چنین رسم است کہ نامہ ہاعموماً بہ نام مدیرویا آمر اخبار گسیل میشود در حالیکہ از ادرس بالا واضح میشود کہ نامہ ہا بہ نام میرزا عبدالعلی فرستادہ شدہ است اگر مدیری میداشت لابد ادرس و نامہ بنام او میبود .

باید گفت کہ ادرس مذکور زیر عنوان (اطلاع ضروریہ) درج گردیدہ است و درین اطلاع از (صاحبان خریداران اخبار پرہا شمس الشہار) تقاضا شدہ است کہ اگر (از جهت) قیمت اخبار پولی میفرستادند بہ ادرس مذکور بفرستند . (۷)

گذشته از دلایل فوق وقتی بناغلی کهدای (۸) راجع به عبدالقادر خان تذکری بعمل می‌آورد چنین می‌نویسد که عبدالقادر خان محض منشی نظامی امیر شیر علی‌خان بوده و گاهی هم مضامینی برای شمس النهار می‌نوشت .

بهر حال مفکوره نشر يك اخبار توام بايك پروگرام اصلاحی قبل از طرف سید جمال الدین افغان به امیر شیرعلیخان پیشنهاد گردیده بود البته امیر موصوف ضمن سایر جهات و مفردات پروگرام به نشر اخبار هم موافقت کرد و بالائر شمس النهار شروع به نشرات نمود . (۹)

بناغلی بینوا نوشته است که این اخبار در داخل شانزده صفحه هفته وار نشر میگردد مایل نیز داشتن شانزده صفحه آنرا تایید نموده و علاوه میکند که در آغاز ماهوار نشر میشد ولی بعداً در هر پانزده روز يك بار انتشار مییافت جویا معتقد است که اساساً شمس النهار در دو ورق نشر میگردد ولی بعضاً به شانزده صفحه نیز از دیاد مییافت . (۱۰)

چون اخبار مذکور از یکطرف دريك دوره نسبتاً طولانی تر نسبت به روز نامه نشر میشد پس این فکر که دو ورق بوده است اندکی ضعیف جلوه میکند و از طرف دیگر داشتن شانزده صفحه آنرا غالب محققان تایید کرده اند پس درین که هیچ‌شکی نیست که شانزده صفحه داشته است ولی در امر اینکه اخبار مذکور هفته وار بوده یا پانزده روزه و ماهانه اندکی تعمق باید کرد.

راجع به تعداد صفحات این جریده طوری که از شماره دهم و یازدهم آن معلوم شد دارای شانزده صفحه می‌باشد و این بنا نوشته بناغلی بینوا (۱۱) مطابقت دارد . دريك مضمون شمس النهار تحت عنوان (اشتهار)

(۸) کهدای ، نور محمد ، اسناد و یادداشت‌های تاریخی،
مجله آریانا ، شماره سوم، سال سوم.

(۹) بینوا ، شمس النهار ، ... آریانا .

(۱۰) مایل ، معرفی ، ... بینوا ، شمس النهار ، ... جویا ، مطبوعات ..

(۱۱) بینوا ، شمس النهار ، ...

نخست راجع به اشتراك اخبار سخنی چند تذکار شده و تا جایکه مینویسد هرکس شایق خریدن اخبار باشد «نامه منظوری خود را اسمی میرزا عبدالعلی بفرستند ... تا اسم شریف او شان درج رجستر گردیده هفته وار پارچه اخبار پر بهاء شمس النهار را رسال خدمت مبارک شان گردد...» (۱۲) گذشته از آن با ارتباط به نوشته بناغلی گبهکدای (۱۳) اسناد و یادشتمها، درین مورد به تحلیل دیگری متوسل میشوم .

موصوف شماره های شانزده و هفده شمس النهار را منحیت مرجع نوشته خود نشان داده و تاریخ نشر شماره های مذکور را ۲۹ مارچ ۱۸۷۴ و ۲۳ اپریل سال مذکور درج نموده است . چون این دو شماره به تعقیب هم نشر شده اند فاصله ای را که بین تاریخ نشر آنها در می یابیم زیاد تر از دو هفته است . ولی جای دیگر در عین نوشته به شماره های پنج و هشت اخبار استناد شده است تاریخهای را که برای این دو شماره ثبت نموده عبارت از (۲۲ شوال ۱۲۹۰ و ۲۵ رمضان ۱۲۹۰ هـ) میباشد . در اینجا ملاحظه میشود که فاصله بین شماره پنج و هشت بیست و هفت روز است و این نشان میدهد که اخبار مذکور در هفته یک بار نشر میشده بالنتیجه فرضیه را که میتوان ازین تحلیل بدست آورد این خواهد بود که شاید اخبار شمس النهار نخست هفته وار نشر میگردد ولی بعداً در هر پانزده روز و یا یکماه نشر میشد .

قطع شمس النهار 8×12 انچ بوده و متن آن دارای یک ستون بعرض (۵ پ) انچ و عمق (۱۰) انچ میباشد.

بناغلی بینوا نوشته است (۱۴) که در صفحه اول (عنوان شمس النهار کابل بین دو صورت دوشیر که هر دو در یک دست شمشیر و در دست دیگر عنوان شمس النهار کابل را دارند) جلب نظر میکند و چهار اطراف آن چهار فرد ذیل نوشته شده است . این موضوع را شماره دهم و ۱۱ سال دوم نیز نشان داد .

(۱۲) مایل معرفی... ص ۹۶-۹۷

(۱۳) آریانا ، شماره ۴ ، سال ۴ ، ص ۱۰ - ۲۲

(۱۴) بینوا ، شمس النهار ، آریانا .

صفحه اول شماره دهم سال اول شمس النهار ، نخستین جریده

افغانستان

کاری که بر توکل تو کردم ابتدا یارب به فضل خویش رسانش بانتهای
 ای نام توراحت دل و جان سر مایه فرحت فراوان
 هر سبزه که از زمین برآید بر وحدت تو زبان کشاید
 ذات تو به روزگار پیدا چون شمس النهار اشکارا
 موصوف نوشته است که بعد از نام و تاریخ اخبار که به حساب
 قمری درج گردیده (در شماره های که وی در اختیار داشت) عموماً
 عناوین ذیل جلب نظر میکرد .

نخست در صفحات اول تحت عنوان «نقشه اشتهار واجب اظهار
 شمس النهار» شرح اشتراك ذكر شده است. اشتراك اخبار اگر پیشکی
 پرداخته میشد بیست روپیه شاهی بود و اگر پیشکی پرداخته نمیشد
 بیست و پنج روپیه بود به همین ترتیب اشتراك ششماهه آن ده روپیه و يك
 شماره آن ده آنه قیمت داشت .

در صفحه دوم اخبار عنوانی بنام (اشتهار) جلب نظر میکند بنام علی
 بینوا مینویسد که مطالب تحت این عنوان شکل سر مقاله را داشته و در
 شماره هاییکه وی تحت مطالعه داشت مقاله ای به قلم مهتم اخبار راجع
 به (مرام و طرز نشر) اخبار نشر یافته است . در اینجا روح مطلب مقاله
 مذکور شماره پانزده رمضان ۱۲۹۰ هـ مطابق ۱۸۷۳ ع، تقدیم مینمایم .

درین مقاله بعد از آنکه امیر شیرعلی خان را در تاسیس امن و امنیت
 درین کشور و آسایش مردم تعریف میکند تذکر یافته که در سایه این
 امن و امان « رعایا و شرفای این دیار متوجه کمالات گردیده شوق دیدن
 اخبارات و حصول فواید از آن ورزیدند لهذا اقل العباد میرزا عبدالعلی حسب
 الفرمایش اخبار صدق آثار ترکستان و بدخشان و بخارا و هرات و روس و
 قندهار و غیره حدود را از دفاتر سرکار و الاتبار حاصل نموده درین
 اخبار درج خواهد شد، درین نوشته آمده است که تا حد ممکن سعی خواهد
 شد که خبر (بازاری و پیوج) در شمس النهار درج نشود . (۱۵)

مایل نوشته است که شمس النهار اطلاعات و اخبار را از خارج و داخل
 برای خوانندگان خود تهیه مینمود و واقعاً این مدعا را نامهای يك عده
 ولایات و بعضی کشورهای خارجی که ذکر آن در پاراگراف قبلی بعمل آمده

ثابت میسازد ولی موضوعی که نه مایل از آن ذکر نموده و نه بینوا عبارت از این است که چطور اخبار خارجی را جمع مینمودند .

نخست از همه آنچه مسلم به نظر میرسد این است که خبر های خارجی غالباً ذریعه پوسته جمع آوری میشده که آنهم به سواری اسپ صورت میگرفت . (۱۶) چه سرویس پوسته رسانی ذریعه سواری اسپ صورت میگرفت . ولی در ۱۹۲۲ به موتر تبدیل شد . در امر اخذ و نشر خبرها یقیناً از روز نامه ها و مجلات خارجی نیز اقتباساتی بعمل می آمد چنانچه این امر را سالها بعد وقتی دومین اخبار . (۱۷) به نشر آغاز مینماید به صراحت مشاهده میتوان کرد که اخبار و مطالب خارجی را از روزنامه های انگلیسی ، عربی ، اردو و ترکی و غیره اقتباس و ترجمه مینمودند . نام جراید چون اخبار راجپوتانه ، اخبار عالم ، اخبار عام لاهور ، اخبار انجمن پنجاب ، اخبار کوه نور ، سید الاخبار ، طلسم حیرت ، لوح محفوظ و غیره در شماره دهم و یازدهم شمس النهار توأم با خبر های مربوطه هم ملاحظه شد . اما راجع به منبع اطلاعات داخلی اضافه میشود که در شماره ۱۱ خبری از بدخشان جلب نظر میکند و این خبر از طرف نامه نگار بدخشان (که در متن اخبار به عبارت (کار سپاندت) یعنی کار سپاندت لفظ انگلیسی آمده است) تحریر و فرستاده شده است . و این نشان میدهد که جریده شمس النهار شاید مانند بدخشان در سایر ولایات افغانستان نیز نامه نگاران داشت .

باید گفت که متن اخبار به خطزیبای نستعلیق تحریر یافته و به کاغذ سفید به چاپ سنگی طبع میشد در تفکیک و جدا نمودن مطالب مختلف آن علاوه بر وجود عناوین از بعضی خط کشی ها و کار های هنری استفاده میشد . صفحه اول آن کاملاً باین نوع کار هنری شامل گل ها و برگها و غیره احاطه شده است .

نقطه گذاری ، کامه ، قوس ، سوالیه و غیره در متن مطالب آن به ملاحظه

(۱۶) افغانستان : سرزمین باستانی با طرق عصری (انگلیسی)

ص ۱۰۸

(۱۷) دوسیه مربوط به اعطای امر نشر سراج الاخبار افغانستان

(در محبت آینده مفصلامورد بحث قرار میگیرد .)

نمیرسد . محض در اخیر هر مطلب چهار نقطه به شکلی موجود است که اگر نقاط مذکور را بهم وصل کنیم شکل یک مربع کج شده به وجود میآید . این علامت در داخل متن بعضی مطالب جریده هم دیده شد .

متن یک اعلان منتشره در **شمس النهار** نشان میدهد که این اخبار حتی در بعضی حصه های هند برتانوی و نواحی پښتونستان نیز خوانندگان داشت اعلان مذکور تحت عنوان (اطلاع ضروری) چنین نوشته است : (به خدمت صاحبان خریداران اخبار پر بهار **شمس النهار** کامل واضح باد که از جهت قیمت اخبار هر گاه مبلغ عنایت نمایند به ذریعه هندوی به دکان چیله رام شکار پوری که دوکان اصل وی در امرت سرو گماشته وی یاری دوشنی ارسال فرمایند و بر سر نامه خط تحریر فرمایند که خط هذا در بالاحصار کابل در مطاب **شمس النهار** کابل برسد و چونکه به فرستادن مبلغ هند وی به کابل جهت بعضی صاحبان ذی شان هندوستان دشوار به نظر می آید ونوت سر کار انگلیسی بهادر درین ملک فروش ندارد بنابراین به لحاظ سهو لست احباب خریداران اخبار پر بهار **شمس النهار** کابل عرض کرده میشود که عالیجاه حاجی حسن خان صاحب مهتمم داک خانه کابل مقیم پشاور اجنت مطبع مقرر گردید .. خریداران اخبار ... **شمس النهار** هر وقت خط و کتابت یا ارسال هند وی یا نوت که مطلوب داشته باشند به سر نامه خط خود اینقدر عبارت درج کرده باشند که خط هذا در پشاور در داک خانه کابل به نزد عالیجاه حاجی حسن خان مهتمم داک خانه کابل برسد ... (۱۸)

از مطلب دیگری که درین اخبار نشر یافته واضحاً آگاهی ملیت خواهی و وطن پرستی مدیر یا محرر آنرا نشان میدهد درین مضمون نوشته آمده است که مردم افغانستان از زرع پنبه نهایت زیان میکشند چه آنان پنبه را برای مردم «فرنگستان» به قیمت نازل فروخته و در مقابل انواع تکه ها را به قیمت خیلی گران اخذ میدارند و این امر برای آنست که مردم ما خود علم و کمال ندارند و هم وسایل بافت و صنعت در اختیار ندارند و هم توجهی به صنایع محلی نمی نمایند. (۱۹)

(۱۸) مایل ... معرفی ..

(۱۹) بینوا .... شمس النهار.

در شماره دوشنبه ۱۲۹۰ هـ اخبار شمس النهار مضمونی زیر عنوان (حالات کابل) نشر شده است که در آن از توجه نزدیک امیر در استقرار صلح و امنیت کشور تعریف شده و همدین باب می نویسد که سران قبایل مختلف افغانستان ادعای مذکور را تایید نموده اند و گفته اند که چنین صلح و آرامی را قبلاهیچ ندیده بودند.

در عین مضمون مسئله ولیعهدی شاهزاده عبدالله هم نشر شده است. چنانچه تذکر رفته است که برای این مطلب امیر جلسه ای مشتمل به رهبران قبایل بارکزی محمدزایی غلزایی کوهستان - قزلباشیه و کابلی را برگزار نمود تا با ایشان موضوع را در میان گذارد. درین مقاله نوشته شده است که تعداد رهبران به یک هزار نفر می رسید. (۲۰)

ازین مقاله صریحا روح احترام به مشوره واضح میشود. و نیز یک عمل دیموکراتیک امیر را مبنی بر احترام به فکر مردم و نمود میسازد. خبر دیگری که زیر عنوان (اخبار کابل) نشر شده نیز قابل یاد داشت است.

درین خبر حالات کابل با ارتباط به سردی هوا به صورت مشرح و مفصل و تقریباً به شیوه عصری به شکل Interpretive نوشته شده است. گرچه پاراگرافهای آن مانند شکل عصری خبر نگاری از هم مجزا نیستند، ولی اگر به جمله اول این خبر به دقت نظر کنیم واقعا روحیه افتتاحیه نویسی امروزی از آن ظاهر میشود. جمله مذکور ازینقرار است: «موسم سردی با وجود گذشتن ایام سرما بشدت است راههای قند هار و ترکستان یک قلم مسدود است...»

درین خبر از قیمت مواد غذایی گرفته تا مواد محروقاتی و مسایل بیکاری مردم همه مفصلا توضیح گردیده به قسم موضوع متبازر ضمنی حتی از یخ بندان دریای کابل و دریای لوگر نیز یاد آوری شده که حیوانات با بار خود از روی یخ این دریاها عبور میکردند. (۲۱)

راجع به مطالب متن جریده شمس النهار با ملاحظه شماره دهم

(۲۰) کهگدای اسناد و یادداشتهای تاریخی، مجله آریانا، شماره ۱، سال ۴، ص ۳ - ۵

(۲۱) کهگدای - اسناد و یادداشتهای تاریخی.

سال اول آن چنین اظهار نظر میشود:

۱ - يك قسمت متن آن شامل مقالاتی است که مقصد و هدف اساسی مقالات مذکور ابلاغ و اطلاع رسمی است. مقاله اول زیر عنوان «اشتهار» نشر شده، که در آن از نشر اخبار پربهار شمس النهار در «آوان سعادت اقتران» پادشاهی امیر شیرعلی خان اطلاع داده شده است. و نیز راجع به اشتراك آن مطالبی تقدیم گردیده است. مطلب دومین بدون شك يك اعلان است و زیر عنوان «اطلاع ضروری» نشر شده است - مطلب سومی بازهم زیر عنوان «اشتهار ضروری مفیدعام» جلب نظر میکند که در آن اعلان کتابی برای فراگرفتن لسان در چهار زبان عربی و دری و انگلیسی وارد و میباشد.

۲ - قسمت دوم متن آنرا خبرهای خارجی تشکیل میدهد. چنانچه خبر اول آن زیر عنوان (خبر لندن) آمده و سایر خبرهای آن زیر عناوین، خبر امریکا یعنی دنیای نو، طریقه شناخت نسل انسان، خبر پروشیه، خبر مستر ملول صاحب، مفاد اذاجاء نصرالله، خبر چین و روس، خبر طایف، خبر مراد آباد، و خبر سلطان روم، نشر شده اند. بطور مثال خبر مربوط به (طریقه شناخت نسل انسان) را که عجیب و جالب است تقدیم مینمایم.

«از ملاحظه اخبار عام لاهور واضح گردید که در کتاب حکمت چین يك عجیب و غریب نقل شناخت نسل انسان تحریر شده است که مردم چینی قدری خون اولاد را و قدری خون پدر را در يك ظرفی که در آن آب باشد می اندازند. اگر خون فرزند و پدر باهم مختلط گردید پس میدانند که اولاد حلال است و فرزند هم از آن پدر است و اگر احیاناً خون های هر دو باهم مختلط نگردیدند و جوش نخوردند پس اوشان یقین میکنند که این فرزند هیچگونه رشته همراه این پدر ندارد.»

۳ - قسمت سوم دو خبر است یکی مربوط به بدخشان و دوم خبر کابل است خبر بدخشان از لحاظ متن و اطلاع خیلی جالب بوده و برگوشه ای از مراسم عروسی مردم نورستان روشنی میداندازد. در نتیجه با ارتباط به شماره دهم متن این جریده شامل سه کته گوری مطالب است یعنی تهیه اطلاع، قسمآ تلقین و دادن فکر، و نشر اعلان.

بهر حال آنچه از تحلیل متن جریده میسر شد ، میتوان گفت که مردم کم سواد و نیمه باسواد از درک فهم مطالب این اخبار عاجز بودند . (۲۲) طرز نوشتن خبر ها ی آن غالباً مشروح و مفصل بوده تمام موضوعات مربوط به يك مسئله تحت يك عنوان به تفصیل نوشته میشود . مایل مینویسد که مدیر اخبار مطالب خبری را اکثر با يك بیت آغاز میکرد و به نشر قطعات ادبی نیز می پرداخت و بالاخر مسلماً خوانندگان آنرا عده محدود تشکیل میداد .

اخبار شمس النهار بالاخر در سال ۱۸۷۸ ع هنگام حملات انگلیس از بین رفت و يك سال بعد موسس آن امیر شیر علیخان نیز جهان را پدرود گفت .

• • •

---

(۲۲) مایل هم این امر را تایید کرده - معرفی روزنامه ها و جراید.

فصل دوم

جرايد دورهٔ امير حبيب الله خان

بعد از مرگ امير شير عليخان، پسرش يعقوبخان جانشين وي شد. واين درست وقتي بود كه جنگ دوم افغان و انگليس يك بار ديگر افغانستان را تكان داده و بي نظمي و برهمي و درهمي ايجاد كرد. دوره سلطنت يعقوب خان زود گذر بوده و اندكي بيش از يكسال دوام نكرد. به تعقيب وي امير عبدالرحمن خان تاج و تخت شاهي افغانستان را بدست آورد.

در مدت سلطنت خويش نه يعقوبخان و نه عبدالرحمن خان، كدام اخباري تاسيس نكردند. ولي با آنها در دورهٔ شاهي امير عبدالرحمن خان مطبعه اي بنام (مطبعه دارالسلطنت) وجود داشت كه در آنجا مكاتيب، جداول و بعضي كتب و ساير نشرات به طبع ميرسيد. از جمله كتبي كه در اين دوره طبع شده ميتوان از پندنامه دنيا و دين تاليف امير عبدالرحمن خان نام برد كه كتاب مذكور در ۱۴۰ صفحه نشر شده بود. و نيز در همين وقت ديوان اشعار عايشه درانسي رهنماي قضاات، تاليف مولوي احمد جان الكوزي، كتاب ترك ناپليون اول و كتب ديگر طبع شده اند.

گذشته از اين كتب كتابي بنام زندگاني امير عبدالرحمن خان به زبان انگليسي از طرف امير بوسيله مير منشي سلطان محمد خان در ۱۹۰۰ م در لندن طبع شد، كه ترجمه دري آن بنام تاج التواريخ در بمبئي بزيور طبع آراسته شد. امير درين كتاب گويد: «قبل از من در افغانستان كدام مطبعه و تعليم وجود نداشت و من خواستم كه سي نفر كاتب را در تمام كشور بيايم از بين اين سي نفر محض سه نفر پيدا شد كه به كتابت دسترس داشتند. ولي امروز هزاران نفر ميتوانند بخوانند و بنويسند. و هزارهانسخه كتاب در كابل نشر شد. (۲۳) درهمين

صفحه نوشته آمده است که امیر موصوف نشر يك اخبار نیمه رسمی را نیز امر داد . ولی از چنین اخبار اثری وجود نداشته و نشر نشده است .

بهر حال سلطنت امیر عبدالرحمن خان بامساعی برای تاسیس صلح و امنیت و يك حکومت مرکزی در ۱۹۰۱ خاتمه یافت و پسرش امیر حبیب الله جاه نشین او گردید .

اخبار نامه قلمی

طوری که قبلاً شرح داده شد در سال ششم سلطنت امیر حبیب الله خان جریده ای بنام **سراج الاخبار** افغانستان تاسیس شد . ولی قبل از آن خبر های کشور و خارج بیک طریق خاص و جالبی برای شخص امیر و احیاناً اشخاص مهم رسمی و حکومتی ، تهیه میگردید . باین ترتیب که خبر های مطلوب از جراید خارجی ترجمه شده توسط خطاط تحریر میگردید ، و برای اطلاع امیر تقدیم میشد . از جمله این اخبار نامه ها (۲۴) نوشته يك شماره آن اخیراً بدستم آمده و بدینوسیله آنرا معرفی مینمایم .

این اخبار نام و شهرتی ندارد بلکه محض مرجع خبر ها و تاریخ آن در آن داده شده است طول آن (شماره) یک در اختیار بنده بود (۵۴) انچ بوده و دارای عرض (۶ $\frac{۱}{۲}$) انچ میباشد .

چار عنوان جلی به خط زیبا ی نستعلیق در آن به ملاحظه میرسد . نخستین عنوان آن عبارت است از «ترجمه هذا از اخبار عام تحریر شده است» . عنوان دومی عبارت از: «از اخبار و کیل» و عنوان سومی «از اخبار وطن» و چارمین عنوان عبارت است: «از اخبار شهنه هند» .

(۲۳) امیر عبدالرحمن خان ، تاج التواریخ . (طباعت و تعلیم صفحه ۳۴)

(۲۴) چون نام و عنوانی در آن بملاحظه نرسید لہذا نویسنده این

مقاله آنرا «اخبار نامه قلمی» نام کرد .

زیر عناوین چندین خبر راجع به مسایل مختلف تحریر گردیده است. بطور مثال عنوان اول حاوی این مطالب است: اطلاع یومیه زار روس راجع به حالات جنگ، اموات مرض طاعون در هند، فرستادن جوانان «امریکن» (امریکایی) در کوریا، بیرون کردن اجنبی هاتوسطروسها از عشق آباد، جنگ جاپان و روس، توجه امیر صاحب کابل برای درستی افواج، تصمیم پارلمان انگلستان برای دادن اختیار زیاد به شاه قیصر در مصرف پول، گرفتاری فوج روس در پولند، غرغره انقلاب پسندان در کوه قاف و یک عده دیگر.

باید گفت که خبرها و اطلاعات مذکور در یک، دو و یا چند سطر محدود تحریر شده است. ولی راجع به جنگ روس و جاپان تفصیل مکمل از لای خبرهای آن حاصل شده می تواند. بدین معنی که خبرهای مذکور بصورت متشتت از اول تا اخیر موجود اند اما اگر آنها را جمع کرده و یکجا باهم بنویسیم خبری مفصل حاصل خواهد شد.

به همین ترتیب زیر سایر عناوین مطالب مختلف موجود است که هر مطلب آن از گذشته و مابعد توسط یک خط در آغاز مطلب و شروع سطر اول آن جدا میشود. این خطر نمیتوان علامه پارا گراف آنوقت خواند و این شکل را داشت ( ) .

این اخبار نامه به خط نستعلیق زیبا و خوانا به قلم حافظ حیدر علی احراری نوشته شده است. روش و سبک نوشتن آن از آغاز تا انجام یکی بوده تغییر در آن به ملا حظه نمیرسد. تنها عناوین به خط جلی و خیلی مقبول تحریر یافته است. در اخیر اخبار نامه مذکور امضای نویسنده باین شکل آمده است: «فدوی جانفشان حافظ حیدر علی احراری». تاریخ اطلاعات مذکور بعد از تحریر نام اخبار یکه این اطلاعات از آن ترجمه شده است باین ترتیب تحریر یافته. زیر عنوان نخستین: «مورخه یوم دوشنبه ۲۸ مارچ سنه ۱۹۰۴ عیسوی مطابق دهم محرم الحرام سنه ۱۳۲۲ هجری» .

زیر عنوان دومی: «مورخه یوم شنبه پانزدهم شهر محرم الحرام سنه ۱۳۲۲ هجری مطابق دوم اپریل سنه ۱۹۰۴ عیسوی» و به همین ترتیب زیر سایر عناوین تاریخ تحریر میگردیده:

در عبارات این اخبار نامه گذشته از آنکه بعضی کلمات ثقیل عربی بکار برده شده است استعمال اصطلاحات انگلیسی نیز بملاحظه

سایبان تو را از بسید و پادشاهان بسیار شکر و از فرود آمدن تو در این کار و در زمانه
 فراوانی و قایل و ستانی است و چنانچه از تو قدرت و استیلا و پیوستن به پادشاهان افغانک و پادشاهان
 بود و کل تو در نزد یک شیخ بلبله ای از اقوام سردان برادره نیز دیده اند از آنست که آنها را به پادشاهان
 برادره نیز است و این شیخ از پادشاهان افغانک و پادشاهان بلبله ای است و در این کار و در زمانه
 در این است و یک پادشاه از یک پادشاه بود و بیرون کرده اند
 بوم چار شنبه

و در این کار و در زمانه و چنانچه از تو قدرت و استیلا و پیوستن به پادشاهان افغانک و پادشاهان
 بود و کل تو در نزد یک شیخ بلبله ای از اقوام سردان برادره نیز دیده اند از آنست که آنها را به پادشاهان
 برادره نیز است و این شیخ از پادشاهان افغانک و پادشاهان بلبله ای است و در این کار و در زمانه
 در این است و یک پادشاه از یک پادشاه بود و بیرون کرده اند
 بوم چار شنبه
 و در این کار و در زمانه و چنانچه از تو قدرت و استیلا و پیوستن به پادشاهان افغانک و پادشاهان
 بود و کل تو در نزد یک شیخ بلبله ای از اقوام سردان برادره نیز دیده اند از آنست که آنها را به پادشاهان
 برادره نیز است و این شیخ از پادشاهان افغانک و پادشاهان بلبله ای است و در این کار و در زمانه
 در این است و یک پادشاه از یک پادشاه بود و بیرون کرده اند
 بوم چار شنبه
 و در این کار و در زمانه و چنانچه از تو قدرت و استیلا و پیوستن به پادشاهان افغانک و پادشاهان
 بود و کل تو در نزد یک شیخ بلبله ای از اقوام سردان برادره نیز دیده اند از آنست که آنها را به پادشاهان
 برادره نیز است و این شیخ از پادشاهان افغانک و پادشاهان بلبله ای است و در این کار و در زمانه
 در این است و یک پادشاه از یک پادشاه بود و بیرون کرده اند
 بوم چار شنبه
 و در این کار و در زمانه و چنانچه از تو قدرت و استیلا و پیوستن به پادشاهان افغانک و پادشاهان
 بود و کل تو در نزد یک شیخ بلبله ای از اقوام سردان برادره نیز دیده اند از آنست که آنها را به پادشاهان
 برادره نیز است و این شیخ از پادشاهان افغانک و پادشاهان بلبله ای است و در این کار و در زمانه
 در این است و یک پادشاه از یک پادشاه بود و بیرون کرده اند
 بوم چار شنبه
 و در این کار و در زمانه و چنانچه از تو قدرت و استیلا و پیوستن به پادشاهان افغانک و پادشاهان
 بود و کل تو در نزد یک شیخ بلبله ای از اقوام سردان برادره نیز دیده اند از آنست که آنها را به پادشاهان
 برادره نیز است و این شیخ از پادشاهان افغانک و پادشاهان بلبله ای است و در این کار و در زمانه
 در این است و یک پادشاه از یک پادشاه بود و بیرون کرده اند
 بوم چار شنبه

احیاء کبیر

بزرگم شنبه پانزدهم شهریور ماه سنه ۱۲۸۴
این خبر در روز یکشنبه در شهر شریفیه
در کتب مطبوعه در کتب مطبوعه در کتب مطبوعه

حضرت سلطان اعظم که در کتب مطبوعه
آورده شود در این کتاب مطبوعه
و فرموده اند که سفارشات در این کتاب
شماره ای چهارده گانه است و اینها عبارتند از:

نیت شیخ زانان را محترم بشمارند و محل اقامت
اکثرین را در این کتاب مطبوعه
مانند و گفت که شاید این کتاب
چهارده گانه است و اینها عبارتند از:
شماره ۱: در این کتاب مطبوعه
شماره ۲: در این کتاب مطبوعه
شماره ۳: در این کتاب مطبوعه
شماره ۴: در این کتاب مطبوعه
شماره ۵: در این کتاب مطبوعه
شماره ۶: در این کتاب مطبوعه
شماره ۷: در این کتاب مطبوعه
شماره ۸: در این کتاب مطبوعه
شماره ۹: در این کتاب مطبوعه
شماره ۱۰: در این کتاب مطبوعه
شماره ۱۱: در این کتاب مطبوعه
شماره ۱۲: در این کتاب مطبوعه
شماره ۱۳: در این کتاب مطبوعه
شماره ۱۴: در این کتاب مطبوعه

از جناب وطن

کند و فرموده یکم ایام این کشته ایسوی سلطان بود و شهرم از نام اسلام گریز بود
 فرسیده است که جز این بود که در سفر از کستان تمام ممالک آنجا آمدن شاید کرده است که اگر چه
 در ممالک آنجا بلوت بود و فرزند و پسر و کاشی و فرزند شد شاه ملک ممالک آنجا باقی نماند و سواد شود
 در این ممالک تمام مردم بیکو با کف و میان کده میزند اینک کسی بگوید که در سیر بر یاد از معرفت کرد نیست
 و کسی بگوید که در کستان افغان بر سر و حال ملک آمدن
 از راه است که در سی از کستان چند دست فریب قدر را به سینه های با سوم فرستاد است و بر سر و فریب ممالک
 است تا فرستاده می شود
 از قدر این کشور غلظت رسیده اند که در کلمه جناب ایرتساب ممالک بود و می تواند بود و در دست فریب ممالک از سفر سیر
 بلوت ممالک از لاش روی که بر سر و شمال سیستان می می شود روانه شد نیست برای ممالک از فرغ زمین هم الحاکم است
 در ممالک خود را از بلوت صبر فدا کرده اند و در خاک جناب ایرتساب نعل این امر از این احکامات جلوه
 زوده اند که تا بر روی دو سلطان شصت شریک بر سر و ایران اگر شرافت کند ملک ممالک از فریب ممالک از راه
 در ممالک از راه سیستان از کف زمین فریب ممالک از راه سیستان از کف زمین فریب ممالک از راه
 کرده در ممالک از راه سیستان از کف زمین فریب ممالک از راه سیستان از کف زمین فریب ممالک از راه

احبار شریف

محمد و ابوبکر و علی و عثمان و امیر المومنین علی بن ابی طالب

فقد التزموا بمراسم و تقاضای تسلیم انداختند و تقاضای حکومت بر سر هر یک از اسما و بیعت هر یک از ارباب
 که سلطنت عثمان را گفتند و از هر جا در وقت احکام کرده است که در آن زمان در عرض خط می باشد تا
 در آن دولت می باشد و حال بود و در وقت جنگ با سید علی بن ابی طالب و از آن زمان در آن زمان
 گفته و اگر ممکن باشد در آن زمان که حکما و عیالند و تقاضای تسلیم می باشد که از آن زمان در آن
 سوال تقاضای حکومت معلوم می شود که سلطان العظیم می خواهد که در آن زمان در آن زمان که
 روایت می کند که حکایت آن می باشد که از آن زمان در آن زمان که در آن وقت از آن زمان
 و این فرودست که از آن زمان در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان
 مددی در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان
 دیگری در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان
 و دولت در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان
 ترک را فرموده بود چرا که میدان و میدان را می دانند و میدان و میدان را می دانند و میدان و میدان را می دانند
 آفتاب جنت است و در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان

انوار نورانی که در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان
 در آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان که در آن وقت از آن زمان

میرسد. البته موجودیت کلمات عربی امر ضروری بوده است ولی اصطلاحات انگلیسی شاید بنا بر عدم فهم معنی کلمه از جانب مترجم عیناً بکار رفته است مثلاً امریکن که میتوان آنرا امریکایی ساخت پورت که بعوض آن بندر می توانست بیاید. «ریلوی» یعنی خط آهن ستاف، کماندر، تارپدو، پارلیمنت هسپتال، فرنچ و امثال آن.

البته تذکر این لغات از روی انتقاد و خرده گیری نیست بلکه محض برای نشان دادن سبک آن است ولی روی هم رفته عبارات قابل فهم و ساده ای داشت.

باید متذکر شد که با وجود تحریر این اخبار نامه و با وجود موجودیت آن شاید بتوان گفت که هنوز هم به قسم يك جریده و یا روزنامه از آن استفاده نمیشد بلکه چون بدست نوشته میشد فلینذا تعداد آن شاید از چند شماره محدود تجاوز نمی کرد اما نوشتن آن باین پاکی و خوانایی، ترتیب آن باین شکل جالب و مقبول، تفکیک موضوعات آن بوسیله خطوط، موجودیت پاراگرافها برای هر خبر و مطلب جداگانه همه مطالبی اند که این کار را در حال عدم موجودیت جریده و اخبار دارای قیمت و ارزش خاص میسازد.

برای نشان دادن نمونه اخبار نامه به خوانندگان درینجا فوتوهای آنرا تقدیم میکنیم اما چون اخبار نامه خیلی طویل بود و نتوانست يك مرتبه عکاسی شود فلینذا در داخل قطعات جداگانه آنرا تقدیم مینماییم. وهم عین چند خبر آنرا که متعلق با افغانستان است بطور نمونه می نویسیم. و ذکر این نکته در تاریخ صحافت (۲۵) افغانستان مفید وهم در تاریخ ادبیات و سبکهای نثری و آغاز حرکت ترجمه مهم و در خور یاد داشت است.

خبر های مربوط به افغانستان عبارت اند از:

۱ - «این خبر به تحقیق رسیده که روسیها از نواح عشق آباد تمام مردم اجنبی و افغانان باشند آنجا را بیرون کرده اند».

۲ - «جناب امیر صاحب کابل بدرستی افواج خود متوجه میباشند و خیال سامان بار برداری نیز دارند از تاشکند کراچی های بار برداری بطور نمونه طلب کرده پسند فرموده اند و موافق آن در کابل طیار کرده

خواهند شد . »

۳ - « از جلال آباد خبر رسیده است که جنرال ایوانوف گورنر صفحه ترکستان بنام رعایای آنجا اعلان شایع کرده است که اگر سپاه روسی از قلعات آنجا بطرف سرحد فرغانه و پامیر و کاشغر فرستاده شود. شما ها ملك را خالی یا فته مایل فتنه و فساد نشوید و برین اعلان قسماً قسم چه میگوید بگفته و بیان کرده میشوند اینکه کسی میگوید که روس بریار کنند تصرف کرد نیست و کسی میگوید که به ترکستان افغانی بر سرحد چترال حمله آوردنی . »

۴ - « از قند هار بدین مضمون خطوط رسیده اند که از حکم جناب امیر صاحب کابل دو توپخانه و دورجمنت (۲۶) فوج پیاده از قند هار عنقریب بعلاقه افغانی لاش وجوین که بسر حد شمالی سیستان ملحق میشود روانه شد نیست و برای کمان افسر (۲۷) غز نین هم احکام رسیده است که او هم فوج متعدد را از آنجا بطرف صوبه قندهار روانه دارد . غالباً جناب امیر صاحب به خیال این امر این احکامات جاری فرموده اند که شاید روسی در وسط ایشیا متصل شرق سرحد ایران اگر شرارت کند کمک رسانی افواج تهنای خود را قرین مصلحت تصور فرموده اند . تا حال درین تهنای چند چند نفر از سپاه معدود در آنجا مامور میباشد . »

۵ - « کشاکش روسی و انگلستان اگر چه به همین قسم رو به ترقی بماند زود تر معامله هندوستان و عجم (۲۸) و افغانستان مابین - النزاع گردیده در حالت این ملکها تغییر و انقلاب کلان پیدا خواهد شد . » باید گفت که خبر های مذکور به صورت مسلسل نیامده بلکه جسته جسته در طول مطالب آن تحریر یافته اند .

(۲۴) چون نام و عنوانی در آن به ملاحظه نرسید لهذا نویسنده این سطور آنرا « اخبار نامه » نام کردم .

(۲۵) این اصطلاح در قدیم جلد سازی معنی داشت امروز هم در افغانستان به همین معنی استعمال میشود ولی در جهان عرب بمعنی روزنامه نگاری باشد .

(۲۶) اصطلاح عسکری بوده بمعنی کندک است .

(۲۷) اصلاً کماندنگ افسر بوده کلمه انگلیسی است .

(۲۸) معادل ایران امروز است .

سراج الاخبار افغانستان

بعد از ۲۸ سال تاریکی در جهان خیر و خیرنگاری (که از ۱۸۷۹ تا ۱۹۰۶ ع دوام کرد) بالاخر چراغ نوی روشن شد. و این چراغ عبارت بود از **سراج الاخبار افغانستان** - که حقیقتاً مطلع روشنی بادوامی در عالم خبرنگاری افغانستان محسوب میشود اخبار مذکور در ۱۱ جنوری ۱۹۰۶ مطابق ۱۵ ذیقعده الحرام ۱۳۲۳ هـ ق به نشرات آغاز کرد. مدیر **سراج الاخبار افغانستان** مولوی عبدالروف خان مدرس مدرسه شاهی بود. در اثر مداخله بریتانیا اخبار مذکور متأسفانه پس از نشر نخستین شماره خویش متوقف شد و بعد از آن تا شش سال دیگر (تا سال ۱۹۱۲) کدام اخبار دیگری وجود نداشت. ولی در سال ۱۹۱۲ با اثر مساعی متداوم و تقاضای های مکرر محمود طرزی، پدر ژورنالیزم افغانستان، **سراج الاخبار** را بنام جدید و چهره تازه تری عرض وجود کرد. معرفی **سراج الاخبار** را بامدیریت محمود طرزی به مقاله دیگری معوق میسازیم و فعلاً می پردازیم با اینکه **سراج الاخبار افغانستان** چگونه بوجود آمد؟ و چه نوع نشرات داشت؟ و چه اشخاص در آن کار میکردند؟

از دوسیه مربوطه **سراج الاخبار افغانستان** معلوم میشود که برای نخستین بار مولوی عبدالروف خان موضوع نشر اخبار مذکور را پیشنهاد نمود. (۲۹) پیشنهاد مذکور بحضور سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله طی ۱۱ ماده تقدیم شده بود. برای اطلاع مزید محققین اینک مواد مذکور را ذیلا نقل مینمایم.

(۱) اسم **اخبار سراج الاخبار** باشد که بر صفحه اول اخبار بقلم جلی ... نوشته شود ..

(۲) چند اخبارات ضروری برای اخذ نمودن مطالب علاوه از اخباراتی که بالفعل بدر السلطنه کابل میانند و دیگر اسباب مثل نقشه ها و جغرافیه

(۲۹) درینجا لازم میدانم زهمکاری صمیمیانه پوهاند حبیبی که دوسیه مربوط به اخذ امر نشر اخبار را در اختیار بنده گذاشت اظهار سپاسگذاری نمایم. وهمچنان ازینکه يك شماره **سراج الاخبار افغانستان** را در اختیار من گذاشت ممنونم. در حقیقت مرجع مهم بنده در نوشتن این مقال همانا دوسیه مذکور و شماره اخبار مذکور میباشد.

و کتب لغت که از برای اجرای کار اخبار مطلوب باشد بعد از امر حضور خواسته شوند و بنام سر شسته دارداک خانه اسلامیه پشاور فرمان صادر شود که اخبارات و کتب مطلوبه را بقرار سیاهه ذین خریداری نموده روانه کند.

اخبارات عربی مطلوبه : الظاهر نبراس ، المشارقه و المغاربه، مستشار.
اخبارات انگریزی مطلوبه : اسلامیه کالج منتہلی لاهور مطبوعه مطبع اسلامیه لاهور و اخبارات ترکی.

اخبارات اردو مطلوبه : بمبئی گزت ، دهلی گزت ، کرزن گزت ، نصرت الاخبار مہر درخشان ، اخبار سوداگر .

نقشه های کلان بلفظ فارسی، روغنی : کره ارض ، براعظم ها .

مرآة الارض مطبوعه ، مطبع اسلامیه لاهور .

اتلس بلفظ فارسی مطبوعه - مطبع مفید عام لاهور .

کتابهای لغت فارسی و عربی از هر قسم يك يك جلد .

(۳) «احوال دارالسلطنه به واسطه کوتوالی به بیت الشوری

خاص برسد و بعد از آن بقرار اصول صوابدید اهل شوری واقعات قابل

اشاعت در مطبع اخبار فرستاده شود و باید یتران اخبار عبارات را درست

کرده به محرر یا کنویس بسپارند .

(۴) «بعد از اصلاح عبارات و مضامین مهتم مطبع به صوابدید

اید یتران مضامین را ترتیب نموده برای کاتبان کاپی بسپارد و مدام این

امر را ملحوظ داشته باشد لکن حتی الوسع از مسایل اختلافی احتراز کرده

شود ... تا ما بین اهل اسلام ... برادری قایم شود .

(۵) «احوال و مضامین که اکثر درج اخبار کرده خواهد شد

حسب ذیل خواهد بود (۱) مسایل دینیہ (۲) اشتہارات (۳۰) که از برای

بہبود رعیت و سرشته داخل ملک وقتاً فوقتاً از طرف صاحب دولت

شایع میشوند . (۳) اخبارات خارجہ (۴) حالات ممالک محروسہ افغانستان

(۵) حالات مقامی یعنی واقعات دارالسلطنہ (۶) نرخ غلہ و غیرہ .

(۷) کیفیت موسم ہادر علاقہای مختلفہ ممالک محروسہ . (۸) شعر

(۳۰) معنی اشتہار در اینجا فرامین و اعلامیہ های رسمی دولتی

میباشد .

وسخن بعد از صوابدید ادیتران اخبار (۹) نسخه های ادویه مجربه وسایل طبیه (۱۰) اشتهاارات تجا ر (۳۱) (۱۱) «حرکات وحالات ذات مبارک سرکار والامثل جشن ودر بار های کلان رسمی ومعاینه افواج وغیره . (۶) تقطیع (۳۲) اخبار یاین قسم باشد که نقص کاغذ نشود و اگر برابر جبل المتین (۳۳) باشد بهتر است . (۷) «در ابتدا اخبار فی ماه دودفعه شایع شود .

(۸) «بالفعل اخبار از هشت ورق علاوه نباشد وتعداد قطعات اخبار نظر به تعداد نفری منصبداران ملکی ونظامی وخدمتگاران دولت سنجیده مقرر کرده شود ویکصد قطعه علاوه چاپ شود وروز اشاعت اخبار یوم چارشنبه باشد .

(۹) «سرشته تقسیم اخبارات به کار پردازان داک خانه داده میشود، ونفری پیاده داک خانه بقدر ضرورت افزوده میشود .

(۱۰) «اگر احوالات داخله وخارجه و مضامین متفرقه که قبل از چاپ شدن اخبار به مطبع اخبار رسیده باشد برای ... اوراق اخبار که مقرر شده است اکتفا نکند کمبود اوراق مقرر از اقتباس مضامین بعضی کتابهای نادر مثل تاریخ افغانی وغیره که هنوز زیور طبع نپوشیده است کامل کرده خواهد شد وکتابهای عجیب وغریب درج اخبار شده مثل کتاب چاپ شده برود .

(۱۱) « اخبار دارای ادتر، سب ادتر، محرر ، ترجمان ، مهتم، معاونان ترجمه اردو، محرر صاف نویس ، کاتبان برای امور کتابت ، مصحح ، تحویلدار ، حساب دان بوده وادیتر یعنی عنوان گذار که تصحیح وترتیب عبارات ومضامین رامیکند خود مولوی عبدالروف خان بود .

بدین ترتیب در داخل ۱۱ ماده فوق اجازه نشر اخبار مذکور پیشنهاد

(۳۱) درینجا مراد از اشتهااراعلان تجارتی است .

کلکته نشر میشد ریبه مکتوبه ریبه مکتوبه

(۳۲) مراد از قطع اخبار میباشد .

(۳۳) جبل المتین اخباری بود که در همین وقت بزبان دری در

کلکته نشر میشد و مدیر آن یک تن ایرانی بنام مویداالاسلام بود .

گردیده امر طبع و نشر آن از طرف سردار عبدالقدوسی خان اعتمادالدولت اعطاء شد .

از مواد پیشنهاد برمیآید که اخبار و مطالب خار جی غالباً از اخبار های خارج که به زبانهای انگلیسی، عربی، اردو و غیره در کشور های مربوط نشر میگردد اقتباس میگردد و چون در ارسال و مرسول روزنامه ها مانند امروز سرعت وجود نداشته ازینرو به یقین میتوان اظهار نمود که خبر های اقتباس شده تا زگی خود را از دست میدهد ولی باز هم چون درین سرزمین قبلاً وسیله ای نبود که در باب خبر های مربوط اطلاع بدهند هنوز هم درینجا تازه به حساب میآیند .

موضوع تصحیح و تدوین و رفع مسایل مورد اختلاف مهم تلقی گردیده است . در کته گوریهای مطالب پیش بینی شده ضمن اخبار رسمی و وقایع خارجه مطالب دارای علایق نزدیک انسانی چون نرخ غله ، موسم ها که مراد آن حاصلات و عایدات مردم ، نسخه های ادویه و سایر طبیه و مانند آن گنجانیده شده است که این خود قرابتی میرساند به روز نامه نگاری امروزه .

معلوم میشود که اخبار مذکور عموماً بالای صاحب مناصبان اردو و ماموران ملکی فروخته میشدند و شاید هم شکل جبری را داشت . اصطلاح اندر (امروز مدیر اخبار) بمعنی عنوان گذار و تصحیح و ترتیب کننده آمده است و چون در جای «ادتران» قید شده ازینرو شاید عنوان گذاری بدوش شخصی و تصحیح و ترتیب را هم اشخاص دیگری می نمودند . چنانچه این امر فعلاً در دستگاہای خیلی عصری خبر نگاری معمول است .

بهر حال با این کوائف و شرایط سراج الاخبار افغانستان بروز پنجشنبه ۱۵ ذیقعدة الحرام ۱۳۲۳ مطابق ۱۱ جنوری ۱۹۰۶ مسیحی نخستین بار نشر گردید . مدیر و مولف اخبار مذکور مولوی عبدالروف خان ، مدرس مدرسه شاهی بوده و در مطبع دارالسلطنه کابل طبع میگردد . در صفحه نخست اخبار نام آن «سراج الاخبار افغانستان» به خط ثلث عربی تحریر یافته در حصه بالای نام این دوبیت نوشته شده است . این لوح مقدس بدل آگه بین از نقطه زبان قلم کوتاه بین

<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>	<p>از سکه زبان فسر که در عنوان مستند رساله است</p>	<p>این بنام مستند است که در این کتاب آمده است</p>	<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>
<p>افغانستان ۱۳۲۳</p>			
<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>			
<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>			
<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>	<p>فهرست مضامین اخبار میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>		
<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>	<p>میرزا محمد میرزا محمد میرزا محمد</p>		

ديبا چه لاله الا الله خوان عنوان محمد الرسول الله بين
 بطرف راست نام اخبار اسم مدير ومهتمم ، مطبعه ، تاريخ طبع
 ومساله قيمت اخبار كه گفته شده «پيشتر نزد مهتمم اخبار ارساان
 دارند» ثبت گردیده وبطرف چپ قيمت اخبار بدینشكل تحرير يا فته
 است :

سالانه ششماهه

دارانسطنه كابل هشت روپيه پخته كابلې پنج روپيه پخته كابل
 ممالك محروسه دولت افغانستان ده روپيه شش روپيه
 ممالك متفرقه دول خارجه بيست چهار روپيه سيزده روپيه
 قيمت يك قطعه يك عباسي

در صفحات ذيل عین دو سیه نشر سراج الاخبار افغانستان با امر و امضای
 مرحوم سر دار عبد ا لقدوس خان اعتماد الدوله تقدیم میشود.

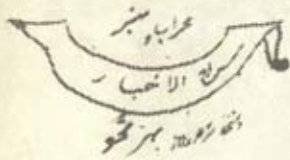
سراج

تسلیت

از حضور انور سرشته برای اخبار دولت نهادار افغانستان امر جاری نمودن فرموده اند - ابتدا اینها نظرات
بمضور انور بعلم دستورالعمل در برای سرشته آن عرض حضور انور نموده شده تا آنچه امر شود بعمل آورده

تفصیلات در باب سرشته سراج الاخبار افغانستان

(۱) اسم اخبار سراج الاخبار باشد که بر صفحه اول اخبار بعلم عالی له بصورت نقشه ذیل درشته شود
و هر چه این مضمون کننده شده به تمام مطبع اخبار راجع شود - و در دوره و در سراسر

(۲) چند اخبارات ضروری برای اخذ نمودن مطالب ملود - از اخبار را تا که بالفعل بدو است
کامل می آیند و دیگر سبب مثل نقشه با و جغرافیه و کتب لغت که از برای اجرای کار اخبار
مطلوب باشد بعد از امر حضور خواننده شوند و بنام سرشته در ادراک خانه سلطنتی باشد
صادر شود که اخبارات و کتب مطبوعه بر ابقار سبب ذیلی فریاری نموده روانه کند

اخبارات عربی مطبوعه	اخبارات انگلیزی مطبوعه	اخبارات ترکی مطبوعه
انچه بر - بنام سراج افغانستان و انگلیزی	انچه بر - بنام سراج افغانستان و انگلیزی	انچه بر - بنام سراج افغانستان و انگلیزی
مستند -	مستند -	مستند -

امبارت اردو چنگو به	کرتی لانت	پرویشان	انبار شود
همی کرت - وین کرت - کرتی کرت	مراة الارض مطبوعه	مطبع مطبوعه	مطبع مطبوعه
کرتی کرت - براعظم	مطبع مطبوعه	مطبع مطبوعه	مطبع مطبوعه

کتاب ای لنت تاریخی در
 از پرشم کت بیت بلد و شواهد
 لغت لانتی و کت شواهد
 یعنی پرمان از
 کت شواهد
 کت شواهد

۴۵ احوالات دارالاسلام کورانی بیست و ششوی برسد بعد از آن بقرار موا
 ایل شوی واقعات قابل ثبت در مطبع انبار فرستاده شود و این طرز ان انبار
 عبارات را درست کردن به عمر پاک و کسین بسپارند

۴۶ بعد از اصلاح عبارات و مضامین این مطبع بصوابید ایندیگران مضامین را ترتیب
 نموده براس کاتبان تمامی بسپار و دوام این امر را حفظ و اشتمال بر کسین حتی نوشتن
 از مسائل اشتمال فی اعزاز کرده شود و در تطبیق مضامین شوی نموده شود خصوصاً مذاهب اشتمال
 ایل اسلام را بعد از این تطبیق داده شود تا اختلاف جزئیات رفع شود و این کاتب
 ایل اسلام فقط مواضات و برادری قائم شود -

۵۱) حملات و ضایعات که اکثر آن اخبار کرده خواهد شد حسب ذیل خواهد بود (۱) مسائل
 ۵۲) شهرت‌هاست که از برای پیوسته و رعیت و کثرت و انجمن ملک و تقاضای طرف صاحب این
 شایع می‌شوند (۳) اخبارات خارجی (۴) حالات ممالک عروسه افغانستان (۵)
 حالات قحای یونی و اقیانوس (۶) اخبار و غیره (۷) اخبار و غیره (۸) کیفیت مردم
 در عتبات و ممالک عروسه (۹) شهرت‌هاست بعد از مساجد و اید بزرگان اخبار
 ۹۰) شهرت‌هاست و مسائل و مسائل (۱۱) شهرت‌هاست بخار (۱۲) حرکات و حالات
 ذات مبارک سلسله کار و امثال همین در بارهای کلان رسمی و همایند افواج و غیره -

۹۱) قطع اخبار به این قسم باشد که نقص کاغذ نشود و اگر چه بر حیل المین باشد بهر جهت
 (تعمیرات) از زود کاغذ
 تمام
 (۹۲)

(۹۳) در ابتدا اخبار فی مابین و لغت کج شود

(۹۴) با فضل اخبار بهر جهت در آن علاوه بر شهرت و تقاضای قطع اخبار نظر به تقاضای نفسی مقصد این
 ملکی و نقلی و خدمت‌گزاران دولت سفید و مقرر کرده که در نظر ملاحظه نماید و شکر -

مردمان این مذهب اخبار را چه می خوانند

در سطر (که در بالا)
قیمت آن چه خواهد بود

سیرتیم تقسیم اخبارات به کار بردن از آن در آن زمان که
فان بعد ضرورت افزوده میشود

۱۰) اگر احوالات داخله و خارجه مضامین متفرقه که قبل از چاپ شدن اخبار بطبع اخبار
برای پشت آدر این اخبار که در هر شماره است اینها تکمیل کند و در اوراق مقرر از آنها
مضامین بعضی کتاب های نامور مثل تاریخ افغانه و غیره که هنوز در طبع نبوده است
کامل کرده خواهد شد و کتاب های عجیب و غریب از بهر حصول این موعود بطبع اخبار
شماره می شوند تا مضامین آنها تکمیل و در اخبار شده مشکل کتاب چاپ شده برود

۱۱) سیرتیم تقسیم اخبار که علاوه از کارکنان مطبع برای سیرتیم
شیخ الاخبار بکار می آید

۱۱) ابوابی معنی عنوان گذار که قیاس و ترتیب عبارات و مضامین را میکنند - مولوی عبدالرفیق
۱۲) بک ابوابی معنی بایب عنوان گذار - مولوی حفیظ علی
۱۳) محمد پیکر بیست و نهم است این بزرگان که نتوانستند صد و پنجاه سالگی - مولوی محمد رفیق احمد خان اکو را

۱۴) ترجمان زبان ترکی
۱۵) پنجم اخبار که مترجم اخبارات اردو است
۱۶) معاونان ترجمه اخبارات اردو

۱۷) حاجی باغچه
۱۸) شمس حافظ صدر علی خان
۱۹) عبدالرحمن بیک و عبدالرحیم بیک

۲۰) چهار نفر عده مسافران که امثالی صحیح داشته باشند
زیر اینست مضمون اخبارات که در این شماره خواهد خواند و در
در شماره پیش که در سطر اولی آنجا که در سطر اولی

۱۸۱ دو نفر کاتب از جلد کاتبان بطبع و ام برای خدمت آت است اخبار مخصوص شوند
میرزا غلام محمد بن دیرزا عمر اسحاق خان قابلیت این کار و اشتقاق تقوا پیش
صد و ششصد و پیر فی سال دارند

(دستخط لاله ورد) زیاد شود بولد
ایوانی کار حکم و اولی شد

۱۸۰ معنی کجا که بعد از آن نوشته شدن تصحیح و با اصل موده مغایر کند - قاری نیک محمد

۱۸۲ بکفر تو یلدار از جلد پنجاه خواران ملکی مفر فرموده شود

بکفر
بکفر تو یلدار
بکفر تو یلدار
بکفر تو یلدار
بکفر تو یلدار

۱۸۱ بکفر برزای حبیب دان برای جمع و مرج و فتر اختیار کرده است خواست صدور
داشته است بود اسطر مستوفی الحاکم مفر شود -

(دستخط افغاد لاله ورد حبیب)

کشته قیمت اخبار چنان وای زده شده که برای نظامی تا کسیدان در برای سران ملکی تا در جبهه
تو راه داشته باشد فرمان شود بقرار و در قیمت گذاشته شود اول مرحله این همچنین مد نظر شود که آنچه
خرج کار کشید حصه برای خرج آن برسد و یک حصه برای بیت المال یعنی دو چند خرج آن
ریزش شود بقرار اندازد لفری خواه خواران در مذهب در آن مصلحت تحریر تاریخ ۱۳۲۳
صفحه لطف ۱۳۲۳ عبد القدر دوش

در زیر نام این عبارت تحریر یافته است : «اخبارنا مه حکمیه ، سیا سیه ، شر عیه یکماه دو دفعه چهاب و تقسیم میشود . »
بعد از نام و تا ریخ و شرح اشتراك دوسطر دو ستو نه بدین عبارت جلب نظر میکند:

«هرکسی از علما و دانایان داخله مملکت افغانستان و ممالک خارجه هرگاه مصلحت ملتی یادو لتی یامسا له شر عیه را بخاطر داشته باشد و مکتوب برای مدیر ارسال دارد مکتوب او را قبول نموده هرگاه پسندیدیم داخل اخبار هذا نموده میشود . »

درستون اول قبل از آنکه سرمقاله خود را مدیر اخبار آغاز کند فهرستی از مطالب مندرجه اخبار جلب نظر میکند . در این فهرست مطالب ذیل شامل میباشد : « خطابه تمهید ، مو عظه حسنه سیاسیه ، ملخص احوال جنگ جاپانی و روسی ، حوادث مملکت روم و مصر ، حوادث مملکت روس ، عبرة اللناظرین ، حوادث مملکت انگلیس ، حوادث ممالک متفرقه و حوادث داخله و مملکت افغانستان . »

مدیر اخبار در سر مقاله خویش بعد از حمد حضرت الهی و صلوات به حضرت رسالت پناهی ... مینویسد : «واقفیت و اطلاع بر کیفیت کار عالم و خبرداری بصورت معیشت و بود و باش طوایف بنی آدم از جمله ارکان سعادت دو جهانی و اجزا و بهبود مصلحت شخصی و ترقی عمومی نوع انسا نیست . » موصوف برای ثبوت این ادعای خویش نوشته است که تقریباً خمس قرآن را جمع به قصص و حکایات گذشته گان است تا را جمع به حال آنان برای عبرت عمومی امت محمدی (ص) باشد .

بهمین ترتیب راجع به فائده اطلاع و خبر با اشاره به آیات قرآنی و راجع به نشر اخبار دو لتی با ستناد آیه کریمه و امثال آن استشهاد نموده و ضمناً درین مورد بگفته پیغمبر اسلام (ص) نیز استناد نموده مینویسد : که « بنابران ... اعضای انجمن سراج الاخبار عزم انشاء جدید این امر سدید را نموده ... » . در سرمقاله نوشته شده است که چون اخبار سایر کشورها بوطن ما میرسد لزماً است اخبار ما نیز به آنها برسد .

درین حال نوشته است که فرزندان این خاک با ید اول از احوال و طن خود آگاه شوند و سپس از: «اطوار اهل عالم و بلند ی ایشان ...» .

از متن سر مقاله مذکور ظاهر میگردد که در آنوقت اصلا نشر اخبار شاید کار و عمل خوبی پنداشته نمیشد و بنابر همین امر بود که مدیر اخبار خواسته است ضرورت نشر اخبار را با ستناد آیات قرآنی و گفته های محمد (ص) و غیره تاکید کند تا انتقاد کنندگان را محلی برای انتقاد و تردید باقی نماند. نقطه خیلی مهم که در سر مقاله گنجا نیده شده موضوع خبر نگاری است و آن عبارت از اخبار از احوال داخل و خارج میباشد که اتفاقاً مطابق روحیه عصری ژورنالیزم آگاهی از اخبار داخله را مقدم دانسته و احوال خارج را بدجه دوم اهمیت قرار میدهد.

در مقاله تحت عنوان «مو عظه حسنه سیا سیه» درباره تمدن بشری صحبت رانده شده. در اینجا «رکن اکمل» تتمیم تمدن بشر در «محبت و مودت» خوانده شده است. و مراد تمدن «تالیف و ترکیب و اجتماع بنی نوع» خوانده شده نه بناء خانها و دیوارها. راجع باین موضوع مطالب متعددی با ستناد آیات قرآنی و احادیث نبوی و حکایات بیان نموده و نصایح تقدیم نموده است. در حقیقت طرز نوشته و ادای کلام او به شیوه خیلی جالبی بوده است. امروز علمای ژورنالیزم سفارش میکنند که نوشته های خود را با آمیختن به مثلها، گفته های قصار، اقتباسات و حکایات جالب بسازند. چه این شکل نویسندگی مثل افسانه گوئی است که علاوه بر آنکه خرسندی شنونده را فراهم میکند در ذهن نشین ساختن مطالب نیز نقش عمده دارد.

اخبار خارجه ای که در سراج الاخبار افغانستان جلب نظر میکنند همه از روزنامه های مختلف ترجمه گردیده و هر کدام آن به تفصیل و شرح مکمل درج گردیده است. حتی میتوان گفت که این شیوه مشرح و مفصل بودن آن به مجلات اخباری عصر حاضر مشابیهت دارد. بطور مثال در «احوال جنگ جاپانی و روسی» علاوه از تذکار آغاز و انجام جنگ در مورد تلفات و خسارات و اعداد مربوط بصورت مفصل بحث شده و ضمناً صلحنامه بین آنها نیز درج گردیده است. بهمین ترتیب در سایر خبرها طریق تفصیل نویسی دنبال شده است.

با ید گفت که زیر هر عنوان نخست يك خبر جدی تر و جاندارتر نشر شده وبعد ازان اخبار كو چك نشر گردیده . عناوین خبر های كو چك معمولا نام و تا ریخ نشر اخبار میباشد .

نمونه های خبر های مذکور :

« يك شخص در انگلستان ماشین جدیدی ایجاد کرده است كه بذریعۀ آن حمام گرم کرده میشود و گرمی و سردی هوای حمام بدست خود انسان میباشد و از آن هوای حمام صاف میشود . »

« يك عریضۀ هفت میل دراز كه بران شش لك و سی و یکپزار دستخط می باشد برای پیش نمودن به پارلمینت بر تانیه تیار و در آن تحریر کرده شده است كه شاه عالم پناه عمل جراحی سگها را با لکل مسترد فرمایند . »

« در مملكت مصر يكصد و سی و سه قطعه اخبار جاز میباشند از آن جمله هجده قطعه اخبار یومیه می باشد و سه قطعه اخبار در هفته سه دفعه و سه قطعه در هفته دودفعه و هفتاد و شش قطعه در هفته یکدفعه و نوزده قطعه در ماه دو دفعه و همچنین باقی آنها میباشد . »

تحت عنوان « حوادث داخله مملكت افغانستان » راجع به سفر امیر وقت بطرف جنوبی بحث شده . درین جا در مقدمه راجع به مراسم امیر در حق رعایای جنوب تذکر بعمل آمده و بعداً عریضه ای از مردم لوگر مبنی بر سفر امیر ، قسم نوشته خیر مقدم باوشان فرستاده شده است . در اینجا بطور مثال چند جمله آنرا نقل میکنیم :

« قبله عالما زاد الله تبارك و تعالی اجلا لکم هزاران هزاران شکر و ثنا مر حضرت پادشاه بی همتارا كه از لطف و مرحمت خویش بر اهل افغانستان اینچنین پادشاه حق گزین و غمخوار دین متین حضرت سید المرسلین (ص) را اعطا فرموده . پس بر خود ها لازم و فرض میدانیم كه همواره شکرانه این نعمت عظمی را بجا آوریم تا نعمت ما افزون گردد چنانچه خداوند تبارك و تعالی در قرآن شریف فرموده اند لئن شکرتم لازیدنکم یعنی اگر شکر نعمت را بجا آورید زیاده میفرماییم . نعمت شما یانرا . لهذا عرض میداریم كه درین مدت چهار سال كه اورنگ امارت پادشاهی بوجود مسعود علی حضرت همایونی زیب و زینت یافته مراحم بی پایان و نوازشات شاهانه را افزون از حد و بیان نسبت

باحوال خود ها مشاهده نموده ایم « این عریضه در پنج ستون تقدیم شده و بالمقابل اعلیحضرت نیز نوازشات و فرمایشات خود را بجواب آن پرداخته بدینصورت :

« این عریضه ایکه شما پیش نموده اید حالی و دانسته گردید . آنچه صواب بد ا نیم بجواب شما یان در بیان می آورم - اول اینکه درین فقره تصدیق قول شمارا میکنم که چون قوم افغانستان در ... خانه جنگی بسیار مشهور میباشند لکن باوجود شهرت این لفظ از تمام شما مردم تا این زمان بمقابل دولت و پادشاه هیچ مخالفت دیده نشده ... بدین ترتیب گفتنی ها و هدایات خود را تقریباً طی هفت ستون اخبار اظهار نموده است .

آخرین موضوع که درین اخبار رجلب نظر میکند یک قصیده مدحیه و عظیمه است که محمد سرور ابرن مولوی احمد جان قندهاری متخلص به واصف آنرا سروده است . و بعد از آن اعتذاری از طرف مدیر نشر شده است . خطاط اخبار عبارت بود از مرزا محمد اسحق خان .

در نتیجه و انجام این مقاله میتوان اظهار کرد که متن اخبار ، چه از نظر سبک و شیوه نوشتن و چه از نگاه کثرت استعمال لغات و کلمات عربی ، برای کم سوادان و نیمه باسوادان مشکل بود . مخصوصاً این امر در آنوقت که مکتب و مدرسه به ندرت یافت میشد خیلی مشکل به نظر میرسد . و علاوه در نشر و طبع اخبار متنوع خارجی تو جه زیاد صرف میشد ولی از نظر داشتن اخبار محلی دچار قلت بود . در حقیقت از ۳۶ صفحه اخبار محض هشت صفحه آن وقف مطالب داخلی شده است (عبارت از خبر سفر امیر به جنوبی ، مکتوب مردم آنولا و مکتوب امیر) باقی مانده بجزد و مقاله مفکوره ای (سر مقاله و مقاله ای را جمع به تمدن) و یک قصیده بقیه همه وقف اخبار خارجی شده است . در شیوه خبر نگاری آن مخصوصاً در نشر خبر ها و مطالب خارجی روح تشریح و تفصیل نهفته است بطوریکه یک خبر تا حد امکان اکثر سولات خواننده را جواب میدهد .

اخبار مذکور ، طوریکه گفته شد بعد از نشر نخستین شماره متوقف شده و برای شش سال دیگر با زهم افغانستان دارای کدام اخباری نبود .

سراج الاخبار بعد از شش سال :

تقریباً بعد از شش سال (از ۱۹۰۶ تا اواخر سال ۱۹۱۱) باز هم افغانستان اخباری نداشت که بواسطه آن در نشر و اشاعه او ضاع و احوال روز مطالب علمی جهت آگاهی و بیداری مردم به پردازد. بالاخر در ۱۶ میزان سال ۱۲۹۰ چراغی که شش سال پیش خاموش ساخته شده بود مجدداً روشن شده و در عالم مطبوعات به پرتو افشانی آغاز نمود. این چراغ **سراج الاخبار افغانستانیه** بود که با اهداف جداگانه و شکل تازه تری شروع به نشرات کرد. **سراج الاخبار** نیز هنگام سلطنت امیر حبیب الله خان بوجود آمده، ناشر (۳۴) و مدیر آن محمود طرزی بود. محمود طرزی بحیث یک مرد سیاست، ادبیات و بحیث پدر روزنامه نگاری افغانستان از همکاران نزدیک امیر حبیب الله خان شاهزاده عنایت الله معین السلطنه و بعداً اعلیحضرت امان الله خان به حساب می آید. وی در مساعی این دو پادشاه افغانستان برای انکشاف و عصری ساختن کشور رسیم فعال داشته و خدمات فراموش ناشدنی انجام داده است.

امیر حبیب الله خان، از نظرسیاست داخلی پیروی روش پدر خود، امیر عبدالرحمن خان، را نمود ولی در امور خارجی در پی استقلال افغانستان افتید. او میخواست موافقتنامه ۱۹۰۷ روسیه تزاری و انگلیس را تردید نماید. درین موافقتنامه فیصله شده بود که سیاست افغانستان از طرف انگلیس اداره شود (۳۵) اما امیر موصوف نتوانست با این آرزوی خود نایل آید.

(۳۴) اگر چه این اصطلاح صراحت ندارد ولی در حاشیه اخبار اسم محمود طرزی زیر «سر محرر و مدیر» آمده است و ما حدس میزنیم که شاید مراد وی از استعمال یکی از اصطلاحات همان ناشر و از دیگرش مدیر باشد.

(۳۵) روسیه تزاری اعلام نمود که افغانستان را قلمرو و نفوذ آن باقی بماند و انگلیس وعده داد که کدام گوشه خاک آنرا نه اشغال کند و نه بخود ملحق سازد.

(ولبر دانلد، افغانستان نیوهوز پرس، ۱۹۶۲ ص ۱۹-۲۰)

هنگام سلطنت امیر حبیب الله غیر از یک فابریکه برق، که در جبل السراج تاسیس گردید، تاسیس بعضی فابریکه های دیگر هم تشویق شد و گذشته از آن اعمار بعضی سر کها سر دست گرفته شد. لیسه حبیبیه بحیث نخستین مکتب عصری در آن وقت افتتاح گردید.

شاید گفته شود که اینها همه از جانب حکومت وقت بعمل آمده ولی باید گفت که مردم افغانستان نیز خاموش نه نشستند بلکه در همه این امور و فعالیتها مجدانه سهم گرفتند و بصورت شعوری در آنها داخل گردیدند. درینجا میتوان از یک گروپ نام برد که بنام «اخوان افغان» به شمول محمود طرزی گرد هم جمع آمده به آرزوی پیشرفت افغانستان کار میکردند. این جوانان که ریفارم های کشورهای ترکیه و ایران را مشاهده می نمودند بدون شک آرزوی تا مین آنگونه ریفارم ها را در کشور خود نیز در سر داشتند و گذشته از آن آزادی کشور را آرزو می نمودند. (۳۶)

این آرزو و تمایل مشترک حکومت و مردم افغانستان فضایی را ایجاد نمود که در آن وجود یک نشریه لازم دیده میشد - نشریه ای که بتواند حرکات ملیت خواهی و ضد استعمار افغانها را انعکاس دهد. در اثر این ضرورت مبرم بود که **سراج الاخبار** تاسیس شده و به نشرات آغاز نمود.

طوریکه ولبر نوشته است (۳۷) «این اخبار کوشش متداومی را برای تنویر خوانندگان خود برای ایجاد روحیه ملیت خواهی بخرچ میداد.» در قسمت دوم این مقال در بخش تحلیل متن **سراج الاخبار** مطالبی اقتباس خواهد کرد که واقعاً این مدعا را ثابت سازد. با وجود آنهم درینجا میتوان اینقدر تذکار داد که گذشته از سر مقاله ها و بعضی مقالات، **سراج الاخبار** راجع به جنبه های مختلف زندگی مردم افغانستان، که همه پر از روحیه ملیت خواهی بود، بعضی خبرها و تبصره ها وجوابها افغانستان در اخبارهای خارجی نشر میشد. جلب نظر مینماید. مخصوصاً اگر خبرها بر ضد مردم و یا حکومت افغانستان نشر میگردیدند، جدأ تردید میشد.

(۳۶) ولبر، افغانستان ص ۱۹-۲۰.

(۳۷) ولبر، افغانستان ص ۱۶۸.

بطور عموم ، سیا ست دا خلی اخبار طوری مینماید که در راه تشویق و تبلیغ مردم افغانستان بسوی زندگی عصری و حیات مرفه سعی میور زید . اگر نظری به صفحات **سراج الاخبار** افکنده و ستونهای راجون « زنان نامور جهان » « علم ثروت » « متخصصین جاپان » ، مطالب تاریخی و غیره ملاحظه نمائیم باین نتیجه خواهیم رسید که هدف نشر این ستونها آن بوده است تا مردم خود را نشان دهند که در جهان و ما حول ایشان چه میگذرد و مردم جهان بکدام ترقیات و انکشافات نایل آمده اند . بدین وسیله باعث تشویق و ترغیب آنان میگردد .

در عین حال برای تسریع ملیت خواهی افغانستان حتی در نشرات خارجی اخبار هم مطالبی نهفته است که روحیه ضد استعمار را بمردم ترزیک مینماید . بطور مثال شماره ۱۷ صفحه هفت سال اول **سراج الاخبار** مطالب آتی را نشر نموده است که اگر بدقت ملاحظه شود هر کدام

آن مدعای ما را با ثبات میرسانند :

زیر عنوان « حوادث خا رجیه » نخستین مطلب عبارت است ازینکه اجمال سیا سی . درین اجمال بعد از آنکه راجع به تو صیه پتر کبیر در مورد اشغال هند (برای اینکه هند گدام جهان است) نوشته شده است که : « این یک واضح و آشکا راست که افغانستان تا جان داشته باشد هیچ دولت اجنبی را قطیعا از خاک خود گذر نخواهد داد و اگر چنان تصور کسی بذهن و گمان خود بیاورد که قوت و ترقی دولت مستقلة افغانستان و بیداری و انتباه شان برای هندوستان بیشتر از روسی ضروری وارد خواهد آورد و باز هم عبارت از یک وهم و خیال می ماند . » در عین حال خبری رازیر حوادث خا رجیه در می یا بیم که حاکی از اغشاش مراکش است علیه فرانسه . موضوع دیگر عبارت از خبر نیست که از بیداری زنان چین صحبت میکند که این خبر گذشته از آنکه اطلاع میدهد در برانگیختن مردم نیز سهم کمتر ندارد . خبر گدایان پنجاب که راجع به آن قانونی وضع شده بود که هر کس برای بدست آوردن پول و نمنی از طریق گدایی اصرار ورزد جریمه میگردد ، هم کمتر قابل اهمیت نیست . چه این خبر میرساند که گدایی بد بوده و باید مردم از آن اجتناب کنند . خبر تعداد مکتب میسور هم ازین قبیل است . در سلسله این خبرها موضوعی جلب نظر میکند که از یک اخبار

پشاور بنام «افغان» اقتباس شده است. افغان راجع به مقاله ای در مورد قبایل سرحدی که در اخیار راندو گیت پنجاب نشر شده بود تبصره نموده است. درینجا اخبارافغان هر نوع مدخله دیگران راجع به امور سرحد بصراحت تر دیدمینماید. گذشته از آن خبری زیر عنوان «آیا ترکها از قوم زنده میباشند؟» هم ازین قبیل مطالب است.

سر مقالات اخبار هم واضحاً طوری نوشته میشود که احساس پیشرفت، انکشاف، و تغییر را نزد مردم ایجاد نماید. برای اینکه سر مقاله ها مطابق روحیه مردم گردد، نویسنده سعی میورزید آن را با آیاتی چند از قرآن پاک مزین سازد و هم گفته های حضرت محمد (ص) را بطور مثال تذکار می نمود. و گذشته از آن نوشته ها را با اشعار و گفته های بزرگان درمی آمیخت. بطور عموم بادر نظر گرفتن مطالب بالا، خواننده میتواند روحیه اخبار را درراه تشویق ملیت خواهی و ضد استعمار درک کند.

چنان مینماید که سیاست خارجی اخبار نیز روی هدف رهبری افغانستان میچرخید - یعنی تردید استعمار و تحصیل آزادی و طن. با این مختصر امیدواریم شمه ای از روش داخلی و خارجی سراج الاخبار را به خوانندگان محترم تقدیم نموده باشیم و حالا میگذاریم به تهیه و تقدیم یک سلسله معلومات تخنیکی در مورد اخبار.

چهره سراج الاخبار:

در نشر بیچ چهره و شکل سراج الاخبار از نخستین شماره آن شروع نمودیم. در نخستین صفحه شماره اول اخبار نام آن در وسط حاشیه بالا به خط ثلث نوشته شده است. بطرف راست آن تحت کلمه «نگران» ایشک آقاسی ملکی حضور اعلی حضرت همایونی «علی احمد» درج است. (۳۸) بعداً تحت مدیر و سر محرر نام محمود طری درج شده است. و سپس «اداره خانه مطبعه» است که در زیر آن «درماشین خانه دار السلطنه کابل» نوشته شده است. «همه امور تحریریه اداره خانه بنام مدیر فرستاده میشود» بعداً تذکار یافته، و بعد از

(۳۸) ایشک آقاسی مامور امور دربار و حضور شاه بود.

همه تا ریخ اخبار به حساب قمری بدین شکل درج است : «تاریخ عربی ۱۵ شوال ۱۳۲۹» .

بطرف چپ نام اخبار ، نخست از همه زیر « قیمت سالیا نه آن » شرح اشتراك اخبار آمده است :

دار السلطنه کا بل ۸ رو پیه کابلی .

در اطراف دا خله مملکت باخراجات داك .

۱۴ رو پیه کابلی .

در خارج مملکت باخراجات داك . نیم پوند انگلیسی .

قیمت يك نسخه در کا بل . يك عباسی .

بعد از شرح اشتراك جمله « بهرپانزده روز یکبار نشر میشود » آمده است . و بعد از آن تا ریخ اخبار به هجری شمسی آمده : تاریخ شمسی ۱۶ میزان ۱۲۹۰ .

در زیر نام اخبار بین دو خط این شعار جلب نظر میکند : «درین اخبار از حوادث دا خلیه و خارجیه و بسی مقالات مفید درج میشود . « در بالای آن نام اخبار که تو سط دو خط جدا میگردد نمبر صفحه سال و نمبر اخبار درج گردیده است . چنانچه این شکل در تمام صفحات اخبار موجوده بوده جز اینکه «سال» در سایر صفحات نیست .

این اخبار در بدو امر تو سط چاپ سنگی طبع و نشر میگردد . « افتتاح کلام » در صفحه اول سال اول اخبار در یک ستون بعرض صفحه طبع گردیده . در حالیکه سایر صفحات و سایر مطالب در دو ستون طبع میگردد . هر موضوع تو سط یک خط و غالباً خط تزئین شده ای از هم جدا میشود ، در عین حال متن اخبار به باب های جدا گانه تقسیم شده هر باب زیر عنوان جدا گانه ، در حالیکه رسم الخط آنها متفاوت میباشد ، طبع میگردد .

نام اخبار تا شماره ششم سال اول هم تنها « سراج الاخبار » است ولی بعداً کلمه افغانیه با آن یکجا شده یعنی «سراج الاخبار افغانیه» . سراج شماره هشتم سال مذکور نام مدیر از طرف راست بطرف چپ حاشیه بالایی انتقال داده شده است و در عوض شرح اشتراك بطرف راست نقل داده شده بعد از آن در تمام مدت دوره نشراتی آن این شیوه ادامه یافته است .

قطع اخبار ۱۳ ۱/۲ × ۹ انچ بوده از شماره اول تا ۱۲ دارای ۱۲ صفحه میباشند ولی از آغاز شماره ۱۲ تعداد صفحات آن به ۱۶ ازدیاد یافت . رسم الخط آن بقلم زیبای نستعلیق تحریر میگردد .

معلوم میشود که در ترتیب و صفحه بستنی قسمت ادبیات اخبار توجه بیشتر معطوف میگردد چه اشعار ربین خط کش هایی جا داده شده و حتی بعضاً رسمهای نیز جلب نظر میکنند .

بجز شماره اول تمام شماره های سراج الاخبار در دایره فهرست مند رجات میباشد . چنانچه فهرست مذکور در ستون اول صفحه اول (طرف راست) جاداده میشود . ولی از آغاز سال دوم علاوه بر صفحات معموله یکی دو ورق دیگر نیز در آغاز سراج الاخبار به نظر میرسید که دارای رنگ زرد و بعضاً سبز میباشند . درینصورت فهرست مطالب نیز در یکی ازین صفحات گنجانیده شد و درینحال شکل فهرست مطالب مانند فهرست کتب میباشد .

از آغاز سال دوم نشراتی خو در سراج الاخبار به طبع حروفی آغاز کرد و باین اساس مطبعه آن با حروف چینی و زنگوگرافی مجهز گردید . پس سال دوم نشراتی نه تنها با تغییری از نظر زمانی مواج شد بلکه این تغییر با انکشافات و تغییراتی در وسایل و لوازم طباعتی آن هم توأم بود . نخستین صفحه سال دوم نشراتی آن با فوتوی امیر حبیب الله خان مزین گردیده است و اطراف فوتو با خط کش هایی تزئین و احاطه شده است ازین تاریخ به بعد شماره های سراج الاخبار دایماً با یکی دو فوتوی مزین میگردد . اکثر فوتوها مربوط است به امیر و یا شاهزادگان و خاندان شاهلی . ولی بعضاً مناظر گوشه های وطن نیز کلیشه شده نشر میشود .

با آغاز سال سوم شعاری یکروزنامه اخبار ربین خط کش ها نشر می شد جای خود را به تاریخ اخبار گذاشت . و از همین وقت به بعد اخبار مذکور گذشته از سالهای هجری تاریخ میلادی را نیز ضبط نمود .

به تقریب چهارمین سالگه نشراتی سراج الاخبار شماره اول سال مذکور کاملاً در کاغذ جلاداز طبع گردیده است و علاوه بر آن گاهی غرض نشر بعضی فوتوها از کاغذ جلادار استفاده میشود .

از نظر عنوان نویسی و ترتیب‌تدوین عناوین در این اخبار اندکی ضعف بمشاهده می‌رسد. سرمقاله‌ها، مقالات و تبصره‌ها همه عنوان دارند ولی جاییکه غالباً عنوان مفقود است خبرها میباشند. بعضی عنوان به شیوه عصری آن، مخصوصاً در خبرهای خارجی، نام و تاریخ اخباریکه خبر از آن ترجمه شده است بقسم عنوان بکار رفته است. و در زیر آن تمام مطالبی که از اخبار مذکور اقتباس می‌گردید درج می‌شود.

معلوم می‌شود که اسامی نویسندگان غالباً در اخیر مضامین درج می‌گردید، حتی مدیر اخبار خود با وجود آنکه بالای اخبار نامش طبع می‌گردید در اخیر متن اخبار و در اخیر هر مضمونیکه می نوشت امضای نمود. از آنجاییکه سه سال اول سراج الاخبار ذریعه چاپ سنگی به طبع می‌رسید لازم است آنانیکه در نوشتن آن همت می‌گماشتند نامشان را درج نماییم. این امر توسط میرزا محمد جعفر قند هاری صورت می‌گرفت. و همچنین اهتمام اخبار ذریعه الحاج عبدالخالق پسر طرزی افغان بعمل می‌آمد.

در اخبار مذکور بعضی رسامی‌ها جلب نظر میکنند که اسم رسام و هنرمند آن معلوم نیست ولی میتوان گفت که شاید رسامی‌های آنها هم ذریعه خطاط بعمل آمده باشد چه خطاطان غالباً به رسامی نیز دسترس میداشته باشند.

نظری به متن سراج الاخبار :

نخستین شماره سراج الاخبار با مقاله ای، زیر عنوان «افتتاح کلام» بقلم مدیر اخبار آغاز میشود.

درین مضمون بعد از اظهار سپاسگذاری از امیر وقت راجع به تاسیس اخبار مذکور چنین نوشته شده است: «این يك ظاهر و آشکار است که (اخبارها) درین عصر به مثابه زبان ملکه و ملتها قایم گردیده است و در وقت حاضر بجز اقوام وحشیه و بدویه هیچ يك دولت و قومی از هیئت‌های اجتماعیه موجود نیست که مالک اخبار نباشد».

درین مقاله تحریر یافته است که «اخبار جمع (خبر) است که ضد آن (بی خبری) است پس بنا بر مفاد این قضیه حکمیه که (هر چیز بحد آن شناخته میشود) بخوبی معلوم میگردد که از باخبری تابعی خبری چقدر فرق است».

مدیر اخبار درین مقاله راجع به فواید اخبار اینطور نوشته است :
 «اخبار چنان يك آئینه جهان‌نمائیست که در خانه نشسته انسانرا از احوال
 جهان باخبر میگرداند ..» و هم گفته است که «اخبار چنان يك تیغ عریان
 برانیست که زبان بد خواهان غلط‌اندیش وطن را مقطوع میسازد...»
 درپارا گراف دیگر تذکار یافته که «اخبار چنان معلم ادیبیست که انسانرا
 بدون قید و فشار بر تحصیل و یادگرفتن بسی علوم و فنون عالیه شوق
 و رغبت میدهد ...» و بالاخره «اخبار چنان گلزار پر ازهار بیست که هرکس
 موافق طبع خود گلی از آن برچیده میتواند ...» و الحاصل از مطالعه اخبار
 همه صنف مردم مستفید میشوند و شده میتواند ..»

از نوشته بالا بر میآید که مدیر اخبار هدف نشراتی خود را روی
 چار اصل دنبال مینموده . وبا اندکی تعمق در خواهیم یافت که روزنامه
 نگاری امروز کم و بیش روی چارپرنسپی صورت میگیرد که به نحوی
 میشود آنرا باچار اصل روز نامه نگاری محمود طرزی تطبیق نمود .
 در روز نامه نگاری امروزی متخصصان ژور نالیزم عقیده دارند
 که يك وسیله مفاهمه جمعی Mass Medium چار وظیفه را بعهده دارد

که عبارت اند از اطلاع دادن To Inform تعلیم دادن To Educate

سرگرم ساختن To Entertain و روح دادن To Animate

چار وظیفه مذکور را در نوشته مدیر سراج الاخبار بدین نحو میتوان
 ملاحظه نمود که نخست موصوف اخبار را آئینه جهان نما و آگاه کننده
 احوال جهان خوانده . دو دیگر اخبار را معلم تلقی کرده و سوم اخبار
 را بمثابة گلزار ی دانسته است که هرکس از آن بهره ای میگیرد و
 بالاخره اخبار را وسیله مبارزه با بدخواهان و غلط اندیشان وطن و انده
 است . سه پرنسیب نخستین محمود طرزی به نحوی میتواند با سه پرنسیب
 خبر نگاری امروزه تطبیق گردد ولی اصل اخیر آن (مبارزه) به تناسب
 اصل چهارم وظیفه يك وسیله نشراتی جزء است چه «روح دادن» آنرا در
 بر دارد . و گذشته از آن مبارزه نشراتی در آنوقت بشکل ملی در برابر
 استعمار بوده است و اندکی هم برای اصلاح امور اجتماعی . در حالیکه
 این وظیفه امروز در اکثر جاها اغلب به مقابل مشکلات جامعه مربوط بکار

میروند مثلاً در برابر قحطی، مرض، بیسوادی و غیره که این وظیفه رایج دانشمندان خبر نگاری (۳۹)، بنام «مبارزات بزرگ» یاد کرده است. بهر حال چند سطر فوق‌الاقسام آغاز این حصه نوشته خویش با ارتباط به نخستین کلام مدیر سراج الاخبار مورد مذاقه قرار دادیم که در حقیقت اساس خبر نگاری او را همین اساسات تشکیل میدهد. حالمتن اخبار بصورت مختصر مورد مطالعه قرار میگیرد و در آن جستجو میگردد که حاوی چگونگی مطالب بوده و مطالب آن چگونه پرورده شده است.

از مطالعه متن نخستین شماره سراج الاخبار معلوم شد که: نخست در آن سر مقاله ای جلب نظر کرد که مقدمه این نوشته حاوی مطالب آنست. دومین موضوعیکه بدنبال سرمقاله درج گردیده است عبارت از «حوادث داخلی» میباشد.

زیر این عنوان تمام خبرها و حوادثیکه در مرکز و ولایات افغانستان بوقوع می پیوست درج میگردد. قابل تذکر است در شماره های چند سال اول خبرهای داخله آن به تناسب خبرهای خارجه کمتر بوده که شاید هم این امرشناسی از قلت وسایل، کمی و نارسایی پرسونل کافی باشد. در حقیقت زیر این عنوان، در جمله مطالب و حوادث داخلی، خبرهای دولتی بیشتر جلب میکنند.

باید گفت که سراج الاخبار بعضاً در اخیر بعضی خبرها زیر عنوان «سراج الاخبار» تبصره‌نویسی و یا تردیدی مبنی بر وقوع یک حادثه نشر مینمود که شاید این از شیوه اندکی دور از روش خبر نگاری امروزی باشد چه امروز مفکوره کامل که از مدیر اخبار، متخصص و یا مردم باشد، در یک قسمت بنام صفحه مفکوره و سر مقاله جمع میگردد. و خبرها بدون هیچگونه رابطه‌ای با فکر مدیر و خبرنگار بصورت آفاقی در سایر صفحات درج میگردد.

سومین نکته گوری متن شماره اول سراج الاخبار عبارت است از:

(۳۹) اد هو لمگر نپروفیسر مهمان در پوهنخی ادبیات که از طرف اداره فوبرایت بکابل فرستاده شده بود این اصطلاح را را بکار برد.

«حوادث خارجی». حوادث و خبرهای خارجه عموماً از اخبار های خارجی نقل و ترجمه میگردد . چنانچه در شماره اول خبرهای خارجه از اخبار عام (شماره ۱۸ سپتمبر ۱۹۱۱)، اخبار وکیل (۲۳ سپتمبر ۱۹۱۱) و يك خبر هم از اخبار ترکی نقل و ترجمه گردیده است .

چارمین موضوع عبارت از ادبیات بوده نخستین مقاله ادبی بقلم مولوی عبدالرؤف ، ناشر و مدیر سراج الاخبار افغانستان و مدرس مدرسه شاهی ، نوشته آمده است .

در شماره اول وعده داده شده است که «برای تسلی وساعت تیری خاطر» خوانندگان ناولی بنام «فاجعه های پاریس» در اخبار مذکور نشر میگردد .

يك نظر اجمالی به شیوه و طرز نوشتن خبر میرساند که در آن هنگام چه در خبرهای داخلی و چه در اطلاعات خارجی در نوشتن افتتاحیه عناصر خبر به ترتیب اهمیت مدنظر گرفته نمیشد . وهم اکثر خبرها به شکلی که واقع شده بود ترتیب میگردد . (یعنی قسم کرونو لوژی حوادث) در قسمت ترتیب عنا صر خبری به ترتیب اهمیت آن باید گفت، جایکه خبر بایست ا به «چه» آغاز میگردد نشده و در عوض تاریخ حدوث خبر و محل وقوع آن بدرجه اول اهمیت قرار گرفته است . و یا هم بعضی مسایل ضمنی و جزئی دیگر آمده و بعد از آن «چه» که در حقیقت حایز اهمیت درجه اول است تذکر یافته است . مثلاً خبر آتش زدگی بزرگ استانبول چنین آغاز شده است : «در تاریخ ۲۶ رجب گذشته در شهر استانبول در روز جشن پرسرور ملی شان که همه عثمانیان برای اظهار شادمانی و سرور گرم فرحت بودند در نفس استانبول يك آتش زدگی خانمانسوزی ظهور نمود .»

درین افتتاحیه حقیقتاً چیزیکه خیلی مهم است «آتش زدگی» میباشد که عبارت از «چه» خبر است و افتتاحیه بایست با آن آغاز میشود ولی در بعضی خبرها حتی شیوه نوشتن هرم معکوس (۴۰) بملاحظه میرسد . چنانچه در عین شماره در صفحه ۹ خبر ذیل بطریقه

(۴۰) هرم معکوس شیوه نوشتن يك خبر است (از آغاز تا انجام) به

ترتیب اهمیت اجزای خبر .

لازم است نوشته شده است: «باغیان البانی از جبل اسود واپس شده بخانه های خود رسیدند...» درین خبر «که» بدرجه اول اهمیت قرار میگرفت چنانچه گرفته است .
در جمله خبرهای داخلی افتتاحیه خبر عید فطر مندرجه صفحه ۴ شماره اول چنین آمده است :

«بوقت شام روز یکشنبه سلخ ماه مبارك رمضان هلال غره ماه شوال المکرم خیلی ظاهر و نمایان در نظر همه گان جلوه گر گردیده بنواخته شدن سی و یک فیر طوپ فردا نابت بودن عید سعید میامن پدید فطر اعلان گردید .»

درین افتتاحیه اصلاً قسمت خیلی مهم و جالب آن حصه ایست که فوری بخواننده میگوید فردا عید است و این حصه بعقیده نگارنده از نواخته شدن سی و یک طوپ آغاز شده و تا اخیر جمله مییاشد . حصه اول افتتاحیه مذکور جزعه مطالب درجه دوم و سوم چیز دیگری نخواهد بود.

ولی رویهمرفته به تناسب خبرنگاری بیشتر از خود سراج الاخبار با روحیه تازه تری آغاز مینماید . چه اکثر ملاحظه میشود که جملات نخستین خبرهای وی مطالبی است که بدرجه اول اهمیت قرار میگیرند . چنانچه در عین خبر «عید سعید فطر» نخستین اطلاع راجع بحلول عید است و بعد از آن راجع به باریابی همارا سم عیدگاه نطق امیر در سلامخانه و بعد از همه راجع به خورد و نوش صحبت شده است .

از آنجاییکه اخبار مذکور در هر دو هفته یکبار نشر میگردد بنا بر ضرورت شرح نویسی در آن احساس میشد و انصافاً هم این روش در سراج الاخبار دنبال شده است .

چنانچه خبرهای «رمضان» و عید فطر در شماره اول افتتاحیه پل نیل آب در شماره دوم و امثال آن .

متن اخبار از نظر درک و فهم خواننده باز هم قابل تأمل است چه با سویه و دانشیکه مردم آنوقت داشتند شاید بتوان گفت که : کمتر اشخاص میوانستند آنرا بفهمند ولی رویهمرفته به تناسب نشرات قبلی متن آن ساده تر جلوه میکند . نوشتن اکثر مطالب آن با مقدمه ای آغاز شده است که در آن علت نوشتن يك مطلب ارائه گردیده است . شاید بتوان گفت

که مقدمه‌ای باین شکل و شیوه در مقالات و سرمقاله‌ها گنجایش دارد ولی در موضوعات خبری دور از پر نسیب است. بطور مثال در صفحه (۵) شماره (۵) خبر «هوای کابل» باین مقدمه جلب نظر میکند: «درین سال فرخنده فال زمستان دهشت رسان شهر شهبیر دلپذیرما (کابل) چابکدستی و چالاکی عجیبی در ورود زحمت آمود خود اجرا نمود. بادهای شمالی کوههای پر برف هندو کش بشدت تام دروزیدن آمده، با بره‌های قسوت انگیز...» درین خبر بعد از چندین سطر در آخرین پاراگراف گفته شده است که اولین برف در کابل بارید، البته اینچنین مثالها بکثرت یافت میشود و ما اینجا به یکی اکتفا نمودیم.

رویه‌مرفته این شکل نوشتن و ترتیب و تبویب مطالب غیر از شماره اول در سایر شماره‌ها و حتی سالهای مابعد باکم و بیش تغییر به ملاحظه میرسد. ولی هر چند روزیکه از عمر این اخبار سپری میشود قدمی بسوی تنوع و انکشاف بر میدارد. این انکشاف را در هر یکی از پرنسیپهای آن مشاهده میتوان کرد مثلا در پهلوئی خبرها و مقالات علمی و معلوماتی انکشاف مواد سرگرم کننده نیز مورد نظر بوده است چنانچه در شماره دوم گذشته از مبحث ادبیات بحیث ستون سرگرم کننده عنوان «سخنان لطیفه‌آمیز» و ترجمه یک شعر جرمنی هم جلب نظر مینماید. گذشته از آن برای ازدیاد دانش خوانندگان مضمونی زیر عنوان علم زروت نشر شده است.

مدیر اخبار که در عین حال علم زروت را خود ترجمه کرده بود طی مقدمه‌ای راجع به آغاز این ستون از علوم و فنون جدید یادآور میشود و سپس علم زروت را یکی از آنها شمرده و دانستن علم زروت را بنای رفاه و سعادت حال و استقبال بشر خوانده است.

در شماره دوم سراج الاخبار داستانی بنام فاجعه‌هایی پاریس آغاز می‌یابد که این داستان هم از طرف خود محمود طرزی ترجمه گردیده است و چنانچه قبلا تذکار نمودیم این ستون بغرض سرگرمی خوانندگان ترجمه و نشر شده است. همچنان درین شماره ستونی مبنی بر نصیحت برای خوانندگان و یک سلسله معلومات آفاقی راجع به احوال جهان جلب نظر میکند. مثلا راجع به فعالیت‌های صنعتی شهر مانچستر و

اخراج آهن سالانه در تمام کره زمین میباشد (که ۲۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰ درج شده است) .

در شماره مذکور عنوانی تحت «آخرترین خبرهای دارالحرب» جلب توجه میکند که البته این خبرها راجع به محاربه بین ایتالیا و دولت عثمانی بوده است .

در شماره سوم علاوه بر مطالب شماره اول و دوم عنوانی بنام «مقالات صحیه و طبیه» اضافه شده است و نخستین بار مقاله ای مبنی بر «صحت عایله» در زیر عنوان مذکور نشر گردیده است . قابل تذکر است که غیر از خبرهای داخلی و خارجی سایر موضوعات متن اخبار اکثر توسط مدیر اخبار یا نوشته و یا ترجمه شده است . شماره چارم و پنجم باز هم عین مطالب را درج کرده اند ولی شماره پنجم در نشر خبرهای داخلی اندکی سبقت دارد و درین شماره برای نخستین بار یک خبر تیلیفونی که وصول امیر را به جلال آباد اطلاع میدهد نشر گردیده است و گذشته از آن چون موقع حلول زمستان بوده بناء راجع به هوای کابل و بازیدن نخستین برف در کابل چند سطر نشر شده است . چنانچه در شماره های بعدی هم تا زمانیکه زمستان دوام داشت همیشه یک خبر راجع به هوای کابل نشر شده است .

موضوع جالب توجه در شماره پنجم این بوده است که ستونهای اختصاصی مانند علم ثروت ، ادبیات و داستان نشر نشده است . و علت عدم نشر آن شاید هم کثرت مطالب خبری بوده است . چه شماره مذکور حاوی یکتعداد زیاد خبر های خارجی میباشد که از اخبار های متنوع و متعدد اقتباس و نشر شده است . ستونهای اختصاصی در شماره ششم مجدداً نشر گردیده است .

در شماره هفتم علاوه بر مطالب و ستونهای اختصاصی شماره های گذشته عناوین تازه ای بنام «ناموران زنان جهان» و «مقالات فنی» جلب نظر میکنند . زیر عنوان «ناموران زنان جهان» نوشته شده است که «برای فایده برداشتن بی بی های مستورات و بیگمهای مخدرات و وطن عزیز خود ، احوال زنان مشهور جهان را گاه گاهی درج اوراق سراج الاخبار مینماییم.» مدیر اخبار علاوه نموده است که : «حتی اگر کسی بر ما ایراد بگیرد که هنوز درصدیکی میان مردان پیدا نمیشود و

از مطالعه سراج الاخبار فایده نمی‌گیرد چه جاییکه زنان» اینچنین اعتراضات سد راه مانخواهد شد. چه هیچ ملتی نیست که از ابتدای ظهور خود عالم ودانا وصنعت کسربدنیا آمده باشد.

مختصر اینکه بعد از استدلال و بحث زیادی روی اینکه زنان هم حق دارند از مزایای مدنی زندگی بهره‌مند شوند نوشته است که «بنابر همین امر سرازین شماره راجع به تعلیم و تربیه خانگی نسوان درباب سررشته داری خانه تربیت اولاد محافظه ناموس و عصمت وسایر چیز هائیکه موجب فایده برداشتن طایفه نسوان باشد بحث میرانیم ودر ترجمه احوال واعمال واقوال زنان مشهور . . ثبت صحیفه عبرت مینماییم» (۴۱)

موصوف علاوه کرده است که از نشر این ستون دومنظور داشت یکی اینکه زنان افغان راجع به احوال زنان هم عصر خویش آگاه میشوند و دیگری اینکه در اخیر کتابی مبسوط و مکمل از آن نشر گردد. عنوان دیگریکه عبارت از مقالات فنییه می‌باشد حاوی مطالبی است راجع به مسایل وانکشافات صنعتی. اولین مقاله درین موضوع راجع به برق میباشد که در آن معلومات خیلی مفصل عرضه شده است.

به سلسله متنوع ساختن متن اخبار در شماره نهم علاوه بر ستونهای قبلی ستون اختصاصی دیگری بنام «علم تاریخ» علاوه گردیده است. نویسنده اخبار طی مقدمه نوشته است که بنابر «منافع و فوایدیکه تاریخ دارد. بعد از بسن نسخه های روزنامه سراج الاخبار به بعضی لوحه های تاریخی نیز تزئین صحایف نموده و مطالعه کنندگان کرام خود را مستفید مینماید».

به همین ترتیب سر از شماره ۱۲ که تعداد صفحات اخبار به ۱۶ ازدیاد یافته است ستون دیگری راجع به امور نظامی ووظایف عسکری اضافه گردیده است.

مدیر اخبار درین خصوص نوشته است که «باوجود آنکه سراج الاخبار يك اخبار عسکری نیست ولی بنا بر خواهش بعضی برادران صنف نظامی ما مجبور شدیم بعضی صفحه های روزنامه خود را به سخنانی متعلق به عالم عسکری وفایده برداشتن صنف نظامی باشد نیز زینت بخش انظار

(۴۱) بعداً خواهیم دید که محمود طرزی ارشادالنسوان يك اخبار مربوط به عالم نسوان را تاسیس کرد که غالباً همین هدف رادنبال مینمود.

مطالعه کنندگان کرام نماییم».

شماره های آینده سال او ل سراج الاخبار رویهمرفته باشر حی که راجع به متون چند شماره آن ارائه نمودیم نشرات خود را ادامه داده و هم جسته جسته ستونهای دیگری مانند «عالمهای ژاپان» علاوه نموده و یا در نشر مطالبی چون اهمیت کتابخانه های عمومی و غیره پرداخته است. بهر حال در ظرف یکسالی که از عمر نشراتی سراج الاخبار سپری گردید بگفته مدیر آن «این گرامی نامه وطنی ... هر چه که گفته از بهبود وطن گفته و هر چه که نوشته در مدافعه وطن نوشته ... از هر کلشن و هر چمن خلاصه مواد عطریه علوم و آداب نافع مفیده راجع کرده شده معلومات و باخبریها را علی قدر امکان بر اذهان مطالعین کرام خود عرضه نموده ...»

یک مرور اجمالی در شماره های سالهای بعدی سراج الاخبار نشان میدهد که این اخبار در طول زندگی نشراتی خویش راه ثابت و متین را دنبال مینموده و انکشافات و تغییرات لازم ایجاد میکرد. در طول سالهای نشرات آن غالباً خبر های داخله سبقت داشته و در چند صفحه اول اخبار درج میگردد، و بعد از آن خبرهای خارجی نشر میشد و جسته جسته بعضی مقالات علمی و معلومی نیز نشر میگردد.

از آغاز سال پنجم ستونهای اختصاصی سراج الاخبار چون «علم و ادب» (فاجعه های پاریس) و غیره جلب نظر نمیکند و در عوض از آغاز با انجام اکثریت مطالب متن اخبار را خبر های داخلی و خارجی تشکیل میدهد. همچنان نشر فوتو ها بیشتر شده و گذشته از عکسهای امیر و خاندان سلطنتی نشر فوتو های بعضی مناظر و آثار تاریخی کشور هم صورت گرفته است. و در نشر فوتو های بعضی از شهر های خارجی هم اقدام شده. درین سال و سالهای ما بعد آن فوتو ها به حدی نشر میشوند که حتی بعضاً یک صفحه مکمل وقف آن میگردد. و شاید علت از بین رفتن ستونهای اختصاصی را هم بتوان درین سراغ کرد که چون مطالب خبری بیشتر میتواندست حاصل شود و هم فوتو های خبری و غیر آن بیشتر میسر بود، لذا جای ستونهای اختصاصی را اشغال کردند.

راجع به ستون ادبیات باید گفت که علاوه بر از بین رفتن آن، جای مهمتری را در اخبار اشغال کرد چنانچه اکثر بعد از سال مذکور

ستونهای ادبی در آغاز اخبار نرج میگردد. قسمت ادبیات بیشتر وقف اشعار و قصاید شده و علاوهً نشسر بعضی اشعار پشتو هم ملاحظه میشود. درین سال و سالهای مابعد خبر های داخلی هم چه از نظر موضوع و چه از نظر ترتیب و تدوین آن متنوع و جالب شده میروند. در بین خبر های داخلی به نحوی یک روحیه تصنیف با اساس ولایت مشاهده میشود. موضوعات خبر های داخلی حاوی مطالبی چون باریدن باران، ژاله، آتش زدگی، وسیلابها میباشند که این خبر ها غیر از خبر های رسمی دولتی به حساب میآید.

قابل تذکر است که سر از شماره هفتم نام مدیر و سر محرر سراج الاخبار از محمود طرزی به محمود افغانی تغییر می یابد و علت آنرا هم در شماره پنجم سال ششم صفحه اول نوشته است که چون طرزی تخلص والد او بود و گر چه وی خودش این تخلص را باو اعطا کرده بود ولی محمود طرزی آنرا شایسته ندانسته و تا آنکه سر از شماره او هفتم به محمود افغانی تغییر داد.

بانشر مطالب و لوله انگیز (۴۲) حس ملیت خواهی هموطنان را بر انگیزخته و با نشر پند و نصیحت در برابر جهل و خرافات مبارزه نموده است. در خبر های داخلی از خبر های رسمی دولتی گرفته تا مسایل عزل و نصب مامورین، فوتو ها و بعضی سرقتها را نشر مینمود. و باین ترتیب مدتی را برای خدمت به خوانندگان و هموطنان در نشر و تبلیغ و تلقین سپری کرده است.

خوانندگان اخبار :

مدیر اخبار در شماره ۲۴ سال دوم تحت عنوان ختام سال دوم نخست از انجام این خدمت اظهار سرور نموده و بعد از آن راجع به خواندن اخبار چنین نوشته است که بعضاً اخبار را میخوانند و بعضاً نمیخوانند و بجز بعضی خواص هیچکس به خواندن این روزنامه خادم وطن رغبت هم نه نموده است. موصوف نوشته است که اگر خوانندگان یانه ما وظیفه را مقدس دانسته آنرا دنبال کرده ایم.

(۴۲) این اصطلاحیست که محمود طرزی نیکو بکار برده و در انگلیسی Yellow و یا Sensational یاد میشود.

ازین معلوم میشود که یقیناً خوانندگان سراج الاخبار خیلی محدود بودند و این معقول هم است چه در آنوقت مردم به سویه نبودند که اصلاً به خواندن اخبار رغبت کنند. تعلیم و تعلم به شیوه عصری نو آغاز شده بود و احیاناً عده ای بنا بر تعصبات دینی نمیخواستند به خواندن اخبار پردازند. پس بگفته محمود طرزی تنها خواص رکه عده شان شاید انکشت شمار بوده است، اخبار را می خواندند و بس.

خوانندگان سراج الاخبار غیر آنکه در مرکز ولایات افغانستان وجود داشت در خارج کشور نیز موجود بود. ثبوت این مطلب را در اعلانی که در صفحات پشتی شماره های سال دوم نشر شده جستجو میتوان کرد. در اعلان مذکور گذشته از آنکه شرح اشتراك اخبار را در خارج مخصوصاً هند، ایران، ترکستان روسی، ترکیه و اروپا درج نموده است بعضی از نمایندگان خود را برای تسهیل کار اشتراك معرفی کرده است. چنانچه در پشاور سرشته دار داکخانه آنجا، میرزا غلام حیدر خان، در مشهد، عبدالله خان و در بخارا، حاجی غلام نبی خان ما مورد فروش پوست قره قل نمایندگان اخبار بودند.

راجع به اینکه اخبار مذکور در ترکیه هم خواننده داشت مکتوب منتشره صفحه ۱۵ شماره پنج سال دوم مویده آنست. چنانچه در یسن مکتوب خواننده ای یک چیستان برای سراج الاخبار فرستاده است. گذشته از آن بنا بر ارتباطی که بین افغانستان و بریتانیا وجود داشت در آنکشور نیز خوانندگان سراج میتوانند شده که بخواندن سراج الاخبار به پردازند از همه گذشته وقتی خبر های خارجه متن سراج الاخبار را مورد مذاقه قرار دهیم معلوم میشود بعضی خبر ها راجع به سراج الاخبار نوشته ها و مدیر آن تبصره ها نموده اند این خود میرساند که در لندن، مصر، قلمرو های هند و غیره که اخبار مذکور نشر میگردد نیز خواننده میشد.

اعلان:

در خبر نگاری امروزی جها ن نشر اعلان، از لحاظ بقا و دوام یک نشریه و یا ادامه نشرات یک وسیله نشراتی، خیلی مهم خواننده شده است و بلکه بعقیده بعضی از ژورنالیستان بنیه ثابت و سالم اختصاصی است که باعث ادامه و انکشاف فعالیت های یک وسیله

نشراتی میشود که این خود دروسایل نشراتی شخصی و آزاد رنه نشرات حکومتی حزبی و مفکوره وی، از طریق اعلان بدرجه اول و از راه فروش اخبار در درجه دوم بدست میآید .

نویسنده سراج الاخبار اتفاقاً از آغاز کار خود ملتفت این امر بود. چنانچه در شماره اول خویش اعلانی زیر عنوان «اشتهار» درج نموده و در آن اطلاع داده است که اگر صنعت کران و سود اگران میخواهند اعلان نمایند قیمت فی سطر يك افغانسی است و اگر بیش از پنج بار اعلان شانرا نشر کردن بخواهند قیمت فی سطر يك قران (نیم افغانی) اخذ میشود .

بهر حال نشر اعلان در سراج الاخبار از شماره اول بملاحظه میرسد ولی منتها اینکه اعلان شکل رسمی را داشته و مربوط بخود اخبار بوده است در شماره پنج سال دوم صفحه ۱۶ برای نخستین بار اعلانی جلدب نظر میکنند که نشر يك ناول را به خوانندگان اطلاع میدهد . از این قبیل اعلانات در شماره های ما بعد بیشتر مشاهده میشود . یکی از این اعلانات راجع به استخدام يك معلم است برای مدرسه اهل هنود در شور بازار کابل و اعلان دیگری راجع به فروش کتب فارسی انگلیسی ، اردو وغیره است که از طرف سرمدرس مدرسه اهل هنود اعلان شده است .

از آغاز شماره ۱۳ سال دوم مخصوصاً باعلاوه شدن دو ورق رنگه در آغاز اخبار بازار اعلان هم رونق بیشتر میگیرد . چنانچه دو و حتی سه صفحه این اوراق رنگه وقف اعلان کتب وغیره شده است . ولی باز هم رویهمرفته چون اکثر اعلانات مذکور شکل رسمی را داشت شاید انتفاع قابل ملاحظه ای از آن میسر نبود .

نویسندگان اخبار :

سراج الاخبار گذشته از آنکه مرد دانشمند و توانایی چون محمود طرزی (که تنها نوشتن سوانح او اوراق زیادی را ایجاب میکنند) در رأس خود داشته که اکثر مطالب را ترجمه و تحریر مینمود و نویسندگان دیگری نیز داشت که تذکار اسمای شان درینجا ضرور است . ایشک آقاسی ملکی حضور امیر، جناب علی احمدخان، غالباً در تهیه و ترتیب راپور های رسمی و اطلاعات مربوط به کار های عمرانی و اجتماعی

سهم میگرفت. مولوی عبدالروف، مدرس مدرسه شاهی، هم از نویسندگان آن بود و گذشته از آن اسمای فیض محمد، عبدالهادی و عبدالرحمن نیز در جمله نویسندگان و ترجمانان جلب نظر کرد. سرنامه نویس و یا عنوان نویس اخبار ملاح عبدالولی خان بود. زنگوگرافان اخبار عبارت بودند از سید احمد، عبدالغنی، خالقداد، عبدالحکیم، یار محمد و سید ابوبکر.

درینجا که معرفی سراج الاخبار بصورت خیلی مختصر به پایان میرسد لازم دیده شد تا موضوعاتی را که در مورد سراج الاخبار و کارکنان آن منحصراً مسایل و موضوعات قابل تحقیق و تتبع فکر میشود خلاصه نموده و بدینوسیله توجه خوانندگان و محققان محترم می را که آرزو دارند درین رشته کار علمی انجام دهند معطوف سازم.

نخستین موضوعی که بایست مورد مطالعه قرار داده شود همانا خود شخصیت محمود طرزی است که موصوف نه تنها ژور نالیست بود بلکه در جهان سیاست و ادب و اداره هم ید توانایی داشت و این را از آثار او و از نوشته های وی در سراج الاخبار بخوبی میتوان دریافت. دومین موضوع درین زمینه معرفی نویسندگان و هنر مندانی است که در نشر و اشاعه سراج الاخبار سهم فعال داشتند.

سومین موضوع عبارت از نقد و تدقیق سبک و روش نوشتن سراج الاخبار میباشد که این هم از دو لحاظ بایست صورت گیرد: (۱) از لحاظ ژورنالیزم، (۲) از لحاظ ادبیات.

چهارمین موضوع قابل تحقیق عبارت از مبارزه سیاسی سراج الاخبار است که این امر بیشتر با ارتباط به جهان خارج صورت میگیرد.

پنجمین موضوع عبارت از مبارزات سراج الاخبار است با مسایل مربوط به داخل افغانستان که این خود موضوع خیلی وسیع و جالب بوده تمام امور فرهنگی و اجتماعی را احتوا میکند.

و بالاخره محیط و شرایط محیطی سراج الاخبار هم يك موضوع جالب و ارزنده ای را تشکیل میدهد.

انجمن تاریخ خوشنود خواهد بود اگر مقالات علمی و آفاقی نویسندگان و محققان محترم را درین موضوعات دستیاب نموده در مجلات افغانستان (بزبان انگلیسی) و آریانا نشر نماید.

سراج اطفال :

نخستین شماره سال هشتم سراج الاخبار چراغ روشن دیگر ی را برای تنویر افکار اولاد افغان باخود همراه آورد و این چراغ سراج اطفال بود . درین قسمت سعی میشود تاروی فلسفه تاسیس سراج اطفال و راجع به مطالبی که در آن نشر میشود روشنی انداخته شود . ولی پیش از آنکه باین امر به پردازیم لازم است تا در باب معارف و تعلیم آنوقت مختصری تقدیم نماییم تا آنکه ارتباط منطقی تاسیس اخباری (چون سراج اطفال) برای اطفال آنوقت روشن گردد .

در شماره اول سال هشتم سراج الاخبار از موجودیت تعلیم ابتدایی عمومی دارالمعلمین ابتدائیه و تعلیم ثانوی اطلاع داده شده علاوه گردیده است که زیر اداره دستگاه معارف عصر اداره یی بنام تصنیف، ترجمه و تالیف علوم و فنون موجود بود .

این اداره در حقیقت مواد و مطالب درسی را بر طبق پروگرام های مکاتب تهیه مینمود . بقرار امر امیروقت تعلیم ابتدایی «لازمی و مجبوری» بود . هفت مکتب ابتدایی در نواحی مختلف شهر برای تعلیم و دانش آموزی جوانان باز بوده و هم پنج باب مکتب تحت اعمار بود . تهیه معلم از همان وقت مورد نظر بود ، چنانچه برای برآورده شدن این مطلب دارالمعلمینی انتظام داده شد .

بعد از تعلیم ابتدایی دوسوع تعلیم در نظر گرفته میشد : اول تعینم به شکلی که متعلم بعد از فراغت تحصیل برای خدمات داخله دولت آماده شود . دوم اخذ تعلیم به شکلی که دانشجو را برای تحصیل عالی تر در خارج آماده سازد . قرار بود که این دانشجویان پس از تحصیل در خارج مصروف کار های مملکت شده وطن خود را از نیاز مندی ملا زمین خارجی بی نیاز سازند .

از مطالعه مواد سراج الاخبار معلوم میشود که يك متعلم ده سال تحصیل میکرد تا آنکه آماده کار در ادراک دولتی میگردد و یا آنکه برای تحصیل بخارج آماده میشد ، چه اخبار مینویسد که : «همین تعلیم ده ساله

این طرز داده شود که بقرارصه ا.خارج درست باشد . تازحمتدهساله عبث نرود « (۴۳)

این نکته نیز قابل تذکر است که شاگردان بعد از فراغت از ابتدایی در مدرسه حبیبیه (فعلا لیسه حبیبیه) شامل شده به تعلیم عالی ترمی پرداختند .

از شرح بالا معلوم شد که معارف به شکل خیلی ابتدایی و محدود در کشور آغاز شده و تاحدی هم به سویه عالی بکسب دانش پرداخته میشد . محمود طرزی که درین وقت سراج الاخبار را به مقصد تنویر و تعلیم مردم افغانستان و برای مبارزه علیه مداخله خارجی نشر مینمود از اهمیت و ارزش اخبار نیک آگاه بود . وی همانطوریکه سراج الاخبار را برای بزرگان نشر میکرد نشر سراج اطفال را بغرض تنویر و آگاهی جوانان سر دست گرفت . موصوف مینویسد : «سراج الاخبار در اخیر هر سال هدیه ای بدو ستان تقدیم میدارد . ازسال اول تا ششم این هدیه عبارت بود از کتبی در رشته های مختلف علوم و فنون ولی در آغاز سال هشتم بقرار اظهار محمود طرزی آن هدیه های موقتی به یک هدیه دائمی انکشاف کرد که عبارت بود از اخبار طفلا نه سراج اطفال .

در حقیقت سراج اطفال ، کم و بیش مطابق با موازین نشراتی اخبار های مکاتب عالی در ممالک پیشرفته امروزی ، برای مطالعه و انکشاف ذهن شاگردان آنوقت تاسیس گردید . چه اطفال مکتب بدون شک به بعضی مواد بقسم مدد درسی ضرورت دارند و این کار در آنوقت بوسیله سراج اطفال در نظر گرفته شده بود . البته امروز علاوه بر اخبار مجلات و کتب متعددی که برای برآورده شدن این امر نشر میشود ازوسایل سمعی و بصری هم بیشتر استفاده بعمل می آید .

طوریکه مدیر و ناشر اخبار مذکورنوشته است ، وظیفه این اخبارنشر مطالب و معلومات دینی ، اخلاقی و علوم و فنون متداول عصر بود . این مطالب بزبان ساده و روان عرضه میشد . و بدین ترتیب در انکشاف ذهن و تربیت اطفال کمک میکرد . (۴۴) .

(۴۳) سراج الاخبار ، سال ، شماره اول ، ص ۳ - ۷ .

(۴۴) سراج الاخبار ، سال هفتم ، شماره ۲۴ ، ص ۳ -

روی این اهداف سراج اطفال در ۱۵ میزان ۱۳۹۷ (۸ اکتوبر ۱۹۱۸) برای نخستین بار تا سپس شده و به نشرات آغاز کرد . گر چه بقسم ضمیمه سراج الاخبار نشر میشد ولی در حقیقت يك اخبار مستقل بود و طور جداگانه هم اشتراك شده میتوا نست .

نام اخبار در وسط حاشیه با لایبی صفحه اول بخط ثلث درج شده بطرف راست آن شرح اشتراك و این عبارت که : « برای مقالات دینی و اخلاقیه و علمیه از باب قلم صحایفش بکمال ممنونیت باز است » و جمله : « اورا قیقه درج نشود اعاده نمیشود » جلب نظر مینماید . بطرف چپ آن اسم صاحب امتیاز و مدیر بنام محمود طرزی افغان نشر شده و هم این عبارت جلب توجه میکند : « غیر از سیاسیات دیگر از همه چیز بحث میکند ... » . درین حصه آدرس اخبار هم درج میباشد .

قطع این اخبار، چهار صفحه ای $۸\frac{1}{2} \times ۱۲$ - انچ میباشد . دارای دو ستون بوده هرستون آن سه انسج عرض داشته و عمق هر ستون ده و پنج اندازه شد . طبع اخبار مذکور حرفی بوده در چاپ خانه حرفی دارالسلطنه کابل طبع میشد .

ناشر و مدیر سراج اطفال کلام خود را درین اخبار به عنوان « عرض شکران » آغاز مینماید . وی درین مضمون از زبان جوانان اظهار خوشی و مسرت مینماید . ازینکه در چنان عصر « سعادت اقران » موجودیت دارند و از فیض علم و دانش بهره میکیرند . این مضمون بعد از دعای اقبال دو آت ختم شده است . در مضمون دیگری زیر عنوان « معرفی » هدف جرییده را بصورت مفصل توضیح نموده است . وی درین مضمون مینویسد که سراج اطفال « شماره از علوم و فنون نو و در تربیه و آداب عاقل شنورا آگاه ساخته » به نکته های درس آموز و حکایات فایده اندوز دماغهای شما را روشن میکند . « سراج اطفال در سبقهای مکتب ... شما مدد میرسانند و هم با کلمات بسیار ساده و شیرین دری ساعت شمارا تیر میکند . »

بدینتر تیب مدیر و ناشر اخبار هدف آنرا که غالباً تر بیتی ، تعلیمی و سرگرم کن اطفال بود توضیح نموده به عنوان سومی که موضوع « دین داری » است انتقال مینماید . و این عنوان در تمام کار هاییکه برای نویسنده میسر بود جلب نظر کرد . زیرا درین عنوان

مسائل اساسی و اصول دین به شکل ساده طرح و توضیح گردیده است. در شماره های مختلف سراج اطفال گاهی اشعاری مبنی بر نصیحت برای جوانان نشر گردیده و زمانی هم عنوان «بازیهای فنی» جلب توجه میکند که زیر این عنوان مسائل علمی به شکل ساده و تطبیقی عرضه شده است و در عین حال گاه گاهی مزاحهای آموزنده و تریبیتی تقدیم نموده است.

مثلا وقتی میخواهد راجع به کرویت زمین و حرکت آن مقاله ای تقدیم نماید این موضوع را بقسمت درامه ای که بین چند تن از همصنفان روی صحن مکتب صورت میگیرد طرح مینماید. باین معنی که یکی از شاگردان اعتراض میکند در حالیکه زمین در حرکت است چرا انسانها بالای آن در حال لرزش و حرکت نیستند. درین هنگام شاگرد دیگری جواب عملی تقدیم مینماید یعنی تو بفتیال را آورده مورچه ای را بالای آن میگذارد و بعد توپ را بحرکت می آورد. درین وقت توپ حرکت میکند ولی مورچه جا بجا است. بدین ترتیب بر فقای خود می فهماند که وجود انسانها بالای کره زمین مانند وجود مورچه است بالای توپ که هر قدر آن حرکت کند این ساکن است در جمله مطالب معلوماتی سراج اطفال یک اطلاع راجع به بزرگترین ساعت زنک دار جهان است که در فلادلفیا بود. (۴۵) .

بطور عموم باید گفت که سراج اطفال جریده بود که به ضمیمه سراج الاخبار بمدیریت محمود طرزی در هر پانزده روز یک بار نشر میشد. مسایل دینی و اخلاقی را با زبان ساده و روان طرح و تقدیم مینمود. در حقیقت برای شاگردان بقسم مدد درسی مسایل علمی را نشر میکرد. از طریق نشر و تقدیم معلومات عمومی و سرگرم کننده مانند حکایات و مزاحهای اخلاقی در انکشاف ذهن شاگردان خدمت نموده و هم باعث سرگرمی آنان میگردد.

از مطالعه مطالب سراج اطفال معلوم شد که این اخبار دو وظیفه مهم را بعهده داشت، یکی اینکه تعلیم میداد و دیگر اینکه سرگرم میساخت.

درینجا پیش از آنکه به ختم این مقاله به پردازیم نا گذیریم را جمع به کلمه «سیاست» مطلبی چند بعرض برسانیم. کلمه مذکور هم در نخستین سر مقاله سراج اطفال آمده و هم در حاشیه آن. عقیده نگارنده اینست که مراد مدیر اخبار ازین کلمه همانا «خبرها» خواهد بود. چه بعدا وقتی در معرفی روزنامه انیس پردازیم خواهیم دید که مدیر آن مرحوم محی الدین انیس معذرتی مبنی بر عدم نشر مطالب سیاسی نشر نموده و علت آنرا عدم ارتباط تلگرافی وانمود ساخته است. اگر چه درینجا مراد از سیاسیات خبرهای خارجی میباشد، ولی در سراج اطفال اتفاقا خبر (داخلی و خارجی) وجود ندارد. بناء میتوان گفت که شاید هدف محمود طرزی از سیاست خبرها باشد.

در اخیر باید متذکر شد که سراج الاخبار از شماره هشتم سال ۸ بعد از نشر باز مانده و مدیر آن بنام ناظر امور خارجی (معادل وزیر خارجه) امروز مقرر شد و جای سراج الاخبار را اخبار رسمی دیگری بنام امان افغان (بعدا راجع به آن مفصل بحث خواهم کرد) گرفت که مدیر آن بناغلی عبدالهادی (*) بود. توام باین اساس مدیریت سراج اطفال به بناغلی عبدالهادی انتقال یافت.

بناغلی عبدالهادی داوی طی یک صاحب مختصر اظهار نمود که سراج اطفال غالباً بعد از ۱۶ شماره دیگر نشر نشد. موصوف علاوه کرد که کدام تغییری جز سویی نسبتاً بلندتر در آن وارد نکرد چه بعقیده او اخبار مذکور را تنها جوانان نمیخواندند بلکه اشخاص داری سن بیشتر (مثل پدر و برادران بزرگ اطفال) نیز از آن استفاده مینمودند.

(*) فعلا رئیس مشرانو جرگه به تخلص داوی

پیش آهنگان

سید جمال الدین افغان، میرزا عبدالعلی ومو لوی عبدالروف :

تاکنون مباحث ماراجع به تاریخ ژورنالیزم کشور وقف معرفی و تحلیل جرایدی شد که در او خرق قرن ۱۹ و ۲۰ سال اول قرن بیست نشر میشود . بدون شك در نشر وتنظیم نشرات مذکور شخصیتها ئی ذکر میشود که یاد آوری از ایشان وجیبه ماست . بنا بران به پاس بزرگداشت وقدردانی ازین اشخاص این مبحث خود را برای معرفی آنان اختصاص میدهیم . البته قابل تذکر است که بعضی از آنان قبلا بقدر کافی معرفی شده اند که درین جا مامختصری درباره آنها بحث مینماییم ولی آنانیکه کمتر معرفی شده اند مستحق آنند که مفصل تر مورد بحث قرار گیرند .

طی سالهای ۷۰-۸۰ و ۹۰ قرن ۱۹ گامهای اساسی ولی زود گذری درعالم نشر وطبع در افغانستان برداشته میشود . درست در همین وقت سید جمال الدین افغان (۴۶) به تعلیمات خود مبنی بر بعضی اصلاحات در کشور می پردازد .

سید جمال الدین افغانی بحیثیک عالم ونویسنده کشور و بحیث پیش آهنگ آزادی خواهی مشرق زمین مفکوره های آزا دیخواهی خویش را از راه قلم و بیان به هموطنان ابراز مینمود . تعلیمات او آنقدر درروحیه مردم تاثیر میکرد که مدخله گران خا رجی حوصله آنها نداشتند وبهر وسیله که بود باعث نفی بلد او از کشورش شدند . ولی سید بحیث قافله سالار روح آزاد منشی درهر سرزمینی که پا

(۴۶) را جمع به زندگی سید جمال الدین افغان به مآخذ ذیل مراجعه

شود :

اصغر مهدوی وایرج افشا ر مجموعه اسناد ومدارك چاپ شده درباره سید جمال الدین مشهور به افغانی ، دانشگاه تهران ، ایران ۱۳۴۲ ، محمد امین خویانی ، حیات سید جمال الدین افغان حصه اول مطبوعه عمومی کابل ، ۱۳۱۸ ، مرتضی مدرس چهاردهی ، زندگانی وفلسفه اجتماعی وسیاسی سید جمال الدین افغانی ، از انتشارات شرکت اقبال تهران : ۱۳۳۴ و غیره .

نهاد در راه پخش مفکوره خود کوشید. چنانچه مدتی در هند بماند ، در ایران به مبارزات خویش پرداخت، سپس به مصر و ترکیه شتافت ولی در هر جا به مشکلات رو برو میشد . با وجود آنهم تخم آزادی خواهی و انکشاف را در دماغ شرقیان کاشت . سید حتی در قلب مداخله گران آن زمان به نشر جریده ای بنام **العروت الوثقی** (۴۷) پرداخت. گرچه سید خود از افغانستان نفی شد ولی افکار و آرزوهای ریفارمیستی او درینجا باقیمانده . گفته میشود که امیر شیرعلی خان برای تطبیق افکار سید جمال الدین افغانی به یک سلسله اقداماتی دست زد که از آن جمله تاسیس یک اخبار بود (۴۸) در نشر این اخبار ، **شمس النهار** ، میرزا عبدالعلی همت گماشت . وی بحیث مهتم اخبار معرفی شده است ولی در عین حال مدیری برای آن سراغ نمیشود . بنابراین امکان دارد که وی در عین حال کفالت امور عمومی نشرات را نیز بعهده داشت . از جانبی چون نامه های وارده بنام او فرستاده میشد بناء میتوان گفت که شاید وظیفه مدیریت را نیز اجرا مینمود . متأسفانه راجع به میرزا عبدالعلی معلومات بیشتری در دسترس نیست ولی از لابلای نشرات او معلوم میشود که وی مردی وطنخواه بود و از پسمانی اولاد کشور خویش رنج میبرد . وی ازینکه پنبه خام وطن مابه فرنگستان (بریتانیا) برده میشد و تکه ساخته شده مجدداً بافغانستان وارد شده و چندین مرتبه گرانتز به فروش میرسید متأثر بود و آنرا ناشی از عدم درک ، رسیدگی و فهم مردم میدانست . میرزا عبدالعلی با شرایط موجود و امکانات دست داشته خویش در تهیه مضامین اخبار مورد علاقه انسانی و نشر خبر های رسمی دولتی و اطلاعات ولایات می پرداخت . (۴۹)

هنگام نشر جریده شمس النهار ۱۲۹۰ - ۱۲۹۵ ه. ق (۱۸۷۳-۱۸۷۸) از نویسنده دیگری نیز نام برده میشود که عبارت از قاضی عبدالقادر پشاورى میباشد .

(۴۷) این جریده در فرانسه از طرف او نشر میشد .

(۴۸) سابقه و آغاز ژورنالیزم در افغانستان ، مجله افغانستان سال

۲۱ شماره اول صفحات ۷۰ - ۷۶

(۴۹) ایضاً صفحات ۷۰ - ۷۶

گرچه تعدادی از محققین وی را بحیث مدیر جریده مذکور می‌شناسند ولی بناغلی بینوا (۵۰) موجودیت‌مدیری را برای شمس‌النهار قایل نبوده و نیز بناغلی کهگدای (۵۱) نوشته است که قاضی عبدالقادر پشاورى محض بحیث سکرتر عسکری شاهی اجرای وظیفه میکرد .
بهر حال چون مطالب مربوط به امور نظامی در جریده شمس‌النهار

نشر میگردید و شاید هم گاه گاهی مضامین و مطالبی را جهت نشر درین جریده از اخبار و جراید خارجی ترجمه میکرد . پس او هم بحیث یکی از نویسندگان این جریده یاد آوری شد .

امر مسلم این است که روزنامه‌نگاری بصورت متداوم و اساسی در افغانستان بامحمود طرزی ، پدر ژورنالیزم کشور ، آغاز میشود و لی ناگزیریم قبل از آنکه به معرفی او بپردازیم شخصیت دیگری را معرفی کنیم که او هم در عالم مطبوعات کشور از جمله پیشاهنگان محسوب میشود . این شخص مرحوم مولوی عبدالروف قند هاری ولد مرحوم عبدالرحیم و نواسه محقق قند هاری علامه حبیب‌الله مشهور به حبو آخندزاده است .

مولوی عبدالروف بروزدوشنبه پنجم ماه صفر ۱۲۶۸ هـ ق در شهر قند هار دریک خانواده دانشمند پابعرضه وجود گذاشت . علوم متداوله عصر را از نزد پدر خود مولوی عبدالرحیم شهید کسب نمود . پوهاند عبدالحی حبیبی مینویسد که: «وی حافظ قرآن ، عالم حدیث، فقیه و مدرس معروف عصر خود بود.» بعد از فوت پدرش ۱۲۹۸ هـ ق از قندهار منفی گردید ولی در حدود ۱۳۰۰ مجدداً بوطن باز گشته بدربار امیر عبدالرحمن خان بکابل رسید . و بحیث ملای حضور والا و مدرس مدرسه شاهی مقرر گردید « (۵۲) »

مولوی عبدالروف درسه زبان پشتو ، دری و عربی مینوشت و شعر

- (۵۰) بینوا ، عبدالروف ، شمس‌النهار اولین اخبار در افغانستان آریانا ، سال ۹ ، شماره ۴ ، ۱۳۳۰ هـ ، صفحات ۱ - ۷ .
(۵۱) کهگدای ، نور محمد ، اسناد و یادداشت‌های تاریخی ، آریانا سال دوم ، شماره سوم ، ۱۳۲۲ هـ .
(۵۲) حبیبی ، عبدالحی ، آریانا ، سال ۲۵ ، شماره ۲ ، ۱۳۴۶ ، صفحات ۱ - ۱۰

می سرود. جراید عربی را که بدربارشاهی میرسید ترجمه میکرد. گذشته از آنکه در مدرسه شاهسی بحیث مدرس اول اجرای وظیفه مینمود «امتحان قضاوت محاکم عدلیدرا برای مقرری به نقاط مختلف کشور اخذ میکرد. مختصر اینکه اونه تنهادر دربار امیر عبدالرحمن خان مقرب ومحترم بود بلکه امیر حبیبالله خان نیز بنظر احترام و استادی وی را نگریسته ودر امور شرعی مرجع فتوای هر دو بود.

مولوی عبدالروف بحیث يك عالم متجدد عصر خود علاوه بر اشتغال در امور دینی به وظیفه مهم دیگری نیز اقدام نمود که عبارت از روزنامه نگاری اوست. وی جریده سراج الاخبار افغانستان را برای نخستین بار در سال ۱۳۲۳ ه. ق (۱۹۰۶ع) تاسیس نمود. گرچه مجال نیافت بیش از يك شماره این جریده را نشر کند. ولی همین شماره هم موید روح تجدد پسندی او و همکارانش میباشد. متن اخبار نشان میدهد که یکنوع بیداری فکری در کشور ظهور نموده بود. البته نشر وپخش این روحیه ایجاب آنرا میکرد که وسیله ای موجود باشد تا آنرا نشر کند. بنابراین انجمن سراج الاخبار به منظور ی امیر حبیبالله خان تحت استادی مولوی عبدالروف نشر این جریده راسر دست گرفت. (۵۳)

همانطوریکه روحیه تجدد پسندی درین سرزمین نو بوجود آمده بود بهمان شکل روزنامه نگاری هم تازه آغاز میشد. بعبارة دیگر بعد از نشر شمس النهار وقفه ای رخداد و سپس نشر سراج الاخبار افغانستان صورت گرفت. بنابراین پیشبردن این کار امر ساده ای نبود بلکه باپیشآمد های ناگواری مواجه میگردد که بدون شك یکی ازین پیشآمدها توقف فوری جریده بود. مولوی عبدالروف برای تحقق بخشیدن آمال و آرزو های نشراتی وانکشافی خود خبر نگاری خود را به شکلی آغاز کرد که با روحیه عصر توافقی بهم رساند. چنانچه ضرورت نشر اخبار وآگاهی از احوال جهان ومردم آنرا با ارتباط به گفته های قرآنی و احادیث نبوی و گفتار بزرگان استدلال و ثابت مینماید.

(۵۳) راجع به امر نشر جریده شرایط وایجابات آن به شماره ۴ آریانا سال بیست و ششم صفحات ۷۷ - ۸۴ و در شماره دوم سال ۲۱ افغانستان رجوع شود.

معلوم میشود که مولوی عبدالروف از مزایای اطلاع از احوال کشور نیک آگاه بود چه وی می نویسد که نخست از همه مطالب مربوط به کشور درج صفحات اخبار شده بعداً مسایل مربوط به جهان خارج درج میگردد. تقریباً در حدود ۸ صفحه اخبار او وقف مطالب داخلی بود و بقیه اخبار جهان (۵۴) روز نامه نگاری او اگر چه دولت مستعجل بود و لسی بدون شک تأثیر عمیقی بآیندگان داشت.

رویه مرفته سهم مولوی عبدالروف در عالم علم و دانش خیلی با ارزش بود و فرزندان قدر دان این خاک درین راه از وی به نیکی یاد میکنند. همچنان به پاس ابتکار و پیشقدمی وی در عالم مطبوعات ژورنالیستان نیز با عقیدت ابراز میدارند.

محمود طرزی - پدر ژورنالیزم افغانستان :

«اخبار ها درین عصر بمثابة زبان ملكها و ملت ها قايم گردیده است و در وقت حاضر بجز اقوام وحشيه و بدويه هيچ يك دولت و قومی ... موجود نیست که مالك اخبار نباشد». مرحوم محمود طرزی روزنامه نگاری خود را در سراج الاخبار (۵۵) زیر عنوان «افتتاح کلام» آغاز نموده و عبارت مذکور زیر این عنوان جلب نظر میکند. ازین عبارت بخوبی میتوان درك کرد که مرحوم طرزی باچه فلسفه و نظریه متكامل روزنامه نگاری خویش را شروع کرده.

فامیل طرزی به يك رهبر قومی قندهار بنام حاجی جمال خان (۱۷۰۹ - ۱۸۰۵) ارتباط میگیرد. پسر حاجی جمال خان، سردار پاینده محمد خان، ۲۲ پسر داشت که از جمله یکی بنام سردار رحمدل خان قند هاری (۱۸۳۲ - ۱۸۹۶) معروف بود.

در حقیقت سردار رحمدل خان پدر کلان محمود طرزی است. مادر او از خاندان سدوزایی و دختر شهزاده مودود خان بود.

پدر محمود طرزی، سردار غلام محمد خان طرزی، وفات ۱۹۰۱ از دانشمندان و شعرای معروف کشور به حساب میآید. بنا بر بعضی مخالفتها بیکه بین او و امیر عبدالرحمن خان واقع شد از وطن نفی گردید.

(۵۴) سابقه ژورنالیزم.. شماره ۴ سال ۳۶ ..

(۵۵) آریانا، شماره، سال ۲۶، صفحات ۳۹ - ۴۴، شماره ۶، سال

۲۶، صفحات ۸۲ - ۹۲.

از سال ۱۸۸۱ - ۸۳ با فامیل خویش در کراچی سپری کرده و بعد از آن به نسبت مخالفت عنعنوی که بابتانیا داشت از رفتن به لندن اباورزید و در عوض به بغداد شتافت . درینجا بود که بعد از شش ماه باسلطان عبدالحمید ملاقات نمود . و سلطان از او دعوت کرد که به قسطنطنیه برود . طرزی و فامیل او این دعوت را پذیرفته بعد از آن به دمشق رفتند چنانچه غلام محمد خان طرزی ۱۸ سال بقیه عمر خود را در آنجا سپری کرد .

سردار غلام محمد طرزی در سال ۱۹۰۱ جهان را پدرود گفت . گرچه در مدت اقامت او در دمشق امیر عبدالرحمن خان از وی دعوت کرد که بکابل باز گردد ولی مرحوم طرزی تا اواخر عمر خود در جوار اماکن مقدسه در دمشق و شام ماند و هم در آنجا دفن گردید .

بهر حال امیر عبدالرحمن خان نیز در سال ۱۹۰۱ - از جهان چشم پوشید .

محمود طرزی بخاطر تبریک و تهنیت به حبیب الله خان و هم جهت ادای فاتحه امیر عبدالرحمن خان در سال ۱۹۰۲ بکابل آمد . درست در همین وقت ستاره اقبال محمود طرزی تابیدن گرفت . دانش ، فضل و مفکوره های اصلاحی محمود طرزی امیر حبیب الله خان را به تعجب اندر ساخت و بالاخر از وی دعوت کرد که بوطن خویش باز گردد ، مرحوم طرزی این دعوت را پذیرفته و متعاقباً بسال ۱۹۰۳ تقریباً بعد از ۲۲ سال نفی از وطن با ۳۵ نفر فامیل خود بافغانستان وارد شد .

پروفسور دوپری (۵۶) مینویسد که طرزی در یک حالت نا آرامی متولد شد و این نا آرامی تا اواخر حیات او در او داشت (۵۷) هنگامیکه فامیل طرزی به سوی قندهار سفر میکرد ، ۱۶ سال قبل از نفی او از کشورش ، در غزنه متولد شد . چون غزنه مقر امیر طوری سلطان محمود کبیر بود ، بناء به

(۵۶) لویز دوپری ، پروفسور انسان شناسی پوهنتون ایالتی پنسلوانیا ، و همکار محقق موزیم آثار تاریخ طبیعی امریکا ...

(۵۷) دوپری ، لویز ، امریکن یونیورسیتی فیلد ستف ، سال ۸ ، شماره ۱ ، ۱۹۶۴

پاس بزرگداشت و احترام سلطان غزنه اورا محمود نام کردند . (۵۸)
محمود طرزی ضمن فراگرفتن علوم عصر به کسب زبان و ادبیات
عربی و دری پرداخت از شعر و فلسفه خیلی خوشش میآمد . طرزی در
پشتو هم مینوشت و هم خوب کپ میزد . گذشته از آن زبان های اردو
ترکی و فرانسوی را نیکو میدانست و در این زبانها می نوشت .

مرحوم طرزی در دمشق تنهائطور مهمان عمر خود را سپری نمی
کرد بلکه او در امور سکرتری ایالت سوریه در داخل امپراطوری عثمان
کار میکرد . حقیقتاً در زندگی فامیلی کمتر مصروف شده در عوض از
فضای معنوی دمشق فیض میبرد . او خوابها و ایدال های خود را با
جوانان ترك در معرض مباحثه میگذاشت . وی از ملاقاتیکه باسید
جمال الدین افغانی بعمل آورد خیلی تحت تاثیر او آمد . (۵۹)

محمود طرزی نخستین اثر خود را در ۱۹ عقرب سال ۱۲۹۱ در مطبعه
عنایت بطبع رسانید (۶۰) و نخستین اثر او عبارت بود از سیاحت در سه
قطعه روی زمین (۶۱) آثار طبع شده طرزی از تالیفات او عبارت اند از
سیاحت در سه قطعه روی زمین ، ازهر دهن سخنی و از هر چمن سمنی
جغرافیای منظوم افغانستان ، جغرافیه ادب در فن ویا محمود نامه در نظم
روضه حکم و پراکنده - تراجم طبع شده او عبارت اند از سیاحت
بدورا دور زمین در ۸۰ روز ، جزیره پنهان ، سیاحت در جو هوا ، جنگ
روس و جاپان در پنج جلد ، اخلاقیات همچنین یک سلسله اثر های او چه
ترجمه و چه تالیف بقسم مسلسل در سراج الاخبار نشر شده که عبارت
اند از فاجعه های پاریس ، علم و اسلامیت ، ناموران زنان جهان ، علم
ثروت ، تاریخ کره زمین و غیره (۶۲) .

اصلاً وقتی راجع به نویسندگی محمود طرزی سخن بمیان میآید . از

(۵۸) این مطلب را بناغلی محمد صدیق طرزی ، پسر محمد
زمانخان طرزی ، برادر محمود طرزی اظهار کرد .

(۵۹) دو پری .. امریکن فیلدستف ، شماره اول سال ۸

(۶۰) درین وقت سه مطبعه در کابل موجود بود . یکی مطبعه چاپ
سنگی ، دوم مطبعه حروفی سراج الاخبار و سومی مطبعه عنایت .

(۶۱) دوپری ... امریکن فیلدستف ، شماره اول ، سال ۸ .

(۶۲) این معلومات اکثر توسط بناغلی صدیق طرزی بمن داده شد .

همه نخست سراج الاخبار بحيث اولین قافله سالار مطبوعات افغانستان که بدون توقف نشر آن دنبال شد بخاطر میگذرد. بدون شك هر يك از اثر های محمود طرزی، در حالیکه علم و عرفان و نویسندگی تازه در شرق و افغانستان پامیگذارد، دارای ارزش و اهمیت خاصی اند. ولی سراج الاخبار خود کاریست که در راس همه امور نویسندگی او قرار میگیرد. سراج الاخبار محمود طرزی در واقع امر انعکاس دهنده گوشه ای از پر ماجراترین تاریخ زندگی مردم افغانستان است.

محمود طرزی بادرک این واقعیت که در ایدال ها و مرامهای انکشافی خود از پهلوی امیر وقت بهتر میتواند استفاده نماید، از همکاران نزدیک امیر حبیب الله خان و همراهان نزدیک پسرانش سردار عنایت الله خان و سر دار امان الله خان گردید و حتی دو دختر خود را باین دو شهزاده جوان از دواج نمود.

محمود طرزی باز نخست از طرف امیر حبیب الله خان بحيث آمر دارالترجمه مقرر شد که درینجا نخستین وظیفه او کار ترجمه ناول جولز ورنز بود، که از ترکی به دری ترجمه میشد تا امیر بخواند. در عین حال وی از مشاورین معتمد امیر به حساب میآمد. ولی درین هنگام باین امور اکتفا نکرده بلکه امر خطیر دیگری را نیز سر دست گرفت که عبارت از نشر سراج الاخبار بود، که در سال ۱۲۹۰ ش (۱۹۱۱) به نشر آغاز کرد (۶۳). سراج الاخبار بحيث وسیله مبارزات سیاسی افغانستان علیه امپریالیزم اروپا بصورت جدی و متین بفعالیت شروع نمود و از جانبی هم جهت تنویر محافظه کاران کشور برای تغییر و حرکت به پیش مبارزاتی رادار پیش گرفت. واقعاً مبارزات این اخبار برای تحصیل آزادی کشور در برابر قوای استعماری وقت خیلی ناگوار بود. چنانچه بارها فروش و دخول اخبار مذکور از طرف مقامات رسمی بریتانیا در هند برتانوی منع میشد. وطن خواهان هندی غالباً نشرات طرزی را برای خجل ساختن مقامات برتانوی نقل میکردند.

محمود طرزی نه تنها منجیبك ملیت خواه بی آزادی کشورش بود، بلکه او از موجودیت استعمارگران غرب در سر زمین های شرقی و مخصوصاً آسیا نیز راضی نبود. وی در اخبار خود بار نخست جمله

(۶۳) معلومات مفصل درین باره به شماره های ۵ و ۶ سال ۲۶ آریانا.

«آسیا باید از آسیائیان باشد» (۶۴) را عنوان قرار داده مینویسد که چرا غربیها سر زمین های آسیایی را مورد تاخت و تاز خود قرار میدهند در حالیکه این سرزمین از آسیائیان است. این مفکوره را طوریکه میبینیم سالها بعد وطن خواهان اندونیزیا و سایر کشورهای آسیایی بکار میبرند.

محمود طرزی بود که زیر عنوان «حی علی الفلاح» آزادی افغانستان را اعلان مینماید. چنانچه این شماره سراج الاخبار با اثر دسیسه استعمار از نشر میماند.

مختصر اینکه محمود طرزی در تحقق بخشیدن آمال و آرزو های وطن پرستان افغانستان در برابر استعمار غرب از هر وسیله ممکن در اخبار خود استفاده کرد و در واقعیت امر همین مبارزات دلیرانه این مرد سیاست و ادب بود که زمینه را برای انکشاف آزادیخواهی افغانستان مساعد ساخت. و بالاخر وقتی آزادی بدست آمد محمود طرزی نشر اخبار را وا گذاشته بوظیفه وزارت خارجه افغانستان موظف شد. وقتی از وی پرسیدند چرا وظیفه نشر اخبار را ترک کردی گفت: «هدفم را حاصل کردم» و این وقتی بود که آزادی افغانستان از زیر کنترل بریتانیا بیرون میشد.

خبر نگاری محمود طرزی اگر از یکسو پیشه ای بود مقدس از جانب دیگر ماجرای بود پرخطر. چه اگر او از یکطرف اخبار و اطلاعات را برای هموطنان خویش تهیه میکرد و هم وسیله سرگرمی و تنویر افکار ایشان میگردد از جانب دیگر از یک سو در برابر قوای بزرگ استعماری آن عصر، که آفتاب در سر زمینش غروب نمیکرد، مبارزه داشت و از جانب دیگر بصورت مستقیم و غیر مستقیم به زمامداران وقت توصیه های وطن خواهانه میکرد و این امر را مبنی بر صدق نیت و مهارت قرار میداد.

ازینجاست که روزنامه نگاری او امری پرخطر خوانده شد. وی روزنامه نگاری را مسلک و پیشه اصلی خود دانسته و آنرا به هیچ چیزی برابر نمیکرد. چنانچه درین باره حبیب الله طرزی مینویسد که روزی

جریده بیدار قندهار (۶۵) راجع به سیاست افغانستان و برتانیه مقاله‌ای نوشته بود و از آنجا بیکه وظیفه او ایجاب میکرد، مکتوبی نوشت که تحریر چنین مقالات در مناسبات سیاسی جنجال بار می‌آورد. پس راجع به نشر چنین مقالات با وزارت خارجه مشوره شود. مدیر اخبار در جواب این نامه مکتوب شدیدی به وزارت خارجه نوشت و بناغلی حبیب الله طرزی هم بجواب آن نامه شدیدی نوشت و خواست امضای وزیر را (۶۶) بآن بگیرد. بناغلی طرزی مینویسد: نامه را سراپا خوانده به سوی من نگریست و گفت: تو می‌خواهی که این مکتوب را بر من امضا کنی عرض کردم بلی. زیرا بروزارت خارجه تعرض سخت کرده! وزیر گفت: در نزد من این چوکی و این مقام ارزشی ندارد و در مقابل مسلک من که ژورنالیزم است به توتی نمی‌ارزد! من هم مثل او یک جریده‌نگارم و هرگز خود را اجازه نمیدهم که در مقابل «کولیک» خودم چنین یک چیزی را بنویسم. آزادی قلم مقید به حق و باطل تحریر نیست بلکه آزادی آنست که هرچه خواسته باشد بنویسد و قضاوت را بقارئین بگذارد.»

بهر حال با توقف سراج الاخبار در سال ۱۹۱۸ وظیفه محمود طرزی نیز منحصراً یک خبر نگار ختم شد.

درین وقت که اعلیحضرت امان الله خان امور سلطنت را بدست گرفت. بحیث دوست نزدیک محمود طرزی با همکاری شدید تر و بیشتر با او میپرداخت. گویند وقتی خبر مرگ امیر حبیب الله خان به محمود طرزی رسید و متعاقباً اعلیحضرت امان الله خان نزدش آمده مر حوم طرزی را به آغوش کشید و اظهار تائیر نمود اما طرزی گفت: «تائیر مکن و حالا وقت عمل و کار است.» باین ترتیب گویا همکاری خود را با او اعلام نمود. (۶۷) اعلیحضرت امان الله خان به همکاری مردان سیاست و تدبیر و قهرمانان شجاع کشور آزادی کشور را تأمین نمود. محمود طرزی که بحیث وزیر خارجه تعیین شد. اولین کارش اعزام

(۶۵) این اخبار طلوع افغان قندهار است شاید بناغلی طرزی آنرا سهواً بیدار نوشته است. جریده بیدار در مزار شریف نشر میشد و فعلاً روزنامه است.

(۶۶) درین وقت محمود طرزی وزیر خارجه بود.

(۶۷) دوبری، امریکن فیلمستف، شماره اول، سال ۸ - ۱۹۶۴.

هیأتها بود به ایالات متحده امریکا و روسیه و اروپا تا موضوع برسمیت شناختن آزادی افغانستان را در آن سر زمین ها تامین نماید .

دومین کار مهم محمود طرزی در امور خارجه مذاکراتش در منصوره است با هیأت بر تانوی که بعداً این مذاکرات تعقیب شده در کابل صورت گرفت . بهر صورت بعد از ۱۱ ماه مناقشه و مذاکره با هیأت بر تانیه بالاخره معاهده صلح امضاء شد . (۶۸)

طرزی که از کار های پر دشوار وزارت خارجه خسته شده بود خواهش نمود تا مدتی چند استراحت کند ولی وظیفه سفارت فرانسه باو سپرده شد و در سال ۱۹۲۲ این وظیفه را اشغال کرد . طرزی بعوض آنکه استراحت کند به امور مشکلتز روابط کلتوری افغانستان فرانسه بیش از پیش عطف توجه نمود . چنانچه در ساحه آرکیولوژی و تحقیقات تاریخی هیأت فرانسه به افغانستان آمد . لیسه استقلال تاسیس شد . شاگردان افغانی برای تحصیل به فرانسه اعزام شدند .

ولی هنگامیکه طرزی در فرانسه بود فضای سیاسی و اجتماعی افغانستان باز تیره و تار شد . اغتشاش ملای لنک رخداد که از سال ۱۹۲۴ تا ۱۹۲۹ دوام کرد . برای حل این مشکلات داخلی محمود طرزی باز هم بوزارت امور خارجه گماشته شد . ولی مشوره های محمود طرزی شنیده نشد . فلپذا طرزی از وزارت مذکور استعفی داد . گرچه رسماً تا سال ۱۹۲۷ این استعفی قبول نشده بود ولی درین سال طرزی برای معالجه به سویز رلند رفت . و به حکومت وقت برای تطبیق پروگرام های انکشافی ، تقویه تشکیلات نظامی را مانند مصطفی کمال توصیه کرد و هم در سیاست خارجی حفظ موازنه را بین شرق و شمال مملکت سفارش نمود . ولی این مشوره های او عملی نشد و اغتشاش داخلی ۱۳۰۸ ش آغاز گردید که علت سقوط حکومت بود .

محمود طرزی درین وقت ترک وطن نموده به ترکیه رفت و بقیه عمر را در شعر سرایی و نویسندگی سیاسی بسر برد . (۶۹) اگر بخواهیم کار کردگی های طرزی را بصورت اجمال خلاصه کنیم میتوان گفت که

(۶۸) دوپری- امریکن فیلدستف صفحه ۱۱ .

(۶۹) دوپری- امریکن فیلدستف نمبر اول سال ۸ .

محمود طرزی برای نخستین بار وزارت خارجه را تاسیس کرد. برای شناسایی افغانستان بسویه بین المللی همت گماشت ، محمود طرزی را اولاد افغانی بحیث بانی و پیش آهنگ مفکوره های عصری و اصلاحی در امور اجتماعی میشناسند .

او بود که هنگام سلطنت اعلیحضرت امان الله خان سیستم حزبی و پارلمان انتخابی را پیشنهاد کرده بود . وی بار نخست بنیان زور نالیزم را به صورت اساسی و متداوم گذاشت .

مرحوم طرزی در ۲۲ نومبر ۱۹۳۳ در محله ای بنام ما چقه در استانبول بآثر مرض سرطان جگر بر حمت ایزدی پیوست ، روحش شاد ، و در جوار مرقد ابو ایوب انصاری (رح) قرار وصیت خودش دفن شد .

فصل سوم

انکشاف ژورنالیزم از سال ۱۲۹۸-۱۳۰۷

(۱۹۱۹-۱۹۲۹)

این قسمت بحث مراجع به مطبوعات افغانستان يك فصل جداگانه است زیرا در این وقت فصل نوی در زندگی مردم این کشور کشف شده . این دوره از بسا جهات با گذشته فرق دارد و بدون شك این فرق در طرز تفکر و اندیشه مردم انعکاس کرده و با نتیجه در جنبه های مختلف زندگی آنان تاثیر وارد نمود .

مهمترین فرقی که درین دوره به ملاحظه میرسد این است که افغانستان در صحنه سیاست بحیث نخستین کشور آسیایی خود را از زیر اسارت اجانب بیرون کرده و صبح صادق آزادی های ملل اسیر گیتی را بقسم يك قهرمان اعلام نمود .

با تحصیل استقلال عام و نام راه انکشاف را در پیش میگیرد که این امر از يك جانب در اثر پیشرفت های بعضی از کشور های همجوار تحریک شد و از جانبی هم حرکات ارتقایی بعضی از کشور های آسیایی این احساس را شدت بخشید .

تبلیغات و نوشته های نویسندگان و روشن فکران داخل کشور را بهیچ وجه نمیتوان نادیده نگریست . این عناصر نخست در امر تحصیل استقلال بذل مساعی کردند و بعداً هم در راه ملیت خواهی و ایجاد روح انکشاف سعی نمودند . درین عناصر تذکری از محمود طرزی و جمعیت اخوان افغان ضرور است .

افغانستان درین وقت در اُترسفر های اروپایی رجال آن عصر نه تنها بحیث يك کشور در جهان مشهور شد ، بلکه بقسم يك مملکت قهرمان آزادی معرفی گردید .

علاوه برین عوامل ، چند یس‌عامل دیگر را میتوان ذکر کرد که در تغییر فکری ملت افغان سهم برآورنده داشته است . در اثر همین عوامل است که فکر اصلاح طلبی در هرامری از امور زندگی افغانستان به ملاحظه میرسد . برای اصلاح اموراداری نظام نامه ها ترتیب و نشر گردید که تعداد آنها از پنجاه تجاوز میکند در راه انکشاف تعلیم و تربیت برعلاوه لیسه حبیبیه و مکاتبی که قبلا وجود داشت مکاتب دیگری چون دارالمعلمین و لیسه کنونی نجات و لیسه کنونی استقلال تاسیس و علاوه مکاتب ابتدائیه در هر گوشه و کنار کشور باز گردید و شاگردان شروع به تحصیل نمودند . تعلیم نسوان آغاز شد . محصلان برای کسب علوم عصری به ترکیه ، فرانسه اتحاد شوروی ، آلمان و غیره اعزام شدند .

در ساحة دوستی بین المللی علاوه بر امضای معاهدات روابط دوستی با ممالک همجوار و با برخی از کشورهای دیگر نیز رابطه دوستی قایم شد .

در ضمن این کار ها امور طبع و نشر هم انکشاف نمود . این انکشاف نه تنها از نظر کمیت مشهود است بلکه از نظر کیفیت هم به صورت متباز به ملاحظه میرسد . از نگاه کمیت درین دوره ۲۳ جریده و اخبار در نقاط مختلف کشور نشر گردید و طوریکه قبلا تذکار یافت درین وقت برای انکشاف معارف گامها یسی برداشته شد و این خود موید آن است که مطبوعات هم بایست انکشاف میکرد (۷۰) البته در نشر و پخش جراید و اخبار مردم افغانستان نقشی برآورنده داشتند ولی مساعی روشن فکر آن و روح اصلاح جویانه حکومت را بهیچ وجه نمیتوان از نظر دور داشت و بلکه این همه اخبار و جراید در اثر معاونت مستقیم حکومت نشر میگردد . (۷۱) قابل تذکر است که درین دوره برای بار اول زمینه مساعد میشود که اخباری به شکل شخصی و آزاد دور از تاثیر و نفوذ مقامات

(۷۰) شرام ، ولیر ، وسایل مفاهمه جمعی و انکشاف ملی ، کلیفورنیا ، ایالات متحده ، ۱۹۶۴ .
(۷۱) بکدانوف ، ال ، یاد داشت راجع به مطبوعات افغانستان ، اسلامیک کلچر ، جنوری ، ۱۹۲۹ .

حکومتی بنام (انیس) نشر شود. انیس در ماهی ۱۹۲۷ از طرف مرحوم محی الدین انیس در هر دو هفته یکبار به نشرات آغاز نموده فعلاً هم بقسم یک روزنامه به نشرات خود ادامه میدهد. راجع به خصوصیات آن بعداً به تفصیل بحث خواهیم کرد.

از نظر کیفیت، مخصوصاً از نگاه روش نشراتی اخبار و طرز ادای کلام و سایر خصوصیات ادبی هم درین دوره فرقی به ملاحظه

میرسد که این هم بحث مفصلی را ایجاب میکند. درینجا همینقدر میگوییم که نشرات این دوره شاید از نگاه فکر ملیت خواهی با سراج الاخبار مشابهتی بهم برساند ولی فرقی اساسی درین است که سراج الاخبار ملیت خواهی کشور را برای حصول استقلال و آزادی آن تشویق میکرد اما نشرات این دوره ملیت خواهی را برای حفظ استقلال، پیشرفت و اصلاحات امور زندگی و مخصوصاً ملیت خواهی ضد استعمار را تشویق مینمودند.

حقیقت این است که با وجود حصول استقلال افغانستان هنوز هم مملکت مادر ساحه بین المللی با دسیسه کاری های استعمار تنها به این اکتفا نکردند که خود و وطن خود را از زیر یوغ استعمار بیگانگان رهایی دادند، بلکه با روحیه وسیع انسان دوستی و بشر خواهی در راه آزادی ملل همجوار هم سعی بعمل آمد. چنانچه اجازه داده شد، حکومت موقتی هند از طرف آزادیخواهان آن کشور در افغانستان تاسیس گردد. و علاوه بر این آزادیخواهی نیم قاره هند معاونت مادی و معنوی صورت میگرفت که این کارها باعث میشد تا مخالفان خارجی از هر نوع دسیسه ممکن برای خنثی ساختن این فعالیتها و بلکه برای از بین بردن این افکار متشبث شوند.

با در نظر گرفتن حقیقت مذکور نشرات آن دوره بیش از پیش مطالبی مبنی بر ملیت خواهی، اتحاد ملی و اصلاح طلبی نشر می نمودند. ساحه نفوذ نشرات آنها تنها کشور را در بر نگرفته بلکه تمام عالم اسلام و شرق را مخاطب قرار میدادند.

صفحات امان افغان و سایر جراید این دوره شواهد زنده مادرین

امر میباشند.

قبل از اینکه به معرفی جراید این دوره بپردازیم ناگزیریم یادآوری کنیم که در اخیر این دوره طی یک مدت کوتاهی افغانستان در آتش اغتشاش و بحران داخلی میسوخت. درین مدت کدام امر اصلاحی و کدام قدم انکشافی بر داشته نشده است لهذا مدت اغتشاش را هم تحت الشعاع دوره بین سنوات ۱۹۱۹-۱۹۲۹ در وقتش مطالعه میکنیم و سپس به فصل تازه دیگر که باز هم دوره تازه ای آغاز میشود خواهیم پرداخت.

امان افغان

طوریکه گفته شد درین دوره ۲۳ اخبار و جریده (۷۲) در کشور نشر می شد. و هم میدانیم که **سراج الاخبار** توام بامرگ امیر حبیب الله خان فروری ۱۹۲۹ جای خود را به **امان افغان** (۲۲) حمل ۱۲۹۸ مطابق ۱۲ اپریل ۱۹۱۹ خالی کرد. فلسفه سردسته اخبار و نشرات این دوره هم از لحاظ میراث نشراتی و هم از لحاظ نزدیکی به حکومت و اینکه اخبار پایتخت بود امان افغان است. سایر اخبار ها و جراید بحیث اقمار آن به پیروی از آن به نشر و تبلیغ می پرداختند چنانچه اکثر مطالب امان افغان مجدداً در جراید ولایات ظهور می کرد.

امان افغان نخستین بار به مدیریت بنیاعلی عبدالهادی داوی (۷۳) در هر هفته یکبار بنشر آغاز نمود.

تعداد صفحات جریده از آغاز ۱۲ بوده به قطع ۱۳×۹ - انچ (عین قطع سراج الاخبار به طبع حروفی نشر میگردید. کاغذ آن از اخباری درجه اول بوده و جاییکه فوتونشر میشد از کاغذ جلادار استفاده میگردید. همچنان برای پستی اخبار از یکنوع کاغذ زرد گون استفاده بعمل میا مد که ضمناً در آن یکی دو اعلان هم نشر میگردید.

(۷۲) به مقدمه اتحاد مشرقی در همین کتاب رجوع شود

(۷۳) اسلامیک کلچر، جنوری ۱۹۲۹، بوکدانوف، مدیر اول جریده را بنام سید قاسم معرفی کرده است ولی نویسنده این سطور شماره های اول سال اول امان افغان را با کلکسیون هفت ساله آن در کتابخانه انجمن تاریخ ملاحظه کرده و بنیاعلی عبدالهادی داوی را به حیث نخستین مدیر اخبار در یافت.

دومین مدیر این جریده بناغلی پاینده محمد فرحت بود . وی سر از شماره ۳۲ سال اول نشراتی جریده امور طبع و نشر آنرا منحیث مدیر بعهده گرفته و بناغلی داوی به کاردیگر گماشته شد . در عهد این مدیر بود که قطع اخبار به $۱۰ \times ۶\frac{۱}{۲}$ انچ خرد شد .

از آغاز شماره ۴۷ و ۴۸ که هر دو یکجا نشر شده است ، مدیریت امان افغان به بناغلی عبدالجبار سپرده شد . ولی از شماره ۹ و ۱۰ سال دوم امور طبع و نشر اخبار به بناغلی سید محمد قاسم سپرده میشود . موصوف تا سال ششم نشراتی این وظیفه را دنبال میکند و قطع اخبار هم مجدداً به شکل اولی تبدیل میشود . ولی بسال ۱۹۲۷ بناغلی غلام احمد به حیث مدیر اخبار مقرر شد درین وقت قطع اخبار به شکل اخبار های اروپایی کلان شده و قریب دوچند قطع سابق آن میشود که این امر در سال ۱۳۰۶ و ۱۳۰۷ صورت گرفت . آخرین مدیر آن بناغلی غلام نبی جلال آبادی بود که در زمستان سال ۱۳۰۷ با شیوع اغتشاش جریده هم سقوط کرد و مدیر آن هم کشته شد . محمد حسن سلیمی هم بحیث مدیر امان افغان برای مدتی کار کرده است .

در زیر نام اخبار که به خط جلی تحریر یافته است این بیت جلب

نظر میکند :

می نویسد برفاق با خط زرین آسمان
باد بر افغان مبارک دوره امن و امان

ولی از سال چارم نشراتی آن این فرد از بین میرود و عوض آن این عبارت درج میگردد :

«از ابنای وطن هر که اهل دیده شد بدون خواهش جریده
برایش فرستاده میشود.»

اشترک سالانه اخبار در آغاز بدین شکل بود .
دارالسلطنه کابل ده روپیه کابلی .
در اطراف داخل مملکت ۱۸ روپیه
در خارج مملکت بیست و دو روپیه کابلی .

قيمت يك نسخه در كابل ۳ شاهی (*)
 باز هم در سال چارم نشراتی قيمت آن بدین شکل تغییر کرد .
 قيمت سالیانه .
 از وزراء و اعیان بقدر معارف دوستی شان
 برای مكاتب و كتب خانهای ملی و معاونین و وقایع نگاران (فخری)
 رایگان .
 عموم خریداران در داخل دوازده روپیه كابل . و در خارجه نیم پوند
 انگلیسی با محصول پسته .
 طلا و محصلین نصف قيمت . شش ماهه :
 ۸ روپیه ۷ شلنگ
 داخله خارجه
 درین قسمت يك سلسله اطلاعات عمومی و تخنیکي راجع به
 اخبار عرضه شد در قسمت آینده راجع به متن اخبار مطالبی به رض
 رسانیده خواهد شد .
 چنانچه اشتراك سالانه در كابل ۷ روپیه .
 در اطراف داخل مملکت یازده روپیه .
 در خارج سیزده روپیه
 يك نسخه در كابل ۸ پیسه (**)
 قبلا نشر نخستین شماره امان افغان را به تاریخ ، ده حمل ، ۱۲۹۹ ،
 مطابق ۳۰ مارچ ۱۹۲۰ ، درج نموده بودم بابدست آوردن مراجع بیشتر
 اینك مطالب تازه ترین در این زمینه تقدیم میشود بار اول ، بتاريخ ۲۲
 حمل ، ۱۲۹۸ ، مطابق ۱۲ - اپریل ، ۱۹۱۹ ، جریده امان افغان به نشرات
 آغاز کرد که درین وقت بناغلی عبدالهادی داوی مدیر و سر محرران
 بود . درین بار جریده مذکور در هر یازده روز يك بار نشر شده و ۱۶
 صفحه داشت در نخستین صفحه آن فوتوی شاه وقت نشر شده است .

(*) يك شاهی عبارت از پنج پیسه و دوازدهم حصه يك روپیه
 كابل بود .
 (**) يك روپیه كابل شصت پیسه بود .

درین بار چار شماره بصورت مسلسل نشر شده و بعد از آن متوقف شد و بار دیگر بتاريخ ۲۳ میزان، ۱۲۹۸، یکتعداد شمار های دیگر این جریده نشر گردید. درین نوبت نام مدیر و یا سر محرر در روی صفحات آن دیده نمیشود. و محض در داخل دو صفحه طبع میگردید. گرچه به صورت واضح در روی اخبار نوشته نشده است که در هر چند روز يك بار نشر میگردید، ولی از تاریخ آن میتوان فهمید که در هر هفته یکبار نشر میشود. چه شماره اول آن در ۲۳ میزان نشر شده و شماره دوم آن در ۳۰ میزان و بهمین ترتیب شمار های مابعد آن بعد از يك هفته ظاهر میگردید. هشت نسخه این دوره در کتابخانه انجمن تاریخ موجود است. البته در ضمن شماره دوم و چارم مفقود بوده باقیمانده از شماره يك تاده به نظر رسید.

قابل تذکر است که این دوره هم با شماره اول و سال اول شروع میشود. باین معنی که در حاشیه بالای نام جریده بطرف راست هم (۱) نوشته شده و بطرف چپ آن هم و بعداً (۱) طرف چپ در شمار های مابعد به (۲) و (۳) تا (۱۰) تغییر میکنند ولی «۱» طرف راست تا شماره دهم همان (۱) است و این خود میرساند که این «۱» سال را نشان میداد. بدین ترتیب خوانندگان محترم ملاحظه میفرمایند که **امان افغان** سه بار آغاز شده است. یعنی هر بار از شماره اول سال اول شروع شده که این خود پژوهنده و محقق را به سهو میکشاند. اما هر چه بود و به هر ترتیبی که آغاز شد فعلاً نوشته قبلی خود را تصحیح نموده آغاز این جریده را ۲۲ حمل ۱۲۹۸ (۱۲ - اپریل ۱۹۱۹) میدانیم.

متن امان افغان :

متن **امان افغان** را کم و بیش همان مطالبی تشکیل میدهد که هر جریده و روزنامه امروزی جهان حاوی آن است. از نظر کیفیت در مطالب آن روحیه تشویق، ترغیب و وطنخواهی ظاهر میباشد که آنرا بیشتر در اخبار و اطلاعات داخلی میتوان یافت.

رویمرفته آنچه از مطالعه کلکسیونهای شش ساله و چند شماره اول این جریده حاصل شد این است که متن جریده از لحاظ موضوع حاوی خبرها، سرمقاله ها و تبصره ها، مقالات علمی و معلوماتی، نطقها و بیانیه های رسمی مقامات دولتی مکتوب به مدیر داستانهای کوتاه و اعلانات میباشد.

خبرها :

حقیقت مسلم این است که عنصر اساسی يك روزنامه و جریده را خبر تشکیل میدهد .

بادر نظر داشت این امر وقتی جریده هفته وار امان افغان را ورق میزنیم به يك سلسله خبرها مواجه میشویم . این خبرها از لحاظ موضوع به گروپ خبرهای داخلی و گروپ خبرهای خارجی تقسیم شده اند . خبرهای خارجی باز هم در داخل گروپ خود به اخبار «عالم اسلام»، «فرنگستان» و بعضاً «خبرهای تلگرافی» و «خبرهای مختصر» تقسیم شده اند .

خبرهای داخلی (شامل وقایع پایتخت و ولایات) اغلب توسط خبر نگاران مخصوص و کارکنان جریده تهیه میگردد . البته گاهی در ختم خبر نوشته میشود که این خبر توسط خبرنگار مخصوص تهیه شده و هم گاهی که يك خبر از جراید ولایات اقتباس میگردد نام آن جریده منحصیث مرجع درج میگردد . ولی غالباً مرجع خبرهای داخلی آن داده نشده است با آنها مرجع يك سلسله خبرها را بنا بر موضوع و کیفیت آن میتوان حدس زد مثلاً خبر ذیل که در شماره چهارم سال اول آن نشر شده مسلماً از طرف مدیر جریده با ارتباط وزارت خارجه نوشته شده است :

«بروز ۱۵ حمل هفت بجه صبح جناب عالیقدر جلالتآب سردار عالی (محمود بیگ خان) ناظر صاحب امور خارجه بحیث رئیس هیئت صلحیه و جناب عالیقدر غلام محمد خان ناظر صاحب تجارت و جناب ادیب مکرم عبدالبهادی خان مامور سرحدات ، عالیقدر شجاعت نشان پیر محمد خان کرنیل ، دولت پناه عزتمند دیوان نرنجن داس بحیث اعضاء باسه چار نفر کاتب و عمله برای فیصله و تصفیه امورات صلحیه به سواری موتر کاد از راه جلال آباد و دکه نهضت فرمای سرحد هندوستان شده اند . و از قرار شنیدگی (در منصوری دیسره دون) با اراکین و نمایندگان دولت برطانیه مذاکره خواهند کرد .»

در متن این خبر چند موضوع قابل دقت است :

۱ - این خبر يك خبر مهم دولتی بوده و چون جریده هم زبان دولت بود بنا خبر مذکور از طرف مدیر اخبار و یا کدام عضو مهم آن بامشورۀ وزارت خارجه تحریر شده است چه مرجع و نویسنده آن معلوم نیست .

۲ - درین خبر مهمترین عنصر خبری عبارت از : «فیصله و تصفیه امورات صلحیه» است که البته نظر به ایجاب خبر نگاری امروز در افتتاحیه میآید و بدنبال آن اشخاص، وقت و حرکت آنان و سایر مطالب خواهد آمد .

۳ - در چنین يك خبر رسمی دولتی وجود و علامت شك و تردید، عجیب به نظر میرسد . چه فقرات «از قرار شنیدگی» و «سه چار نفر کاتب» صراحت نداشته و توأم باشك و تردید اظهار شده است . میتوانست شد که بعوض فقرات مذکور فقراتی به صورت واضح و مثبت درج شود .
 ۴ - امورات نادرست بوده و تنها امور کافی خواهد بود که جمع «امر» به معنی عمل و کار باشد .

درینجا مثال دیگری تقدیم می نمایم که در شماره ۴۷ سال پنجم نشر شده و بازم در آن عنصر شك و تردید ظاهر است بعبارت دیگر خبر نگار خبر خود را مکمل نکرده است : «بنا بر يك اطلاع موثق هفته قبل يك پسر دوازده ساله شاید که از اطفال مکتب چهل ستون بوده در آن حدود مشغول ساختن طیاره کاغذی بود ...» در خبر اضافه شده که درین وقت پادشاه وقت میرسد و ایسن موضوع را مشاهده میکند و به غرض تشویق بخششی برای طفل اعطا میفرماید .

در خبر مذکور چند فقره قابل تأمل است . اول «بنا بر يك اطلاع موثق» که میتوانست بعوض آن مرجع خبر به صورت واضح گفته شود . دوم، حتی اینقدر هم فهمیده شد که پسر ۱۲ ساله بود ولی اسم او و پدرش و سکو نتش واضح نگردید . در عوض گفته شده است . «شاید که از اطفال مکتب چهل ستون بود.»

نوشتن خبر های داخلی بعضا به شیوه خاصی صورت میگرفت باین معنی که نخست خبر بایک مقدمه مفصل آغاز شده ، و باصطلاح امروز مفکوره ای توأم با آن قایم میگردد، سپس خبر عرضه میشود . چنانچه در شماره ۳ سال اول خبری راجع به نرخ مواد ارتزاقی نشر گردیده است . درین خبر اول از رفتار مدبرانه حکومت تمجید و تقدیر شده از حکام و مامورین خصوصی ایسن وظیفه تشکر بعمل آمده و ارزانی مواد ارتزاقی را ناشی ازین تدابیر دانسته اند . بعداً نرخ مواد ارتزاقی طی يك جدول مفصل تقدیم شده است .

اینک مثال دیگری از خبرنگاری داخلی **امان افغان** که در شماره ۲۰ سال اول نشر شده است. درینجا هم نخست مقدمه ای نوشته شده و بعد از آن به اصل مطلب پر داخته شده است: «اهمیت زراعت از امور بدیهیه است، احتیاج به توضیح زیاد درین وادی نمی بینیم توجه غریبها درین مسئله بجایی رسیده که برای بار ان ابر های مصنوعی تولید میکنند و ابر های ژاله بار و مضررا از فضا با توپهای مخصوص پاره پاره و پراکنده میسازند...» با ین ترتیب بقیه این خبر با تفصیل تام راجع به افتتاح بند غازی نشر شده است.

البته قابل دقت است که درین خبر نخست از اهمیت زراعت و بعد راجع به انکشافات غرب صحبت شده است. هدف این ترتیب غالباً آن بود که مردم وطن در امور کشت و زراعت تشویق و ترغیب شوند. وضعناً با این حسن تعلیل خود خبر بند غازی را روی این مقصد نشر مینماید. گرچه باز هم خبر و مفکوره ممزوج شده است ولی از لحاظ هدف خود مفید است.

همچنان خبر دیگری جلب نظر کرد که در شماره ۱۱ سال اول نشر شده و نخست مواد و مطالب خبری عرضه میکند و بعد شکایت و خواهش از آن استشمام میشود: «از اول ماه فیض رسان رمضان روغن زرد و گوشت گوسفند نسبتاً کمیاب و فرق غربا کمتر میتوانند دستیاب کنند. اگر چه گرانی و کمیابی گوشت زودتر رفع گردید لکن روغن زرد تا کنون دشوار محصول است (شاید دشوار حصول) یعنی میتوانند مردمان ذی اقتدار و اقویا به سهولت دستیاب نمایند وضعفا روز هانیا بند. از جناب عالی جلیل القدر امجد ناظر صاحب عدالت رجاء میکنیم که در خصوص فراوانی آن که خاص و عام بان یکنوع احتیاج دارند توجه کافی نمایند».

خوانندگان امروز اکثر از ثقافت کلام و ادبیات معیاری در روز نامه ها شکایت میکنند. البته هنگامیکه **امان افغان** نشر میگردد سواد هم تازه در کشور انکشاف می کرد ولی باز هم مطالب داخل جریده اکثر ثقیل تحریر میگردد و کلمات عربی دور از فهم در آن بکار میرفت. درینجا خبری را در باب آب و هوا تقدیم مینماییم که در شماره ۱۱ و ۱۲ سال اول نشر شده و این گفته را ثابت میسازد.

«امسال زمستان به زمستاهای تقریباً ده سال بیشتر میماند. یعنی

هوا بقرار طبیعت وعادتی که دارد آغاز برودت نهاده و قهرمان شتا به موسمش بنای حکم فرمایی نموده برفیاری از ۱۹ قوس شروع کشته . بلی هر چیز بوقت وهنگام آن نکوست . «جمله اول این خبر که در حقیقت افتتاحیه آن میباشد ، خیلی عا لسی نوشته شده ودر آن اول هر خواننده را جلب میکند . بعدا توضیح آن هم به جای مناسب صورت گرفته است . یعنی درست بعد از ختم جمله اول .

برای اینکه حداقل راجع به جهات مختلف متن این اخبار روشنی انداخته باشیم يك مثالی هم از خبرهای عدلی ومحاکماتی این اخبار میاوریم . این خبر در شماره ۱۵ و ۱۶ سال اول راجع به گفتگو ومحاكمه محمد سرور خان نایب الحکومه هرات مشهور به بابا وغلام نبی خان فرقه مشر آنجا میباشد . بهر حال از نزاع آنان که بگذاریم «حضرات شان به دار السلطنه کابل طلبیده شدند ومعارضه شان جهت فیصله وتصفیه به محکمه مامورین محول گردید . پس از تحقیق وامضای ارباب درایت جناب غلام نبی خان بری الذمه وجناب نایب الحکومه به موجب نظامنامه جزا محکوم به حبس ودر بندی خانه شیر پور محبوس گردیدند .»

در جمله خبر های داخلی يك سلسله خبر های فوتی هم جلب نظر کرد که اکثر شامل خبر های فوتی اشخاص بزرگ ملی وبعضا بین المللی میباشد . البته از نظر ترتیب ونوشتن هر کدام قابل دقت وتوجه است ولی بغرض رفع اطاله کلام یکی آنرا قسم نمونه تقدیم می نمایم :

«جناب ضمان الدین خان نایب الحکومه هرات شب (۱۹) قوس پس از صرف طعام مفاجاتا فوت کرده اندمشار الیه يك شخص دانسته و خدمتگار صادق دولت بود و عمر خود را از صباوت تا اینوقت به خدمت حکومت گذرانیده از اوضاع حاضره دنیا معلومات وواقفیت داشت . زبان انگلیسی را هم تا يك اندازه میدانست خاطرش به ترقی وعمران وطن مایل بود .

« گویا مرگ مفاجات درخاندانی شان یکنوع سوارث دارد چنانچه برادر دیگر شان آقای یار بیک خان که يك آدم خیلی دانسته و يك شخص فاضل وصاحب اخلاق ستوده بود در موقع حرکت در زمره هیئت سفارت فوق العاده افغانی به اروپا مفاجاتا ترك حیات گفتند ...»

این خبر افتتاحیه خیلی جالبی دارد . نخست شخص مهم بود بعد مرگ که بر او حادث شده است سوم چگونه مرگ و چارم عنصر وقت که آنرا فقره «پس از صرف طعام» بخوبی افاده مینماید . گرچه افتتاحیه خبر مثل خبر نگاری امروزی شکل پاراگراف مستقل را ندارد ولی اگر از تنگ نظری بگذریم همین جمله را میتوانیم به قسم افتتاحیه قبول نماییم . همچنان با مربوط ساختن خبر به واقعه مرگ برادر او خبر بیشتر در اماتیک و جالب میشود . چه گذشته از آنکه نسبت او را به يك شخص معروف اطلاع میدهد ، نوع مرگ هردو را یکی نشان میدهد که این خود جالب است .

در این خبر از تذکر يك امر عادی دیگر نیز ناگزیریم و آن اینکه عدد (۱۹) بین قوسین جا داده شده است و این درست سبک همان وقت بود . پوهاند عبدالحي حبيبي اظهار نمود که این کار غالبا بغرض رفع اشتباهاتیکه ممکن بود واقع شود بعمل میآید . نام متوفی یعنی ضمان الدین خان به (ض) نوشته شده که به حقیقت نزدیک است .

در عین اینکه در عناصر خبری در بسا خبر های داخلی امان افغان شك و تردید موجود است صراحت نویسی هم به ملاحظه میرسد . درین مورد حادثه ای از ولایات شمال کشور را مثال میآوریم : «که در شماره ۷ سال ششم نشر شده است دو هفته پیش افواها «شنیدیم که به طرف... یا بدخشان کدام حادثه ای حدوث نموده است اما معلوم نشد که حادثه از چه قبیل است . روز دیگر اینقدر مسموع گردید که به طرف بدخشان کدام قوم عصیان نموده است . بالاخره از روی روایات لسانی ظاهر گردید که ... تبعه دولت .... به عصیان اقدام نموده اند.»

خبر علاوه میکند : «در اوایل امسال مردم ... باعلاقه دار آنجا در باب تادیه زکوة مواشی شان مناقشه نموده به تحریک بعضی مفسدین از تادیه زکوة سر پیچی نمودند» . درین خبر اضافه گردیده است که وقتی علاقہ دار خواست زکوة را از آنان تحصیل کند ، مردم علیه نظامیها و حکومت یکنوع تظاهر دادند و بالاخره موضوع در اثر مداخله قوه عسکری ولایت قطن و بدخشان حل شد .

قابل دقت این است که خبر مذکور نخست از همه به شکل وقوع حادثه نوشته شده یعنی باز اول به شکل افواه و بعدا تحقیق شده و مشکل

واقعی آن دریافت شد و بالاخره دست بکار شدن قوای حکومتی را برای فرونشاندن آن متذکر شده . و در اخیر از حل آن تذکر رفته است . ولی رویهمرفته برای رفع اشتباهات و افواهاات خیر مذکور واقعه را به تفصیل تقدیم کرده است .

در عین خیر باز هم عنصر شك و تردید در خیر به ملاحظه میرسد مثلا به فقره «یا ... یا بدخشان» و فقره «کدام قوم» .

بین خیر های داخله از خیرهای رسمی دولتی گرفته تا خیر های سرعت ، حریق ، نرخ و نوا و غیره به تفاوتها در شماره های اخبار مذکور به ملاحظه میرسد . مراد ما از کلمه تفاوتها این است که یک سال وزیر نظر یک مدیر توجه مزید به حجم اخبار شده است ولی سال دیگر و یا شمار های دیگر در نشر مقالات علمی توجه مزید به خرج داده شده است و خیر کمتر به ملاحظه میرسد . ولی رویهمرفته عنصر مهم و اساسی که در یک اخبار بایست باشد عبارت از خیر است و این عنصر بکثرت و وفرت در جریده **امان افغان** موجود است .

خبر های خارجه :

طوریکه قبلا متذکر شدیم ، یک حصه مهم خبر های **امان افغان** شامل خبر های خارجه میباشد . این خبرها بطور عموم تحت دو کته گوری بوده و بعضا دو کته گوری دیگر هم به آن علاوه میگردد . دو کته گوری اولی و اساسی شامل خبر های «عالم اسلام» و خبر های «فرنگستان» می باشد در دو کته گوری فرعی خبرهای تلگرافی و خبر های مختصر ، قابل تذکر است .

خبر های عالم اسلام شامل تمام وقایع و اطلاعاتی بود که یا از جهان اسلام نشأت می نمود و یا هم با ارتباط به عالم اسلام واقع میگردد . خبر های فرهنگستان شامل وقایع بود که در جهان غرب به وقوع پیوست . قابل تذکر است که اصلا کلمه فرنگستان به امپراتوری بزرگ بریتانیا اطلاق میگردد . ولی طوریکه زیر این عنوان در **امان افغان** ملاحظه شد تمام کشور های امریکا ، اروپا و سایر کشور های غیر اسلامی رادر بر میگرفت . زیر عنوان خبر های تلگرافی خبر های خارجه درج میگردد که اکثر شامل وقایع عالم اسلام و غیر اسلامی بود و خبر های مختصر هم ازین قبیل بود .

مرجع مهم خبر های خار جی امان افغان روزنامه ها و جراید خارجی بود. تذکر نام اخبار های زمیندار، وکیل، پایونیر، سیاست، تحفه هند، سول ملتری گزت، پیسه اخبار، جریده جبل المین، ایران، اخگر و سایر جراید و اخبار ایرانی و اخبار و جراید عربی، جراید فرانسه، جراید روس، بحیث مرجع خبر های خارجه امان افغان ضروری بود. مطالب مربوط ذریعه ترجمانان امان افغان ترجمه شده و نشر میگردد. تذکر نام عبدالجبار خان ترجمان که اکثر در جریده ظاهر میگردد در اینجا لازم است.

علاوه بر جراید و اخبار خارجی بعضا مطالبی ذریعه بعضی اشخاص هم برای امان افغان تحریر میگردد که بنام خبر نگار مخصوص درج اخبار می شد.

سطر تاریخ و مرجع خبر های خارجی قسما مفقود است ولی قسما به ملاحظه میرسد. شکل سطر تاریخ و مرجع را در خبر ذیل منتشره شماره ده سال دوم ملاحظه میفرماید.

خبر از پایو نیو گرفته شده بود. «طهران ۳- اگست (۱۲- اسد) علاقه خراسان (توابع ایران) اعلان آزادی خود را کرده مقرر صمصام- السلطنه را (بحیث حاکم کلان منظوره نمود، محرک این مساله محمد تقی نام افسر جندار مایی) بود که از طرف ضیاالدین سابقا به حاکمی یک علاقه مقرر شده بود. و فعلا حکومت موجود نامبرده را عزل کرده است.» در حقیقت در اکثر خبرها سطر تاریخ و مرجع خبر خیلی ساده بود، علاوه بر اینکه اصول نقطه گذاری مراعات نمیگردد اکثر تنها به نام کشور و یا محلی که خبر راجع بان بود اکتفا میشد، که در این صورت نام کشور بالای عنوان درج میگردد.

گاهی توام بانام کشور تاریخ وقوع خبر هم درج شده و بعداً عنوان خبر می آمد. گاهی سطر مرجع و تاریخی مانند خبریکه ذکر شد فقط در شروع اصل خبر می آمد.

در اینجا خبر دیگری را که سطر مرجع و تاریخ در آغاز جمله اول آمده تقدیم مینماییم، که در عین حال منحیث نمونه خبر خارجی باشد. این خبر در شماره ۳۳ سال دوم نشر شده است.

اعلان آزادی مصر نشر شد

«لندن ۱۷ مارچ: خبر برقی قاهره (دارالسلطنه مصر) مظهر است که سلطان مصر بر بنای مذاکرات صلحیه انگریزی اعلان آزادی مصر را نموده و لقب خود را با اسم شاهی گذاشت.» برای توضیح مطلب خود یک خبر دیگر هم نقل میکنم که مرجع خبر خود عنوان است:

«خبر های تازه نسبت به مجلس لوزان نرسیده است که آیا معا هده امضا شده یا نه محض تکرار خبرهای سابقه است که صلح میشود و متفقین کشیدن عساکر خود را از قسطنطنیه و آبنایها تصویب نموده اند.» این خبر در شماره ۸ سال چهارم نشر گردیده است.

حجم خبر های خارجه هم از سالی بسالی فرق میکنند ولی روی هم رفته کلیشه «حوادث خارجه» که در زیر آن خبر های خارجی درج میگردد، تقریباً در تمام شماره های جریده به ملاحظه میرسد. در شماره های سال های پنجم و ششم تعداد خبر ها کم و اکثر ستونهای امان افغان وقف مسایل علمی و مقالات طویل اقتصادی و تاریخی و سیاسی شده است، در شمار خبر های داخله نیز کاست جدی رونما گردیده است.

سرمقاله ها و تبصره ها:

سرمقاله ها و تبصره های جریده را به طور عموم میتوان تحت سه کته گوری مطالعه کرد.

۱ - نوشته های مدیر که در حقیقت اکثر سر مقاله ها را تشکیل میدهند. متن این نوشته ها را علاوه بر ایضاح بعضی مطالب، عمدتاً مساله تشویق و روحیه وطن خواهی ملیت خواهی و دین دوستی تشکیل میدهد. در یک سر مقاله **امان افغان**، نشره ده حمل ۱۲۹۹، ۳۰ مارچ ۱۹۲۰، مطالبی است زیر عنوان عالم اسلام درین مقاله راجع به بدبختی های جهان اسلام سخن رانده شده و احوال اسلام «گریه آوروند به خیز خوانده شده است و سپس مجله «پایان شب سیاه سپید است» گفته ادامه میدهد که این حال باقی نمی ماند و توقف میکند.

نخستین سر مقاله جریده، ۲۲ حمل ۱۲۹۸ (۱۲ - اپریل ۱۹۱۹)، دارای مطالب متعدد است. چند سطر اول آن حمد و ثنا بوده و چند پاراگراف آن راجع به مرگ امیر حبیب الله خان میباشد. پس راجع به تاسیس و مرام اخبار صحبت شده است.

- وهدف از نشر آن مطالب ذیل بوده است :
- ۱- در وطن و ابنای وطن شوق تحصیل علم و فن پیدا کردن و از بیداری لازمه عصر حاضر آگاهی دادن .
  - ۲- افکار آزاد را آزاد اشاعت نمودن .
  - ۳- هیئت موجوده محترم دولت مطبوعه مقدمه خود را ربنای برآزادی دوستی و آزادی خواهی، احترام و اطاعت صمیمانه و حتی الامکان اعانت صادقانه نمودن .
  - ۴- بیطرفانه ابنای وطن را آشنای سیاست دنیا خصوصا عالم اسلام ساختن .

سرمقاله های شماره های ۶-۷-۸-۹-۱۰ و ۱۳ بطور عموم راجع به انگلیس و روابط آن با افغانستان و سایر کشور های جهان میباشد. درین سر مقاله ها روشنی کافی بر روی غرض های انگلیس انداخته شده با ارائه حقایق تاریخی اغراض انگلیسی روشن گردیده است.

سرمقاله شماره ۸ سال دوم از نظر متن خود يك امتیاز دارد و آن این است که بار اول ساحت فکر **امان افغان** وسیع شده علاوه بر افغانستان و عالم اسلام عنوان «نهضت آسیا یا بیداری شرق» جلب توجه میکند. درین مضمون اظهار شده است که اصلا بین آسیایی و اروپایی چه فرق موجود است که این امیروان استعمار گر باشد. درین سر مقاله بعد از تعریف آسیا بیان از نظر فرهنگ و کلتور نوشته شده است. «بلی غفلت و بیپوشی، انهمک درانبوه رسوم و عادات ملل مشرق رادر مقابل اروپاییان جاهل و بی قایت نشان داده، و آنها بجایی رسیده اند که اسارت ملل آسیایی را مدتی است توقع و تصمیم کرده اند..» بالاخره مضمون علاوه میکند: «امروز در نتیجه اثرات جنگ بین المللی و در تحت فشار انقلابات اجتماعی بر خلاف انتظار اروپاییان آسیای مرکزی روبه بیداری نهاده و نهضت افکار مشرق شروع شده است.»

سرمقاله های شماره ۱۹ سال پنجم و شماره ۲۰ سال پنجم راجع به روز نامه نگاری نوشته شده اند. متن آنها قابل دقت و تأمل است. راجع به متن هر کدام زیر عنوان روزنامه نگاری بحث مفصل تقدیم خواهیم کرد. راجع به سرمقاله ها بطور عموم عرض باید شد که مطالب آنها را

بصورت عمده مسایل ملی و جهانی، روز، سالگره های استقلال، اعیاد، محرم و سایر روز های مهم ملی و بین المللی تشکیل میداد.

۲ - **نوشته های نویسندگان:** این نوشته ها هم شامل مطالبی است که در موضوع ملیت خواهی افغانستان و تشویق مردم راجع به امور عصری زندگی و ترغیب مردم برای فراگرفتن علم و دانش نوشته میشد نویسندگان این نوشته ها گاهی معلوم است و گاهی معلوم نیست. که در اینصورت دو مفکوره ایجاد میشود که شاید این نوشته ها هم توسط خود مدیر اخبار تحریر میگردد و بناء نام خود را همراه آن نمی نوشت و یا شاید توسط بعضی از همکاران دیگر جریده نوشته شده باشد که شاید بر طبق روش نشراتی خود نمیخواست نام او را توأم با مضمون بنویسد.

۳ - سومین کته گوری تبصره ها عبارت اند از نوشته هایی که از سایر جراید اقتباس میشد. به طور مثال «افغانستان امروز» عنوان مقاله ای بود که در جریده **جبل المثلین** نشر شده و **امان افغان** آنرا اقتباس کرده در شماره ۱۷ و ۱۸ سال پنجم خود نشر کرده بود. درین مقاله ضمن تذکر سایر اوصاف افغانستان، از اسلام دوستی رهبر افغانستان هم تعریف شده است.

در شماره سوم سال جریده مقاله ای از جریده **چهره نما** منطبعة مصر اقتباس شده بود که این مقاله حاوی مطالبی راجع به سیاست جهان میباشد.

از متن مطالب اقتباسیه معلوم میشود که هدف اساسی و مهم از اقتباس آنها همانا این بود که مقالات و نوشته های مذکور یا از لحاظ ارتباط با سیاست و جهات مختلف زندگی افغانستان مربوط بود و یا اینکه موضوع جالبی را در ساحه بین المللی اقتباس میکردند.

صفحات اختصاصی: صفحات اختصاصی امان افغان که جسته جسته

زیر عناوین مختلف در شماره های مختلف جریده ظاهر میگردد شامل مطالب عمومی چون ادبیات، علم و معارف، عالم عسکری، تاریخ طبیعی ستون صحنی و غیره بود. این مطالب از لحاظ کیفیت خود وظیفه تعلیم دادن را که در حقیقت یکی دیگر از اهدای مهم و مسایل اطلاعات به حساب می آید تشکیل میدادند. و همچنان ستون ادبیات آن از لحاظ سرگرم ساختن خوانندگان دارای اهمیت بود. در ستون ادبیات اکثر مطالب طی غزلها

و قصایدی راجع به مسایل مختلف تقدیم میگردید . در ستون علم و معارف اکثر از ارزش و اهمیت علم و دانش بحث شده راجع به موسسات علمی وقت اطلاعات عرضه میشد ، عالم عسکری که زیر کلیشه خیلی جالبی به شکل تانک در حالیکه رسم نمونه های سلاح های نظامی روی آن نصب شده بود تقدیم میگردید . زیر این کلیشه مطالبی مربوط به تعلیم و تربیت عسکری و اطلاعات راجع به مسایل عسکری تقدیم میگردید . تاریخ طبیعی شامل مطالبی در بیولوژی و علوم طبیعی بود . زیر ستون صحی که بسیار کم به نظر رسید ، وصایای صحی به مادران و امثال آن تقدیم شده است .

مطالب سرگرم کننده : در روز نامه نگاری امر و زیکی از اهداف مهم تقدیم مطالب سرگرم کننده است . در جریده **امان افغان** زیر این عنوان میتوان از داستانهای کوتاه ، کلمات بر جسته و موضوعات «متنوعه» نام برد . داستانهای کوتاه یا به شکل سلسله دار می آمد و یا اینکه بعضی داستانها در يك شماره ختم میشد .

اما مطالب متنوعه شامل موضوعاتی بود مانند احصائیه های جالب ، اطلاعات نغز و مطالب معلوماتی غیر جدی . در جمله «مطالب متنوعه» عنوانین شماره ۲۹ سال چارم جریده را متذکر میشویم . عنوان اولی آن عبارت است از : «عدد ناقص شدگان جنگ عمومی» و این مطلب بعد از تفصیل و تقدیم ارقام راجع به معیوبین جنگ در کشور های مختلف ، مجموع ارقام آن را چار ملیون و ۱۲۴ هزار نفر درج نموده است . عنوان دیگر آن «حادثه عجیبه» است زیر این عنوان از تشکیل ابر ، باریدن ژاله باندازه بیضه مرغ و بلند شدن یکنوع دود قرمزی تذکر بعمل آمده است . عنوان سومی باز هم راجع به باریدن ژاله عجیب است . و عنوان چارمی «مصارف بریطانیا در ممالک عربیه»

نطقها و بیانیه ها ، نظامنامهها ، معاهده ها و خطبه های شاهی :

مطالب جالب دیگری که شامل متن جریده **امان افغان** میباشد عبارتند از : نطقها و بیانیه های رسمی اعم از یادشاه وقت ، وزرا ، سفرا و سایر مقامات رسمی . البته این نطقها در مراسم مختلف سالگرد های ملی در اجتماعات ، دعوتها ، افتتاح موسسات علمی و غیر آن صورت می

گرفت . متن این نطقها شامل مطالبی است که روح ملیت خواهی و اساس اسلامیت را انعکاس داده در راه انکشاف و اصلاحات وصیت ها تقدیم میشود .

در شماره ۱۰ حمل ۱۲۹۹ ، جریده زیر عنوان «حوادث داخلی» خبری راجع به سالگه وفات امیرحبیب الله خان جلب نظر میکند که در آن غم عالم اسلام پریشانی آور نشان داده شده است .
ضمن سایر نطقها چیزیکه حافظشرف دایمی کشور تلقی شده بدین گونه توصیه گردیده است : «اول خدمت باشرف عسکری که بر هر فرد مسلمان يك امر خداوند است باید که زیاده بر زیاده عسکر خود را تقدیر کنید ... و خدمت عسکری را يك خدمت بزرگ مسلمانان بشمارید ... دیگر ترقیات عرفانی است . زیراملتی که عالم نباشد ابد حقوق خود را محافظه کرده نمیتواند و ضرور دیگران دست تعرض خود را بر حقوق مشروعه او دراز میکنند ... همچنان زراعت و تجارت نیز محافظ استقلال میباشد . باید تجارت شما خوب باشد و زراعت گران تان بسیار جدی کار نمایند ...»

چنان برمی آید که در آن وقت یکتعداد اشخاص بنام قادیانی در داخل افغانستان فعالیت مینمودند و کوشش میکردند بعض اشخاص را به کیش خود دعوت نمایند ولی این امر برای آنان مجال داده نشده و به محکمه کشانیده میشدند . چنانچه شمار های **امان افغان** نشان میدهد چندین تن آنان به جزا رسیدند .

نمونه بیانیه يك سیاستمدار خارجی راجع بافغانستان : این بیانیه را موسیو چیچرن وزیر خارجه دولت شوروی به تقریب اعتلای بیرق افغان در برلین ایراد نموده است .

وی از اشتراك درین مراسم اظهار مسرت نموده اضافه میکند : «افغانستان جوان در عالم شسرق و اسلام يك موقع مهمی را گرفته به چشم می بینیم که فرصت را ضایع نکرده در پیش رفته است و از این يك امید قوی است که افغانستان عالم اسلام را يك نجات خواهد داد . سپس بیانات وی روی روابط دوکشور ختم میشود .
دوره نشر امان افغان را میتوان دوره قانون سازی آنوقت خواند چه

درین دوره بیش از ۵۰ نظامنامه توسط دوایر مختلف ساخته شد، و از طرف شورای عالی دولت (*) تنظیم و ترتیب شده به محل تطبیق گذاشته میشود .

البته متن این نظامنامه ها علاوه بر آن که به شکل کتابچه جداگانه به چاپ میرسید در **امان افغان** نیز طبع میگردد . طوریکه نویسنده این مقاله به ملاحظه چندین نظامنامه توفیق یافته ام تعداد طبع آنها از ۶۰۰ تا یک هزار نسخه میرسید و برای بار دوم نیز یک عدد آن چاپ شده است .

درین وقت افغانستان در روابط خارجی خود بسوی انکشاف و توسعه پیش میرفت و لاجرم وقتی ارتباط بین افغانستان و یک کشور قایم میشد ، افغانستان و یک کشور قایم می شد معاهده ای در زمینه با مضا میرسید متن این معاهدات نیز در **امان افغان** نشر میگردد .

از همه مهمتر اینکه علاوه بر نطقهای رسمی یک تعداد خطبه ها ی رسمی نیز در اخبار نشر شده است که این خطبه ها در سال پنجم و ششم امان افغان بکثرت به ملاحظه میرسند . متن خطبه ها علاوه بر آیت وحدیت و درود و دعا شامل وصایا و مواعظ دینی وطن پرستی و توجه بزندگی کشور میباشد . قابل تذکر است که متن نطقها و خطبه ها اکثر عام فهم بود که این از نظر خبرنگاری امروز قابل اهمیت است .

مصاحبه ها و تقریظ ها :

در شماره ۴۱ سال دوم **امان افغان** مصاحبه ای بنام «مصاحبه سیاسی» نشر شده است . این مصاحبه را نماینده جریده با سفیر ایتالیا در کابل بعمل آورده است . ترتیب مصاحبه چنین است که قبل

(*) عبارت بود از مرکز مذاکره مصلحتهای عمومی ملکی که دارای دو نوع وظیفه بود یعنی تنظیم و تفسیر لوایح و نظامنامه ها و محاکمه مامورین ملکی . این شورا یک رئیس داشته و سه معاون با اعضاء و منشی و اعضاء آن دو نوع بودند .

یکی اعضاء طبیعی که شامل مامورین عالیرتبه ایکه از کار معطل میشدند ، دوم اعضاء منتخبه شامل نمایندگان از هر ولایت .

از آغاز مصاحبه مقدمه ای از طرف اداره اخبار به مشاهده می‌رسد. سپس مصاحبه به ترتیب سوال و جواب یعنی (س) و (ج) آغاز گردیده است. این مصاحبه راجع به موضوع خاصی نبوده بلکه در باب مسایل مختلف سوال و جواب بعمل آمده است. سوال اول آن راجع باوضاع هند است که جواب چنین بود: «چون میعاد سیا حتم در هند خیلی کم بوده از آنجهت نمی توانم نسبت به خیالات و حسیات مردم هند توضیحی دهم اما اینقدر میدانم که مردم هند اگر به همین مساعیات جدی و حسیات ملی خود مداومت کنند البته يك آتیه خوبی را نسبت بتاریخ اقتصادی و علمی ملاحظه خواهند کرد. در باب مسایل سیاسی آن درین وقت چیزی گفته نمیتوانم».

باید گفت که درین مصاحبه ۹ سوال پرسیده شده بود و یکی از سوالهای دیگر آن راجع به حیات اقتصادی و سیاسی شرق بود.

همچنان در شماره ۳۸ سال چهارم جریده مصاحبه ای راجع باوضاع افغانستان مخبر پرا و دای ترکستان با سفیر شوروی نموده بود. درین مصاحبه نکات آتی از جانب سفیر مذکور تصریح گردیده:

«برای درست کردن بعضی قوانین شورای دولتی تشکیل شده توجه اول به کارهای معارف میشود. محصول گمرکی گزاف گذاشته شده است از اموال تجملی، سه برابر قیمت اصلی گرفته میشود. سیاست خارجی افغانستان جای تعریف است که به هوشیاری وضعیت بین المللی را ملاحظه میکند».

بین ۱۹۱۹ و ۱۹۲۹ یکتعداد زیاد جراید در داخل و خارج کشور افغانستان تاسیس گردیده به نشرات آغاز مینمایند. جریده **امان افغان** دایما در معرفی هم مسلکان خود همت گماشته هر یک را با احترام خاص معرفی و استقبال نموده است. از تقریظ هاییکه که بملاحظه رسیده عبارت اند از:

تقریظ بر جریده آزادی شرق، مجله مجموعه عسکریه، جریده آزاد ی، آینه عرفان، حقیقت، جریده افغان در سرحد، طلوع افغان، اتفاق اسلام، اتحاد خان آباد، اتحاد مشرقی، الغازی و غیره.

مکتوب به مدیر :

حقیقت این است که زیر این ستون يك سلسله مطالبی تقدیم می گردد که از طرف خوانندگان فرستاده میشود . واقعا ستون مذکور مویده عکس العملهای خوانندگان است. این ستون جالب در **امان افغان** به ملاحظه رسید . عنوان این ستون تنهها «مکتوب» و یا گاهی «مکتوب از جایکه فرستاده میشود» . متن مکاتیب را از شکایات و آرزوهای نویسندگان گرفته تا تحلیل بعضی مسایل سیاسی و علمی تشکیل میداد مثلا در شماره ۲۱ و ۲۲ سال چارم ص ۴۰ امان افغان نامه ای از مندر پرتاب (آزادی خواه معروف هند که در کابل بود) از باغ بابر، کابل، رسید و در آن راجع به کشمکش بین هند و هاومسلمانان هند اشاره شده و علت این کشمکش ها را دست بازبهای اشخاص غیر از هندو و مسلمان خوانده و اختلاف بین هندو و مسلمان را رد کرده است .

اعلان

گرچه خیلی کم ، ولی رویهمرفته قسمتی از متن جریده **امان افغان** را اعلان تشکیل میداد . در شماره اول سال چارم این جریده اعلانی راجع به شرایط اعلان در امان افغان نشر شده که مقصد آنرا ذیلا تقدیم می نمایم :

نشر اعلان تجارتی درین اخبار اگر در متن اخبار (صفحات داخلی) میبود و از يك تا پنج بار نشر میشد فی سطر آن يك روپیه (معادل يك فرانك) بود. و اگر از پنج بار بیشتر نشر میشد ، فی سطر يك قران اخذ می گردید . در صفحه اخیر از يك بار، يك قرآن ولی اضافه از پنج بار سه شاهی (ربع يك روپیه) اگر اعلانی برای يك سال متواتر در پشتی اخیر چاپ میشد ، فی سطر يك سنار (سدس يك روپیه) اخذ میشد .

امان افغان اکثر اعلانات را در پشتی خود نشر می نمود . پشتی آن از کاغذ زرد گون بود . ولی بعضادر متن آن هم اعلاناتی به مشاهده میرسید البته اعلانات را عموما در صفحه اخیر آن مشاهده مینماییم . در شماره ۴۱ سال اول اعلانی راجع به اموال وطنی مانند کشمیره، کرباس تکه پیرهن ، دستمال ابریشمی ، لنکی نخی ، برك ، بوت زنانه و مردانه و غیره با قیمت های آنها به ملاحظه میرسید . و ازین قبیل اعلانات در شمار های مختلف اخبار گاه گاهی به ملاحظه میرسید .

درینجا قبل از آنکه به یکی دو مطلب دیگر اشاره کنم قابل تذکر می‌دانم که **امان افغان** مانند سراج الاخبار دایما مقالات را که علیه منافع افغانستان در جراید و روزنامه های خارجی نشر می‌کردید ، جسته جسته نقل نموده و به براهین و دلایلی که موجود داشتند اتهامات و انتقادات و توهینات را جواب نوشته و تردید مینمودند . از جمله مسایل معروف یکی همانا پروپاگند در موضوع رجم قادیانی هابود که در چندین شماره جریده **امان افغان** بدلائل و براهین تردید شده است .

نشریه های فوق العاده جشن استقلال

به تعقیب شماره نهم سال چارم جریده **امان افغان** یک سلسله اوراق بنام «جشن» جلب نظر مینماید . شماره های جشن همین سال نیز بمدیریت مسؤل سید محمد قاسم خان مدیر مسؤل **امان افغان** نشر گردیده است . متن شمار های جشن رامطالبی مانند نطقهای پادشاه ووزرا وقت نشر پروگرام و حوادث جشن استقلال همین سال ، ۱۳۰۲ ، تشکیل میدهد .

این اخبار قسم یک صفحه ای چاپ می‌کردید . محل اداره آن پغمان بوده و روزانه نشر بر شد . با این ترتیب گویا هفت شماره جشن چاپ شد . قابل تذکر است که چاپ آن هرروزه برنگ دیگری مانند سبز ارغوانی و غیره ظهور مینمود .

البته اینگونه شمار های فوق العاده بنام جشن طی سالهای آینده نیز نشر گردید . که عین مرام را دنبال میکرد . درین باره منبر آن محمد حسن نام ، محرر **امان افغان** بود . و در سال پنجم و ششم مدیر این نشریه محض پنج شماره نشر کرده بود . در سال ۱۳۰۲ به تعداد زیاد فوتوها درین نشریه فوق العاده ظاهر شد ولی طی دو سال بعدی علاوه بر کاست در تعداد شمارها در تعداد فوتوها نیز کمی بعمل آمده است .

صفحه بندی و صحافت :

راجع به صفحه پستی **امان افغان** باید گفت که از آغاز تا اخیر سال ششم و بلکه اواسط سال هفتم قطع اخبار گاهی خرد شده ولی بطور عمومی ۱۱ × ۱۵ انچ را دارا بود . و دایما در صحافت آن دو ستون جلب نظر میکرد . ولی گاهی هم در یک صفحه تنها یک ستون عریض

بمشاهده میرسد که این ندرتاً واقع می‌شود. رویهمرفته صفحه پشتمی اخبار برای سالها به يك شكل بوده تغییرى در آن نمیر سید .
طی سالهای نشراتی آن بعضاً چنین واقع می‌شد که دو شماره جریده دريك وقایه و يك بار بعد از دو هفته چاپ می‌گردید . ولی گاهی حتی سه شماره آن دريك مجله نشر می‌شد . چنانچه در سال چارم نشراتی آن شماره های ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ و شماره های ۱۵، ۱۶، ۱۷ و شماره های ۱۸ - ۱۹ و ۲۰ ازین قبیل اند :

عناوین خبرها اکثر بدون فعل و بصورت يك فقره و یا يك كلمه تعیین می‌شد . مثلاً در شماره ۴۷ سال پنجم «آقای میرزا محمد خان ، و آقای محمد حیدر خان» عناوین خبرهایی اند که در زیر این نامها خبری راجع باین اشخاص بصورت مفصل نشر شده است . خبر های خارجه عموماً زیر عنوان عمومی «حوادث خارجه» و بعد عناوین فرعی که اکثر نام کشور مربوط می‌بود نشر می‌گردید مثلاً ایران، ترکیه ، انگلستان ، روسیه ، اما گاهی عناوین مکمل تر هم جلب نظر می‌کرد . چنانچه در شماره ۴۸ سال پنجم صفحه سوم «تشکر وزارت مالیه از مجلس عالی شورا» و یا «خراج و فد خلافت از پشاور» .

موضوع مهم دیگر عبارت از فقدان پاراگراف ها است در متون . اصلاً اگر بعضاً پاراگرافی هم موجود باشد وجود پاراگراف موبد تفریق عبارت از نظر مطالب آنها نبوده است .

در طول شش سال اول نشراتی **امان افغان** در نوع حروف آن کدام تغییر بملاحظه نمیرسد ، جز اینکه عناوین بن قسم کلیشه تهیه شده بود . متن همه از حروف ۱۲ بنت میباشد ولی در شماره ۱۹، سال پنجم ، طی خبری اطلاع می دهد که این اخبار دارای حروف ۸ - ۱۶ - ۲۴ - ۳۰ و ۳۶ بنت بوده و اتفاقاً مطبعه **امان افغان** هم بانشر همین شماره بکار آغاز کرد . طوریکه درین خبر اظهار شده است این مطبعه دارای حروف در زبانهای عربی ، پشتو ، دری ، ترکی ، اردو ، و سه زبان اروپایی ، چون فرانسوی ، انگلیسی و آلمانی بود .

قابل تذکر است که با وجود نشر این اطلاع ، تنوع حروف جلب نظر نه نمود . محض در شماره های سالهای پنجم و ششم آن گاه گاه عنوانی به حروف ۲۴ بنت به ملاحظه میرسید .

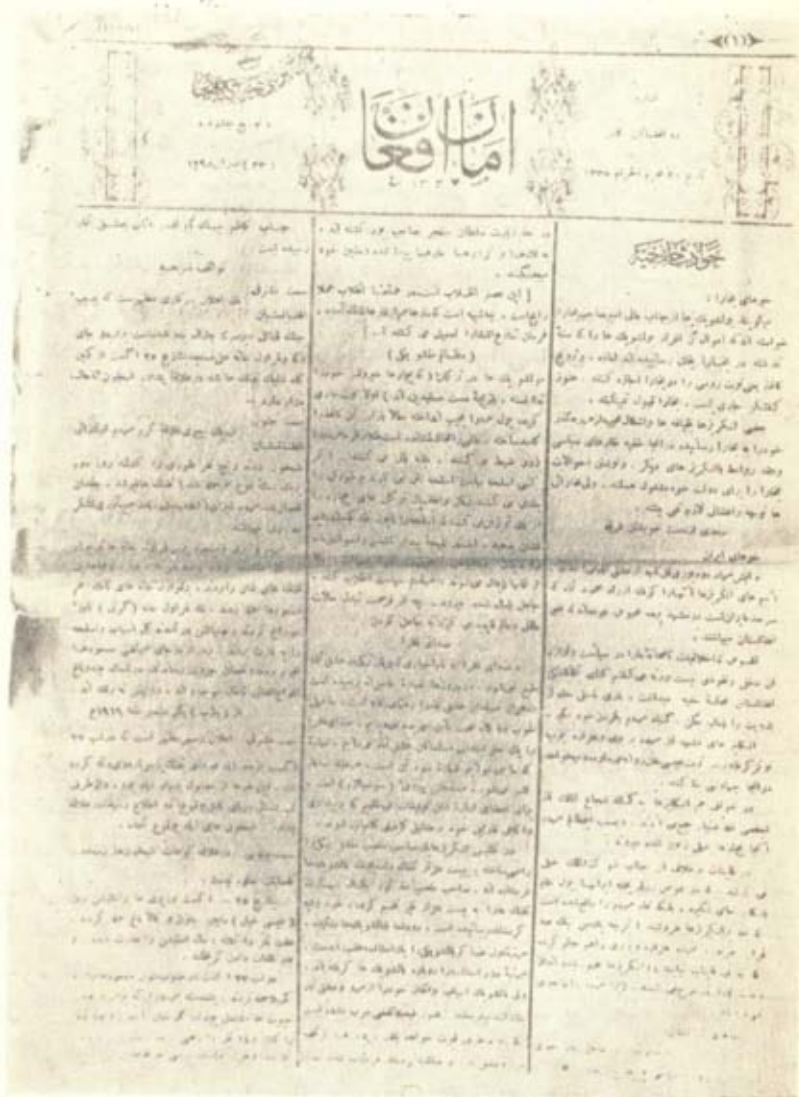
در امان افغان اکثر سعی میشود فوتوهای از اشخاص رسمی و مقامات رسمی و تاریخی کشور و خارج به نشر برسانند. وقتی نشر فوتویی مورد نظر می بود همان صفحه و برگ از کغذ جلادار مدنظر گرفته میشد. قابل دقت است که وقتی در یک صفحه فوتویی نشر میگردد این فوتو اکثر در وسط صفحه نشر میشود اما مهم این است که ستون اخبار بعوض آنکه از بالا به پایین تا آخر برسد تا بالای فوتو رسیده و به ستون دوم انتقال داده میشود. و در پایین فوتو باز هم به ستون اول زیر فوتو رجوع نموده و سپس به ستون دوم زیر فوتو انتقال داده می شود. باید گفت که شمارهای دوره دوم نشراتی امان افغان یعنی شمارهایکه از ۲۳ میزان ۱۲۹۸ شروع به نشرات نمودند درسه ستون طبع میشود. قطع آن هم کلانتر بوده و محل طبع آن مطبعه کابل نشان داده شده است.

روز نامه نگاری از نظر امان افغان :

در شمارهای مختلف امان افغان گاه گاه مطالبی راجع به روزنامه نگاری نوشته شده که چکیده فکر و نظر مدیران این جریده میباشد. برای اینکه مفکوره آنانرا تا حدی درین باب بدانیم قسمتهای عمده و مهم نوشته های آنانرا در ذیل تقدیم می نمایم :

در شماره ۲۶ سال دوم این جریده مقاله مفصلی راجع به آزادی نطق و بیان به ملاحظه میرسد که در این مقاله اول آزادی مطبوعات مهم خواننده شده است. بعدا تفصیلی از اهمیت آزادی نطق و مطبوعات بعمل آمده ترقیات عالم مرهون آزادی نطق و مطبوعات خواننده شده است. بعدا تفصیلی راجع به اینکه ملل جهان چطور این آزادی را بدست آورده اند داده شده از یونان و روم گرفته تا انگلستان این امر را بر شمرده است بالاخره تاسف نموده است که در وطن خود ما این حق ادا نشده بود. و بالاخره چون در قانون اساسی افغانستان این حق تامین شده بود بناء تقاضا گردید که اگر ازان بر خوردار شوند.

در شماره ۹ و ۱۰ سال سوم هم راجع به اهمیت جریده نگاران سخن رانده شده است. درین مقاله بعد از آنکه راجع به زحمت کشی جریده نگار سخنی چند اظهار گردیده از انکشافات جریده نگاری در ممالک جهان بحث شده و امریکا از همه مقدم محسوب شده است. درین

امان افغان هنگا میکه بار دوم به قطع بزرگتر در داخل دو صفحہ، نشر شد

ضمن افغانستان هم به تناسب نفوس و تعداد جراید ش خوب تلقی گردیده وهم اظهار شده است که تمام فوایدی که برای کشور حاصل آمده بود از برکت اخبار بود .

در شماره ۲۰ سال پنجم جریده مضمونی بنام «قوت و مقام روزنامه نگاری» نشر شده است که نویسنده مقام روزنامه نگاری (صحافت) را بلند ترین خواننده روزنامه را به حیث کشف حقیقت ، هادی حکومت، رهبر ملت ، ناشر عرفان ، مصلح اخلاق و حکیم جامعه تعریف نموده است . روزنامه نگار من حیث وسیله ارتباط بین ملت و حکومت تلقی گردیده است باین معنی که حکومت را از اوضاع، افکار، شکایات و خواهشات ملت حالی ساخته ، تصامیم و اراده ها و منافع حکومت را به ملت می فهماند . قبل برین در شماره ۱۹ سال پنجم ، روزنامه نگاری صعب ترین کارها خوانده شده و مشکلات را باین ترتیب بر شمرده است :

۱ - **صعوبت جو هری:** در اینجا نویسنده اظهار عقیده کرده که روزنامه نگار باید دارای صفات و ممیزات مخصوص نویسندگی و قدرت قلم و تیز هوش باشد . و علاوه کرده است که اینچنین اشخاص خیلی نادر است .

۲ - **صعوبت محیطی:** زیر این صعوبت نوشته است که روزنامه نگاری به محیط آزاد عرفانی ، محیط سخن شنو و سخن شناس، ضرورت دارد اما وجود همچو محیط هنوز در مشرق زمین میسر نیست و از همین سبب است که انحطاط و تاخیری در آن به ملاحظه میرسد .

۳ - **صعوبت مهماتی:** زیر این عنوان نویسنده اظهار کرده است که وجود محرر مقتدر ، مطبعه مستقل، اداره خانه موزون، کتابخانه کامل و امثال آن برای روزنامه نویسی حتمی است ... فقدان این امور هر چند بیشتر باشد بر صعوبت روزنامه نگاری میافزاید .

امان افغان در سال ۱۳۰۷ ش به قطع بزرگ روزنامه بی با حروف خوبتر و کاغذ و فوتو های زیاد و مقالات جالب تری نشر میشد . خبر های داخلی و خارجی آن هم مهمتر بود مدیر آخرین آن غلام نبی جلال آبادی نام داشت و هفته وار چاپ می گردید و هدف آن بکلی این بود که مردم را بسوی مدنیت جدید و قبول مبادی معنوی و مادی آن سوق دهد و درین حرکت سرعتی را به وجود آورد ، که در آن عصر یکنوع تیز روی ناقابل بر داشتی شمرده می شد .

امان افغان در خزان سال ۱۳۰۸ ش هنگامیکه در کابل اغتشاش افتاد و حکومت سقوط کرد از بین رفت .
دورهٔ بین سالهای ۱۲۹۸ - ۱۳۰۷ (۱۹۱۹ - ۱۹۲۹) دوره ایست که در تاریخ مطبوعات افغانستان به قسم یک دورهٔ آغاز انکشاف وسیع بحور طبع و نشر روزنامه ها ، جراید و مجلات میتواند قبول شد . طوریکه قبلا هم تذکار یافته است ، درین دوره ۲۳ روزنامه و جریده ، در مرکز و ولایات مملکت به نشرات آغاز کردند. در همین دوره بود که بار نخست نشر جراید در ولایات افغانستان شروع شد و در همین دوره بود که جریده ای بنام ارشادالنسوان برای میرمنهای کشور آغاز گردید .

جرایدیکه (غیر از امان افغان که قبلا به تفصیل راجع بان بحث کردیم) بین سالهای ۱۲۹۸ - ۱۳۰۷ نشر میگردد عبارت بودند از :
اتحاد مشرقی ۱۲۹۸ هـ ، ۱۹۱۹ ع ، **الغازی** (۱۲۹۸ هـ ، ۱۹۱۹ ع) ، **سراج اطفال** (۱۲۹۸ هـ ، ۱۹۱۹ ع) ، (۷۴) ، **معرف معارف** (۱۲۹۸ هـ ، ۱۹۱۹ ع) ، **اتفاق اسلام** (۱۲۹۹ هـ ، ۱۹۲۰) ، **ستاره افغان** (۱۲۹۹ هـ ، ۱۹۲۰) ، **افغان** ، (۱۲۹۹ هـ ، ۱۹۲۰ ع) ، **طلوع افغان** ، (۱۳۰۰ هـ ، ۱۹۲۱ ع) ، **بیدار** (۱۳۰۰ هـ ، ۱۹۲۲ ع) ، **اصلاح** (۱۳۰۰ هـ ، ۱۹۲۱ ع) ، **ابلاغ** (۱۳۰۰ هـ ، ۱۹۲۱ ع) ، **ارشاد النسوان** (۱۳۰۰ هـ ، ۱۹۲۱ ع) ، **مجموعهٔ عسکریه** (۱۳۰۰ هـ ، ۱۹۲۱ ع) ، **حقیقت** (۱۳۰۳ هـ ، ۱۹۲۴ ع) ، **ثروت** (۱۳۰۳ هـ ، ۱۹۲۴ ع) ، **آئینهٔ عرفان** (۱۳۰۳ هـ ، ۱۹۲۴ ع) ، **انیس** (۱۳۰۶ هـ ، ۱۹۲۷ ع) ، **نسیم سحر** (۱۳۰۶ هـ ، ۱۹۲۷) ، **مجموعهٔ صحیه** (۱۳۰۶ هـ ، ۱۹۲۷ ع) ، **نوروز** (۱۳۰۷ هـ ، ۱۹۲۸ ع) ، **پشتون بزغ** (۱۳۰۷ هـ ، ۱۹۲۸) ، **جریدهٔ مکتب** (۱۳۰۸ هـ ، ۱۹۲۹ ع) (۷۵) .

باید گفت که یکده از جراید مذکور قبلا از نشر باز ماندند ولی بکتهداد آنها هنوز هم به عین نام و شهرت در مرکز و ولایات کشور نشر

(۷۴) اصلا **سراج اطفال** در عهد سلطنت امیر حبیب الله خان به نشرات آغاز کرد ، ولی بعد از آن هم چند شماره محدود آن نشر شد که باین ترتیب در جملهٔ نشرات دورهٔ سلطنت مابعد میتواند حساب شود .
(۷۵) **سالنامهٔ کابل** (خلاصه تاریخ جراید در افغانستان) ، ۱۳۱۱ ، ص ۱۵۲ - ۱۵۶ .

میشوند . درینجا آنچه مقدور است و تاجاییکه توانسته ام اطلاعات راجع به جراید مذکور جمع آوری و یانسخه‌های آنها را دستیاب کنم ، به معرفی هر کدام آن بترتیب تاریخ تاسیس آن می پردازم . (۷۶)

اتحاد مشرقی :

اتحاد مشرقی اولین روز نامه (۷۷) ولایتی افغانستان است ، که در برج حوت ۱۲۹۸ (۱۹۲۰ ع) ، درست هنگامیکه اعلیحضرت محمد نادرشاه شهید امور ریاست تنظیمه ولایت مشرقی را بعهدہ داشتند ، تاسیس شد . گفته میشود که تاسیس روزنامه مذکور به اراده اعلیحضرت شهید صورت گرفته است . (۷۸)

نخستین مدیر مسول اتحاد مشرقی برهان‌الدین کشمکی بود و هفته دو بار نشر میشد . بعد ازان محمد بشیر خان ، عبدالجبار خان و محمد امین خان خوگیانی وظیفه نشر این جریده را بعهدہ داشتند . متن آن در آغاز به دری بود ولی درعین حال بعضی اشعار و مطالبی به زبان ملی پشتو هم نشر میگردد .

متن :

گرچه از نظر متن این روزنامه هم کم و بیش مطالبی را نشر میکرد که در **امان افغان** نشر می شد . اما طوریکه گفته شد نشر بعضی اشعار پبنتو و شاید هم بعضی مقالات خصوصیتی باین اخبار می بخشد . شماره پنجم سال دوم اتحاد مشرقی (چهار شنبه ۲۶ حوت ، ۱۲۹۹ مطابق ۱۵ مارچ ۱۹۲۱) که در اختیار این نویسنده میباشد مطالب ذیل را نشر کرده است :

نخست خبر طویل و مفصلی راجع به جشن استقلال جلب نظر می نماید . درین خبر نخستین پاراگراف آن راجع به آغاز جشن چنین میباشد :

(۷۶) هرگاه اصل بعضی از جراید مذکور تاختم چاپ این کتاب دستیاب نشد و در آینده به پیدا کردن آن توفیق یافتیم ضم جلد دوم تقدیم میگردد .

(۷۷) بناغلی مایل هر وی در رساله «معرفی روزنامه ها ، جراید و مجلات» ص ۴ - ۵ آنرا پانزده روزه خواننده است .
(۷۸) سالنامه ۱۳۱۱ .

«بتاریخ ۹ برج حوت روز یکشنبه عمل شش و نیم بجه شام مراسم جشن باشکوه و جلال سالگره استقلال افغان در دالان عظمت نشان سلام خانه ... انعقاد یافته و نفری مشمولین محفل از ساعت شش و نیم الی هفت به ترتیب و نظام درستی که جناب ایشک آقاسی ... بصورت مجلس داده بودند» (حضور بهم رسانیدند).

درین خبر اضافه شده است که ساعت هشت و بیست ذات پادشاهی در محفل اشتراک فرمودند.

قسمت دوم خبر زیر عنوان فرعی «عریضه ملت» نشر شده است. به همین ترتیب در جواب این عریضه که از طرف وزیر داخله وقت قرائت شد از طرف پادشاه تشکر شده آرزوهای خود اظهار فرمودند. سپس وزیر خارجه از طرف سفرای دول خارجه تبریکی جشن را بعرض رسانید که در جواب از وی هم تشکر بعمل آمد.

قابل تذکر است که نخست از همه ترتیب این خبر به شکل وقوع حوادث یعنی هرم مستقیم میباشد. دوم، در جاهاییکه یک مطلب باینست از مطلب دیگر جدا شود عنوانی بخط جلی تر از متن بقسم عنوان فرعی بملاحظه میرسد. سوم، نقاطیکه در داخل متن خبر باینست تبارز داده میشد هم به خط جلی نوشته شده است و بالاخر جهت ترسیم نمودن محفل، آنچه حتی حین ایراد نطقها میگذشت در بین قوسین نشر گردیده است. مثلاً جاییکه گفته می شد، «افغان و افغانستان را به همه عالم شناخت، و بیرق استقلال خود را به کمال عظمت از پشت بام دنیا افراخت» حضار به صدا های بلند میگفتند: «پایند باد استقلال افغانستان». جمله بین ناخنک ها علاوه بر اینکه در بین ناخنک ها جا داده شده است به خط جلی نیز رقم گردیده به همین ترتیب وقتی در جا های دیگر از پادشاه یاد آوری میشد، باز هم صدا های زننده باد بلند میگردد، که این هم به خط جلی و بین قوسین نشر شده است. با ارتباط به خبر های این روزنامه بناغلی مایل هروی اشاره کرده است که اغلب خبر های آن توام با اظهار نظر و قضاوت شخصی نویسنده ترتیب میگردد. (۷۹)

در شماره مذکور سه خبر خارجی هم جلب نظر کرد که عبارت اند از: «قتل فرانسویها در دمشق» «عربها بزور شمشیر فیصله میکنند»

«قبضه بلشویکها بر پایتخت جارجیا». متن عنوان اخیر چنین میباشد: «از قسطنطنیه خبر رسیده که بلشویکها بروز جمعه به شهر طفلیس قابض شده اند. حکومت جارجیا به طرف قریس پس پاشده میرود.»

يك شماره اتحاد مشرقی که به طبع سنگی نشر می شد

مرجع یکی از خبر های مذکور اخبار زمیندار نشان داده شده است . ولی برای دوخبر دیگر آن کدام مرجع ملاحظه امان افغان و سایر جراید این ملاحظه امان افغان و سایر جراید این نصر ، میتوان گفت که اغلب خبر های خارجه این روز نامه از اخبار جراید هندی ، ایرانی ، عربی و بعضی کشور های دیگر اقتباس و نشر می شد .

متن شماره های ۳۹ و ۴۰ ، سال نهم اتحاد مشرقی حاوی مقالات و بعضی خبر هایی میباشد که درینجا قسم مقایسه آنرا نیز مورد مطالعه قرار میدهم .

نخستین مقاله شماره ۳۹ مطلبی است زیر عنوان «دوره زندگانی» این حصه عبارت از سی و هشتمین قسمت مقالته ایست که در آن راجع به دوره های مختلف زندگی افراد بشر مطالب تربیتی و اخلاقی به نشر سپرده است .

یک مطلب دیگر زیر عنوان «علم و اخلاق» در صفحه دوم شماره مذکور نشر شده که دو صفحه کامل جریده را احتوا نموده است . در متن این شماره چهار خبر هم جلب نظر کرد . خبر اول آن زیر عنوان «جاپان بوده راجع به وقوع طوفان های شدیدی است که در قسمت غربی جاپان واقع شده بود . خبر درمی زیر عنوان آثار طغیان در دریای اتک» میباشد . درین خبر هم راجع به طغیانی شدن دریای اتک بحث شده و خبر مذکور از اخبار زمیندار اخذ شده است .

خبر سومی زیر عنوان «برطانیه و چین» بوده و چهار می «چین و جاپان» میباشد .

خبر اخیر آن از جریده ای بنام بهر اقتباس شده است . در شماره ۴۰ هیچ نوع خبری به مشاهده نمی رسد و بلکه تمام مطالب آن شامل مقالات اجتماعی و اخلاقی میباشد .

تدوین و صفحه بستنی :

شمار های موجود (یعنی آنچه در اختیار نویسنده است) نشان نمی دهد که آیا مطالب متن اخبار در داخل کتبه گوری های علیحده و در ستونهای خاص نشر میشوند و یا خیر . با وجود آن هم میتوان حدس زد که مطلب نخستین جریده را غالباً مقاله ای تشکیل میداد که یا شکل خاص مفکوره را داشت و یا هم اختلاطی از مفکوره و خبر می بود .

شماره پنجم سال دوم اخبار مذکور به چاپ سنگی طبع شده کاغذ آن بسته ای (۸۰) میباشد. هر صفحه آن به سه ستون تقسیم شده و ستونها بواسطه خط کش ها از هم جدا گردیده اند.

قطع اتحاد مشرقی در آغاز (۱۳ × ۱۰) انچ بوده عمق هر ستون آن (۱۱ ۱/۲) انچ و عرض آن سه انچ بود.

عناوین عمده مطالب آن به خط جلی تیره و عناوین فرعی آن به خط نسبتاً کلانتر از حروف متن نوشته می شد.

لوحه نام اخبار دارای دو حصه متمایز میباشد. حصه اول آن به طرف راست تقریباً دو ثلث حاشیه را در بر گرفته و شامل مطالب آتی است.

در وسط رسم محراب و منبر در داخل اشعه بیضوی مانند آفتاب قرار داشته به طرف راست آن نام پادشاه وقت با سنه تاسیس اخبار به ه. ش و بطرف چپ آن نام اخبار (اتحاد مشرقی) با سال تاسیس آن به ه. ق. درج میباشد.

بالای آن نخست «بسم الله...» دوم کلمه مبارک و سوم آیت شریف «نصر من الله...» نشر گردیده است، و در پائین آن هم يك آیت مبارک از قرآن با ك جلب نظر میکند.

در حصه دوم لوحه نام يك شکل محراب نما دیده میشود که در قاعده آن تاریخ روزانه نشر جریده ملاحظه میشود. (چهارشنبه ۱ - زجب المرجب ۱۳۳۹ مطابق ۲۶ - حوت ۱۲۹۹ و مصادف به ۱۵ مارچ ۱۹۲۱) در سه جانب محراب از راست به چپ این عبارات دیده میشود: «اتحاد مشرقی» در هفته دو بار بروز شنبه و چهارشنبه نشر و شایع میشود، اشتراك هر شخص بعد از وصول رسید خزانه قبول کرده میشود. در وسط محراب نام سر محرر، مدیر و شرح اشتراك آن به تفصیل ذیل آمده است.

سالانه شش ماهه

در سمت مشرقی (۴) رویه سه رویه

در دیگر ولایات افغانستان (۵) رویه سه رویه

(۸۰) بناغلی مایل نوشته است که در کاغذ سفید، سرخ، زرد و سبز نشر می شد (روزنامه ها، جراید...، ص ۴-۵)

در ممالک خارجیہ (۵) روپیہ علاوہ ہر محصول داک .
 لوحہ نام اخبار این شکل خود را با اندک تغییر تا اخیر سلطنت
 اعلیٰ حضرت امان اللہ خان حفظ کردہ است چہ دوشمارہ سال نہم (ماہ
 اسد ۱۳۰۷ ہم عین شکل ا دارد . البتہ اندک تغییری کہ آمدہ است این
 میباشد کہ مطالب حصہ دوم لوحہ نام بعوض آنکہ در داخل شکل معراب
 نمایابند در داخل یک جدول مربع شکل بہ ملاحظہ میرسد .
 معلوم میشود کہ اتحاد مشرقی در سالہای اخیر با مطبعہ حروفی ،
 مجہز گردید چہ شمارہ های اخیر آن بہ طبع حروفی نشر شدہ است .
 اما وقتی طبع حروفی آغاز گردید . قطع اخبار ہم خرد شد ، یعنی
 (۱۳ × ۸ ۱/۲) انچ . ہم در ہر صفحہ آن دوستون دارای عرض (۳ ۱/۲) انچ
 وعمق (۱۱) انچ مشاہدہ میشود . وعلاوہا درین وقت اخبار مذکور در
 داخل چہار صفحہ بہ نشرات پرداخت .

دوشمارہ سال نہم نشان میدہد کہ ادارہ اخبار در تہیہ مضامین و
 خبر ہا دچار مشکلات بودہ است چہ سفیدی داخل سطر ہا بہ شکلی است
 کہ حتی صفحہ را سفید نشان میدہد . مدیر جریدہ درین وقت
 محمد امین خوگیانی (۸۱) بود ، کہ تا اخیر دورہ امانی این وظیفہ را ادامہ
 دادہ است .

غازی

جریدہ ہفتہ وار **غازی** (یا **الغازی**) در ماہ میزان ۱۳۰۰ ہ . ش .
 مطابق جولایی ۱۹۲۱ ع) درخوست ولایت پختیا (ولایت جنوبی آنوقت)
 بنشرات آغاز کرد . ودرین وقت حکمران آن ولایت مرحوم شاہ محمود
 خان غازی بود .

جریدہ مذکور در ہر چار شنبہ شایع میشد و مدیر مسئول آن (بنام
 مدیرو سر محرر) شخصی بنام عبداللہ بود . در نوشتن این سطور شمارہ
 سوم سال دوم آن در اختیار نویسندہ بودہ وباساس متن و خصوصیات آن
 مطالبی چند تقدیم میشود :

نخستین مطلب آن کہ تمام صفحہ اول را احتوا کردہ است مثنوی
 است از داکتر شیخ محمد اقبال لاهوری . عنوان شعر عبارت است از
 «رموز بیخودی یعنی اسرار حیات ملیہ اسلامیہ» .

پیشکش بحضور ملت اسلامیہ

منکر نتوان گشت اگر دم زخم از عشق این نشه بمن نیست اگر بادگری هست
(عرفی)

ای ترا حق زبده اقوام کرد ختم بر تو دوره ایام کرد
باین مطلع مثنوی مطولی از اقبال نشر شده است .
مطلب دومی آن که از ستون اول صفحه دوم جریده آغاز شده است
خبری است زیر عنوان « بمب اندازی بر مسعودان » .
« اله آباد ، (۲۰) اسد : عبدالرحمن خیل و مسعود ... بر افواج
شاهی برطانوی حمله کرده بودند . دشمن نقصان قلیل را بر داشت کرده
فرار نمودند . در مکافات آن چند جهاز هوایی بر قریه جات قبیلہ مذکور
پرواز نموده بمبهای متعدد را انداختند چون موسوم خراب و غبار آلود بود
نقصان دشمن معلوم نشدند ... »

در خبر به همین شکل از سایریم اندازی های طیارات بر تانیه بر
وزیرستان و مدافعه دلیرانه و حفظ ناموس و جان مردم وزیرستان یاد
آور شده عبارتی را از جریده سیاست نقل کرده است که در آن از ناروا بودن
بمباردمان تذکر رفته است . اما جریده غازی در اخیر نوشته است
که به نوشته و مفکوره سیاست هم عقیده میباشد ولی از « برتانیه امید
اصلاح و انصاف نمودن يك كوشش بپهوده است » گفته ، خبر خود را با
شمردن مظالم بر تانیا ختم مینماید .

سومین مطلب خبری است زیر عنوان « هندوستان » درین خبر راجع
بیک هیئت کلان شونندگان هندوستان اطلاع داده شده که هیئت مذکور
در سراسر هند رفته راجع به اتحاد و اتفاق هند و مسلمان و
راجع به ترقی و انکشاف محلات مختلف مطالب جمع مینمود و در ختم
باداشتن حقایق چند راپور آنان مورد بررسی قرار میگرفت . و فیصله لازم
بعمل میآید .

مطلب چارم عبارت از يك خبری بدین عنوان است :

جسارت و ولوله فدائیت يك بچه سندي

ضامن من خالق من است

« همعصر ، خلافت بولتن ، مینگارد که حکومت يك طفل یازده

ساله خیر محمد نامی را بر الزامیکه تقاریر پر جوش و مواعیظ اشتغال انگیز خلاف حکومت ایراد نموده بود دستگیر کرد ...» این طفل گرفتار شده مورد باز پرس قرار گرفت. حاکم ضمن یک سلسله سوالات وقتی از او پرسید «توجه میکردی» گفت: «من خلاف حکومت مردم را بر بغاوت آماده میکردم» و در جواب سوال که ضامن میدهی او گفت: «نی-ضامن من خدای من است». وقتی پرسید معافی میخواهی گفت: «چرا خواستگار معافی شوم. وقتی که من میدانم مرتکب گناهی نیستم بلکه بحیث یک هندوستانی فرض خود را ادا کرده‌ام»

آخرین مطلب جریده خبری است زیر عنوان «خاتمه لندن کنفرانس». درین خبر راجع به هدف کنفرانس، که در باب تاوان جنگ بر جرمنی مهلت داده شود، بحث گردیده بود. در خبر آمده است که ایسن کنفرانس به موفقیت نایل نشد.

معلوم میشود که **غازی** در یک ورق (دو صفحه) نشر میشود چه در اخیر صفحه دوم آن این عبارت جلب نظر کرد: «در مطبع **الغازی** خوست طبع گردید. بقلم غلام محمد کاتب تحریر یافت».

چون نام مطبعه واسم نویسنده اخبار معمولاً در اخیر درج میشود بناء این جریده هم محض همین دو صفحه بود.

صفحه بستی: - لوحه **غازی** به بلندی شش اینچ دارای چنین مواد و مطالب میباشد.

نام اخبار به خط جلی نستعلیق و منقش در وسط قرار داشته بدو طرف آن دو تفنگک بابرچه آن به شکل هرم مستقیم قرار داده شده و پهلوی تفنگها به عین وضعیت دو بیرق قرار دارد. در قسمت بالا بی هرم نخست «بسم الله الرحمن الرحیم» و بعد از آن «الله اکبر» و سپس عبارت «الجنة تحت ظلال السیوف» به نظر میرسد.

در زیر نام سال تاسیس اخبار (۱۳۰۰) و دو شمشیر قسم چلیپا روی هم قرار دارند. در زاویه جانبی راست «هفته» و زاویه جانبی چپ «وار» آمده است. بطرف راست نام جریده اسم مدیر، محل اداره آن و روز نشر آن مشاهده میشود. و بطرف چپ شرح اشتراك جریده بدین قرار است:

میشد. این نشریه خود موید آنست که بین سالهای ۱۲۹۸ - ۱۳۰۷ ش (۱۹۱۹ و ۱۹۲۸) نه تنها توجه در نشر روزنامه و جراید مورد علاقه عام بعمل میامد بلکه در نشر مجلات و جراید اختصاصی هم گامی برداشته شده. البته در همین وقت جریده **ثروت**، **مجموعه عسگریه**، و **مجموعه صحیه** هم به شکل اختصاصی نشر میگردید.

معرف معارف بقسم يك مجله بقطع جیبی در اول سنبله ۱۲۹۸ در کابل تاسیس گردید. مجله مذکور ماهانه نشر شده مدیر مسئول آن بناغلی محمد حسین بود.

معرف معارف بقسم يك مجله به قطع و اندازه يك مجله جیبی بود و لسی از لحاظ هدف و غایه نشراتی با مجلات جیبی کدام ارتباطی بهم نمیرساند. چه مجلات جیبی امروزه جهان غالباً شکل عمومی را داشته برای عده کثیری از خوانندگان دارای پیشه و مسلک جداگانه، طبقات مختلف اجتماعی و غیره متن خود را وقف مینمایند، اما **معرف معارف** بصورت اختصاصی متوجه اهل معارف و مخصوصاً محصلان بود.

متن مجله :

طوریکه گفته شد چون **معرف معارف** به قسم يك نشریه اختصاصی عرفانی نشرات خود را متوجه شاگردان و ارباب معارف نموده بود از یورو مطالب آن را اکثر خبر های معارف، مسایل مربوط بعلم و دانش، روابط ارباب کشور و معارف، مقالات علمی و تربیتی خاص برای ارباب معارف و مانند آن تشکیل میداد. شمار های موجود آن (۸۳) عناوین ذیل را نشان میدهد:

هم مدیر محمد حسین خان (که بعد آرتیس تدریسات وزارت معارف مقرر شد) و بالاخر در صفحه چارم، شماره های سال دوم اسم «وزارت معارف» به صراحت نوشته شده، لذا نشر آن را کاملاً از طرف طلاب معارف موافق نیستم ولی شاید بعضی از شاگردان در آن کار میکردند. و مجله از طرف وزارت معارف نشر می شد.

(۸۳) چهار شماره معرف معارف شماره دوم سال اول شماره چار سال اول و شمار های نهم و دوازدهم سال دوم را بناغلی نجیب الله مونس محصل شعبه ژور نالیزم پوهنخسی ادبیات در اختیار این نویسنده گذاشت که با اظهار ممنونیت آنرا مرجع خود قرار داده ام.

پشتی صفحه اول شماره دوم سال اول معرف معارف

«ضرورت مجلس بحث برای مکتب ، «اتحاد» ، «علم» ، «تاسیس» مکتب ، اصول دفتری ، «یک سوال حساب» (منتشره شماره دوم سال اول) . «اصول اساسی سرمایه» «اعاده مکالمه و مباحثه و سایر بیانیه ها» (منتشره شماره چهارم سال دوم) . «سفر طلبه» ، «مقاله» «موعظ طبیعیات» ، «نصایح روزمره» مکتب و غیره (منتشره شماره نهم سال دوم) ، «اسباب سفر سالکان طریقه علوم مغربی» ، «افکار و حقایق» و «امثال آن» (منتشره شماره شماره دوازدهم سال دوم) .

باید گفت که غیر از عناوین مذکور در هر شماره اشعاری هم جلب نظر میکند و گذشته از آن بیانیه های خیر مقدم و تشریفاتی نیز به ملاحظه میرسد . اما هر چیزیکه در متن مجله دیده میشود متوجه اهل معارف است . البته عناوین بالا هم نشان میدهند که همه آن به صورت خاص برای ارباب و شاگردان معارف نشر میشود . باین اساس به این نتیجه میتوان رسید که **معرف معارف** مجله ای بود که اغلب جهت انکشاف معلومات و دانش شاگردان معارف به قسم تشریحی مدد درسی و برای انکشاف ذهن طلاب نشر میگردد . و یا به عبارت دیگر **معرف معارف** از جمله اهداف و سبیل نشراتی دو هدف را دنبال می نمود یکی هدف تعلیم دادن و دوم هدف تشویق کردن .

برای ثبوت هدف اولی کافی است که از یک مضمون آن یاد آور شویم که عبارت از یک سوال حساب است . سوال مذکور در صفحه ۴۶ شماره دوم سال اول نشر و حل شده است .

برای هدف دومی چند جمله ای از مقاله بناغلی علی محمدخان (منتشره ص ۱۳-۱۹ شماره دوم سال اول) را نقل میکنیم که همین خود موید قول ما شده میتواند : «علم یا دانش که زیب افتخار افزای سر لوحه عاجزانه گشته سر چشمه نور رحل کننده مشکلات امور است . معرفت حضرت باری تعالی عزاسمه که مدار اسلام واصل و بنای دین خیر الا نام است بی حصول علم صورت نه بندد و شخص محروم ازین عطیه عظمی حقیقتاً متصف به صفت مسلمانسی نگردد .....» .

بطور مثال از مطالب متن مجله چند جمله مقاله منتشره ص ۲ شماره نهم سال دوم آنرا نقل میکنم :

سال اول

(۲)

شماره (۲)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

[الفصله مجلس بحث برای مکتب ضروریست]
در ارباب فکر متین و صاحبان عقل سالم ظاهر
و هم پیدا است که زبان ترجمان افکار عالی و واسطه اظهار
اثرات فقهی و آرزوهای باطنیست. هرگز اخلافت انسان
روان باشد، کشایش مطالب آسان گردد.

زبان آله باشرف و شایسته که جمله شیرین دل
نشینش باعث اتحاد اجزای ملت و خیرام و نایب سحر
آفرینش موجب اطلاق افراد مملکت.
زبان دارای اثرات پدید و مانع خیل و فتنست
اما اثرات بیجا و بیجا از طریح اجرات مفیده مزید،
و قوه بیانی از بیست خیلان رفیده و توسیع بیاید.
ایست که این نکته مفیده و مفیده ضروری و فاضل
شیرین حضرت مدبر اندر بیان کرده برهنه محصل
اجزای اندر بیان مجلس بحث مکتب تربیه نمود تا اذکار

سال اول

(۳)

شماره (۲)

مجلس بحث مکتب ضروری و ضروری زنده و جلالت حاصل شده
از آنجا که خیرات اقدس شاهانه موسی زوی
دولت راغب و انکار بلند خسر و ایدیه بودی ملت مایه
شایق و نایب و محضات این چنین جامع برای مبادرت
ظاهر است استقرای و توقع شان شرف قبول یافت.
چون مجلس مادی را بحث مفیده علمی و فنی ادر
و مراد از آن تنویر افکار و برانگیختن اتحاد عمومی است
بنام .. محفل بحث و اتحاد .. تسبیحات نمودیم.

لا کیفیت محفل از پیشتر است که دو معاینه مختلفه
اساس بحث مقرر می شود یکی از اهل محفل مجبور شده
یک مضمون را بسبب دیگر زنده تر و واسطه ترویج دولت
شیرین کردن به خواهد پس بر می موافق و بر می مخالف
از بر خاسته طرح منظره می آید و نکته و دلایل لای
و راهی که دارد هر یک بنوبت خویش اثر می کری
مخالف ابرنامه شده از روی مذله که نوشته اند قرآن
می نایب با کبریا عرضه خواهد میرانند. دعای اجازت
و مبادرت و مناظرات از محضار محفل را یک مایه می شود

نمونه ای از صفحات داخل معرف معارف

سفر طلبه

روندگان طریقت به نیم جونخرند
قبای اطلس آنکس که از هنر عاریست

«از عهد سابق تهیه رفتن طلبای علم به خارج جاری بوده ، در عصر حاضر صورت عمل گرفت . چند نفر طلبا برای تحصیل فن تلگراف بی سیم یکطرف بروس و دیگر جانب به هند رفته عنقریب مراجعت خواهند کرد طلبای متعدد جهت تعلیم بر قسوی مغرب روان شده اند و حالاً سی نفر تانشر شدن این سطور عازم سفر شده خواهند بود ...»
نویسندگان مطالب مستن آن عبارت بودند از بناغلی میر غلام محمد ، مولوی محمد سرور ، بناغلی علی احمد خان ، بناغلی سید قاسم خان ، بناغلی محمد امیر خان ، بناغلی سلطان احمد خان ، بناغلی عبدالهادی خان و غیره .

صحافت و صفحه بستنی :

موضوع خیلی جالبی که در صحافت این مجله جلب نظر میکند قطع موزون و مناسب آنست که حقیقتاً عین قطع در شمار های سال دوم آن به ملاحظه رسید و این خود نشان دهنده يك پلان اساسی قبلی است راجع به شکل و صفحه بستنی آن . قطع مجله $۶\frac{۱}{۲} \times ۴$ انچ میباشد . پشتمی مجله در آغاز سال اول بدین شکل ترتیب میشود که در صفحه اول پشتمی از بالا به پائین نخست رسم محراب و منبر در داخل اشعه بیضوی شکل آفتاب جاه داده شده بدو طرف آن سال و شماره مجله درج شده است بعد از آن نام مجله به شیوه نسخی تحریر یافته است . در زیر نام تاریخ نشر مجله بملاحظه میرسد . بعد از آن نشان معارف ، نوقت شامل شمشیر و کتاب و دوات بین دو خوشه برگ و گل دیده شده در پائین هم این عبارت : «ان فی ذلک لایت للعلمین» نشر گردیده است . صفحات دوم و سوم پشتمی کاملاً سفید بوده و در صفحه چهارم عبارت ذیل درج است «این رساله ماهانه به مطبعه ماشین خانه چاپ شد»
البته در سال دوم شکل مذکور تغییر میکند . باین معنی که نشر بعضی فقرات دیگر مانند شرح اشتراك ، اسم مدیر و محرر ، فوتوی شاه وقت نیز در صفحه اول پشتمی بملاحظه میرسد .
طوریکه شماره نهم و دوازدهم سال دوم نشان میدهد محمد حسین

خان مدیر و حافظ امیر محمد خان محرر مجله بودند . اشتراك قرار ذیل میباشد :

سالانه	شش ماهه	سه ماهه
شش روپیه	چهار روپیه	دو نیم روپیه

بخارج شهر : بقیمت های فوق اجرت پوسته منضم میشود .

يك نسخه : يك قران . (هنوز واحد پول افغانی نبوده و روپیه بود).

صفحات داخل مجله دارای يك ستون بوده عرض ستون سه انچ و عمق آن ۴ پ۰ انچ میباشد . شمارهای سال اول و دوم نشان میدهد . که بطور عمومی حاشیه بالایی صفحات توسط يك جدول جدا شده بالای جدول شماره و سال مجله و نمبر صفحه بملاحظه میرسد .

در حروف آن تنوع بملاحظه نه میرسد . حتی عناوین هم از حروف متن ترتیب شده است . اکثر مطالب آن به طبع حرفی نشر شده و لسی در شماره چهارم سال اول يك قسمت آن بچاپ سنگی نشر شده است .

تعداد صفحات معرف معارف در آغاز ۴۸ بود ولی شماره های سال دوم و حتی شماره چهارم سال اول نشان میدهد که صفحات آن به ۶۰ بالغ شده است . البته بر علاوه صفحات مذکور گاه گاه فوتو هایی در آغاز و انجام متن نشر میشد که نشر فوتو در کاغذ جلا دار صورت میگرفت . کاغذ آن سفید و از نوع درجه اول بود . و کاغذ پشتی مجله اکثر از يك نوع کاغذ جلا دار زردگون بود . قابل تذکر است که فهرست مندرجات آن در صفحه اول متن با نام نویسنده درج میگردد .

معرف معارف غالباً نشرات خود را تا سال ۱۹۲۲ دوام داده بعداً متوقف شد ، و بجای آن بعد از دو سال **عرفان** نشر گردید .

اتفاق اسلام

در جریان انکشافات مطبوعاتی بین سالهای ۱۲۹۸ - ۱۳۰۷ شس (۱۹۱۹ و ۱۹۲۹) سر زمین ادب پرور هرات نیز با این کاروان پیشرفت فرهنگی همگام شد. به تاریخ اول سنبله ۱۲۹۹ هـ (۱۹۲۰) جریده هفته واری بنام **اتفاق اسلام** در هرات تاسیس گردید.

نخستین مدیر و سر محرراتفاق اسلام، جناب عبدالله قانع (هروری) بوده و بار اول در مطبعه سنکی به چاپ میرسید. از تاریخ ششم جدی، ۱۲۹۹، بناغلی مرزا عبدالکریم احراری به صفت مدیر جریده مذکور مقرر شد و از آغاز شماره ۱۳، سال دوم، جناب عبدالله قانع مجدداً عهده مدیریت جریده را احراز نمود. نشر جریده **اتفاق اسلام** بتاريخ ۹ عقرب، ۱۳۰۱، از آغاز شماره نهم سال سوم به مدیریت معارف ولایت هرات مفوض شده و جناب مولوی صلاح الدین سلجوقی مدیریت آنرا بعهده گرفت. درست در همین وقت بود که نام جریده به **فریاد** مبدل شد. مرحوم سلجوقی یکسال این وظیفه را بعهده داشت ولی بعداً برای سومین بار جناب عبدالله قانع به حیث مدیر **فریاد** مقرر شد. بالاخره در چهارم ثور، سال ۱۳۰۸، بانشر شماره ۱۸ جریده، جناب غلام سرور جویا به حیث مدیر **فریاد** مقرر شد و نام آنرا مجدداً به **اتفاق اسلام** تغییر داد. (۸۴)

اتفاق اسلام، باعین نام و شهرت طی نه ماه اغتشاش داخلی نیز نشر. میشد البته درین مدت جناب جویا به خاطر برداشت جراحی، جهت معالجه به خارج سفر کرد که امور نشر جریده به بناغلی محمد کریم معاون جریده واگذار شده بود. ولی سال بعد (۱۳۱۰) برای چهارمین بار جناب عبدالله قانع مدیریت آنرا بعهده گرفت. طی سالیان مابعد عده دیگری از هموطنان دانشمند مابه مدیریت این جریده گماشته شده اند که معرفی آنان در فصل مربوطه اش بعمل خواهد آمد.

طوریکه در آغاز متذکر شدیم نشر جریده به چاپ سنکی صورت میگرفت، اما در ۱۸ میزان سال ۱۳۰۷ از شروع شماره اول سال هفتم نشر **اتفاق اسلام** در مطبعه دانش به چاپ حروفی آغاز شد. بعد

از آن تا کنون به چاپ حروفی نشر میشود .

متن اتفاق اسلام :

بطور عموم متذکر باید شد که درین دوره روش جراید در ترتیب و تنظیم مطالب متن مشابه و مماثل یکدیگر است . بناء زیاد خواهد بود اگر تمام جزییات هر جریده را به تفصیل بحث نماییم . البته عناوین عمومی مثل «حوادث داخلی» «حوادث خارجی» «ادبیات» «اطلاعات بی سیم» و غیره در شمارهای **اتفاق اسلام** جلب توجه کرد .

قابل تذکر است که در شمارهای دست داشته (۸۵) نظامنامه تشکیلات اساسی و نظامنامه اساسی هم نشر شده و گذشته از آن متن معاهده بین دولت افغانستان و بریتانیا هم ملاحظه شد . ازین معلوم میشود که سایر نظامنامه ها و معاهدات نیز بغرض اطلاع خوانندگان این جریده درج صفحات آن میگردید .

مقالاتی زیر عنوان «عظمت دول اسلام در دورهای گذشته» «افغانستان و ترقیات حاضره آن» و امثال آن نیز درین اخبار درج میشود . علاوه بر مقالات و خبرها بعضاً اعلان هم در **اتفاق اسلام** نشر میگردد . چنانچه در شماره ۲۶ سال دوم آن دو اعلان جلب نظر کرد که یکی آن مربوط به امور حکومتی میباشد و دیگری اعلان شخصی است ، راجع به افتتاح معاینه خانه طب دندان و دندان سازی .

باین ترتیب معلوم میشود که **اتفاق اسلام** نیز در امر برآورده شدن وظایف اساسی یک وسیله مفاهمه جمعی ترتیب و تنظیم مناسبی را اتخاذ نموده بود .

معلوم میشود که جریده **اتفاق اسلام** علاوه بر آن که مطالب متن خود را از بعضی جراید داخلی و خارجی اقتباس میکرد نامه نگارانی هم از خود داشت که این وظیفه را انجام میدادند . چنانچه خبری راجع به گوگرد

(۸۵) شمارهای ۱۳، ۲۲، ۲۸ و ۳۰ سال دوم **اتفاق اسلام** در کتابخانه پوهنتون کابل موجود است . یک شماره (شماره اول سال دوم منتشره ۳۰ اسد ۱۳۰۰ مطابق ۲۲ اگست ۱۹۲۱) نزد بناغلی فدا محمد صارم سابق مدیر نشرات ولایات و وزارت اطلاعات و کلتور موجود بوده و یک قسمت مرجع نویسنده را تشکیل میدهد .

سازی در کابل، در شماره ۱۳، سال دوم، به نشر سپرده است که این موضوع را تأیید میکند.

«بقرار خبرهای موثقه و مکاتیب صحیه (صحیحه: مولف) که از طرف بعضی نامه نگاران ما از دارالسلطنه کابل با اداره عاجزانه مارسیده ... درین روزها در هاشمین خانه دارالسلطنه کابل صنعت گوگرد سازی به بسیار خوبی و درستستی که هیچ فرقی از گوگردهای دولت سویدن ندارد، بلکه به مراتب بهتر از آن میباشد، رواج یافته... درین خبر از زیبایی پوش و ارزانی بیع گوگرد هم اطلاع داده شده است چنانچه قیمت یک قطی آن سه پیسه بسود.

درینجا بطور مثال یک خبر خارجی را که زیر عنوان «حریق سوزان در لندن» در شماره ۲۸ سال دوم آن نشر شده است تقدیم مینمایم. «درماه ژانویه حریق عظیمی که بقدر شصت خانه را بالمره سوخته و ۵۰ نفر بی خانمان شده اند و یک میلیون لیره خسارات وارد شده است در لندن روی داده است»

چهره اتفاق اسلام

اتفاق اسلام در داخل دوستون در آغاز در یکنوع کاغذ شکر طبع میشود. لوحه نام آن بدین شکل ترتیب میشود:

دروسط نام آن به شیوه ثلثی بنام «اتفاق اسلام هرات» درج شده بدو طرف آن این فرد نشر میگردد:

آنچه ملت را کند مسعود و شاد اتحاد است اتفاق است اتحاد
در قسمت راست لوحه نام، نخست نام مدیر و سر محرر و بعد از آن این عبارات درج است: «همه امورات تحریریه بنام مدیر و سر محرر فرستاده میشود» و «هفته یکمرتبه هر دوشنبه نشر میشود».

در قسمت چپ لوحه بعد از نمبر شماره جریده قیمت اشتراک آن به تفصیل ذیل آمده است.

شهر هرات و نواحی قریبه آن ۵ روپیه کابلی

لاویات داخله ۶ روپیه کابلی

ممالک خارجه ۶ روپیه کابلی

ششماهه در داخل و خارج سه و نیم روپیه کابلی

در زیر لوحه نام اخبار تاریخ آن به سنه شمسی، قمری و عیسوی

درج میباشد . چنانچه تاریخ شماره ۱۳ بدینصورت درج است : « ۲۲ برج عقرب ۱۳۰۰ هجری شمسی سیزدهم ربیع الاول ۱۳۴۰ هجری قمری ۱۴ نومبر ۱۹۲۱ عیسوی » .

اتفاق اسلام در داخل چهار صفحه نشر شده ، قطع آن ۱۴ × ۸ پانچ میباشد . هر ستون آن ۱۲ انچ عمق داشته و دارای چهار انچ عرض میباشد .

اتفاق اسلام در آغاز بقلم مرحوم مرزا شیر محمد خان طیب برای چاپ سنگی تحریر و آماده میشد (۸۶) ولی شمار های سال دوم آن نشان میدهد که در آن وقت وظیفه خطا طی آنرا املا عبدالفتاح (*) بعهده داشت . اهتمام آن از طرف محمد کریم صورت میگرفت و استاد چاپ هم شخصی بنام عبدالله خان بود .

اتفاق اسلام هنوز هم به عین نام و شهرت در هرات نشر میشود .

ستاره افغان

در زمره جراید ولایات کشور جریده ای هم بنام **ستاره افغان** (۸۷) نشر میشد . این جریده باز اول در (۹) قوس سنه ۱۲۹۹ ه ش بروز چهار شنبه در جبل السراج کوهستان به نشرات آغاز کرد . مدیر و سر محرر آن بناغلی میر غلام محمد الحسینی بود (۸۸) .

بناغلی مدیر جریده خبر نگاری خود را زیر عنوان « مقاله افتتاحیه » در نخستین شماره ستاره افغان بدین صورت آغاز مینماید « ... از آنجاست که این خادم ملت به پیروی خیالات باقیمت شاه بلند همت و اینکه خدمت بنای وطن خود را فرض ملیتم می شمارم به نشر جریده هفته وار **ستاره افغان** اقدام نمودم چون موضع نشر اخبارم از حسن تصادفات در خاک باصفا و مرغزار نزهت افزا کوهستان افغانستان اتفاق افتاد که

(۸۶) اتفاق اسلام شماره ۱۹ سال دهم .

(*) موصوف از علمای دینی هرات و والد ما جد مرحوم استاد عبدالرؤف فکری سلجوقی بود .

(۸۷) سی شماره این جریده در کتابخانه پوهنتون موجود است

(۸۸) فعلا به تخلص « غبار » معروف بوده و تالیفات متعدد در

تاریخ کشور نموده اند .

میوه های لذیذش هند و افغان را فرا گرفته و مناظر اراضی فرحت انگیز و آب و هوای باصفای این دیار مسرت خیز! نظار ناظرین را بخود میکشاند و افرادو متوطنینش در دیانت و شجاعت و وطن پرستی و پادشاه دوستی نهال محبت و صداقت را در قلوب عابرین و واردین مینشانند .

«خواستم که «تایک درجه» بر طبق تلفظات و اصطلاحات این مرز و بوم نشر اخبار کنم و در مقالات جریده خود چندان به نکته پردازی نه پردازم و ساده نویسی را شعار خود سازم تا ساکنین این زمین استفاده از مضامین آن نمایند نه اینکه عقلی بچرخ دهم و لغاتی چند مرادف ساز و و محاوره ملیه را از اعتبار در اندازم».

مدیر اخبار درین مقاله گذشته از آنکه روش نوشتن خود را اعلان نموده مطالبی هم راجع به مردم سرزمین و وفرت میوه در محل نشر **ستاره افغان** تقدیم کرده است .

مطلب جالب و ارزنده ای که از نظر خبر نگاری توجه ما را معطوف میسازد عبارت از مفکوره مدیر جریده است راجع به طرز نوشتن و اداء کلام درین جریده . چنانچه وی به صراحت ساده نویسی را ترجیح داده و از کلام ثقیل و دور از فهم و محاوره مردم احتراز نموده است .

درعین شماره مقاله ای راجع به اخبار نشر نموده است درین مقاله مینویسد: «اخبار جمع خبر و ضد بیخبری ها است . خبر داشتن عقل را اصلاح کردن است عقل که اصلاح شد انسان انسان گفته میشود .»
موصوف اخبار را وسیله باخبری از دین راه و چاه خیر و شر دانسته اضافه مینماید که بواسطه اخبار طرز زندگی و معیشت را میتوان آموخت خواندن اخبار مثل خوردن و نوشیدن تلقی شده و نوشته است «درینجا همینقدر میگویم که امروز ربع مسکون مسخر اخبار است» و بنا بر همین دلایل بود که مدیر **ستاره دافغان** به نشر اخبار اقدام کرد .

متن **ستاره افغان** را روی هم رفته مقالات ، خبر ها ، ادبیات ستون مطالب علمی بعضی اعلانات حکومتی و غیره تشکیل میداد .

مقالات آن از ناحیه مسلیت خواهی ترقی و انکشاف وطن استحکام و تقویت عقیدت و فکر مطالب مفیدی را بخوانندگان عرضه مینمود . در شماره های مختلف جریده مقالاتی زیر چنین عناوین جلب نظر کرد اتفاق اسلام چه بود ، وطن ، شجاعت ، زراعت و غیره .

از آغاز شماره ۱۲ زیر عنوان «مباحث علمی» مقالات معلوماتی راجع به موضوعات مختلف نشر میشد نخستین مطلب آن راجع به بانك نوت میباشد. درین مقاله راجع به بانك نوت، علت بوجود آمدن آن، مفاد و سایر جهات آن مفصلاً بحث شده شده است.

در متن جریده ستونهای خیرهای داخلی و خارجی در تمام شمارها بملاحظه میرسند. مثلاً از آغاز نخستین شماره يك خبر راجع به انتقال محل حکومت از چهاریکاره جبل السراج نشر شده. خبر دیگری هم در باب تبدیلی سر افسر عسکری جبل السراج میباشد. و خبر دیگری هم راجع به تقرر سفیر ایران بدربار کابل است که خبر اخیر را از جریده **اتفاق اسلام** منطبقه هرات اقتباس کرده است: «دولت ایران آقای مجددالمک را که یکی از مردان محترم است به سفارت فوق العاده در دربار عظمت مدار افغانستان مامور و مقرر کرده که درین روزها از راه مشهد داخل به خاک پاك افغانیه خواهد شد».

خبر های داخلی جریده علاوه بر اینکه توسط نامه نگاران خود اخبار جمع آوری میشد، از سایر جراید کشور نیز اقتباس میگردد. چنانچه خبر ذکر شده این مطلب را ثابت می سازد. **امان افغان**، **اتفاق اسلام**، **اتحاد مشرقی**، روزنامه **افغان** و سایر جراید همه محل اقتباس خبر های داخلی به حساب می آمدند. درینجا بانیست گفت که جراید آنوقت همه بدین شکل بودند یعنی هر کدام مطلب تازه و جالب را از دیگری اقتباس مینمود.

خبر های خارجی ستاره **افغان** هم از جراید **زمیندار**، **پایونیر**، **وکیل**، **دهلی نیوز**، **پشاور سول ملتری گزت**، و غیره اقتباس میشد. در کته گوری مطالب سر گرم کن **ستاره افغان** مطلبی زیر عنوان «آیا شنیده اید؟» دیده میشود. که درینجا قسم نمونه مطالب شماره پانزده هم آنرا اقتباس میکنم.

آیا شنیده اید؟

که هر سال (۴۸) ملیون آدم در زمین تولد و (۳۶) ملیون و (۶۶۰) هزار نفر فوت میشوند.

که با سواد تر از همه ملل جرمنی و در آنها فی صد (۹۸) نفر با سواد است و کم سواد تر از همه ایرانی و ایشان فی صد (۱۲) نفر با سواد می

باشد .

اما در وطن ما معلوم نیست فی صد چند نفر باسواد است . همچنان کته گوری مطالب سرگرم کن ستون ادبیات را میتوان حساب کرد . درین ستون اشعار و غزلیها به چاپ میرسید که بدون شک در بسر رسانیدن این وظیفه سهم بارزی دارد .

ستاره افغان به چاپ سنگی نخست در مطبعه جبل السراج و بعدا چهار یکار طبع میشد . باید گفت که بقرار اظهار مدیر جریده ، اصلا مطبعه جبل السراج و چهار یکار عین مطبعه بود که در آغاز وقتی جریده در جبل السراج نشر میشد در آنجا بود . ولی وقتی اداره جریده به چهار یکار نقل نقل مکان کرد بانجا انتقال داده شد . خطاطی متن اخبار توسط شخصی بنام غلام صدیق صورت میگرفت .

جریده مذکور از آغاز دارای سه ستون بود که عمق هر ستون آن ۱۳ ۱/۲ انچ و عرض آن سه انچ میباشد .

قطع اخبار بطور عموم ۱۵ × ۱۱ انچ بوده کاغذ آن سفید بود .

در لوحه نام اخبار این مطالب خوانده میشود :

در وسط ، نام جریده به خط نستعلیق نوشته شده در زیر نام نخست این بیت دیده میشود :

زمهر رماه بود تا باوج چرخ نشان همیشه باد درخشان «ستاره افغان»
 بد از بیت فقره «جریده دینی» اخلاقی رعلمی» توجه را جلب میکنند .
 بطرف راست نام جریده نخست محل اداره و نام مدیر و سر محرر نشر
 میشد و بعد ازان این جمله دیده میشود : «مقالات علمی و ادبی قبول
 و نشر میشود .» بطرف چپ نام ، وجه اشتراك بدین تفصیل نشر شده است .

يك ساله شش ماهه

سمت شمالی (۳) رویه (۴) پیسه (۲) رویه يك قران

خارجه شش رویه (۲) رویه يك قران

ولایات داخله (۴) رویه

قیمت يك نسخه در سمت شمالی سه پیسه است .

تاریخ نشر شماره اول **ستاره افغان** قرار ذیل درج گردیده است
 «شماره اول روز چهار شنبه (۹) قوس سنه ۱۲۹۹ شمسی سال

اول مطابق (۱۹) ربیع الاول سنه ۱۳۳۹ قمری»

ستاره افغان يك سال نشرات خود را ادامه داده در اواسط سال ۱۳۰۰ هـ ش از نشر بازماند مدیرمسئول این جریده ، که فعلا حیات دارد ، راجع به علت توقیف جریده اظهار نمود که دران وقت جراید و اخبار ها از طرف دولت نشر شده و بناء وظیفه نشر **ستاره افغان** بوی سپرده شد و بقرار هدایت مقامات رسمی دولت «مردم افغانستان که روح سلحشوری و جهاد دارند توسط نشرات و تبلیغات این روحیه بانیست حفظ شود تا اینکه در برابر انگلیس که مخالف ما بود ازان استفاده شود» بناغلی مدیر ستاره افغان اظهار نمود که بقرار مفکوره دولت این روحیه در کوهدهامن و کوهستان بیشتر به ملاحظه میرسد . بناء در حفظ آن سعی باید میشد . چنانچه جریده مذکور بر روی همین هدف رویکار آمد و در شش ماه اول مطابق به این هدف به نشر جریده بزبان ساده مردم دوام داده شد . ولی بعدا ملاحظه شد که اکثر مردم بیسواد بودند و از متن جریده استفاده کرده نمیتوانستند بناء نشرات جریده بیشتر متوجه مامورین و با سودان کشور شد و درین وقت انتقادات هم صورت میگرفت . گرچه برای مدتی حکومت این روش را هم حوصله کرده و برای توقیف آن بکدام اقدامی دست نزد ولی بالاخر توقیف شد .

طوریکه بناغلی مدیر جریده گفت تعداد تیراژ این جریده بیش از یکهزار شماره بود و خوانندگان آنرا در آغاز خوانین ، ملک ها ، مامورین و حکام تشکیل میداد ولی وقتی روحیه انتقادی را احراز کرد در کابل هم عرضه میشد و خواننده داشت .

افغان

افغان نخستین روز نامه افغانستان است که بروز دوشنبه ، چهاردهم سرطان ، ۱۲۹۹ ، در کابل بنشرات آغاز کرد . طوریکه در مباحث مختلف این فصل خواهیم دید جراید و اخبار درین وقت در نقاط مختلف کشور اعم از مرکز و ولایات نشر میشد که از جمله همه آن **اتحاد مشرقی** در هفته دوبار نشر میگردد و این قدم نخستین بود در راه نشر اخبار و اطلاعات به قسم نسبتا تازه تر ولی دیری نگذشت که وجود يك روزنامه هم احساس شد چنانچه می بینیم **افغان** به حیث نخستین روزنامه

عرض وجود کرد . (۸۹)

آنانیکه راجع به روز نامه نگاری غرب مطالعاتی نموده و یاد سترس داشته باشند از يك دوره مطبوعات امریکا (۹۰) بنام اخبار های يك سنتی (Penny Papers) كاملا آگاهی خواهند داشت و علاوه علت ارزانی روزنامه ها این بود که به عموم مردم رسیده بتواند و بدین وسیله خوانندگان را برای خواندن اخبار تشویق نماید . نظیر این دوره را کم و بیش میتوان در نشر روزنامه **افغان** در افغانستان جستجو نمود .

این روز نامه در نخستین شماره خود اعلانی نشر نموده است که در آن نخست راجع به نشر **افغان** به قسم روزنامه اطلاع داده شده است و ضمناً قیمت يك نسخه آن دو پیسه اعلان شده است .

روزنامه **افغان** در شماره نهم سال اول خود مقاله ای زیر عنوان «بیداری در اخبار» نشر کرده و در آن راجع به مفاد روزنامه توضیحات لازم ارائه نموده است در مقاله مذکور نوشته شده است :

«اخبار چیز یست که حکایت و واقعات عالم را ثابت میکند و وضع زندگانی عالم را بیشتر نشان میدهد و از کمالات انسانی و فضایل اخلاقیه باخبر می سازد و چیزی را که ما خیر و شری دانستیم تفریق می نماید و از قوانین عالم آگاه میسازد» .

(۸۹) کلکیسون مکمل سال اول و ۹۰ شماره از سال دوم **افغان** در کتابخانه پوهنتون کابل موجود است و علاوه شمار های ۳۰۸ و ۳۳۳ سال اول آن نزد فدا محمد صارم سابق مدیر نشرات ولایات دروزارت اطلاعات و کلتور موجود بوده و همین دو مرجع محل استفاده تحقیق نویسنده میباشد . (۹۰) در روز نامه نگاری امریکا با وجود آمدن روزنامه ای بنام نیویارک سن در ۱۸۳۳ تغییر قابل ملاحظه ای وارد شد .

درین وقت آغاز نشر روز نامه های يك سنتی (يك صدم يك دالر) است . روزنامه های يك سنتی با نشر خبر های علایق انسانی ، مطالب ولوله انگیز و خبر های محلی و در اخیر ارزانی خود همه را جلب کرده در مدت کوتاه تیراژ آن بالا رفت . ادوین امری ، تاریخ مطبوعات امریکا ، امریکا ، ۱۹۶۳ ، ص ۲۱۳ - ۲۴۴ .

در مقاله اضافه شده است که «محرر جریده افغان با برادران وطن عزیز خود خیال دارد که از هرگونه مقالات علمی، فنی، ادبی و اخلاقی سخن خواهد راند»

از جملات مذکور این مطالب می‌تواند حاصل شد که روزنامه افغان منجیت وظیفه نخستین خود «حکایت و واقعات» جهان را به خوانندگان عرضه می‌کرد و بدون شک مراد از «حکایت و واقعات عالم» همانا خبرهای عالم می‌باشد، دو مین‌هدفی را که دنبال می‌کرد مقالات و مطالب اخلاقی، تربیتی و علمی بود چه فقرات «کمالات انسانی» در فضایل اخلاقیه و «قوانین عالم» مویده این گفته است و بالاخر محرر جریده توضیحاً نشر مقالات علمی، فنی، ادبی و اخلاقی را تأکید کرده است که این امر گذشته از آنکه نتایج محصله ما را در بالا ثابت می‌سازد، به حقایق دیگری نیز روشنی می‌اندازد که عبارت از مسایل سرگرمی و تفریحی می‌باشد. این مطلب را از کلمات فنی ادبی می‌توان استنتاج کرد.

بطور عمومی متن روزنامه افغان را خبرها، مقالات و یانطقهای رسمی، ادبیات و اشعار و اعلانات حکومتی تشکیل می‌دهد.

خبرها عموماً زیر عنوان «خبرهای خارجی» و «معلومات داخلی» تقدیم می‌شد یک خبر خارجه منتشره شماره ۲۰ سال اول را به قسم نمونه اقتباس می‌کنیم: «مابین اذربایجان و جارجیا جنگ عظیم الشان بوقوع پیوست و بقول اخبار ولایتی مارننگ پوست ارمنی‌ها شکست خورده از شهر ارتوان کشیده شدند».

همچنان نمونه یک خبر داخله را که در شماره ۱۹ سال اول نشر شده است تقدیم می‌نمایم:

«دریوم جمعه (۲) و یوم شنبه (۳) ماه اسد، موازی یکصد و هشت نفر مهاجر هندی صغیر و کبیراناث و ذکور وارد دارالسلطنه گردیدند مراسم صیافت و مهمانی در حق شان بجا آورده شد بعد از مراسم مهمانی عازم جبل السراج گردیدند».

باید گفت که مقارن نشر افغان سیل مهاجرین هندی وارد افغانستان می‌شد خبرهای آنان به صورت مفصل در شمارهای مختلف افغان درج گردیده است و در جمله خبر منتشره شماره ۳۶ سال اول افغان حاکی

است که چهل هزار مهاجر هندی در آن هنگام وارد افغانستان شده بودند. محل بود و باش ایشان غیر از جبل السراج ولایات شمال کشور چون قطن و بدخشان آنوقت تعیین شده بود.

راجع به نشر اخبار اظهار یک واقعیت دیگر نیز لازم می افتد. **افغان** در شماره نهم سال اول خود عنوانی دارد به عبارت «اطلاعاتیکه اداره ما حاصل داشته است» زیرا این عنوان مطالب ذیل درج گردیده است که قسم نمونه آنرا نقل میکنم.

«کم استعمالی چای :

مردمان شهر مضر چای زیادنسته استعمال آن از مردم کم شده می رود.

«استعمال ادویه یونانی :

معالجات امراض بادویه یونانی استعمال کرده میشود.

«قیمتی قند سیاه :

امسال به دارالسلطنته کابل قیمت قند سیاه که عبارت از گرباشد خیلی بالا رفته.

«قصابی گوشت گوسفند :

قصابی گوسفند نسبت به سالهای گذشته بسیار است.

«کم استعمالی ادویه داکتری»

ادویه داکتری در معالجات امراض کم استعمال میشود. باید متذکر شد که عین خبر هادر شماره دهم زیر عنوان «معلومات رنگارنگ» نشر شده است.

صرف نظر از اینکه این اطلاعات زیر چه نوع عنوانی نشر شده اند شکل نشر و هدف نشر اینگونه اطلاعات جالب به نظر میرسد. باین معنی که خبر های مذکور عین شکل خبر های شهری را دارا میباشد. ولی نخست نهایت مختصر عرضه شده اند و دوم عناصر خبری در آنها هم تکمیل نشده و هم تذکار نیافته است. باین اساس خبر های مذکور منحیت نظر نویسنده و خبرنگار اخبار تعلق می تواند شد. با آنها نظر به ژورنالیزم آنوقت کشور این خبرها را غنیمت باید شمرد.

روزنامه افغان خبرهای خارجی خود را اغلب از روزنامه ها و جراید خارجی نقل و نشر مینمود. نام اخبار ذیل در شماره های مختلف آن منحیت

۵۹
چشمه
۱۳۳۸ هجری قمری

افغان

قیمت
فصله - دایره
۱۰۰۰

شماره	تاریخ	موضوع
۱	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۵	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۶	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۷	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۸	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۹	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۰	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۱	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۲	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۳	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۴	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۵	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۶	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۷	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۸	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۱۹	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۰	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۱	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۲	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۳	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۴	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۵	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۶	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۷	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۸	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۲۹	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۰	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۱	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۲	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۳	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۴	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۵	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۶	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۷	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۸	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۳۹	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۰	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۱	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۲	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۳	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۴	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۵	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۶	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۷	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۸	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۴۹	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان
۵۰	۱۳۳۸	تاریخ افغانستان

شماره اول سال اول افغان ، نخستین روز نامه کشور

مرجع خبر های خارجه جلب نظر کرد پایونیر ، الخلیل ، جریده گور کبی ، برادا ، وکیل ، زمیندار ، چهره نما ، لندن تایمز ، رعد (منتشره ایران) ، رعیت وغیره .

همچنان توام با بعضی خبرها عبارت «از مطالعه تار رایترا یجنسی» نیز به ملاحظه رسید که این نشان میدهد از آژانس خبر رسانی «رایتر» نیز خبر ها را میگرفت و این امر ما را بیک حقیقت دیگر رهبری میکند که گویا استفاده از آژانس خبر رسانی بار نخست در همین هنگام آغاز شد چه قبلا چنین موضوعی به ملاحظه نویسنده این سطور نرسیده است. راجع به منبع خبر های داخلی باید گفت که غیر از خود ارباب روز نامه ، جراید کشور چون اتحاد شرقی ، اتفاق اسلام ، امان افغان وغیره همه منعیث مرجع مورد استفاده قرار داده میشد .

در قسمت نشر مقالات از شماره های ۳۰ روزنامه به بعد عنوان بزرگی جلب نظر میکند : «نقش قلم به صفحه کاغذ چه میکند» زیر این عنوان مقالاتی مبنی بر وصایای اخلاقی به ملاحظه میرسد . در شماره ۹۸ سال اول به سلسله نشر نطقهای رسمی یک پیام تیلیفونی پادشاه وقت به زبان پشتو نشر شده است . واقعیت امر این است که درین وقت مخابره تیلیفونی به جانب قندهار آغاز و افتتاح شده بود و بان علت عنوانی مردم قند هار پیام فرستاده شد .

«ای زما عزیزانو ما ماخیلو : ستاسو له دیدار که شخه لری وم لاکن ددیر شوقه چه ستاسی دیدن دپاره بی لرم دغه دی چه امر می وکی چه تیلفون دقندهار ته ورسیری نن دیره بنه خوشاله یم چه په دی واسطه سره یو فارسی شعر وتاسی ته وایم چه :

نگه گر نشد قابل روی دوست
صد ارسانم بجایی که اوست

در جواب این پیام عریضه ای از طرف اهالی قندهار تیلیفونی تقدیم شده و در ان اظهار خرسندی نموده اند . در عین شماره در صفحه دیگر ترجمه دری پیام و عریضه نشر گردیده است .

را جمع به ستون ادبیات باید گفت که اغلب پارچه‌های اشعار شعرای قدیم و جدید نشر میگردید و واضح است که از نشر اشعار و پارچه‌های ادبی هدف نویسنده روز نامه همانا انجام وظیفه سر گرمی خوانندگان از یک سو و ایجاد و تنوع در مطالب روز نامه از جانب دیگر میباشد . شماره ۵۷ سال اول درستون ادبیات، شعر حافظ را باین مطلع درج نموده است .

حسننت باتفاق ملاحظت جهان گرفت

اری باتفاق جهان میتوان گرفت

طوریکه قبلا متذکر شد ، درمطالب متن روز نامه افغان بعضی اعلانات نیز جلب نظر میکند اعلان منتشره شماره یازدهم سال اول

راجع به اشتراك روزنامه جالب دقت است درین اعلان راجع به ارسال پول اشتراك روز نامه از محلات کابل و ولایات چنین اظهار شده است که مشترکین پول خود را برای دوستان خود در کابل بفرستند و این دوستان به هر وسیله ای که میتواند در روزنامه را برای مشترک به ولایات و محلات بفرستند چه در اعلان تصریح شده است که روز نامه نمی توانست آنرا بفرستد .

این اعلان بصراحت نشان میدهد که حمل و نقل و وسایل آن در کشور انکشاف نکرده بود ، تا ارسال و مرسول را بدرستی انجام دهد وهم راجع به رسیدن و نرسیدن اشیای رسالی یقین و اطمینان موجود نبوده بناء ارسال روز نامه را ذریعه یک شخص اطمینانی مشترک آرزومی نمودند .

ترتیب و صفحه بستی روز نامه :

در لوحه نام روز نامه افغان این مطالب به نظر میرسد نخست در وسط ، نام روزنامه درج شده است بطرف راست نام قیمت آن (فی نسخه دوپیسه) و دوره نشر آن (در هر روز یک بار نشر میشود) (۹۱)

(۹۱) در اعلان منتشره شماره پنجم سال اول اعتذاری مبنی بر عدم نشر روز نامه های جمعه نشر شده است باین ترتیب گویا غیر از روز های جمعه سایر روز ها نشر میشد .

تصحيح (۱۸۱) ۵۵۵ (۱۸۱) (۱۸۱)

پښتانه قامه وېل قېچي

افغان

يوه شپه يا نوره شپه د لومړي څلور څلور شپو

نیکران	مېلنډو محرمه
خاېنډو مېغان فحوت	مرجهف

(په اموات تحريره نام ميردو محرمه فرستاده شو)

قيمت ۱۰۰۰ شپه دود پيسه

(د هر شپه د روزنې کيماه طبع و نشر شو)

افغانی	فارسی
۱۰۰۰ شپه دود پيسه	۱۰۰۰ شپه دود پيسه

پشتي روزنامه افغان به قطع جیبی

به ملاحظه میرسد . بطرف چپ نامروز نامه ، اسم محرران بنام محمدجعفر (هنگامیکه این سطور در دست تحریر بود برحمت ایزدی پیوست) درج است روزنامه افغان تا ۱۶۳ سال اول بنام محرران (محمدجعفر) نشر میشد ولی بعد از آن کلمه «محرر» به «مدیر» تبدیل شده وهم جناب پاینده محمد خان فرحت منحیث «نگران» روزنامه اجرای وظیفه میکرد .

کاغذ روزنامه غالباً سفید بود ولی بعضاً برنگهای سرخ ، بنفش ، زرد و نارنجی به ملاحظه میرسد .

قطع افغان تا شماره ۱۱۰ سال اول (۸۴ × ۱۴) انچ میباشد . بعد از آن گاهی خرد میشود و گاهی کلان خرد ترین قطع آن (۹۱ × ۱۰) بوده و کلانترین آن (۱۷ × ۱۰) انچ است . بطور عموم در داخل دو صفحه نشر میشد هر صفحه روزنامه دارای سه ستون بوده عمق ستونها ۲۱ انچ و عرض آن دو نیم انچ است تا جاییکه شمارهای موجود این روزنامه نشان میدهد طبع آن سنگی میباشد .

متن و عبارات روزنامه افغان نسبتاً ساده تر بنظر میرسد که این خود میرساند نویسندگان آن خوانندگان خود را مدنظر داشتند .

با ارتباط به نشر روزنامه افغان از تذکره مطلبی دیگری در اینجا ناگزیریم . بناغلی مایل هروی (*) در رساله خود به شکل دیگری معرفی کرده است که آنهم صحیح است ولی معلوم میشود موصوف از وجود روزنامه افغان طوریکه در صفحات گذشته معرفی شد اطلاع نداشت بهر حال این روزنامه به عین نام و سال و رسم الخط به شکل يك مجله جیبی نیز نشر می شد . و درینصورت تعداد صفحات آن به ۱۰۴ میرسید در شماره ۱۸۱ (شنبه ۱۶ برج دلو ۱۲۹۹ سال اول) از صفحه ۱ - ۴۷ بزبان دری بوده و از صفحه ۴۹ - ۱۰۴ به زبان پشتو (در خود اخبار افغانی درج شده است) .

باین اساس شاید سایر شماره های آن هم نیمه بزبان پشتو و نیمه بزبان دری نشر می شد . نگران آن جناب پاینده محمد خان فرحت و مدیر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بخواند و نصیحتی علی سؤالیہ الکریم
 معلومات داخله زبان افغانی
 کوائف و تشریف فرمائی و جاب جلالنا
 عالیقدر سعید ارا علی عبد العزیز خان
 باور و حضور د اعلیٰ حضرت ہمایونی
 چہ او س لہ حضور د اعلیٰ حضرت
 غازی پد منصب جلیلہ د ناظر د اعلیٰ
 سرافراز کر زیدلی می پد سمت د
 قلمدار آچارہ دکا روئی صمیمانه

ومحرر آن جناب محمد جعفر خان بودر عین اشخاصیکه وظیفه های مذکور را در روزنامه دو صفحه ای **افغان** به بعد داشتند

متن **افغان** (باقطع جیبی) شامل «کوائف تشریف فرمایی جناب جلالتآب عالیقدر سر دار اعلیٰ عبدالعزیز خان یاور حضور ...» که به منصب جلیله ناظر داخلیه مقرر شده بود ، به سمت قندهار عزیمت نمود تا نخست آنانیکه در وقت آمادگی کرده بودند به قرار تصدیق جناب معظم افخم صدراعظم صاحب وقت ، نشان و منصب داده ودوم - «نفریرا جهت خدمت ، و تعلیم عسکری از اقوام درانی به دارالسلطنه آورده که تعلیم بگیرند.

راجع به مطالب مذکور تفصیل هرچه بیشتر با آب و تاب و رنگین کامل تقدیم ترتیب وعین مطلب هم به زبان پشتو ترجمه ونشر شده است .

صفحه اول که در حقیقت صفحه نام اخبار بانیست خوانده شود به صراحت تذکار یافته است .

روز نامه مذکور به زبان فارسی وافغانی در هر روز يك بار طبع ونشر می شد . قیمت آن هم مثل روزنامه صفحه ای **افغان** «فی نسخه دو پیسه » درج شده است.

قطع شکل جیبی روزنامه افغان $4 \times 6\frac{1}{2}$ انچ بوده .

قسمت دری **افغان** به رسم الخط نستعلیق بوده و قسمت پشتوی آن به شیوه نسخی تحریر یافته است.

نشر این شکل روز نامه افغان هم به چاپ سنگی صورت میگرفت .

این نویسنده باوجود مساعی زیاد نتوانسته جامی شود که در يك وقت يك روزنامه به يك رسم و نگارندگی يك مدیر بدو شکل نشر شود .

طلوع افغان

در سلسله کار های که ریاست های تنظیمیه انجام میدادند نشر جراید در ولایات بود . و در قندهار هم جریده بنام **طلوع افغان** از افق مطبوعات مملکت در سنه ۱۳۰۰ شمسی به مدیریت مرحوم مولوی صالح محمد هوتک طلوع کرد . وی مدیر معارف قندهار هم بود وطوریکه در شماره های نخستین طلوع افغان دیده میشود کاپی نویسی، خطاطی

واهتمام طبع جریده به مرحوم عبدالعزیز الکوژی تعلیق داشت . در لوحه نخستین شماره طلوع افغان در وسط از بالا به پائین نخست نام جریده به خط ثلث تحریر یافته . دوم ، کلاهی دارای خوشه گندم که در عقب آن طلوع آفتاب نشان داده شده و در پائین هر دو دو شمشیر به شکل چلیپا بالای هم قرار داده شده . در مقابل زاویه پائینی آن این مصرع نشر شده است « هر که آب از دم شمشیر خورد نوشش باد » . این علامه گاهی برنگ سیاه و گاهی هم برنگ سرخ چاپ میشد . و به قول پوهاند عبدالحی حبیبی مراد از آن طلوع دولت احمد شاهی در سنه ۱۱۶۰ ق ، از افق قندهار است .

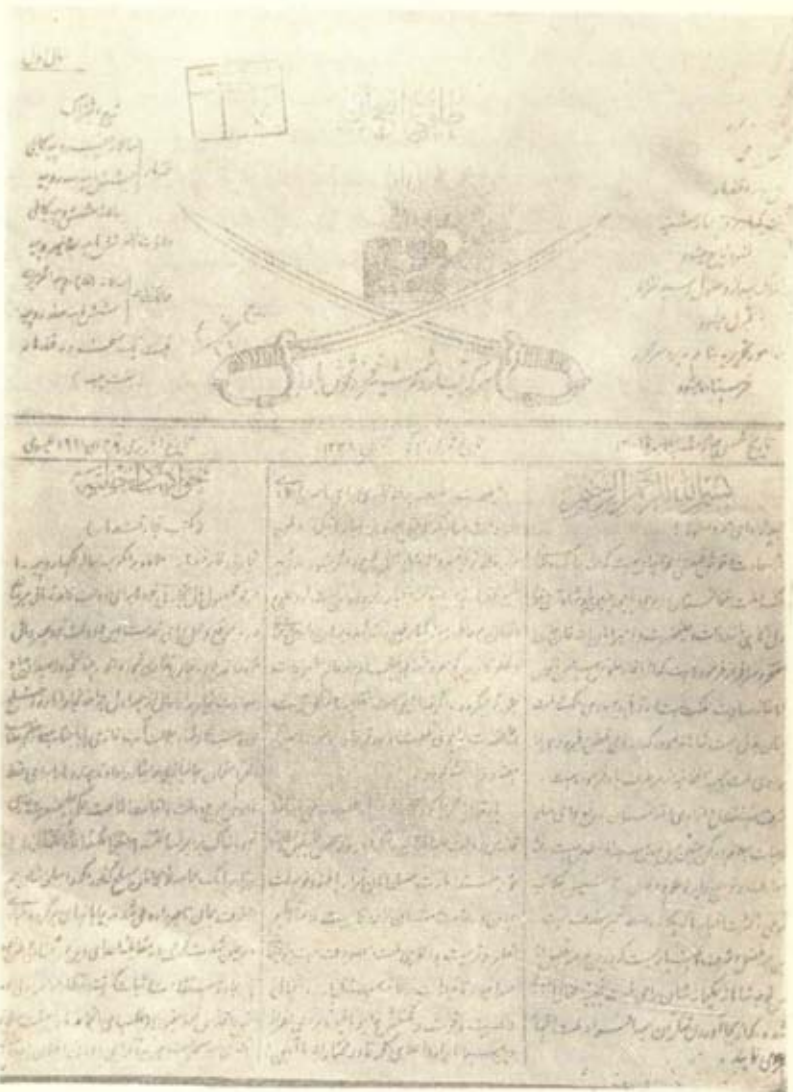
این جریده بصورت هفته وار ، هر چارشنبه ، در ولایت معروف و باستانی قندهار نشر میشد . اشتراك جریده قرار آتی بود .

شش ماهه	سالانه	
سه روپیه	پنج روپیه	قندهار
سه و نیم روپیه	شش روپیه	ولایات داخله
سه روپیه انگریزی	پنج روپیه انگریزی	ممالک خارجه

يك نسخه در قندهار هفت پیسه

در بین جداول تاریخ اخبار از راست به چپ اول تاریخ شمسی آمده : چارشنبه ۱۵ میزان ۱۳۰۰ در وسط تاریخ قمری آمده که عبارت است از (۲۳ شوال ۱۳۳۹) در چپ تاریخ عیسوی (۶ جولای ۱۹۲۱) درج شده است .

طلوع افغان به بزبانهای پشتو و دری به نشر شروع و نخست کلام خود را بداعای پادشاه آغاز نمود . فیض ها و فیروزیها که نصیب ملت افغان شده بود بر شمرده که در زمره آن موجودیت اخبار ها را به تعداد زیاد تأیید کرده و کثرت اخبار ها را یگانه واسطه تعمیم معارف و انمود کرده است . درین مقاله از اینکه اجازه داده شده در قندهار هم مثل سایر جاهای کشور اخباری تاسیس گردد ، اظهار سیاستگذاری شده است .

نخستین شماره سال اول طلع افغان به قطع بزرگتر و چاپ سنگی

دومین مقاله شماره اول زیر عنوان «حوادث داخلی» حاوی مژ ده تاسیس مکتب تجار قند هار است .

تجار قند هار مبلغ دوازده هزار روپیه را قسم اعانه در محصول تجارتي خود افزودند که توسط آن تاسیس يك باب مکتب برای شاگردان کندهار در نظر گرفتند .

مقاله سومي بزبان پښتو بوده و راجع به اخبار و فواید آن است . درین مقاله نوشته شده است !

«نن روخ داخبار فایدی او اهمیت وهر چاته معلوم دی چه حاجت دیبانی نئی نشته داقدروایم چه اخبار ژبه دملت ده . هر ملت چه اخبار نلری گنک پی بولی . دبی خبری او باخبری دیسرفرق دی . دی خبرتیا دهر چا خوبنه ده ، تراخبار لوذریعه دخبر تیانسته بلی دچانه ده خوبنه چه په کورکی ناست وی او دعالم په حال خبری پی ، اخبار ژوندی تاریخ دی علاوه بر خبرو علمی ، ادبی ، فنی ، اخلاقی فواید هم رسوی . خصوصاً چه بیا پخپله ژبه وی ....»

در قسمت باقیمانده این مقاله از تاسیس جریده اظهار سپاسگذاری شده است . درین جریده يك ورقه ای (دو صفحه) عنوان «حوادث خارجی» هم جلب نظر کرده . و در نخستین شماره محض يك خبر راجع به مطالعه قطعی آزادی ترکی است . درین شماره اعلانی برای اشتراك کنندگان هم نشر شده . چون جریده بچاپ سنگی نشر میشد بناء تحریر مطالب آن توسط مرحوم عبدالعزیزالکوزایی صورت میگرفت و در ترجمه بعضی مطالب آن مخصوصاً خبرهای خارجی مرحوم منشی محمد عثمان بارکزی سعی میکرد .

سراز شماره ۳۷ ، اول حمل ۱۳۰۱ (۱۲ مارچ ۱۹۲۲) ، مدیریت جریده را همان عبدالعزیز (معروف به بابا) بدست گرفت .

نخستین تغییر ، از آغاز مدیریت او ، این بود که نشر جریده از روز چارشنبه بروز شنبه انتقال یافت . سایر موضوعات به حال خود باقی بود .

آغاز سال دوم نشراتی **طلوع افغان** مصادف به ، ۲۴ سرطان ۱۳۰۱ مطابق (۱۴ جولایی ، ۱۹۲۲ ع) ، بود . در سرمقاله شماره اول ، سال دوم ، بعد از حمد و ثنا بزبان عربی توفیق خدمت التجاء کرده و گفته

است که چون اوراق جریده برای سالها بر صفحه روزگار باقی میماند و از صدق و کذب طرز نگارش آن مردم حالی میشوند و بناء جریده نوشته است: «خود را ملامت وجدان خود نخواهیم ساخت و بکشف حقیقت گرچه سر بیازیم خواهیم پرداخت و درین مقال به کار داران و حکام توصیه شده که کار های خود را به نکویی انجام دهند، چه وظیفه اخبار کشف حقیقت و نشر آن است.

نشر طلوع افغان. سر از ماه جوزای ۱۳۰۷ (مصادف به سال هفتم جریده) در غیاب مدیر از طرف معاون آن بنام خواجه محمد صورت میگرفت ولی در همین سال (ماه سنبله ۱۳۰۷) این عهده را موقتاً مرحوم سیدحسین بدست گرفت که در همین اداره خطا جریده بود. اما مدیر آن تا ۱۳۰۹ ش همان عبدالعزیز باقی ماند. و چون در همین سال بوکالت مردم شهر قندهار در شورای ملی انتخاب شد کار نشر جریده را معاون او عبدالحی (اکنون پوهاند عبدالحی حبیبی رئیس انجمن تاریخ و استاد پوهنتون) ادامه داد و او در سنه ۱۳۱۰ ش مدیر این جریده گردید که تا ۱۳۱۹ ش این وظیفه را انجام داد و در سنه ۱۳۱۱ نام **طلوع افغان** را به قطع بزرگ به زبان پشتو نشر کرد.

متن طلوع افغان :

متن طلوع افغان در سال های نخستین از نظر خبر و سر مقاله تا حد زیاد مانند امان افغان است ولی فرق اساسی در ستون پشتوی آن است و هم فرق دیگر درین است که تنوع در مطالب آن کم است. مثلاً ستون های علمی و ادبیات سرگرمیها و امثال آن کمتر به نظر میرسد که شاید عدم این مواد را حمل بر خردی حجم طلوع نمود. رویهمرفته سه کته گوری اساسی را در متن طلوع افغان میتوان سراغ کرد. که عبارت اند از: خبر ها، تبصره ها و سرمقالات، نشر نظامها و اعلامیه های دولت. البته به قسم ضمنی میتوان از وجود اشعار و هم بعضی اعلانات رسمی نیز یاد آور شد.

خبر های داخلی طلوع قسمتاً توسط کارکنان و یا بعضاً خبرنگاران آن جمع میگردد. ولی قسمت زیاد آن از سایر جراید کشور اقتباس میگردد. منابع مهم اقتباس آن جریده **امان افغان**، **اتحاد مشرقی**،

حقیقت ، اتفاق اسلام ، اصلاح ، ارشادالنسوان و سایر جراید کشور بود .

در زیر یک خبری که از اتفاق اسلام اقتباس شده بطور مثال می نویسم . این خبر در شماره ۷ سال دوم نشراتی طلوع افغان نشر شده است .

«شب چار شنبه ، (۱۷) اسد، در اخیر بازار ملک قریب میدان پای حصار آتشزدگی سخت ناگهان ازدکان (غلام محمد نام) قناد که همان روز در دکان خود شربنی و حلویات می پخت و البته آتشی که باقی مانده بود به هیزم و اسباب چوبی دکان رسیده بساعت (۸) شب بوقوع انجامیده بقدر دونیم ساعت دوام ورزیده پهره داران و مستحفظان که از واقعه خبر می یابند و به کوتوالی و چهار باغ و ارگ خبر میرسانند فوراً آتش به ارسی دکان و متعاقباً به سقف بازار که همه از چوب خشک چندین ساله است سرایت نمود (۱۹) باب دکان نذر آتش گردید »

بعد از آنکه جناب (ع، ج) وزیر صاحب امنیه عمومی رئیس هیئت تنظیمیه و (ص ش) لوامشر صاحب و (ح) آقای محمد شعیب خان رئیس امنیه و باقی اعضای هیئت محترم تنظیمیه میرسند . سقف بازار از پیش و پس آتش قطع نموده و غلطاننده انطفای نایره نیران نمودند «

جالب توجه است که درین خبر همه معلومات مورد نظر درج شده است ولی بصورت ترتیب و قوع حوادث (هرم مستقیم) . البته نظریه سبک آنزمان و عدم انکشاف خبرنگاری آمده است .

رویهمرفته تعداد خبر های داخلی این اخبار به تناسب خبرهای خارجی کمتر است اکثر خبرها و مطالب داخلی هم ، در حالیکه آمیخته با مفکوره میباشد ، نشر میگردد . مثلاً در شماره ۴۲ سال دوم خبری زیر عنوان «عزیمت جناب وزیر صاحب داخلیه بدوره گرمسیر» نشر کرده در آن از کارها و اجراءات وزیر موصوف در قندهار متذکر شده در پاراگراف اخیر چنین نوشته است .

«ماتوفیق خدمت های صادقانه ، جان نثارانه . جناب ممدوح را از بارگاه موفق حقیقی با عودت شان مع الخیر و العافیة مسئلت نموده معاینه و کویف و انتظامات شان را حسب اطلاعاتیکه نامه نگار ما خبر خواهد داد مفصلاً برای آگاهی قارئین محترم خواهیم نگاشت »

خبر های خارجی: البته طوریکه این عنوان میرساند ، شامل تمام وقایعی بود که راجع به جهان خارج دستیاب می کردند . طوریکه از مراجع خبرها معلوم شد اکثر مطالب خارجی از جراید خارجی اقتباس و ترجمه میشد . از جمله جراید خارجی الخلیل ، نصرت ، زمیندار ، جبل المیتین ، خلافت ، گلستان ، سیاست و سایر جراید و روزنامه های خارجی گاهی مراجع خبر های خارجی واضحاً به ملاحظه نمیرسد . یعنی نه نام کدام جریده توأم با آن نوشته شده و نه هم نام کدام خبر نگار ، ولی رویهمرفته تعداد خبر های خارجی نسبت به هر مطلب دیگر بیشتر میباشد . درینجا بطور مثال دو خبر خارجی را نقل میکنیم که حداقل سبک نوشتن و مطلب خبر و ساحه احاطه طلوع افغان را از روی آن بدانیم .

«لندن ، ۲۹ اسد ، يك كشتی آبدوز (تحت البحری) جاپانی که در جمله آبدوز های دیگر امتحان آنرا می گرفتند غرق شده است و پنجاه نفر کشتی نشستگان غایب میباشند» این خبر در صفحه ، ۳ شماره ۴ ، سال سوم نشر شده است.

«نیویارک ، ۲۰ می - کمپنی تلگراف و تیلیفون امریکایی دیروز تحت عملیات جدید ترسیلات پیغامات برقی در دوساعت از نیویارک الی کلیولیند (صوبه اوهایو) پانزده قطعه تصویر عکسی را فرستاده تصاویر فوق الذکر بطور هفت انچ به عرض پنج انچ اند و بدرجه وضاحت داشتند که در جراید به بسیار آسانی شایع گردیدند»
خبر مذکور در شماره ۳۸ (سال سوم ، ص ۲) نشر شده است .

سرمقاله ها، تبصره ها، لایحه ها و نظامنامه ها:

در قسمت تبصره ها و سرمقاله ها که اغلب توسط مدیر و یا احیاناً بواسطه بعضی از نویسندگان تحریر میشد علاوه بر تبصره روی بعضی مسایل روز ، مسایل اتحاد و اتفاق و تشویق و ترغیب به عنعنات دینی مورد بحث قرار میگرفت . که این امر رابه زبانهای دری و پشتو هر دو میتوان سراغ کرد . در شماره چارم سال اول تبصره ای (غالباً شاید از طرف خود مدیر اخبار) راجع به برادری و اتحاد ، به زبان پشتو چنین نوشته است .

«خدای تعالی فرمایی ٔول مسلمانان سره ورونه دی . هر مسلمان

دبل مسلمان دینی ورور دی . ورورگلوی یوازی پدی پوری نده چه مورنی دوی . داسی دیر ورونه دی چه ترمورنی ورور دیر نردی وی که خه هم ستاله مور نه وی . بلکه داورورگلوی تر اصلی وروتیا خوراټنگه او محکمه وی ...»

این مقاله با ارائه یکمده شواهد دینی بحث خود را روی همین مطلب برادری و همکاری قریب در بیش از یک ستون اخبار ادامه میدهد . یک تبصره بقلم یکی از اهالی بنگاله که قسم سیاح بافغانستان آمده بود در جریده «عصر آزادی» نشر شده بود و طلوع افغان همین مقاله را مجدداً نشر کرده است . درین مقاله راجع به انکشاف و ترقی افغانستان تذکراتی بعمل آمده و از تأمین عدالت و همکاری باهمی درین کشور تعریف و توصیف شده است در مقاله نوشته است که به یکی از بزرگان افغان مواجه شد و او در برابر سوال این افغان گفت که «مستخدم و وجیره خوار حکومت میباشد. افغان بالهجه مخصوص برایش گفت مستخدم وجیره خوار!! خیر آقادر افغانستان ما ابداً مزد ورو مستخدم وجیره خوار یافت نمیشود» در اخیر مقاله نوشته شده است که بعقیده وی افغانستان بزودی بین ممالک شرق در جمله ممالک معظم و متمدن عرض وجود خواهد کرد . (ص اول شماره ۳۹ سال سوم طلوع) در جمله نویسندگان مقالات اسم سید محسن قندهاری که به زبان پشتو و درزی می نوشت قابل تذکر است .

ازین قبیل نوشته ها در جریده مذکور به وفرت نشر شده است . نشر نظامنامه تشکیلات اساسی کشور از شماره سوم سال اول آغاز شده و دو سال دوام کرد .

نظامنامه های دیگر مانند مطبوعات و نظامنامه اساسیه هم در شمار های مختلف جریده نشر شده است . گذشته از نظامنامه ها نشر پیمان های دوستی و اعلامیه های حکومت هم در آن صورت میگرفت . که بزبان پشتو و درزی هر دو میباشد.

در جمله مطالب متن طلوع افغان اشعار هم بکثرت به ملاحظه میرسد در دو شماره آن دو شعر جرمنی یکی در وصف افغانستان و دیگر آن در صفت قندهار از قلم یک جرمنی بنام اوت با ترجمه درزی آن نشر گردیده است . درینجا شعری که در وصف افغانستان است شماره ۲۸

سال سوم ، به قسم نمونه ترجمه آنرا نقل مینماییم .
 (۱) افغانستان توای سر زمین کشور های بلند و تنگ مستحکم ،
 که بر قله بلندت عقاب های آزاد تخت نشین اند .
 چسان که در استقبال درخشانت امیدواریم .
 در فراز را هایت فتح و ظفر زندگانی میکند .
 بلند و عالی باش چون قله بلندت که باسمان رسیده است
 ثابت و مستحکم باش در همه انقلاب های زمان چون کوه هایت .
 خدا ترا محافظه میکند در همه آرزو های برگزیده و عزم های ستوده
 ات .

خوشبختی و تعالی برایت ای افغانستان !
 (۲) افغانستان که در دشتهای سبز و خرم خود ، خود را وسعت داد ،
 که در آن تیز رفتار چون غزالان سریع و آزاد قدم میزنند ،
 و در آنکه بدوی ها بزیر چادر امر از حیات طبیعی مینمایند
 احترام صمیمانه ام تقدیم است برایت ای افغانستان .
 بوسعت و فرخی جستجو کن مقتضیات ترقی خود را ،
 بازادی و استقلال افتخار کن و این نعمت را محافظه دار ،
 به خیالات و افکار خود عزم قوی داشته باش که هر چه فکر کرده ای
 همه برای منفعت است ،

خوشبختی و تعالی برایت ای افغانستان ،
 (۳) افغانستان توای سر زمین بساتین سر سبز و خوشنما ،
 که اعلی ترین میوه ها را به کثرت حاصل میدهی ،
 در زیر سایه درخت های سر سبزت انواع گلها به خوشنمایی
 و هوش ربایی مشغول اند ،
 و قدرت تراچه نعمت های بزرگت بخشید و به چه صنعت ترا
 اراسته ،

افغانستان توای سر زمین خوش صورت آزاده مردان
 دوست باش با کسانی که برای دوستی به خدمت آمده اند
 دستهای برادرانه خود را به وفاداری بسویت دراز میکنم
 خوشبختی و تعالی برایت ای افغانستان
 از متن اکثر اشعار منتشره این جریده بر میآید که روح وطن

خواهی، اتفاق و اتحاد، انکشاف و ترقی در آنها نهفته است. حتی همین شعر جرمنی هم از این پدیده‌ها بی بهره نبوده است. و بنابر همین امر بوده که در نشر آن اقدام شده است. عناوین بعضی از اشعار عبارت اند از: حب الوطن من الایمان (به پشتو: حب وطن (دري) وطن (دري) امثال آن.

جریده **طلوع افغان** در معرفی بعضی از جراید داخلی و خارجی هم همت گماشته است که این امر برای پژوهندگان تاریخ ژورنالیزم کشور مفید است.

اعلاناتیکه در **طلوع افغان** به نظر میرسد، از حیث تعداد خیلی کم است و هم به هیچ وجه فکرمیشود، منافع مادی از آن متصور بوده است بلکه عموماً اعلانات حکومتی بوده که به غرض آگاهی علاقه‌مندان نشر گردیده اند.

رویه‌مرفته هر چند روزیکه از عمر طلوع افغان سپری میشود چه از نظر متن و چه از نظر تنوع آن در حصره تقدیم اطلاعات قدمهای متری و انکشافی بر داشته شده است که این امر را در کلکسیون های سال های مختلف جریده به خوبی میتوان درک کرد.

۱۳۱۱

در سنه ۱۳۱۱ هنگامیکه این جریده به پشتو نشر شده قطع آن بزرگ و در چهار صفحه است و علاوه بر سرمقاله ها ستو نهای خاص ادبی، تاریخی، اقتصادی، اجتماعی، علمی و غیره دارد و در هر شماره آن «دکور خبری» و «دباندینی خبری» نشر شده است و گاهی نکاهیات و انتقادات هم دارد و مقالات تحقیقی آن در ادبیات پشتو مخصوصاً جالب نظر است. بعد از سال ۱۳۱۱ این جریده در خاتمه هر سال يك شماره فوق العاده بطور يك رساله تا ۵۰ صفحه بقطع فل سکیپ نیز نشر داده که حاوی مضامین ادبی و اجتماعی و تحقیقی و سیاسی بوده است.

علاوه برین اداره طلوع افغان بعد از سال ۱۳۱۱ چندین کتاب مهم را بزبان پښتونشر داده که از آن جمله است ملی پسرلی منظوم، کلیات خوشحال خان، کلیات عبدالقادر خان، سییخلی پښتو، دو جلد خودآموز پښتو و رساله دینیات.

صحافت و صفحه بندی :

طوريكه قبلا اظهار شد شماره هاي سال اول **طلوع افغان** در يك ورق نشر ميشد كه طول صفحات آن بطور عمومي ۱۶ انچ و عرض آن ۱۳ انچ ميباشد ولي گاه گاهي بنا بر استعمال كاغذ رنگه چون سرخ ، سبز و ياشكري كه مانند كاغذ خشكي بود در قطع آن هم تغيير وارد ميگرديد رويهمرفته اين قطع تا شماره ۱۰ سال دوم نشراتي دوام ميكند . ولي بعد از آن قطع اخبار به ۱۳×۱۹ انچ تقليل مي يابد و بعد از ۱۳۱۱ ش باز بقطع بزرگ نشر ميشود .

صفحات شمار هاي نخستين سال نشراتي وده شماره سال دوم بطور عمومي داراي سه ستون بود ولي گاهي در دو ستون و بعضاهم اعلاميه هاي مهم در يك ستون بعرض صفحه نشر ميشد .

چاپ طلوع افغان تا سالهاي اخير نشراتي آن هم بقسم سنگي صورت ميگرفت . البته خطاطي آن به طرز جالب و خوانا صورت گرفته در ترتيب و نوشتن عناوين بصورت جدي توجه بعمل ميآمد . ستونهاي صفحات **طلوع افغان** توسط يك خط (جدول) از همديگر جدا گرديده است . خيلي جالب است كه درين اخبار بغير استفاده اعظمي از كاغذ در بسياري شمار هاي سال اول مطالبی در حواشی راست و چپ هم تحرير و تقديم می گردید . شاید از نظر زیبایی اخبار لطمه ای وارد می کرد، ولی از نظر مفاد علمی و تقديم اطلاع قابل وصف است .

موضوع مهم ديگر عبارت از اين است كه در نوشتن عناوين دايمي و عناوين روز تبديلي به ملاحظه مي رسد . باين معني كه عناوين دايمي اكثر به رسم الخط نسخ رقم شده نشر ميشد . ولي عناوين روز مره به عين سبك متن كه به خط نستعليق مي باشد تحرير شده است . مثلا عناوين دايمي مانند «حوادث داخليه» «حوادث خار جيه» «پشتو» (عبارت از عنواني دايمي ستون پشتو بود) عناوين گاهي بالاي مطلب و يا خبر مي آمد و گاهي هم در آغاز خبر و يا مطلب مثل يك فقره همان خبر . وقتي سر از شماره ۱۱ سال دوم قطع اخبار خرد شد در داخل صفحات آن بعوض سه ستون دو ستون جلب نظر ميكند و هم تعداد صفحات آن از دو به چارزديادي يابد .

قابل ياد آوري است كه در طرز تحرير پشتو و دري آن هم فرق

موجود است باین معنی که طرزنوشتن پشتو به خط نسخ (تا هنوز هم در نوشتن مطالب پشتو به ملاحظه میرسد). باید گفت در تقدیم و نشر مطالب داخلی و خارجی راه ثابت کمتر دنبال میشد، یعنی گاهی خبرهای داخلی پیشتر از خارجی نشر میشد ولی برعکس گاهی هم در آغازستون روی صفحه اول بعوض سر مقاله و یا خبر شعری نشر میگردد، در نشر بعضی مطالب دنباله دار مانند نظامنامه ها اکثر وقفه میامد و بعد از يك وقفه دو شماره و یا بیشتر باقیمانده آنرا نشر مینمودند. چنانچه نشر نظامنامه تشکیلات اساسی افغانستان حتی دو سال وقت گرفت تا اینکه ختم شد.

بیدار

بیدار نام جریده هفته واری بوده (فعلاً روزنامه است) که بتاريخ اول حوت روز دوشنبه ۱۳۰۰ شمسی مطابق، ۱۹ فبروری، ۱۹۲۲ ع، در مزار شریف به پرتو افشانی آغاز کرد. این جریده در آغاز بنام **اتحاد اسلام** نشر میشد ولی دو هفته بعد از آغاز سال سوم (۱۵ حوت ۱۳۰۳ نشراتی خود، به **بیدار** تبدیل شد (۹۲). بعداً هنگام اغتشاش ۱۳۰۷ به **رهبر اسلام** تبدیل شد. (۹۳) ولی سال مابعد آن مجدداً **بیدار** گردید و تا امروز بان نام نشرات خود را ادامه میدهد.

نخستین نگارنده آن عبدالعزیز خان (ویا عبدالرزاق خان؟) بود. بعد از وی حافظ عبدالقیوم، مرحوم مرزا ثاقب، نور محمد، محمد حنیفه، غلام حسن غزنوی، میر حیدر، عبدالصمد و عبدالرحیم (۹۴) طی سالهای مابعد یکی بعد دیگر بحیث مدیر جریده اجرای وظیفه میکردند.

(۹۲) **طلوع افغان**، شماره ۳۵، سال سوم.

(۹۳) **سالنامه**، ۱۳۱۱، ص ۱۵۳ (محض تذکر رفته است که این جریده مدت کمی بنام رهبر اسلام نیز نشر یافته است اما جریده حبیب السلام که خود هنگام اغتشاش نشر میشد از وجود جریده ای بنام رهبر اسلام منتشره مزار شریف اطلاع داده است.

(۹۴) **سالنامه**، ۱۳۱۱، ص ۱۵۳.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم النبيين
مما مضى
والله اعلم
بما يخفى

نمونه ای از جریده بیدار منطبعة مزار شریف

شماره ۲۹ سال سوم بیدار چهارشنبه ۹ میزان ۱۳۰۳ مطابق اول اکتوبر ۱۹۲۴، ضم کلسیون روزنامه حقیقت (مربوط به کتابخانه عامه کابل) برای این نویسنده دستیاب شده و برویت آن بعضی مطالب درک شد که درین مبحث تقدیم میشود.

درین شماره شعری راجع به غایله ملای لنک از طبع محمد سرور خان از جریده حقیقت اقتباس شده که قریب دو صفحه بیدار را احتوا نموده است. مابقی مطالب متن این شماره همه وقف خبر های مربوط به غایله شده است. این خبرها شامل اطلاعاتی است مربوط به جمع آوری موقتی عسکر از نقاط مختلف کشور برای فرو نشاندن غایله.

عناوین شماره ۴۷ سال سوم آنرا **طلوع افغان** چنین درج کرده است. حوادث حقه، تنویر افکار عامه، تنقید، تردید و تحسین بر خدمات خدمتگاران و نفرین برخیانته خاینان دولت. (۹۵)
از عناوین مذکور واز متن يك شماره آن میتوان فهمید که در آن هنگام متن این جریده را مطالب خبری مقالات اشعار و غیره تشکیل میداد که رویهمرفته مضمون آنها غالباً روی حساسیت ملی، اتحاد و اتفاق میچرخید و بدون شك روحیه ولوله انگیزی در مضامین آن موجود بود.

قطع بیدار (۱۳ × ۸) انچ بوده، در داخل چهار صفحه به چاپ سنگی نشر میشد. هر صفحه آن بدو ستون تقسیم شده است.
لوحه نام این جریده تقریباً ۱/۳ حصه صفحه اول را در بر گرفته در وسط آن نام جریده بخط درشت درج میباشد. در زیر نام جریده سنه ۱۳۰۰ ش (سال تاسیس آن) و این عبارت که «برای پذیرفتن هر گونه مقالات وارده حاضر و باصلاح و نشر آن مختار است» بملاحظه میرسد. و در پایین عبارت مذکور جمله «در هر هفته يك بار انتشار می یابد» تحریر یافته است.

به طرف راست لوحه نام، آدرس جریده (مزار شریف) اسم نگارنده (محمد جعفر مدیر معارف) و اسم مدیر داخلی (میرزا ثاقب ثاقب) و عبارت «همه امورات تحریریه بنام اداره فرستاده میشود» موجود است.

بطرف چپ لوحه نام شرح اشراك آن بدین تفصیل آمده است

سالانه	شش ماهه	مزار شریف
۵ روپیه کابلی		داخله
۶ روپیه کابلی	۳ روپیه کابلی	خارجیه
۶ روپیه انگریزی	۳ روپیه انگریزی	

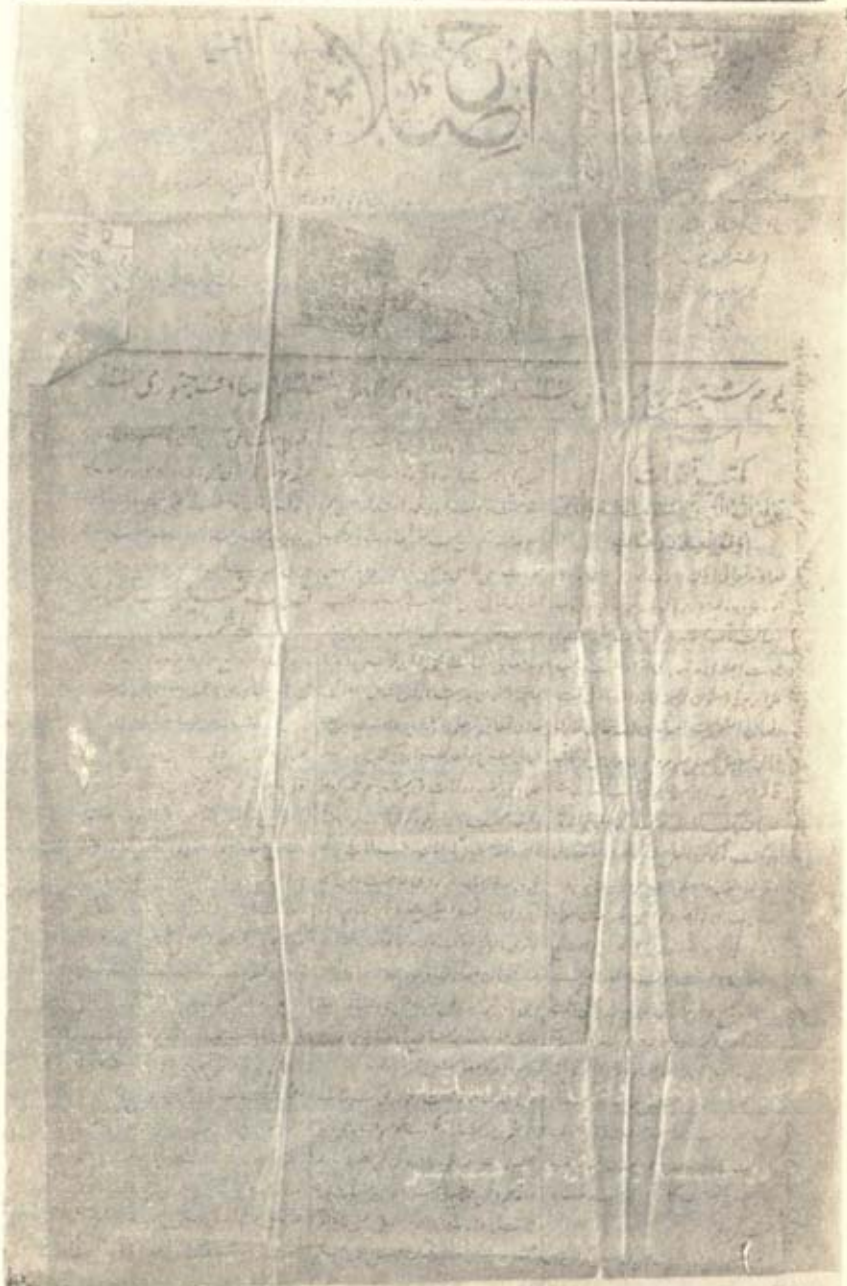
اصلاح بار اول

اصلاح روزنامه ای است که امروز با قطع و مطالب مروج هر روز نامه جهان به نشرات خود در کابل ادامه میدهد. اما این روزنامه به همین شکل آغاز نشده است بلکه آغاز آن به شکل و کیفیت دیگری صورت گرفته است.

اصلاح (۹۶) در برج جدی ۱۳۰۱ شمسی، مطابق ۱۹۲۳ ع، برای نخستین بار در شهر خان آباد به نشرات آغاز کرد. مدیر و سر محرر این جریده وار محمد بشیر بود.

جریده مذکور درست و قستی تاسیس گردید که هیئتهای تنظیمیه از طرف حکومت مرکزی برای اصلاح و بهبود امور داخلی بولایات کشور تعیین و فرستاده شده بود. در جمله روسای هیئت که همه رجال باصلاحیت و کاردان بودند، رئیس هیئت ولایت قطفن سپه سالارغازی محمد نادرخان (بعداً اعلیحضرت محمد نادر شاه) بود. غالباً چنین معلوم میشود که تاسیس این جریده بدست این مردمدر بوده است. چه سالها وقتی اوشان از خارج بر گشته و در سمت جنوب کشور برای نجات وطن از بحران به مبارزه آغاز نمودند باز هم اخباری تاسیس کرده نام آنرا «اصلاح» گذاشتند. و درین بار هم عین فردی را که بدو طرف نام «اصلاح» خان آباد بود بدو طرف نام «اصلاح» بکتیا هم ملاحظه می شود و بیت مذکور این است:

(۹۶) يك شماره این اخبار در کتابخانه محمد صالح پرونتا موجود است و ازینکه اجازه فرمودند آنرا مطالعه کرده این مقاله خود را از روی آن تکمیل نمایم اظهار ممنو نیت میکنم.

يكشماره اصلاح، هنگا ميکه درخان آباد به نشرات آغاز کرد

وقت آن است که خود راهمه‌ی‌نار کنیم
 پی «اصلاح» وطن کوشش بسیار کنیم
 بهر حال درینجا بحث خود را محض وقف معرفی اصلاحی میکنم که در
 خان آباد بوجود آمد و البته در مباحث آینده به معرفی «اصلاح» پختیا و بعداً

اصلاح کابل که تا امروز دوام دارد می‌پردازیم .

«اصلاح» خان آباد در یک صفحه در کاغذ نازک شکری به چاپ
 سنگی نشر میشود . شماره دست‌داشته ام (شماره ۴۸ سال اول) مطلبی
 را زیر عنوان «مکتب قضات» درج نموده است . بالای عنوان کلمه
 اشتباه ملاحظه شد که معنی آن اعلان باشد . زیر عنوان مذکور نخست
 راجع به کسب علم و دانش مطالبی تقدیم شده و بعداً در باب آنکه مکتب
 قضات تاسیس شده و اگر کسی شرایط شمول را در آن داشته باشد
 داخل شده میتواندست ، در ضمن ابلاغ گردیده که «من بعد بغیر
 شما دنامه مکتب قضات کسی قاضی یا مفتی مقرر نمیشود» بالاخره اطلاع
 داده شده که اگر کسی مایل باشد به مکتب مذکور واقع دارالامان مراجعه
 کرده بعد از امتحان شامل خواهد شد ، وهم وعده داده شده بود که
 اگر کسی محتاج بود برای او ماهوار ۱۵ روپیه مدد معاش هم داده میشود .

در اخیر راجع به نصاب تعلیم و شرط شمول در مکتب قضات بدین
 ترتیب مطالب نشر شده است . نخست شرط شمول : «در صرف و
 نحو مراجع الارواح و هدایت النحو و کنز اول یا قدوری یا مختصر را
 امتحان بدهند» .

دوم کتب درسی مکتب عبارت بود از : «فصول اکبری ، کسافیه ،
 شرح ملا ، کنز آخر ، شرح وقایه اول ، هدایه آخر ، ترجمه قرآن مجید
 تفسیر سوره بقره از جلالین ، اصول شاشی ، نورلانوار ، سراجی ، شرح -
 عقاید ، تاریخ الخلفاء ، شرح تهذیب ، جغرافیه عمومی ، جغرافیه افغانستان
 تاریخ افغانستان ، حساب کسور وسته ، حفظ الصحه ، علم الاشیا ،
 اخلاق محسنی ، مکتوبات و فتاوی بااملا و انشاء ، تمسک القضاة امانیه ،
 قانون جزاء نظامنامه اساسیه»

برعلاوه این مضامین یک سلسله مضامین دیگر قسم اختیاری هم
 بوجود بود که هرکس آرزو داشت میخواند .

در پایان این اعلان امضای سر دارحیات الله خان(*) و وزیر معارف وقت ملاحظه میشود .

راجع به متن این اخبار متأسفانه بیشتر ازین چیزی نمیتوان گفت چه شمار های دیگر آن موجود نیست که بتوانیم مطالب بیشتر بدست آوریم و هم مراجع دیگری نتوانست درین زمینه فعلاً دستیاب شود .
نام اخبار به خط نوع «رقاع» در وسط لوحه نام اخبار بصورت جلی نوشته شده به طرف راست و چپ پائین آن این دوبیت تحریر یافته است .

وقت آنست که خود را همه ایشار کنیم

پی اصلاح وطن کوشش بسیار کنیم

در اصلاح کوشیم و بار آوریم

ثمر های رفته دو بار آوریم

بعد از ابیات مذکور دو دست باهم در حال مصافحه به قسم سمبول اخبار به ملاحظه میرسد . و در پائین آن کلمه عربی «فاصلحوا» آمده است . بطرف راست نام اخبار علاوه بر نام مدیر و محل اداره مدت نشر و این اعلان ، «اشترک» بعد از حصول رسید خزانه قبول میشود ، بملاحظه میرسد . بطرف چپ اشترک اخبار بدین شکل آمده است .

شش ماهه	سالانه	
سه روپیه	پنج روپیه	قطغن و بدخشان
سه روپیه	شش روپیه	ولایات داخله
چهارونیم روپیه	هشت روپیه	ممالک خارجه

قیمت يك نسخه در خان آباد هفت پیسه .

ابلاغ

معلوم میشود که حکومت وقت در راه تفهیم اهداف و غایه های انکشافی و ملیت خواهی خود کوشش میکرد و سایل ممکن نشراتی را بکار بندد . وجود روزنامه ها ، جراید و مجلات همه موید این قول است . ولی شاید بنابر عدم توانایی اقتصادی همه مردم نمیتوانستند از **امان افغان** ، روزنامه افغان ، حقیقت و امثال آن استفاده نمایند . بنا ء

(*) یکی از پسر های امیر حبیب الله خان ملقب به عضد اوله .

ترتیبی اتخاذ شده بود که يك روز بعد (۹۷) بقسم يك روزنامه دیواری نشر شده ، و به صورت رایگان مورد استفاده خوانندگان قرار گیرد . یعنی روزنامه مذکور بالای دیوار ها در جاهای مزدحم شهر نصب شده و خبر های روز و مقالات مورد نظر را تقدیم خوانندگان مینمود . مایل هر وی (۹۸) نوشته است که این روزنامه « بصورت اعلانات در کابل نشر می گردید » . شاید کلمه « اعلانات » درین مورد درست نباشد ، چه این نشریه مسلماً يك روزنامه بود ، به شکل دیواری که اسم چنین روزنامه ها در متون عصری هم تذکار یافته است . و علاوه ابلاغیه ها ، اعلانات و اطلاعیه ها پیش از موجود بودن جراید به همین شکل به مردم تفهیم می شد . بهر حال روزنامه دیواری ابلاغ در سال ، ۱۳۰۰ ، در کابل تاسیس شد ، در آغاز وظیفه ترتیب و نشر آنرا میرزا محمد اکبر خان بعهده داشت بعد از وی نیاغلی سید محمد ایشان الحسینی (۹۹) خطاط معروف و چیره دست کشور آنرا نشر مینمود .

قابل یاد آوری است که روزنامه ابلاغ به طبع سنگی يك رویه چاپ میشد .

قرار اطلاع جریده طلوع افغان (۱۰۰) ، روزنامه ابلاغ به قندهار هم فرستاده شده و به عین ترتیب برای خوانندن مردم در جا های مزدحم بالای دیوار ها نصب میشد . و این موضوع خود ما را به حقیقت دیگری رهنمایی میکند که غالباً در سایر ولایات کشور نیز گسیل میشد و عین هدف را برآورده میساخت . مستن ابلاغ شامل مطالب آتی بود :

۱ - نشر تجاویز اجراءات جدیده ملیه و دولتی و تنفیذ آن .

(۹۷) مایل در معرفی روزنامه ها و جراید ص ۴۰ نوشته است که ابلاغ صرف در روز هایی چاپ میشد که خبر های جنگ دلچسپ میشد ، ولی شماره ۱۳ سال اول ص ۲ طلوع افغان اطلاع داده است که يك روز بعد نشر میشد .

(۹۸) معرفی روزنامه ها و جراید ، ص ۴۰

(۹۹) سا لنامه ، ۱۳۱۱ ، ص ۱۵۴

(۱۰۰) شماره ۱۳ ، سال اول ، ص ۲

- ۲ - بیداری اینای وطن برای مسایل سیاسی و اقتصادی .
 ۳ - توحید افکار ملیه و دولتی (۱۰۱)

بناغلی مایل با ارتباط به متن آن نوشته است : «ابلاغ برای مردم مرکز بیشتر از محاربات و حصول استقلال و پیشرفت مجا هدین حکایه و اخبار مینمود.» علاوه موصوف نوشته است که ابلاغ در ایام محاربات نشر میشد (۱۰۲) باید گفت که اصلا فهمیده نشد که هدف موصوف کدام محاربات است اگر هدف محاربات استقلال باشد قبلا ختم شده و استقلال تامین شده بود . و اگر هدف اغتشاشهای داخلی باشد آنهم قریب سه سال بعد بوقوع می پیوندد در ساحه بین المللی هم کدام محاربه ای را درین وقت سراغ نداریم که افغانستان در آن گرفتاری داشته باشد .

ابلاغ نشرات خود را تا سال ۱۳۰۵ (۱۹۲۵) دوام داده و بعد از آن از نشر باز ماند .

ارشادالنسوان

نخستین جریده نسوان در افغانستان

امور نشر و تبلیغ برای نسوان و راجع به حیات نسوان هنگام نشر **سراج الاخبار** در افغانستان شروع شد. باین ترتیب که درین اخبار ستونی بنام «عالم نسوان» افتتاح گردیده و طوریکه در بحث **سراج الاخبار** متذکر شدیم، درین ستون مسایل مربوط به زندگی خانوادگی و معرفی زنان سر بر آورده جها ن درج میگردد . این مفکوره در سال های بعد انکشاف کرده و حتی ضرورت این امر که اخبار مستقلی برای میرمن ها نشر شود احساس شد .

(۱۰۱) طلوع افغان، شماره ۱۳، سال اول، ص ۲

(۱۰۲) معرفی روزنامه ها ... ص ۴۰ (موصوف برای این ادعا سند ی

ارائه نکرده اند)

ارشاد دالنسوان (۱۰۳) جریده‌ای بود هفته وار ، که در برج حمل سال ۱۳۰۰ هـ . ش در فضای مطبوعات افغانستان به پرتو افشانی آغاز کرد . واضح است که این جریده برای تنویر و تعلیم زنان افغان تاسیس شده بود . نام مدیر جریده به قسم مخفف (ا-ز) در حاشیه چپ لوحه نام اخبار درج گردیده که عبارت است از اسم فاضله دانشمند ، میر من اسما سیمیه معروف به «بی بی عربی» همسر مرحوم محمود طرزی .

نام سر محرر آن نیز به قسم مخفف (ر-ا) درج گردیده است که میرمن روح افزا معروف به منشییه دختر جناب محمد زمان خان خازن الکتب و همشیره حبیب الله خان طرزی است .

با ارتباط به شماره دست داشته ، در متن این جریده بطور کلی مطالب آتی جلب نظر میکند : خبر ها (داخلی و خارجی) ، مقاله ها و تبصره ها (بصورت عمومی غیر از عالم نسوان) و اطلاعات به قسم خاص مربوط بر زندگی نسوان . از مطالب مذکور بر میاید که جریده مذکور در نوع خود یک جریده عمومی عالم نسوان بوده است . چه مسایل را طوری نشر و تقدیم مینمود ، که بدون شک مورد دلچسپی همه زنان قرار میگرفت اما ازینکه ساحه نشر آن چقدر وسیع بود ، شاید حدس بتوان زد که چون تعلیم و تدریس نسوان تازه در کشور آغاز شده بود بناء ممکن ساحه ای را که احتوا می کرد کوچک بود . بهر حال هر چه بود یک آغاز نکو بود .

برای معرفی ازین جریده آن کته گوری هایی که قبلا تذکار داده شد مورد بحث قرار داده میشود .

(۱۰۳) شماره سوم سال اول (پنجشنبه ۱۱ حمل) جریده در کتابخانه جناب محمد صالح پرو نتا موجود بوده و برای مطالعه بنده آنرا ارزانی فرمودند که ازین همکاری شان متشکر و ممنونم . همچنان شماره های پنج ، شش ، ۱۱ ، ۱۲ و ۱۳ سال اول آن در کتابخانه پوهنتون کابل موجود است .

خبرها :

در صفحه چارم ارشاد النسوان عنوانهای جلی «خبر های داخلی» و «خبر های خارجی» جلب نظر میکنند که زیر هر کدام آن خبر های مربوطه درج گردیده است .

خبر داخلی آن کاملاً وقف اطلاعات مربوط به میله نو روز که در باغ بابر شاه صورت میگرفت شده است . ولی خیلی جالب است که همین خبر هم به گزارش میله نو روز مربوط به میرمنها تحریر شده است باین قسم که نخست از برگزاری این روز تذکر گرفته و بعداً مینویسد: «بنابر اعلانی که يك روز پیشتر شده بود جمله طائفه نسوان شهر کابل جنیت نشان از وقت شش بجه صبح جوق جوق و فوج و فوج بسوی باغ بابر شاه که از باغهای تاریخی شهر عزیز ماست رهسپار گردیده بودند و باغ را که مشاطه بادبهارى به گلهای شکوفه و سبزه های تر و تازه آراسته و پیراسته کرده بود پر نمودند در احاطه چهار دیوار باغ بسیار کلان دکاتها و بازار های زنانه از هر صنف و هر قسم ترتیب شده بود که فروشندگان همگی نسوان و خریداران نیز از همان جنس لطیف النسوان بودند» .

بقیه خبر بصورت مشرح آمدن مقامات رسمی و طلاب مکتب مستورات را توضیح کرده ، و راجع به وسایل سرگرمی ، خورد و نوش ، سازو سرو د **زنانه** و غیره مطالبی به عبارات خیلی رنگین تقدیم نموده در اخیر مینویسد: «الحاصل تا چهار بجه عصر این میله سعادت اندوز دوام نموده میله بسا انجام رسید . و زنان ملت نجیبه افغانیه به جهان جهان شادمانی و سر و رو دعا های عبر و اقبال . . . اعلی حضرت حایمی اعظم مهربان خود شان .... عودت نمودند» .

به همین ترتیب خبر خارجه آن که از اخبار چهره نما منطبقه قاهره اقتباس شده راجع به تقرر میر منی بنام خالده خانم بحیث وزیر معارف دولت عثمانیه میباشد .

باین ترتیب ملاحظه شد که حتی در خبر های خود هم سعی کرده است که راجع به عالم نسوان باشد .

مقاله ها : درین کته گوری در شماره دست داشته یک مقاله زیر عنوان «سلسله واقعات عصر امانیه» بملاحظه رسید که معلوم میشود مقاله مفصلی بوده است چه باقیمانده شماره گذشته بوده درین شماره هم

ختم نشده است . بهر حال متن این مقاله راجع به لغو اسارت بود . درین قسمت مقاله با ارتباط به شریعت اسلامی نوشته است : « هر فرد انسان که کلمه طیبه بگوید و بد لبران ایمان بیاورد آزاد میباشد . یعنی در قید بندگی هیچکس نمی دراید و خرید فروش نمیشود . » در نوشته مذکور شرح مفصلی راجع به برده فروشی در غرب داده شده و بالاخره مینویسد : « . . . برده فروشی در اسلام خیلی ساده و خاص یک چیز بوده است که هیچگاه به برده فروشی فرنگیان . مشابهت بهم نمیرساند . » یک مقاله دیگر این جریده در شماره دهم سال اول طلوع افغان نشر شده است این مقاله تبصره ای بود در مورد اینکه پاره های قرآن کریم در چاپخانه های لاهور غلط چاپ شده بود . در مقاله مذکور نام مطابع مربوط و مالکان آن هم داده شده است و هم تعداد غلطی های که در پاره های مربوط بمشاهده رسیده بود درج گردیده است که در مطابع مختلف تعداد غلطی ها از ۳۸ - ۱۸۰ میرسد .

مطالب خاص مربوط به عالم نسوان :

تحت این کته گوری از موضوعاتی چون صحبت ، اخلاق ، آشپزی ، خیاطی ، تربیه طفل ، امور خانه ، و طرز معاشرت (۱۰۴) میتوان نام برد . عناوینی که مربوط به این کته گوری در شماره یازده آن جلب نظر مینماید عبارت اند از : «خوبیهای خوب زنان» «حکایت دختر ك قارك» ، «حسن و جمال» ، «کار های خانگی» ، «نخها و سوزنهای» .

هدف از نشر مطالب زیر عنوان «خوبیهای خوب زنان» طوریکه در اخبار مذکور نوشته شده است همانا تربیه اخلاقیه دختران خرد سال و مخصوصاً طلاب مستورات بود . زیر عنوان «حسن و جمال» موضوع صورت ظاهری و صورت باطنی مورد بحث قرار داده شده که مقبولی ظاهری تعریف شده ولی بدون زیبایی باطنی (یعنی روش نیکو و اخلاق حسنه) «هیچ بها و ادایی ندارد» . و به همین ترتیب بحث خود را دوام داده مینویسد : «ای دختران پاک و وطن صفا ناک ! ما طایفه نسوان بیچاره همگی به مقبولی ساختگی یعنی استعمال رنگ و روغن مبتلا هستیم و تجربتاً عرض میکنم که همین سر خیمها و سفیده ها . . . که از خارج بوطن عزیز ما میآیند و به عوض آن زردینار ... ما را می برند

بجزاز ضرر و خسارات دیگر هیچ فایده ندارد» در اخیر نوشته است. «هوست خلقتی چهرها و سیماهای خدا داد... را با چنین رنگها و بوهای ضرر ناک موقتی خراب نسازند.»

زیر عنوان «کارهای خانگی» در باب خیاطی و فایده آن مطالبی نشر شده علاوه گردیده است که «برای مردان، قلم و شمشیر اسباب زینت و فضیلت شمرده میشود - برای طایفه نسوان، تار و سوزن و سپس انواع دوخت نام برده شده که عبارت بود از: «کوک، آجیده، کوربخیه، طوربخیه، ولدوزی، شبکه، سرک» و غیره به همین ترتیب زیر عنوان «نخها و سوزنهای» راجع به انواع نخ و سوزن معلومات ارائه شده است و علاوه در بابت طریق استعمال سوزن و تارها تفصیلات لازم نشر گردیده است.

چهره و صفحه بستی :

در لوحه نام جریده ارشاد النسوان از راست به چپ چنین مطالب جلب نظر میکند: نخست سمبولی که در وسط آن کتاب شمشیر و دوات بوده بین دو خوشه گندم قرار دارد. در زیر این سمبول نام جریده به رسم الخط نسخ تحریر شده است. از شماره ۱۱ به بعد در لوحه نام جریده مذکور سمبول دیده نمیشود و هم نام آن در وسط دیده میشود.

دوم قیمت اخبار جلب نظر میکند. بدین تفصیل:

دارالسلطنة کابل و اطراف داخلیه مملکت ۵ روپیه کابلی

در خارج مملکت ۷ روپیه کابلی

زیر قیمت اخبار این عبارت که «هفته یکبار نشر میشود» بملاحظه میرسد. سوم: محل اداره آن «ده افغانان کابل» نشان داده شده، و به تعقیب آن اسم مدیر و سر محرر به حروف مخفف تحریر شده است. و در زیر همه این عبارت ملاحظه میگردد: «همه امورات تحریریه بنام مدیر فرستاده میشود».

در سطر تاریخ اخبار علاوه بر درج تاریخ که عبارت بود از «پنجشنبه (۱۱) حمل سنه ۱۳۰۰ شمسی» فردذیل نیز درج شده است.

خامه ام ارشاد نسوان میکند اینقدرها وصف عرفان میکند

قطع ارشاد النسوان در آغاز ۱۰ × ۱۵ انچ بوده و هر صفحه آن به سه ستون تقسیم گردیده بود. ولی از شماره ۱۱ به بعد قطع آن به ۱۱ × ۹ انچ تقلیل یافت و تعداد صفحات آن به هشت رسید.

ارشاد النسوان به چاپ سنگی طبع شده کاغذ آن نازک و رنگت پسته‌ای داشت. عفاوین آن به خطجلی‌تر نستعلیق تحریر میشد.

مجموعه عسگریه

به سلسله نشر جراید اختصاصاً صی، مجله ای بنام مجموعه عسگریه از طرف وزارت حربیه وقت در اول عقرب سال ۱۳۰۰ هـ ش، در کابل تاسیس شده به نشرات آغاز کرد.

مدیر مسؤول این مجله ما هوار در آغاز بنا غلی، عبد اللطیف غند مشر (۱۰۵) بوده و بعد از آن مدیریت و سر محرری آن به محمد گل‌خان مهمند که در آن هنگام غند مشر بود سپرده شد. به تعقیب آن بناغلی عبد الحمید خان غند مشر و سپس محمد عمرخان غند مشر، محمد یعقوب خان مدیر شعبه ترجمه و محمد اکبرخان مدیر ترجمه هریک برای مدتی سمت مدیریت مسؤل مجله مجموعه عسگریه را بعهده داشتند. (۱۰۶)

مجموعه عسگریه از سال ۱۳۰۹ به بعد بنام مجموعه اردوی افغان (۱۰۷) تبدیل اسم داده و فعلاً بنام اردو نشر میشود. و در قسمت متن و صحافت واقعا راه انکشاف و بهبود پیموده است.

مجموعه عسگریه دومین نشریه اختصاصی بود که بشکل مجله نشر میشد. واضح است که متن مجله وقف آنگونه مطالبی میکردید، که مسایل خاص حربی و وزارت حربیه وقت را دربر داشت. فهرست مندرجات شمارهنای موجود در دسترس این نو یسنده (۱۰۸) اکثر

(۱۰۵) کلمه غند مشر فعلاً به دیگر من تغییر یافته است.

(۱۰۶) سالنامه کابل، ۱۳۱۱ ص ۱۵۵.

(۱۰۷) بناغلی مایل هروی (معرفی روز نامه ها و جراید و مجلات ص - ۱۲۰) نوشته است که در آغاز بنام مجموعه اردو یاد میشد، اما باید متذکر شد که در آغاز مجموعه عسگریه نام داشته ولی بعداً به مجموعه اردو تغییر نام داد.

(۱۰۸) شمارهای ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳ و ۱۴ سال ششم آنرا بناغلی حبیب‌الله رفیع از کتابخانه شخصی خود با اختیار بنده گذاشته که با ممنونیت آنرا بعیث مرجع بکار بردم. همچنان کلکسیون سال اول مجله را جناب محمد صالح پروتتا با اختیار این نویسنده گذاشتند که از متون شمارهای آن استفاده شایان بعمل آمد.

دارای مطالب مختلف مربوط به امور حربی میباشد ولی در عین حال شمار های سال اول آن متن معاهده ها ، نظام نامه وزارت حربیه عنوانی بنام : گلهای حکمت وهم حفظالصحه دارا میباشد و در شماره های سال ششم آن یکستون زیر عنوان «نبذه از علم و آداب معاشرت» نیز در هر شماره بنظر رسید زیرا این عنوان از آداب صحبت آداب ملاقاتها در ضیافتها وسایر مراسم ، سیاحت ها و مسافرتها و بالاخر مسافرت بوسیله قطار آهن صحبت شده است .

زیر عناوین مذکور مطالب مفصلی در زمینه های مربوط تقدیم شده است . هدف نوشتن این ستون طوریکه نویسنده آن بناغلی محمد شریف متذکر شده است این بود که «ضابطان شرافتمنداردو . . این فقره مهم درس اخلاقی را بحسن تلقی مطالعه و به محاسن اخلاق تهذیب فرمایند » .

از مقالات اختصاصی آن عناوین چندرا بطور مثال متذکر میشوم : «یک از تدقیق درباره حرکت های حرب در کوه » «تائیر غاز هابه حیوانها ، ، «یک نظر عمومی به تاریخ عسکری ایران» وغیره . از نویسندگان آن اسمای بناغلی محمد شریف وشوکت ضیابیک غالباً به ملاحظه رسید.

صحافت وصفحه بستى :

کاغذ پستی مجله نسبتاً ضخیم تر از کاغذ متن بوده صفحه اول آن حاوی نام فهرست مندرجات ، تاریخ طبع مجله ، سال نشراتی ، نام مطبعه ایکه در آن چاپ میشود و شرح اشتراك میباشد . سال اول وششم آن برنک سرخ چاپ شده است .

نام مجله به خطثلثی در قسمت بالای صفحه جا داده شده وبالای آن نشانی جلب نظر میکند که شاید نشان وزارت حرب میباشد بطرف راست نام این جمله دیده میشود: «امور تحریریه و اداره از شعبه دوم ریاست ارکان حربیه عمومیه اجرا میشود .» وبطرف چپ نام ، اشتراك سالانه آن در شمار های ۸۹، ۱۰، ۱۱ شش افغانی و قیمت یک شماره آن درج گردیده است ولی در شماره های مابعد ششماهه آن سه ونیم افغانی و اشتراك آن در خارج با علاوه محصول داک درج شده است .

مجموعه عسکریه در مطبعه وزارت حربیه وشرکت رفیق به قطع $6 \times 9\frac{1}{2}$ انچ در آغاز به چاپ سنگی بعداً به چاپ حروفی طبع

میشد و صفحات داخل آن دارای يك ستون بعرض ۴ و نیم انچ و عمق شش انچ میباشد . حاشیه بالای صفحات متن آنرا يك جدول تاریکتر و يك جدول نازکتر جدا ساخته و بالای جدول - مذکور شماره مجله نمبر صفحه و سال نشراتی آن در هر صفحه بملاحظه میرسد . در سال اول نشراتی آن جداول بملاحظه نمیرسد .

حروف عناوین مطالب از متن فرق داشته و بلکه در عنوان هم تنوع حروف ظاهر است .

متن مجله بانشر بعضی فوتوهانیز مزین ساخته شده است . البته فوتو ها گاهی به قسم عمومی مراسمی را نشان میدهند ، ولی گاهی هم به غرض تفهیم مطالب حربی فوتوهایی جلب نظر میکند . چنانچه استعمال ماسکه غاز برای حیوانات (بعد از ص ۱۳ شماره ۸-۹ سال ششم) عملارسم شده و ضمیمه مضمون آن چاپ شده است . فوتو ها عموماً در کاغذ جلادار به طبع میرسید .

قابل یاد آوری است که در جمله شمار های موجود شماره ۸-۹ و هم ۱۰ - ۱۱ دريك يك وقایه نشر شده اند .

تعداد طبع مجله در شمار های ۸-۹ و ۱۰ و ۱۱ پنجصد نسخه درج شده است ولی در شمار های ۱۳ و ۱۴ هفتصد نسخه درج گردیده است ولی تعداد طبع آن در شمار های سال اول تذکر داده نشده است .

تعداد صفحات مجله از يك به دیگر فرق میکند چنانچه شمار های ۸ و ۹ آن دريك مجلد دارای ۵۲ صفحه بوده ولی شماره ۱۴ آن ۶۷ صفحه میباشد . تعداد صفحات آن در شماره های سال اول نیز متفاوت است چنانچه از ۲۵ صفحه گرفته تا ۴۲ صفحه نشر می شد .

باید علاوه شد که شمار های سال اول مجموعه عسکریه چون به چاپ سنگی طبع می شد فلینذاخطاطی آن بقلم حافظ حیدرعلی احسراری صورت میگرفت . نام خطاط مذکور در صفحه چهارم پشتی مجله درج میباشد .

اشتراک مجله در شماره اول سال اول بدینتر تیب درج شده است :

سالانه	چهار روپیه
ششماهه	دونیم روپیه
سه ماهه	سه قران
قیمت شماره اول	۹ شاهی

حقیقت

به تعقیب اتحاد مشرقی و روزنامه افغان حقیقت سومین روزنامه ایست که هفته سه بار در کابل طبع و نشر می شد حقیقت برای نخستین بار، بروز چهارشنبه ۲۲ برج اسد ۱۳۰۳ شمسی، مطابق ۱۹۲۴ عیسوی، به نگارندگی مرحوم برهان الدین کشککی در عالم مطبوعات افغانستان قدم گذاشت.

روزنامه حقیقت درست وقتی به نشرات آغاز کرد که غایله ملای لنک ورفقاییش یک گوشه وطن را به ناراحتی مواجه ساخته بود. این روزنامه در موج جریان این بحران با برصه وجود نهاده و دبری از عمر آن نگذاشته بود، که غایله مذکور با دستگیر شدن مسببین آن ختم شد.

نخستین مقاله این روزنامه هم راجع به این بغاوت بوده است که در آن منشأ و شروع بغاوت، جریان و محرکین آن را با تدابیر و فعالیت های حکومت به تفصیل نشر نموده است (۱۰۹). اصلاً قسمت اول این مقاله در شماره اول نشر شده و این نویسنده بنا بر عدم موجودیت آن در کلکسیون دست داشته توفیق نیافت آنرا ملاحظه کند. اما شماره دوم (مصادف به ۲۵ برج اسد ۱۳۰۳ شمسی) قسمت دوم مقاله را درج نموده است که از مطالعه آن روح مطالب حصه اول را نیز میتوان حدس زد.

طوری که متن سایر شمار های روزنامه حقیقت ملاحظه شد، اکثر مواد و مطالب مربوط بامور داخلی کشور وقف فعالیت های تاکتیکی حکومت مبنی بر فرو نشانیدن بغاوت ملای لنک ورفقاییش گردیده، و علاوهً نطقها، موعظه ها و توصیه ها مبنی برین امر به ملاحظه میرسد. متن روزنامه حقیقت را بطور عموم بعضی مقالات، نطقها، خبرها و اشعار تشکیل میدهد.

«۱۰۹» کلکسیون حقیقت (جز شماره اول و شماره های ۱۱ تا ۲) سال اول تا شماره ۱۴۰ در کتا بخانه عامه موجود است.

حقیقت

این روزها در ایران
 همه چیز در حال
 تغییر است و دولت
 جدیدی در راه است
 و مردم ایران
 با امید و شوق
 در انتظارند
 تا آن روزی
 که در آن روز
 همه چیز
 تغییر کند
 و ایران
 به یک
 کشور
 پیشرفته
 و آباد
 تبدیل
 شود

این روزها در ایران
 همه چیز در حال
 تغییر است و دولت
 جدیدی در راه است
 و مردم ایران
 با امید و شوق
 در انتظارند
 تا آن روزی
 که در آن روز
 همه چیز
 تغییر کند
 و ایران
 به یک
 کشور
 پیشرفته
 و آباد
 تبدیل
 شود

کابل شنبه ۲۵ برج اسد ۱۳۰۳ شمسی مطابق ۱۳ خرداد ماه ۱۳۰۲ قمری شماره دوم

گذر نشاء عمل نسبت بنیاد است

در این روزها در ایران
 همه چیز در حال
 تغییر است و دولت
 جدیدی در راه است
 و مردم ایران
 با امید و شوق
 در انتظارند
 تا آن روزی
 که در آن روز
 همه چیز
 تغییر کند
 و ایران
 به یک
 کشور
 پیشرفته
 و آباد
 تبدیل
 شود

شهرت و نامی که در این روزها
 در ایران
 همه چیز در حال
 تغییر است و دولت
 جدیدی در راه است
 و مردم ایران
 با امید و شوق
 در انتظارند
 تا آن روزی
 که در آن روز
 همه چیز
 تغییر کند
 و ایران
 به یک
 کشور
 پیشرفته
 و آباد
 تبدیل
 شود

در این روزها در ایران
 همه چیز در حال
 تغییر است و دولت
 جدیدی در راه است
 و مردم ایران
 با امید و شوق
 در انتظارند
 تا آن روزی
 که در آن روز
 همه چیز
 تغییر کند
 و ایران
 به یک
 کشور
 پیشرفته
 و آباد
 تبدیل
 شود

مقالاتی که درین اخبار جلب نظر میکند بیشتر خبری بوده و وقف مسایل مهم روز گردیده است .

روحیه دین دوستی و دین پروری، اتحاد و اتفاق، تشویق و ترغیب در آن به ملاحظه میرسد . بنا بر عدم موجودیت اسم نویسنده فهم اینکه مقالات را مدیر اخبار می نوشته و یا کدام شخص دیگر مشکل است . با بعضی مقالات نام نویسنده به قسم مخفف آمده است که این هم قابل فهم نیست . ضمن مقالات خبری روز ، راجع به امور داخلی ، بعضی مقالات معلوماتی راجع به امور جهان نیز دیده میشود . چنانچه مقاله ای در شماره ۵۲ راجع به کشف یک شهر قدیم مصر نشر شده است و توام با این مقاله دوفوتو از یافت شد های شهر مصر جلب نظر میکند که یکی آن تمثال توت غنچ آمون است و دیگرش یک گلدان است در مقبره این پادشاه .

در شماره ۵۷ روز نامه مقاله ای زیر عنوان این دو بیت نشر شده است:

همه اغراض خود را می پرستیم   زرنده باده کش تا شیخ و زاهد

این درد را علاج بجز اتحاد نیست

زیر عنوان مذکور راجع به حزب و تعدد احزاب سخنی چند اظهار شده ، اضافه گردیده است که «متأسفانه در مملکت عزیز ما کلمه حزب و جمعیت هم مبتذل گردیده و مانند سایر مقتبسات در اکثری از موارد سوء استعمال شده است» تعدد احزاب و جمعیت ها یک نوع نفاق تلقی شده و درین امر دست اجانب برای استفاده های سوء آنها دخیل دانسته شده است .

در جمله مقالات اخبار یکی هم در شماره ۷۱ سال اول زیر این عنوان

به ملاحظه رسید .

یک ملاحظه سرسری بر تنبلی خویش و عزایم و مچا هدات اغیار

بخت ؟ طالع ، ادبار ؟ سعی ! عمل ! جد ! جهد ! عزم و ثبات . یقیناً همین عنوان خود میفهماند که متن مقاله چه مطالب را تقدیم می نماید . در متن راجع به پسمانی خاک و مردم افغانستان صحبت شده و از تنبلی و تن پروری آنان بحث بعمل آمده است و هم درین مقال با استناد آیات شریف و گفته های بزرگان موضوع اهمیت سعی و عمل تأیید و تاکید شده ، بی علمی و نداشتن معلومات عالی سبب بدبختی تلقی گردیده است . در

مقاله توسعه معارف حتمی وجدی خوانده شده است .
 راجع به نطقها و بیانیه های رسمی باید گفت که اکثر در **امان افغان** نیز نشر میشد که در بحث **امان افغان** راجع بان تذکراتی بعمل آمد .

خبر های روزنامه **حقیقت** مثل سایر اخبار آنروز شامل وقایع داخلی و خارجی بود . در وقایع داخلی کمتر خبر را میتوان جستجو کرد که توأم با مفکوره نشر نشده باشد ، طوریکه بناغلی مایل نوشته است (۱۱۰) در نشر خبرها شیوه تلقین و عطف و رهبری بملاحظه میرسد . مثلاً در شماره ۸۱ سال اول خبری راجع به اعزام یک تعداد شاگردان به شوروی برای تعلیم هوا پیمایی نشر شده است . درین خبر بعد از ارائه حقایق چند چنین اظهار شده است .

«امید است این طلبه افغانیه بیک فرصت مختصر در تعلیمات لازمه و عملیات ضروریة هواپیمایی و طیاره رانی کامیاب گردیده از ثمرات تعلیم خویش برای ملت و مملکت و وزارت حربیه خویش خدمات شایانی بنمایند» .

همچنان در خبر منتشره شماره ۸۸ سال اول خبری زیر عنوان «مدیر معارف سمت مشرقی» نشر شده . در آن بعد از تمهید اظهار شده است .
 «در زمان مدیریت شان یک روح تازه و امید ترقیات بی اندازه عرفانی سمت مشرقی مشهور و محسوس شده ..» . این عبارت خود موضوعیست که در سر مقاله و تبصره گنجایش دارد ولی درینجا به قسم خبر آمده است که خلاف روحیه خبری است .

نشر خبرها در آغاز کمتر به ملاحظه میرسد و اکثر متن اخبار وقف مسایل مختلف و لوله انگیزمبنی بر حرکات طاغیانانه ملای لنگ و رقایش شده است . ولی هر چند روزیکه از عمر روزنامه حقیقت سپری میشود در تکثیر خبرها هم توجه بعمل میاید . مخصوصاً در شماره های اخیر سال اول خبر های خارجه بکثرت دیده میشود ، درینجا یک

نقطه قابل تذکر است که خبر های خارجی تا حد امکان روحیه خبیری خود را حفظ کرده است و این هم شاید ناشی ازین امر باشد که از جراید و روزنامه های خارجی اقتباس میگردید .

مرجع خبر های آن اعـم از داخلی و خارجی کمتر دیده میشود . ولی شاید بنا بر روحیه عمومی خبرنگاری آنوقت بتوان گفت که این روزنامه هم مانند سایر جراید آنوقت اکثر خبر های خارجی خود را از روزنامه ها و جراید خارجی اقتباس و نشر میکرد . اما خبر های داخلی آن بعضا توسط خبر نگار مخصوص اخبار جمع و ترتیب میگردید . و شاید هم بعضا بواسطه مقامات رسمی فرستاده میشد .

موضوع جالب درین روز نامه نشر اشعار است که در اکثر شماره های آن به زبان دری و یا پشتتوبه ملاحظه میرسد . اشعار منتشره این اخبار از نوع اشعار حماسی بوده دارای روحیه تربیتی ، اجتماعی و وطن پرستی و اتحاد و اتفاق میباشد که این مطالب در پشتتو و دری هر دو دیده میشود . نشر این اشعار در حقیقت انتشار عقاید شخصی بوده است که به شکل دیگری یعنی به قسم نظم صورت گرفته است .

در جمله نویسندگان روز نامه نام شعرا به صراحت آمده است میرزا محمد دلاور ، محمد عمر خان بلبل افغان ، ملامحمد عمر خان لعل پوری از جمله شعر نو یسان پشتتو بودند که اسمای شان توام با شعر شان درج شده است . همچنان میرزا شیر احمد خان جلال آبادی ، محمد سرور خان ، سید محمد صادق خان ، مرزا غلام خان ، میر حسینی و تاج الحکماء از جمله شعر سرایان زبان دری بوده اند که اشعار شان در روز نامه حقیقت نشر شده است .

صفحه بندی :

روزنامه حقیقت در چهار صفحه نشر شده هر صفحه آن دارای دو ستون میباشد عمق ستونهای آن دوازده اینچ و عرض $3\frac{1}{4}$ اینچ بوده قطع اخبار بطور عموم (۱۳ × ۸) اینچ است .

اخبار مذکور در کاغذ سفید به چاپ سنگی نشر میشود . باوجود آنکه در امر عنوان گذاری مطالب ضعفهایی به مشاهد میرسد ولی بعضی عناوین خیلی جالب در آن دیده میشود ، در عناوین عبارات جالب و کلمات زنند جاداده می شد که این امر در تشویق خوانندگان

کمک مزید میکرد مثلا در شماره ۸۱ سال اول ص ۲۰ این عنوان خیلی جالب است .

«گر تمدن این بود لعنت بر او»

و یا عنوان صفحه ۴ شماره ۷۰

«قهر خدا به جان ما»

و یا عنوان صفحه اول شماره ۳۲

«درین جشن ملت خزان چون بهار است»

عنوان اخیر اقتباس است از متن مقال و در پی خود عنوان دیگری

بدین شکل دارد

«مراسم افتتاحیه جشن استقلال بروز جمعه یکم عقرب ۱۳۰۳»

این هر دو عنوان مطالب مختلف را ارائه مینماید و هر کدام هم به

ذات خود عنوان مکمل اند .

خیلی جالب است که در ترتیب و صفحه بندی اکثر مسایل ژورنالستیکی مراعات میشود . باین معنی که در شکل عناوین تا حد امکان ذوق بکار میرفت برای مطالب مطول جاییکه عناوین فرعی لازم دیده میشد درشت تر از متن بکار برده شده است . در متن مطالب جاییکه بانیست مهم نشان داده شود به خط درشت تر نوشته شده است . برای جدا کردن عناوین فرعی از متن خط کش ها یی که با یک زاویه قائمه تقاطع میکنند بکار رفته است .

در رسم الخط پنبنتو و دری آن فرق موجود است . باین معنی که

پنبنتو به شیوه نسخی و دری به نستعلیق تحریر شده است .

لوحه نام روزنامه حقیقت که تقریباً حصه صفحه اول را در بر

گرفته است دارای این مطالب است .

در وسط نام روزنامه به خط درشت و زیبایی تحریر یافته بالای

آن سمبول و یا علامه اخبار شامل دو شاخه ایکه در نهایت با هم

یکجا شده و تقریباً دایره ای ساخته اند . در وسط این دایره دو شمشیر

یکدیگر را قطع کرده که در زاویه فوقانی شمشیر ها کلاهی دارای

خوشه گندم واقع است .

به طرف راست نام روزنامه او ل شرح اشتراك بدین تفصیل دیده

میشود .

سالانه	۶ ماهه	
۹ روپيه	۵ روپيه كابلې	دارالسلطنه كابل
۱۱ روپيه	۷ روپيه كابلې	داخله افغانستان
۱۵ روپيه	۸ روپيه كابلې	ممالك خارجيه
۲۰ روپيه	۱۱ روپيه كابلې	وزراء وسفراء

قيمت يك شماره آن يك شاهي است

بعد از شرح اشتراك اين عبارت درج است .

«برای سادات و علما و طلبه مکاتب مناصفه قیمت معاف است . کتب خانه های ملی و نامه نگاران را مفت و رایگان تقدیم میشود و تبادلته جرایم شرعی مخصوصاً اخبارات اسلامی را خواستار است»

به کنار چپ حاشیه زیر عنوان «قواعد و ضوابط» عبارت ذیل درج شده است: «بدون ازیام تعطیل روزنامه هذا در خود دارالسلطنه یکروز بعد نشر و شایع میشود بدیگر حصص افغانستان و ممالک خارجیه منتظماً در هر پست ارسال میگردد. امور تحریریه تماماً به نام نگارنده حقیقت در کابل ارسال و مقالات واصله از اداره واپس نمیشود. جریده در اندراج و اصلاح و عدم انتشارش آزاد است . اشتراك به توسط خزاین دولتی و به صورت نقدی از همه جا قبلاً دریافت میشود. »

روزنامه حقیقت محض یکسال عمر داشت (۱۱۱) چه در شماره ۱۳۹ سال اول آن زیر عنوان «السوداع» نگارنده آن نسبت به بر آورده شدن هدف تاسیس روزنامه و راجع به امور نشراتی خود بدون توقف و تعطیل ، در هفته سه بار ، مطالبه تقدیم نموده و از همکاری اهل قلم

(۱۱۱) نظر این نویسنده در امر بوجود آمدن و از بین رفتن روزنامه حقیقت این است که اصلاً روزنامه مذکور روی هدف مبارزه با مسیبتین غایله ملای لنگک و رفقاییش بوجود آمده بود . چون این بحران حل شد و عاملین آن گرفتار شده به جزای خود رسیدند روزنامه هم وظیفه اش ختم شد .

و مقامات رسمی اظهار سپاسگذاری نموده است. وی در اخیر اظهار نموده است که ازین وظیفه «وداع کنان به خدمت مفوضه اصلیه خود بذل مقدرت میکند» شماره ۱۴۰ روزنامه نیز بنام شماره «وداعیه حقیقت» نشر شده است که در آن قصیده مطول از محمد سرور نشر شده راجع به خدمات حقیقت، اطلاعاتی در قالب شعر عرضه کرده است. مطلع قصیده چنین است:

«حقیقت» ای عزیز یار واغیار ترا هر کس بجان و دل خریدار
دو بیت اخیر قصیده

کنون من میروم وقت شما خوش وداع باد از شمایاران به تکرار
قلم در کش مگو حرف جدا یی به هجران ساز «سرور» چارناچار

ثروت

به سلسله نشرات اختصاصی جریده ای بنام ثروت در کابل تاسیس شد. (۱۱۲) ثروت - جریده ای بود که در هر پانزده روز به نکارندگی مرحوم صلاح الدین سلجوقی به چاپ سنگی در داخل هشت صفحه نشر میشد.

متن ثروت حاوی مطالب تجارته، دینی و ثروتی (۱۱۳) بود. ثروت با وجود نشر مسایل مالی و اقتصادی به مراعات اهداف و غایه های وسایل اطلاعات نگارنده آن مطالب متن جریده را متنوع ساخته به نشر مطالب دینی سیاسی و ادبی هم میسر داخت و بدینوسیله غالباً به تعداد خوانندگان خود میافزود.

مرحوم سلجوقی در مقاله افتتاحی خویش، در جریده ثروت چنین نوشته است:

«این است که جریده نو ما می خواهد به ملتی که دیروز (بر تخت طاوس) نشست و تاج (کوه نور) بر سر داشت و امروز يك خط راه آهن

(۱۱۲) در شماره ۷ و ۸ مجله آئینه عرفان صفحه ۶۰ نوشته است که ثروت با امتیاز آقای سلجو قسی بوجود آمد.

(۱۱۳) آئینه عرفان شماره ۷ و ۸ سال اول، ص ۶۳ و جویا، سرور، مطبوعات و نشریات ما، کابل، شماره چهارم، سال دوم، ص

تشمیده نمیتواند حس «ثروت طلبی» تولید و علم تحصیل ثروت عصری را بانها آشنا بسازد. تا اگر اراده آن رازق مطلق جل و علی رفته باشد به موجب «لیس الانسان الا ماسعی» این سعی اثر بخشد و این ملست استقلال اقتصادی خود را حفظ و تامین نماید در حیات فردی و ملی خود و برای صرف ثروت و استحصال آنرا یاد گرفته عمل کنند و آنوقت از احتیاج بیگانگان و ارسته به معنی حقیقی مستقل باشند.»

عبارت مذکور گذشته از آنکه هوید ملیت خواهی و وطن دوستی ناشر و مدیر جریده است، به یک حقیقت مسلم دیگر نیز ما را رهبری میکند که موصوف استقلال یک ملت و مستقل بودن یک مملکت را زمانی حقیقی و صحیح میدانند که استقلال اقتصادی آن هم تامین شده باشد علاوه بر روحیه تشویق و ترغیب به کار و سعی و عمل تلقین نموده است (۱۱۴) گرچه واضحاً معلوم نشد که مضامین **ثروت** به چه ترتیب تهیه میشود. اما روحیه نوشته آئینه **عرفان** و نمود میسازد که مطالب آن یا تالیف می شد و نو یسنندگان داخل در نوشتن آن سهم میگرفتند و یا آنکه ترجمه و اقتباس میگردید. در هر حال معلوماتی را که در زمینه علم ثروت و تجارت عرضه میکرد برای علاقه مندان آن جالب و مفید تلقی میشود.

«نقشه عمده مباحث مندرجه، ثروت مطالب آتی را درج کرده است:

۱ - علم اداره منابع ثلاثه مذکور و استفاده از آنها در دنیا و افغانستان

۲ - اخلاق اقتصادی در ملت: بعنوان حیات اقتصادی

۳ - صنایع افغان و اصلاح ترقی آنها

۴ - محاسبه و مالیات

علاوه بر مواد مذکور اطلاعاتی راجع به نرخها، صکوک، اموال نجارتی در شهرهای مختلف به نشر می سپرد. گذشته از آن مطالبی در باب وقایع مهم اقتصاد سیاسی جهان سرمایه داری و غیر سر مایه داری نشر مینمود. همچنین **ثروت** اطلاعاتی در باب حوادث محلی چون

غایله ملای لنک هم به نشر سپرده است . چنانچه این غایله را تحلیل نموده و مکروب آنرا «نیمچه ملا» و «نیمچه طبیب» تشخیص نموده است و با ارتباط باین غایله ، خرابی اقتصادی را که دامنگیر کشور شده بود توضیح میکند .

سلسله فکر خود را درین مورد با «جلب همت عالمانه و فاضلانہ همه علما» برای از بین بردن بنیاد موسسه جهل و افکار باطل جهال بدینترتیب ختم میکند : «همه علمای حق گوی و حق شناس داخل و خارج را با ین جهاد مقدس برعلیه بطلان آن جاری میکنم و دعوت میدهم که با مقالات فاضلانہ انصار ما شوند و یک آنزود تر ریشه و دسایس شیاطین جن و انس را برکنند» (۱۱۵)

ثروت - برای نخستین بار در اول برج قوس ۱۳۰۳ هـ (۱۹۲۴ع) در داخل هشت صفحه از طبع بیرون شد . جریده مذکور به چاپ سنگی در مطبعه کاظمی طبع و نشر میشد. شیوه تحریر آن نستعلیق و هرستون آن دارای ۲۱ سطر بود . (۱۱۶)

قیمت اشتراك جریده ثروت و طلوع افغان چنین درج کرده است .

کابل	سالانه ۳ روپیه
ولایات	۷ روپیه
خارج	۸ روپیه

اما آئینه عرفان قیمت سالانه آنرا $3\frac{1}{4}$ روپیه نوشته است (۱۱۷) ثروت نشرات خود را غالباً برای یک سال ادامه داده و در ۱۳۰۴ هـ (۱۹۲۵ع) از نشر باز ماند . (۱۱۸)

(۱۱۵) ایضاً ص ۶۵ - ۶۹

(۱۱۶) ایضاً ص ۶۰ و جویا - مطبوعات و نشریات ... کابل ص

۷۳

(۱۱۷) آئینه عرفان ... شماره ۷ و ۸ ص ۷۱

(۱۱۸) تاریخ معاصر افغانستان اتحاد شوروی آکادمی علوم اتحاد شوروی

، موسسه شرق شناسی ما سکو ، ۱۹۶۰ ، ص ۴۱۵ - ۴۲۰

آئینه عرفان

این مجله در حقیقت جاه نشین مجله جیبی معرف معارف شده از طرف وزارت معارف بنشرات شروع کرد. معرف معارف در ۱۲۹۸ مطابق سال ۱۹۱۹ ع بوجود آمده بعد از سه سال نشرات خود را در سال ۱۳۰۱ هـ (۱۹۲۲ ع) متوقف ساخت.

این چراغ پر نور و معرفت معارف برای دو سال خاموش مانده بعد از آن در جوزای ۱۳۰۳ هـ (۱۹۲۴ ع) مجدداً بنام آئینه عرفان در هر ماه یکبار به نور افشانی آغاز نمود. ولی طوریکه در نشر و دوام یک جریده، مجله و روزنامه دایماً مطبوعه به قسم یک عامل اساسی به حساب میاید عدم وجود مطبوعه و بعضی عوامل دیگر باعث شد که نشر آئینه عرفان متوقف بماند. و بار دیگر در سال ۱۳۰۵ محض برای سه ماه نشر شد (۱۱۹) بعد از آن باز هم متوقف شد. تا آنکه پس از جلوس اعلیحضرت شهید محمد نادر شاه از حمل ۱۳۱۰ نخست به همان نام قبلی خود (آئینه عرفان) و بعد از آن بنام عرفان نشرات خود را ادامه داده تا کنون نشر میشود.

در آغاز مرحله نشر آئینه عرفان معلوم نیست که مدیر مسئول آن که بود. در صفحات مجله نام مدیر و یا محرری به ملاحظه نه میرسد (۱۲۰) ولی اینقدر واضح شد که از طرف هیئت تحریریه دارالتالیف وزارت معارف نشر میشود. اما هنگامی که در سال ۱۳۱۰ مجدداً احیا شده و به نشر پرداخت مرحوم هاشم شایق عمده دار این وظیفه گردید. در حقیقت از همین وقت بعد نشر این مجله به شیوه و سبکی صورت میگرفت که در خورشان و مسلك چنین نشریه باشد. البته درین شکی نیست که در آغاز هم اساس درستی برای روش نشراتی مجله مذکور طرح شده بود چنانچه شماره ۷ و ۸ سال اول که هر دو در

(۱۱۹) جویا، سرور، مطبوعات و نشریات ما، کابل.
شماره ۶، سال دوم، اول قوس ۱۳۱۰ (۲۲ نومبر ۱۹۳۹)، ص ۷۴
۸۴-

(۱۲۰) در شماره ۷ و ۸ سال اول آن که در اختیار این نویسنده است کدام نامی به ملاحظه نرسید.

بلوریم، سبل اول

اداره حق اصلاح
در رج مقال را و اراست

دارالتالیف و ادبیات
و ادبیات و ادبیات

تاریخی، علمی، ادبی، اجتماعی، اخلاقی، تربیتی

آئینه عرفان

بحث از مساعی و نظریات و افکاشانات درستی است که بهر کسی که در این
تحریریه دارالتالیف و وزارت در هر ماه یکبار نشر میشود.

محل اداره: کابل - بستان سراسی - وزارت معارف - دارالتالیف

برج هدی، پنجم ۳۰۳

دارالاساطفه کابل مطبوعه وزارت

معارف

کتابخانه
تاریخ اسلام
۱۳۲۶

یک شماره از مجله آئینه عرفان

يك مجلد نشر شده است چنین مطالب را بنشر سپرده است :
 فخر رازی ، سقراط ، فلسفه تربیه ، استشهاد ، انسان عالم
 صغیر است ، برف و سرما ، حفظ الصحه ، بنات النعش .
 شماره های مذکور نشان میدهد که نویسندگان مجله مرحوم
 صلاح الدین سلجوقی ، محمد زمان خان «طرزی» معروف به خازن الکتب
 عبدالحق معلم ، قاری عبدالله معلم (ظهورالدین و عبدالجبار (۱۲۱)
 متن شماره های مذکور نشان میدهد که علاوه بر نشر تا لیفات
 بعضی تراجم هم در آئینه عرفان نشر میشد . چنانچه مضامین حفظ الصحه
 و بنات النعش هر دو ترجمه شده است اما اگر تالیف است و یا ترجمه غالباً
 مضامین علمی است که واقعاً مسلک و روش نشراتی مجله مذکور نشر آنرا ایجاب
 می نماید در متن آئینه عرفان اشعاری هم به ملاحظه رسید که اشعار آن هم
 اغاب علمی و تربیتی است .

صحافت و صفحه بستنی :

آئینه عرفان - به طبع سنگی در مطبعه وزارت معارف در داخل
 ۴۵ صفحه نشر میشد . صفحات آن دارای يك ستون بوده عمق ستون
 مذکور ۶ ۱/۲ انچ و عرض آن چهار انچ میباشد .
 قطع مجله به طور عموم (۸ × ۶) انچ میباشد - نوشته متن آن به شیوه
 نستعلیق تحریر یافته و هم عناوین آن به خط جلی تر نستعلیق نوشته
 شده است .

صفحه اول پشتی آئینه عرفان حاوی مطالب ذیل میباشد :
 در حصه بالای صفحه در وسط نشان معارف . شامل کتاب دوات و
 شمشیر در داخل دو خوشه گل و برگ قرار دارد و به طرف راست
 آن این عبارت درج است : «مقالات وارده بریاست دارالتالیف آمده پس
 نمیگردد» و به طرف چپ عبارت ذیل آمده است . «اداره حق اصلاح و درج
 مقاله را داراست .»
 بعد از آن کلمه «مجموعه» درج بوده و در زیر آن کلمات «تاریخی

(۱۲۱) عبدالحق معلم - عبارت است از ملك الشعراء بیتاب قاری
 عبدالله هم ملك الشعراء معروف وطن است .

علمی ادبی اجتماعی اخلاقی، تربیوی به ملاحظه میرسند. به تعقیب این کلمات نام مجله (آئینه عرفان) تحریر یافته است. در زیر نام مطالب ذیل آمده است:

«باحث از مساعی علمی و انکشافات مدنی است که به همدستی هیئت تحریریه دارالتالیف وزارت معارف در هر ماه يك بار نشر میشود».

«محل اداره: کابل - بستان سرای - وزارت معارف دارالتالیف در شمارهای موجود (۱۲۲) تاریخ نشر مجله چنین درج شده است: «برج جدی قوس ۱۳۰۳ ش»

فهرست مندرجات مجله در صفحه دوم پستی مجله نشر یافته است. در صفحه چهارم پستی يك اعلان راجع به اشتراك مجله بملاحظه میرسند و اعلان دیگری راجع به قیمت اعلان در مجله نشر شده است. چنانچه مینویسد: «اشتهاراتیکه جهت علوم و فنون باشد به هر پنج کلمه يك پیسه و جهت تجارت صنایع باشد هر کلمه يك پیسه اخذ شده درج خواهد یافت. اشتبهارات يك مضمون از سه دفعه زیاده درج نخواهد گردید».

از اعلان مذکور واضح میشود که روش نشراتی آئینه عرفان نشر اعلان را در متن مجله اجازه میداد.

اشترك مجله:

هشت روپیه کابلی	سالیانه در داخل
شش روپیه کلدار یا دو روبله	سالیانه در خارج
۴ روپیه (۴۵) پیسه	يك جلد در داخل
يك روپیه با قیمت پستی آن	يك جلد در خارج

برای اهل علم و نویسندگان مجله رایگان
برای معلمین معلمات طلاب و طالبات نصف قیمت.

(۱۲۲) شماره های ۷ و ۸ سال اول آئینه عرفان را بناغلی حبیب الله رفیع شاعر و نویسنده جوان پشتودر اختیار نویسنده گذاشت که به کمال تشکر محل استفاده خود آنرا قرار دادم.

مجموعه صحیه

مجموعه صحیه نیز از جمله نشرات اختصاصی بوده و بصورت ماهوار بار اول در اول قوس ۱۳۰۶ هـ (۱۹۲۷) از طرف مدیریت مستقله طبیه نشر میشد. (۱۲۳)

مدیریت مسئول و نگارندگی جریده را مرحوم حسن سلیمی بعهده داشت. این مجله که به شعاع «خادم حیات و صحت عموم طبقات جامعه» نشر میشد عیناً مانند آئینه عرفان دارای قطع ربع یک تخته کاغذ ۴۱ × ۳۳ سانتی متر بود. تعداد صفحات آن به ۲۴ بالغ شده شمار های اول و دوم آن به چاپ سنگی در مطبعه سنگی شرکت رفیق نشر شده و بعد ازان از شماره ۳-۱۱ در مطبعه حروفی امان افغان نشر میگردد سه شماره اخیر آن هم به مطبعه شرکت رفیق طبع و نشر شد. (۱۲۴)

گفته میشود که مجله مذکور به صورت مجانی به خوانندگان توزیع میشد. مقالات آن اغلب توسط اکثران طب نوشته میشد (۱۲۵).
مجموعه صحیه، در سال ۱۳۰۷ از نشر باز ماند اما از ۳۰ جوزای ۱۳۱۰ مجدداً تجدید حیات نمود و به سر محرری مرحوم عبدالرشید لطیفی در مطبعه انیس به نشریات خود ادامه داد. این مجله در سالهای بعد پیام تندبستی و سپس روغتیا زیری در نشر و تبلیغ مطالب مفید و سودمند صحی دوام میدهد.

پنبتون بزغ

پنبتون بزغ. مجله ای بود که ماهانه در داخل پانزده صفحه به طبع حروفی در مطبعه امان افغان در ۱۳۰۷ ش (۱۹۲۸ ع) طبع و نشر میشد. مرحوم جويا كلمه «ملی» را توام بانام این مجله بکار برده است ولی معلوم نمیشود که آیا واقعا این مجله هم مانند انیس، نسیم سحر و غیره

(۱۲۳) ایضاً، جويا مطبوعات و نشریات، ص ۷۴ - ۸۴

(۱۲۴) مایل، معرفی روزنامه‌ها جراید و مجلات، ص (ه)

(۱۲۵) جويا - مطبوعات و نشرات کابل ص ۸۰ تاریخ نشر

مجله را نه جويا درج کرده نه در سالنامه کابل موجود است.

بصورت خصوصی و شخصی نشر میشد و یا خیر اما آنچه از کلمه «ملی» میتوان اراده کرد این است که شاید به شکل خصوصی نشر میشد .
مرحوم جویا مدیر مسئول آنرا بنام فیض محمد خان ناصری معرفی کرده (۱۲۶) اضافه میکند که نسیم صفحات مجله به دری بود و نیم دیگر آن به پشتو و هم هدف نشراتی آن روی حقوق ملی ادبیات ملی و اقتصاد ملی معرفی شده است . هدف عمده نشراتی مجله توصیه سبک تحریر و تقریر زبان دری و احیای زبان پښتو بوده است .
بقرار سالنامه کابل ، ۱۳۱۱ و مرحوم جویا ، در امور نشراتی پښتون بزغ مرحوم میرسید قاسم خان و بناغلی عبدالهادی داوی هم اشتراک داشتند .

مجله پښتون بزغ پس از نشر نخستین شماره خود از نشر بازمانه .
(۱۲۷)

جریده مکتب

این جریده در سال ۱۳۰۸ (۱۹۲۹ ع) برای طلاب معارف در کابل تاسیس شده از طرف مکتب امانیه به نگارنگی بناغلی جلال الدین متعلم این مکتب نشر میشد .
این جریده علمی ، ادبی ، تربیتی و فکاهی به طبع حرفی در داخل دو صفحه در آغاز در مطبعه انیس طبع میشد .
جریده مکتب از شماره ۱۵ ببعده موقتا معطل شد علت تعطیل آن تهیه مطبعه و انمود شده است - اما معلوم نشد که آیا مطبعه حاصل کرد و مجدداً به نشر پرداخت و یا خیر فعلا اثری از آن نیست . (۱۲۸)

«۱۲۶» سالنامه کابل ، ۱۳۱۱ هم عین شخص راجع کرده است . ص ۱۵۶ (۱۲۷) مرحوم جویا (مطبوعات و نشریات ما - کابل ، شماره ۶ سال دوم ، ص ۸۰ - ۸۱) نوشته است که در آغاز اغتشاش داخلی شنوار سقوط کرد . و سالنامه کابل ، ۱۳۱۱ ص ۱۵۶ ، نوشته است که بعد از انقلاب سمت مشرقی سقوط کرد . اما یکی آنهم توضیح نداده اند که سقوط مجله با اغتشاش چه رابطه داشت .

(۱۲۶) سالنامه کابل ، ۱۳۱۱ هم عین شخص را درج کرده است .
دوم ، ص ۳۰ - ۴۴

فصل چهارم

جراید خصوصی

بین سالهای ۱۹۱۹ و ۱۹۲۹ع (۱۲۹۸ - ۱۳۰۷م در نهضت و انکشاف مطبوعاتی کشور يك اقدام تازه دیگری نیز به ملاحظه میرسد . درست در همین دوره بود که جراید ملی و یا خصوصی (۱۲۹) بوجود آمده در پهلوی روزنامه ها و جراید دولتی به فعالیت آغاز کردند .

هرگاه شرایط ملی و بین المللی آنروز را مدنظر بگیریم تا سیس ونشر اینگونه جراید از ضروریات پنداشته میشود . چه در طی همین دوره علاوه بر آنکه در ساحه نظری قانون سازی دوام داشت برای تطبیق و تعمیل این قوانین يك سلسله فعالیتها در داخل کشور نیز آغاز شد . چنانچه برای اصلاح و تنظیم امور داخلی هیئت هایی ، که در راس آنها اشخاص با صلاحیت (به سویه وزرای دولت) ، تعیین و به ولایات افغانستان اعزام شدند . چنانچه شمار های امان افغان ، اتحاد مشرقی ، طلوع افغان و سایر جراید این فعالیتها را به صورت مفصل و مکمل درج کرده و اهداف آنها توضیح نموده اند، و هم جریان فعالیتهای انتظامی هیئتهای مربوط را در موقعش نشر مینمودند.

معارف انکشاف یافت ، افکارنازه از داخل و خارج از طریق وسایل اطلاعات پخش گردید . از وجود جراید و روزنامه های خارجی که به صورت شخصی در سایر کشور ها نشر میشد عده ای از روشنفکران اطلاع یافتند . و گذشته از همه خود جراید حکرمتی عامل مهم آزادی فکر و مطبوعات بودند . چنانچه **امان افغان** (۱۳۰) راجع بان مفصل بحث

(۱۲۹) اصطلاح ملی از همین دوره بان عده جرایدی اطلاق میشد که بصورت آزاد و شخصی بدون کدام حمایه پولی حکومت نشر میشدند . بناء اکر ازین اصطلاح ، شخصی و یا طوریکه خود مدیر و صاحب امتیاز انیس نوشته است خصوصی و یا تجارتي اراده شود بهتر خواهد بود . (۱۳۰) امان افغان شمار ه ۲۶ سال دوم .

کرده است. و علاوه بر آن قانون اساسی آنوقت راجع به مطبوعات چنین می گوید: «مطبوعات و اخبارات داخلیه مطابق نظامنامه مخصوص آن آزادی باشند نشر اخبار فقط از حقوق حکومت و یا اهالی تبعه افغانیه است در باره مطبوعات خارجه، دولت علیه افغانستان بعضی شرایط و قیود نهاده میتواند. (۱۳۱) نظامنامه مطبوعات هم ترتیب شده شرایط نشر جراید و روزنامه ها و خبر های لازم را در موارد مختلف توضیح و نشر نمود.

۱۳۲،

درین دوره افغانستان نه تنها به حیث یک کشور آزاد به جهانیان معرفی شد بلکه به حیث کشور یکه گامهایی به سوی اصلاحات و دموکراسی بر می داشت شناخته شده شد. جراید **اخگر**، **جبل المبین**، **چهره نما**، **آزادی شرق**، امثال آن همه درین مورد مقالات نشر نموده راجع به پهلوی های مختلف نهضت افغانستان به تفصیل بحث نموده اند.

شاگردانیکه برای کسب دانش به خارج فرستاده شده بودند در اواخر این دوره بعضاً با افکار تازه بازگشتند، و علاوه بر رابطه افغانستان با جهان خارج باعث آن شد که یکعه متخصصان و دانشمندان خارجی یا برای اجرای کارها و یا غرض خدمت در امور سیاسی کشور خویش وارد افغانستان شدند، که این هم تساحدی باعث ایجاد و مفکوره های تازه و نو در کشور میگردد.

بدون شك درین وقت عده ای از ممالک اروپایی و کشور امریکا در جهان نشرات و اطلاعات یک آزادی نسبی را حاصل کرده بودند (۱۳۳)

(۱۳۱) نظامنامه اساسی، حمل، ۱۳۰۲، مطبعه دایرة تحریرات مجلس عالی وزراء ماده یازده، ص ۴

(۱۳۲) نظامنامه مطبوعات در مطبع دایرة تحریرات حضور و مجلس عالی و برای وقت بتاریخ ۱۰ جدی ۱۳۰۳ به تعداد ۲۰۰۰ جلد طبع گردید. نظامنامه مذکور دارای ۱۸ ماده بوده راجع به مدیر جراید و نشرات موقوته شرایط نشر و احکام جزاییه آن بحث کرده است.

(۱۳۳) **امان افغان**، شماره ۹ و ۱۰، سال سوم، (جریده نگاری را نسبت به همه ممالک در امریکا مقدم نوشته است)

که در اثر آن اشخاص و موسسات به صورت آزادانه پیشه مطبوعات را اشغال نموده، حتی به حیث وسیله امرار معاش و وسیله سود و منفعت از آن استفاده می بردند.

و در اثر همین سابقه و آغاز بود که حتی امروز در غرب و مخصوصاً در امریکا کمپنی های نشراتی پیشه و منفعت قابل ملاحظه ای ازین رهگذر در اختیار دارند.

بر روی دلایل متذکره (که به صورت خیلی مختصر ارائه گردیدیم) در افغانستان هم روحیه ای ایجاد شد که اشخاص به صورت آزاد در نشر و پخش اطلاعات روز و مسایل مهم اجتماعی و سیاسی بپردازند.

چنانچه وقتی مرحوم محی الدین انیس نشر جریده انیس را در اختیار داشت زیر عنوان (چرا جراید ماسقوط میکنند) «۱۳۴» مقالت مفصلی نشر نموده. درین مقالت ضمن آنکه دلایلی مبنی برین امر ارائه نموده، اظهار کرده است. «مراد از جراید درین بحث (رقم) ملی و یا تجار تی است، یعنی همان جریده که یک و یا چند نفر سر مایه آنرا تعیین داده، بخوانند، مانند یک تاجر به فلسفه تبادل احتیاجات ایمان داشته بعملیات تبادل اقدام میکنند و هم در عین زمان موفق و کامیاب میاید، نیز اینها احتیاجات فکری و ذهنی عموم را تهیه داده بالمقابل از ایشان به قرار همان فلسفه که اساس العمل تاجر است فایده میگیرند».

به همین ترتیب و روی همین اساس در دوره بین سالهای ۱۲۹۸-۱۳۰۸ (۱۹۱۹-۱۹۲۹).

سه جریده در افغانستان به وجود آمد که عبارت اند از انیس (۱۹۲۷ = تا امروز) نسیم سحر (۱۹۲۷-۱۹۲۸) و نوروز (۱۹۲۸-۱۹۲۹).

جراید مذکور از لحاظ متن و هدف هر یک راه و روش جدا گانه داشتند که روی آن به تفصیل بحث میکنیم ولی چیزی را که میخواهیم درینجا متذکر شویم این است که از لحاظ خبر نگاری و خدمت فکری و عرفانی بدون شك سردسته همه آنها جریده انیس میتواند قبول شد. چه

انیس از یک جانب به حیث یک جریده مورد ذوق عموم متن خود را به مسایل عمومی وقف مینمود که این خود درازدیاد تیراژ و تعداد خوانندگان آن موثر بود. از جانبی هم مدیر مسئول آن شخصی بود که با رؤیت کارش میتوان او را بهترین نویسنده و ژورنالیست عصرش قبول کرد و در اخیر این انیس بود که با وسایل نسبتاً مکنفی تخنیکى، دستگاه طباعتى از خود تاسیس نموده و به حیث یک مؤسسه مکنفی بخود فعالیتهاى نشرى خود را ادامه داد.

در جمله دو جریده باقیما نده خیلی مشکل است یکی را نسبت به دیگری بیشتر بها داد چه هر کدام در حد ذات خود مسلک ورشته خاصی را از رشته های زندگی اجتماعی هدف قرار داده به نشرات خود ادامه میدادند اما یک موضوعی که در مورد هر دو آن قابل تأیید است این است که واقعاً وجود آنها در راه خدمت به هموطنان و تسکین ذوق و ارزوهای آنان ضروری و لازمی پنداشته میشد و یا بهتر بگوییم که نشر این جریده امری بود بجا و مناسب.

درینجا قبل از آنکه بگذا ریم به معرفی جراید مذکور از تذکر یک موضوع مهم ناگزیریم و آن این است که طبع و نشر اینگونه جراید و اخبار به حیث آغاز یک فصل نوی در تاریخ مطبوعات افغانستان تلقی می تواند شد. که این فصل نو عبارت از نشر جراید آزاد و خصوصی است. و این باب دو بار دیگر در تاریخ ما تکرار شده است یکی در سال (۱۹۵۳ - ۱۹۵۴)، و دوره اخیر از سال ۱۳۴۴ تا امروز «۱۹۶۵ تا امروز» دوام دارد البته تحقیق و مطالعه روی این دوره ها و نوشتن رساله جداگانه بنام تاریخ مطبوعات آزاد و یا خصوصى در افغانستان امر مهم و جالبی است.

انیس

اهداف و خوانندگان

« انیس طفلك نوزادىست در عالم مطبوعات ، میخواهد در اوقات فراغ ندیم ، در ساعتهاى كار معاون، در امور مشكله مشاور ، در حالات غم و اندوه سمیر ، والحاصل در حیات فكري و عملی عموم خاصتاً فریق مامورین مونس و خدمتگار گردد »

با اظهار مطلب مذکور انیس در ۱۵ تیر ۱۳۰۶ (پنج می ۱۹۲۷)

به حیث يك جریده (فعلا روزنامه) خصوصی و آزاد به امتیاز و مسئولیت مرحوم محی الدین (انیس) به نشرات آغاز کرد .
 طوریکه صاحب امتیاز و مدیرمسئول جریده اظهار نموده است هدف اساسی انیس تهیه و نشر مطالب علمی ، قانونی ، روحی و ادبی بغرض آگاهی عموم مردم و مخصوصاً مامورین بوده است . مطالب مذکور بائیست از لحاظ متن و موضوع خود به حیات مامور ارتباط بهم میرساند . بادر نظر داشت این هدف موضوعات متن انیس بنابر توضیح مرحوم انیس (۱۳۵) عبارت بود از :

مقالات : شامل آن نوشته‌هایی که راجع به مسایل روحی ، اجتماعی و حیاتی مامورین بحث و ابراز نظر می‌کند .

قانون : زیر این عنوان معمولاً مطالبی چون حقوق اداره ، مباحث علمی قانون ، فلسفه و اساسات قانون ، شرح قانون ، اصول تفسیر قانون ، قوانین تطبیقی ، قانون و سایر مباحث مربوط درج می‌گردد . هدف از نشر مطالب مذکور این بود که ماموران را در اجرای امور حیاتی خویش بکار بندد .

خبر های پارلمان : گرچه درین عنوان کلمه خبر تصریح شده است ولی طوریکه ملاحظه شد هدف عمده این قسمت آن بود که قوانین موضوعه و شرح و تفسیر آنرا جهت آگاهی خوانندگان درج نماید .

خبر های علمی و فنی و ادبیات : طوریکه این عنوان میرساند درین قسمت مطالبی درج میشود که یا شکل اطلاعات علمی را داشت و یا هم به قسم سرگرم کن بود .

متفرقات : این عنوان به قرار توضیح مدیر جریده شامل مطالبی بود که راجع به تشکیلات داخلی ، تعیینات مامورین ، خبرهای سیاسی و حوادث و وقایع مختلف داخلی و خارجی بحث مینمود .

تدبیر منزل : مسایلی چون صحت ، تربیت ، طعام ، لباس ، مسکن زینت و غیره درین ستون تقدیم میشود . هدف از نشر این مطالب نه تنها زن خانه بود ، بلکه مرد خانه هم مورد نظر بوده است .

(۱۳۵) انیس ، محی الدین ، انیس . شماره اول ، سال اول ، ص

انیس یک جریده عمومی بود :

هرگاه هدفهای شش گانه نشراتی جریده انیس را بدقت مورد مذاقه قرار دهیم ، باین حقیقت خواهیم رسید که متن این جریده را مطالب غیر خبری بیشتر در بر داشت . همچنان به مشکلی میتوان این جریده را به حیث یک جریده اختصاصی (۱۳۶) تلقی نمود . چه مطالب متن آن نخست به قرار اظهارمدیرمسئول آن برای استفاده مامورین نشر میشد ولی اگر دقت شود این هم روی یک تدبیر عاقلانه نشراتی طرح شده بود . چه پر واضح است که در آن وقت اکثریت گروه با سواد جامعه افغانستان را مامورین تشکیل میداد ، باین اساس وقتی هدف جریده روی استفاده مامورین طرح شد طبعاً مامورین در خرید ، اشتراك و خواندن آن باعلاقه مندی توجه مینمودند ولی باوجود این هدف ، مطالب متن جریده انیس مورد علاقه و استفاده عموم مردم نیز قرار گرفته میتوانست چه اکثر مطالب آن منحیث فور مولها و اساسهای زندگی برای انسان ها ترتیب و نشر میگردد . مثلاً زیر عنوان «قوانین» (۱۳۷) نخست بعد از مقدمه ای راجع به حکومت ، اطلاعاتی عرضه شده است که این اطلاعات نه تنها برای مامورین مفید است بلکه عموم مردم راجع به حکومت ، باعث بوجود آمدن آن ، تاریخ آن و غیره نیاز مندی دارند . همچنان عنوان «خواب و بیدار خوابی» از موضوعاتیست که مورد دلچسپی عام قرار میگردد درین مضمون راجع به فواید خواب ، بیدار خوابی و ضرر های آن و اسباب خواب معلومات مفصل تقدیم شده است (۱۳۸) به همین ترتیب است عناوین «دهن ، صدا ، خنده» و مثلثات (۱۳۹)

مطالب متذکره از جمله مواد اطلاعاتی اند که بدون شك به همه مردم ارتباط داشته و دلچسپی همه را فراهم میسازند ولی بیاییم بالای موضوعاتی چون «اسرار ترقی و نهضت و یا فلسفه اتحاد و اتفاق» (منتشره شماره دوم ص ۸ سال اول) ، «از عناصر مدنیت است فن احصاء»

(۱۳۶) مراد از اختصاص آنست که خوانندگان آنرا یک گروه خاص تشکیل بدهد .

«۱۳۷» انیس ، شماره اول ، سال اول ، ص ۵ - ۸ ، (۳۸) ایضاً ص

۱۰ - ۱۱

«۱۳۹» ایضاً ، ص ۱۲

منتشره شماره ۳ سال اول، «علامات قابلیت ملت به ترقی» (منتشره شماره ۴ سال اول) و غیره که باز هم همه این موضوعات به مسایل عام بشری تعلق و ارتباط میگیرند.

باین اساس صرف نظر ازین که خبرها درج این نامه میشد و یا خیر (۱۴۰) نامه مذکوررا میتوان بحیث یک نامه عمومی مور دعلایق عام قبول کرد.

مطابقت اهداف انیس با هدفهای نشراتی امروز:

هرگاه اهداف نشراتی جریده انیس را منحیث المجموع مدنظر گرفته با چهار وظیفه و مسایل نشراتی امروز مقایسه کنیم به نیکی درک خواهیم نمود که بین آنها مطابقت موجود است که ذیلا با امثله تقدیم میشود.

هدف نخستین:

چهار هدف نشراتی و مسایل اطلاعات قبلاهم در بحث سراج الاخبار تذکار گردید ولی غرض مقایسه باز هم مکرراً تقدیم میشود که عبارتند از اطلاع دادن، تعلیم دادن، تشویق کردن و سرگرم ساختن هدف نخستین را میتوان در خبرهای پارلمانی «خبرهای علمی، فنی و ادبیات» و «متفرقات» سه هدف نشراتی انیس) میباشند جستجو کرد. به عبارت دیگر وظیفه تهیه اطلاع را (که مراد خبر باشد) همین سه گروپ متذکره در جریده انیس به عهده داشت. مثلاً در جمله خبرهای پارلمانی اطلاعاتی مبنی بر نظامنامه‌ها ضمایم و تعدیلات آن تقدیم میشد. ضمیمه نظامنامه رخصتی مامورین در صفحه ۸ شماره اول سال اول جریده مذکور نشر شده است به همین اساس شماره سوم سال اول در صفحه ۸ خود حاوی پنج موضوع مختلف ضمیمه و تعدیل نظامنامه‌های مختلف میباشد و ازین قبیل اطلاعات در شمارهای مختلف جسریده نیز به ملاحظه میرسد.

در جمله خبرهای علمی و فنی میتوان از خبر «فن چاپ گری در چین» «تشریح جسم انسان بعد از مرگ»، «منزله متهم نزد قوانین عالم»، «تعداد موترها در عالم» (۱۴۱) و امثال آن یاد آور شد.

(۱۴۰) از شماره های ۹ و ۸ و ۱۰ بعد بعضی خبرها دیده میشود

(۱۴۱) انیس شماره ۹، ۸ سال اول صفحه ۲۰-۲۱

بطور مثال یکی از این خبر هارا قسماً نقل میکنم: «عجیبترین امری که مدقق آنها را از تاریخ چین دریافت مینمایند همین است که در دوران مدنیت خود تقریباً اسرار و ابداعات هرگونه مخترعات و اکتشافات را دریافت توانسته اند ولی هیچ یک از آن اکتشافات ابتدایی را با تمام و بدرجه که بیشتر محل استفاده شود نرسانیده اند... فن طبع کردن را کشف نمودند ولی هیچ آن فن را به حدیکه میتوانند از او استفاده نشریات عمومی مانند چاپ کردن جراید و یا کتابها باشد نتوانستند»

همچنان خبر های «مقاومت مگس» (قوی ترین عضلهها) و «بعد از سن ۴۰ و ۵۰ سالگی» از جمله مطالبی اند که در جمله خبر های علمی و فنی داخل میشوند. (۱۴۲). به همین ترتیب خبر های مذکور در سایر شمار های اخبار نیز نشر گردیده است.

زیر عنوان «متفرقات» مطالب مختلف و دارای مقاصد مختلف نشر میگردد مثلاً «عضلات تبسم و عبوس» «عقل سلیم در جسم سلیم» «محصولات ذهنی» «بختن بذریعه برق» (۱۴۳) از جمله مطالب مذکور آخرین مطلب آن شامل موضوع خبری است چه مطلب مذکور از یک مجله علمی اقتباس شده است که حاوی اطلاعات مفید است. درین خبر فواید و صفات پخت و پز را ذریعه برق اطلاع داده است همچنان شماره پنجم سال مذکور در ذیل مطالب متفرقه مطلبی در باب عناصر زمین دارد که از مجله سایننتفیک امریکا اقتباس شده است.

رویه مرفته عنصر خبری و اطلاعی را چسبته چسبته در شماره های مختلف اخبار بکثرت میتوان پیدا کرد ولی این عنصر مخصوصاً بعد از شماره های ۹، ۸ و ۱۰ بوفرت ملاحظه میشود. در شماره های سال اول انیس مثل **امان افغان**، **سراج الاخبار** و سایر جراید کدام عنوان عمومی چون خبر های داخلی و خارجی و یا تلگرافی و غیره بملاحظه نمیرسد. اما در سال دوم بعضاً عنوان خبر های داخلی و غیره دیده میشود.

در شماره دهم سال اول انیس مطلبی زیر عنوان «انیس و سیاست عالم» نشر شده که برای تفهیم آن عین مطلب نقل میشود: «تبصره:

(۱۴۲) ایضاً شماره ۱۲ سال اول صفحه ۸

(۱۴۳) انیس، شماره ۴ سال اول، ص ۱۰ - ۱۱

صفحه اول

مجلس انیس در مشهد

انیس

مجلس انیس در مشهد
عنوان مراسلات
کمال اداره انیس جاده ولی
شماره ۵۱۰

مجلس انیس

لایحه

نگاهی

۱۵ ۲۱۰۰ ۸

هر ماه نسیس شهر مشهد

گیر ۲۹ میلاد سوم

تاسیس ۱۳۰۶

(شعبه مطبوعاتی)

(۱۳ آکتوبر)

تصویرت علم و عقل

(در زبان افغان)

دو کلمه لیکت و افغان نام اسلام اگر یک نظری
ایکجه شود. ما در همین حال اصلاً پس ماند
مسلمانان است پس که مشهور گردید ما میزید
ایشی و افغانان ما با این است از افغانان و روسی که
از دیگران و افغانان ما بیست و شش ایلی و عشایر
انگیزه و ده جهات و امانت عهد آرا نظری
نوام و ایضا میباشند که در دنیا در حقیقت جوامع
کالام نام بردارند و افغانان و افغانان علم
سودت پس قطع و برهان قیود کرده است.
خرجه این رسوم و افغانان شراب را بیک
عاطف دارم و اگر وقت مسافرت و عقل بر آن
در این آن دون کوکست امامت ارکان کند ما که
یکی به دیگری بر نام این مادت و افغانان مذکور
که سورین شریعت و افغانان مدعیان را بر آن کشیده
ام بعضی نموده بصورت عقول و عقول و نظری
محسوس و عقول معانی و عقاید و عقول های این
مادت مذکور و افغانان مشهور حقیقت شهیدان را
مکتوبی و معانی حقیقت مدافع و عقول اسلام

و این حکومت مشهور و مدت محسوس شود نظری
نشان خواهد کرد که از جوانان داند هر یک توده
و افغانان که از جنبه دینی و ادنیوی بر آن بنیاد
بند بپوشانند انیکست
از حدت مدعی است که علاوه بر دیگر افغانان
و کالیسی که در نام اسلام از هر جنبه وارد است
در کتب انبار و افغانان نیز از حقیقت افغانان
جهت است برقی ما را هر دو دولت که از لحاظ جهانی
مردمان ما در حقیقت بیوشی معنی و شراب و طبع
زنان ما کاملان نیز بوده و افغانان عقول افغانان
نماند
مردم گفته اند و افغانان قیود به سواد یک نظری
عقل و آن جیل خون افغانان قوم و عقل و مدافع
بندارند که به افغانان و افغانان تقویت و عقول
دارند و افغانان از عقول و افغانان عقول و عقول
در روی و افغانان اول کتاب افغانان عقول و عقول
عقلی را بپوشد عقول افغانان و عقول و عقول
عقل و عقول و عقول افغانان و عقول و عقول
دانشمندی ما به نام عقول افغانان و عقول
و عقول و افغانان افغانان و عقول افغانان و عقول
گردانیده به عقول افغانان عقول و عقول

صفحه اول انیس اولین جریده خصوصاً در افغانستان

شاید مطالعین گرام (گرامی ویاگرام) ملاحظه فرموده باشند که جریده انیس در موضوعات سیاسی عالم تاحال کمتر مداخلت دارد. برای اینکه علت این عدم مداخلت به ذوات محترم اشکار شود به نقشه ای که جریده درین باب مد نظر دارد ذکر مینماییم. بهتر معلوم است که اهمیت خبر های سیاسی وابسته بتازگی و سرعت آنست ازین باعث اداره نشبثات زیادی در باره اشتراك باتلگرافهای خارجی عالم دارد و ممکن است باین زود یها بتوا نیم بایکی از کمپنی های اعتمادی و خوش معامله اشترا کرده، بعد باب سیاست رادر جریده افتتاح خواهیم نمود. فعلا نظر باینکه از مصادز معتبر ترجمه میکنیم اکتفا شد. البته امید است که این عذر مابه نظر خوانندگان موقع قبول افتد. در مطلب مذکور چند موضوع قابل تامل است.

۱) از فقره «موضوعات سیاسی» همانا مراد نویسنده انیس خبر خارجی بوده است باین دلایل که اهمیت این مطالب را وابسته به تازگی و سرعت دانسته وهم حصول این مطالب را مربوط به اشتراك به تلگرافهای خارجی عالم دانسته است.

۲) درجه آگاهی نویسنده انیس راجع به خبر نگاری از آن معلوم میشود. چه اهمیت خبر هارا در تازگی و سرعت آنها دانسته است یعنی عین موضوعی که امروز خبر نگاران در جمله سایر عناصر خبری بان اهمیت فوق العاده قایل اند.

۳) خبرهای خارجی خود را از مراجع ومدارك قابل اعتبار ترجمه کرده نشر مینمود. باین اساس مطالب خبری که در جریده انیس بملاحظه میرسد از منابع خارجی ترجمه شده و درج اخبار میشود. برای اینکه نمونه اینگونه خبرها را بدانیم اینک مثالی تقدیم مینمایم.

«آلمانها از مزا حماات اقتصادیه ویا تجارتهی فرانسه هیچ بیم ندارند. چنانچه هیچ يك اختلاف بین این دو ملت ظاهر نیست. تنها مسئله (الزاس ولوزین) که آلمانها این سرحدرا در معاهده سنه ۱۸۷۱ بزمین خود ملحق ساخته بود و فرانسه آنها رادر معاهده ۱۹۱۹ یعنی بعد از شکستگی آلمان در جنگ عمومی آنها را گرفته است و اگر فرانسه این دوحدود را بالمان بگذارد متفق شدن این دو ملت خیلی آسان و قریب میشود» (۱۴۳)

راجع به خبرهای داخلی باید گفت که از شماره‌های ۹،۸ به بعد یکمده ازین قبیل خبرها بملاحظه میرسد در شماره ۸ و ۹ خبر مفصلی راجع به جشن استقلال نشر شده است در عین شماره زیر عنوان «صفحه ای از تاریخ اصلاحات داخلی» خبری راجع به اصلاحات کردیسز تقدیم شده دست . در شماره ۱۶ خبری راجع به تفتیش قوماندانی هرات بدین شکل نشر شده است : «مسموع است که در اطراف اجرائیات قوماندانی هرات شکایات واشتباهات پیدا شده است و آقای حسین خان اعضای (عضو) دارالتحریر شاهی و آقای فیض محمدخان برای تفتیش به ذریعه طیاره به ترمیزو از آنجا به هرات خواهند رفت »

در اواسط سال اول نشراتی انیس ، زمامدار آنوقت کشور برای سفر به دور جهان مصروف بود انیس زیر عنوان «افغانستان در خارج» بصورت منظم خبرها و گزارشات سفر ترتیب و نشر مینمود .

به همین ترتیب در اواخر سال دوم نشراتی انیس بعضی ناآرامی ها در سمت شمال کابل و بعضی از نواحی کشور موجود بود جریده مذکور خبر های این ناآرامی هارانیز ترتیب مینمود .

رویه گرفته تعداد خبر های انیس در شمار های سال دوم نشراتی اعم از داخلی و خارجی خیلی زیاد شده . و این نشان دهنده حقیقی است که گویا انیس در راه نیل به هدف اساسی يك اخبار (که نشر خبر منحصیث وظیفه اساسی آنست) روان بود. به همان تناسبی که البته در حجم خبر ها افزونی بعمل میامد ، در تعداد مطالبی چون «قوانین» «تدبیر منزل» و غیره کاست واقع می شد .

هدف دومی :

راجع به هدف دومی (تعلیم دادن) باید گفت که مواد مختلف جریده انیس حاوی آن میباشد . چنانچه «قانون» «مقالات» و «تدبیر منزل» همه دارای مطالب تعلیمی و تربیتی اند .

در حقیقت نخستین مبحث ستون «قانون» زیر عنوان حکومت بوده و به تعقیب آن تمهیدات علم قوانین و تفسیر یا شرح قوانین و غیره دارای

اطلاعاتی اند که در ازدیاد معلومات علمی و حیاتی خواننده معاونت شایان می نماید. مثلاً در حصه اقسام تفسیر قوانین چنین نوشته شده است : «تفاسیر قانون را نوعاً به سه قسمت باید دانست اول تفسیر علمی، دوم تفسیر قضایی، سوم تفسیر قانونی. اعتباراً هر یک از این اقسام تفاسیر از نقطه نظر اعتماد و استناد درجات متوالی دارند» (۱۴۴).

در «مقالات» نیز عنصر تعلیمی بوفرت موجود است چنانچه مقاله زیر عنوان «از عناصر مدنیت است فن احصاء» (۱۴۵) نخست راجع به فن احصائیه و سروری مطالبی تقدیم شده بعداً این فن را در تاریخ جستجو نموده است و سپس منافع آنرا حساب کرده در زمینه مطالب مفید علمی تقدیم نموده است. به همین ترتیب مقاله ای زیر عنوان «تعلیم و قیمت انسان» (۱۴۶) نشر نموده است که در آن نویسنده ثابت میسازد، همانطوریکه انسان به غذای مادی جهت دوام و بقای خود نیازمند است، برای انکشاف ذهنی و فکری خود محتاج غذای روانی یعنی تعلیم و تربیت است.

ستون «علوم و علما» نیز حاوی مطالب تعلیمی میباشد. این ستون مخصوصاً در سال دوم نشراتی **انیس** به صورت منظم به ملاحظه میرسد.

راجع به ستون تدبیر منزل باید گفت که از مفیدترین ستون صفحات **انیس** بود. چه این ستون واقعاً رابطه خیلی نزدیک به زندگی عموم خوانندگان اخبار و مردم کشور داشت مساله مهم راجع به این ستون همانا طرح و تقدیم خیلی ماهرانه و مفید آنست. مطالبی که درین ستون تقدیم میشد عبارت بود از «طریق تنظیم بودجه منزل»، «نظام دخل و خرج و اصول ثبت آن» (۱۴۷) و غیره.

زیر عناوین مذکور نخست شرحی تقدیم شده، بعداً در تفصیل

(۱۴۴) انیس شماره ۳ سال اول ص ۳

(۱۴۵) ایضا ص ۱ - ۳

(۱۴۶) ایضا شماره ۳ و ۲

(۱۴۷) ایضا شماره دوم سال اول ص ۱۱ - ۱۲

هر موضوع اقدام میشد و در اخیر نمونه های جداول دخل ، خسر چو مصرف و غیره تقدیم میگردد .

در شمار های بعدی عناوینی چون شئونات منزل ، فاسد شدن اغذیه ، صحت و آشپزخانه ، درد چشم ، اسباب شقاوت زوجین ، مقا و مت گرمی ، سعادت زوجین ، نصایح برای مالکخانه و نصایح برای شوهر و غیره به ملاحظه می رسد . یک نمونه ازین نوع مطالب ذیلا تقدیم میشود .
« نصیحت برای مالکخانه (۱) اسراف نکن چه هر مرد طبعا خواهش دارد که در خانه خود استقلال اقتصادی داشته باشد اگر مسرف باشی طبعا میل و همت شوهرت در میدان عمل و زحمت کاسته میشود زیرا می بینید پولی را که به زحمت و جان کنی پیدا کرده است بدون تدبیر و اعتنا صرف شده می رود»

(نصایح برای شوهر ان) (۱) ، بخیل و پول پرست نباش چه او لین کسی که بر تو حق همه امور اعاشه و تر فیه دارد عایله است و اگر بخواهد میتواند خودش بهتر از تو معتقد گردد (۱۴۸)

هدف سوم :

انیس در راه تشویق و ترغیب خوانندگان و هموطنان خود در اجرای کار های مناسب و در بر آورده شدن بعضی اهداف ملی هم سهم با رز داشته است این هدف را از تدبیر منزل گرفته تا (مقالات) و (قوانین) حاوی میباشد راجع به سهم تدبیر منزل درین امر قبلا بحث کردیم ولی در باب مقالات مثالهای متعددی میتوان در صفحات جریده انیس پیدا کرد مثلا مضمونی زیر عنوان (اسرار ترقی و نهضت و یا فلسفه اتحاد و اتفاق) نشر شده و راجع به اتحاد و اتفاق در فرد و ملت و راجع به انکشاف و ترقی معلومات مفصل تقدیم مینماید که این بذات خود تغییر از آنکه در انکشاف معلومات و علم خوانندگان خدمت میکنند و تشویقی هم در آن نهفته است (دوره نهضت ماست پس چه باید کرد) (۱۴۹) مقاله دیگری است که در آن مبنی بر اسناد و شواهد تاریخی

(۱۴۸) ایضا شماره ۶ سال اول ص ۹.

(۱۴۹) شماره ۲۱ ، ۲۲ و ۲۳ صفحات ۱ - ۲

و شیوا هد موجود مطالبع مفیدی تقدیم گردیده. در اخیر این مقال چنین اظهار شده است (۱) مرودور نهضت ماست یعنی همان دور انتقال است که باید به نشا طوحرارت واستعداد خیلی جدی عادت والفت را ازچشم دور ساخته آنچه که برای پیشرفت ما لازم باشد مجرد اشاره شدن بطرف تعمیل آن بشتابیم (۰)

زیر عنوان (ترقی) (۱۵۰) مقاله دیگری درین زمینه میتوان سراغ کرد. درین مقاله نخست ترقی تعریف شده بعد از بی اتفاقی خانه جنگی و بد بختی های سابقه ملت افغان تذکار بعمل آمده و اضافه شده است که افغانستان آزاد ومستقل شده وهم دوره استبداد و نفاق خاتمه یافته است پس (اکنون هر فرد افغان برای تلافی آن مذلت و پس ماندگی بجان میکوشد. برای جبران خساره های لا تعدو ولا تحصی خود جان فشانی میکند و برای ترقی و تعالی امور اقتصادی سیاسی روحی اخلاقی و ملی جاهداست.)

(و طن چیست و طن پرست کیست) (۱۵۱) بدون شك این عنوان خود میرساند که نویسنده نخست وطن را تعریف و تشخیص کرد و بعدا راجع به وطن پرستی و ضرورت آن مطالبی تقدیم نمود و مینویسد

(امروز، روز تنبلی نیست، سهل انگاری نیست... بلکه روز اتفاق واتحاد است روز اخوت صمیمیت، معاونت و خدمت بوطن است. تاکی هر مکه و برکله بوده وطن پرست نوع دوست و مسلمان حقیقی نباشیم)

رویه هرفته شماره های سال دوم نشراتی جریده انیس مقالات مربوط به تشویق وترغیب را بکثرت نشر کرده است.

هدف چهارم:

هدف چهارمی رادر قسمت خبرهای علمی فنی و ادبیات و متفرقات بکثرت میتوان یافت. و گذشته از آن از آغاز شماره یازدهم سال اول مطالبی زیر عنوان (بزرگتر یکن فاجعه های تاریخ یاقر بانیهای تخت

وتاج و طمع) در هر شماره انیس نشر شده است که واقعا در برآوردن این هدف سهم بارزی دارد.

نخستین مطلب این عنوان راجع به (ماری ستورت) بود است.

در قسمت ادبیات علاوه بر نشر بعضی اشعار بعضی - پارچه های ادبی مانند دختر رو ستایی و غیره هم در شماره های مختلف آن نشر شده که بدون شك در سرگرمی خوانندگان نقش بارزی دارد.

انیس زیر عنوان (سوالهای دكتور) مطالبی را نشر نموده است که علاوه بر ارزش اطلاعی و تعلیمی آن در سرگرم ساختن خوانندگان هم سهم دارد مثلا زیر عنوان طبیعیات این سوالها پرسیده شده است (میدانی چرا نلهای آب در زمستان میکند؟ قانون فشار چیست؟ چرا چوب روی آب می ایستد! و آهن فرو میرود) (۱۵۲) و امثال آن.

بعضا ستونها بی زیر عنوان (از هر طرف) و (لطایف و فکاهیات) مطالبی نشر گردیده است که همه جالب و خواندنی میباشد مثلا زیر عنوان (از هر طرف) مطلب ذیل را اقتباس میکنیم (قوی ترین عضلات جسم دل انسان است دریک دقیقه بین ۴۰ و ۱۴۰ نبض میکند... و متوسط وزن دل در مرد بین ۱۷۰ و ۱۴۴ درم و در زن ۹۶ و ۱۷۰ درم است (۱۵۳) به همین ترتیب مطالبی را از عنوان لطایف اقتباس میکنیم.

بی بی و نوکر:

بی بی: از خانه ای که پیشتر نوکر بودی چرا برآمدی،
نوکر: یکدفعه چوچه مرغ مرد همه خوراندن دگه دفعه گوسفند مرد
از گوشتش خوراندنم این دفعه بی بی کلان ناجور شد از ترس
گریختم (۱۵۴)

بعضا ضرب المثلهای هم نشر میشد که موجب سرگرمی خواننده بود مثلا در شماره ۱۶ سال اول یکمده ضرب المثلهای ایطالوی

(۱۵۲) شماره سوم سال اول ص ۷

(۱۵۳) شماره ۶ سال اول و ص ۱۰

(۱۵۴) شماره ۶ سال اول و ص ۱۱

نشر شده است (خودنمایی و غرو رزاده جهل است بهترین وسایلی جهت مدح و تعریف مردن است و برای آموختن هر چیز معلم بکار است)

اعلان :

در خبرنگاری امروز بدون وجود اعلان نشر جراید بصورت خصوصی و آزاد اندکی مشکل است. بعبارة دیگر بودجه مصارف روزنامه و جریده را بایستی از طریق اعلان بدرجه اول حاصل نمود و باز هم بدرجه دوم فروش اخبار درین راه کمک میکند. انیس در شماره های سال اول نشراتی خود اعلان نشر نکرد. است و ازین معلوم میشود که از نظر اقتصاد کاملاً بدوش ناسخ خود بود و یا هم قسماً (ویا ممکن بیشتر) از ناحیه فروش جریده احتیاجات اقتصادی آن مرفوع میگردد. اما نشر اعلان (بقسم مصنفه) در شماره های سال دوم نشراتی آن بملاحظه میرسید چنانچه در شماره ۵۲ سال دوم چهار اعلان نشر گردیده است بعد ازین شماره صفحه اخیر شماره های آن کاملاً وقف بک اعلان شده است که از طرف (شرکت مو نرانی) راجع به فروش موتر فانکن نایت و دیلیس نایت لاری میباشند غیر ازین اعلان درمیتن آن هم یک اعلان نشر شده است.

«قیمت نشر اعلان در صفحه اول جریده بدین تفصیل نشر گردید. است قیمت اعلانات»

سطری نیم افغانی

اگر برای یکسال یا شش ماه لازم باشد

با خود اداره مذاکره شود.

روی همرفته اعلاناتیکه در انیس نشر میشد به تناسب حجم نشرات آن خیلی کم بوده و به هیچ وجه نمیتوانست انیس را از معاونتهای مشترکین مخصوصاً ارباب حکومت مستغنی سازد. چنانچه در صفحه ۱۲ شماره ۴۴ سال دوم آن زیر عنوان «ترقی بطور دائمی همیشه نصیب انیس» مضمونی نشر کرده است که در آن ضمن اشاره به بعضی ملحوظات، نشراتی این نامه چنین نوشته است (چون ذات شاهانه بنام بخشیدند، حیات باین موسسه وجه اشتراک سال جاری را عوض هر افغانی

هزار افغانی یعنی دوازده هزار افغانی از عین المال شاهانه شان عنایت فرموده اند .

این گفته انیس خود موید آنست که اگر بصورت مستقیم (ما نند یکعده از جراید دیگر) از معا و نست حکومت برخوردار نبود اما بصورت غیر مستقیم و بنام وجه اشتراك كمك ميشد این امر میرساند که جریده هم بانیست به تأیید از پلانها و اهداف حکومت نشرات خود را دنبال میکرد . چنانچه متن جریده نشان میدهد درین امر در بیخ نداشت . مطالب و خبرهای (۱۵۵) مربوط به لویه جرگه سال ۱۳۰۷ که در انیس بنام لویه جرگه دوم (۱۵۶) درج شده است و یکعده مطالب دیگر همه موید این امر است که انیس نظریات حکومت را تأیید مینمود . مخصوصاً گفته ها ، پیشنهادات و پلانهای شخص اول مملکت را با روحیه تأیید و اعتماد نشر نموده است .

انیس بهر طریقی که بوده است در مدت کمتر از دو سال از پول اشتراك مالك مطبعه و لوازم آن شد ، چنانچه خود می نویسد « اداره بالفعل در ظرف این مدت از پول مشترکین یکنیم ساله خود مالك يك مطبعه مکمل است که بهترین اعتبار را در حسن طبع و حسن معامله دارد . مطبعه عبارت از چهار پایه ماشین و چندین دسته حروف و باقی لوازمات (لوازم) مطبعی میباشد ...» در عین مضمون اظهار شده است که تعداد مشترکین آن نسبت به هر جریده دیگر بیشتر بوده است (۱۵۷) **صفحه بندی :**

جریده انیس در آغاز دارای ۱۲ صفحه بود و در هر پانزده روز يك بار نشر میشد ولی از آغاز سال دوم نشراتی به قسم يك جریده هفته وار نشرات خود را دنبال کرد . در همین وقت بود که این شعار نیز

(۱۵۵) این خبرها و مطالب ۱۸ زمبر ۱۸ مجلد دوم ۷ سرطان ۱۳۰۷ شروع شده تا نمبر ۲۴ دوام میکنند .

(۱۵۶) اصلاً این لویه جرگه سوم است لویه جرگه اول در سال ۱۳۰۱ در جلال آباد انعقاد شد و لویه جرگه دوم در سال ۱۳۰۳ در پغمان برگزار گردید .

(۱۵۷) شماره ، ۵۷ ، نمبر ۳۳ ، مجلد دوم ، ص ۱۰

در زیر نام جریده ظاهر شد «جریده ملی آزاد و خا دم نهضت» در سال دوم نیز تعداد صفحات انیس غالباً ۱۲ بود ولی گاه گاهی به چهارده و شانزده هم بالغ میشد .

قطع این جریده در مدت پنج سال اول دایماً ۱۱ × ۸ انچ بود در هر صفحه آن دو ستون نشر میشد که عمق ستونهای آن ۹ پ انچ و عرض سه انچ میباشد .

انیس در آغاز نشرات خود در مطبعه حروفی شرکت رفیق به طبع میر سید ولی در اواسط سال دوم نشراتی خود مطبعه ای تاسیس نموده و طبع و نشر آن در آنجا صورت میگرفت .

قابل تذکر است که در آغاز وقتی در مطبعه شرکت رفیق طبع میشد در صفحات آن تنوع حروف در عناوین بمشاهد میرسد . چنانچه در بعضی عناوین حتی از سه نوع حروف استفاده شده است ولی وقتی نشر آن در خود مطبعه انیس شروع گردید ، این تنوع کمتر به ملاحظه میرسد و شاید به خاطر یکه مطبعه آن نو آغاز نه بود هنوز حروف متنوع تهیه ندیده بود .

رویه مرفته در عنوان گذاری يك سلسله مطالب انیس رو حسیه بهتری به تناسب سایر جرایده ملاحظه میشود . چنانچه عناوین آن خود سخن میگویند و يك مطلب را افاده میکنند مثلاً «تقدم و پیشرفت متوالی نصب العین انیس است» ، «نامداران تاریخ افغان» ، «افتتاح شرکت تجاری روس» ، «دوره نهضت ماست یعنی در دور انتقال هستیم» و غیر همه عناوینی اند که اکثر جمله مکمل بوده و يك معنی را افاده میکنند . ولی باز هم از موجودیت عناوین گنگ و بی روح نمیتوان چشم پوشید .

موضوع مهم دیگری که در نشرات متن انیس قابل یاد دها نی میباشد عبارت است از موجودیت پاراگرافها در فواصل نزدیک عبارات يك مضمون و جا هاییکه غالباً از نظر موضوع با مقدم و موخر خود تغییری بهم میرساند اصول نقطه گذاری اغلب مراعات شده است که این بذات خود کار خواننده را در خواندن ترك و فهم موضوع سهل می سازد . لوحه نام انیس قریب يك ربع صفحه را احتوا کرده و دارای این مواد است در وسط اسم جریده به خط نسخی به ملاحظه میرسد در حالیکه در زیر آن علاوه بر ذکر سال تاسیس (۱۳۰۶) این عبارت نیز

جلب، نظر میکند «مجموعه علمی قانونی اجتماعی ادبی» به طرف راست لوحه نام اخبار اسم صاحب امتیاز و محرر مسئول محل نشر و آدرس آن دیده میشود و به طرف چپ شرح اشتراك انیس اینقسم درج شده است :

قیمت اشتراك یکسال

در افغانستان	۱۰ افغانی
برای طلبه معارف	۶ افغانی
ممالک خارجه	۱۲ شلنگ
قیمت يك شماره	نیم افغانی

علاوه بر شرح اشتراك این عبارت نیز بکنار چپ لوحه نام نشر میگردد «مراسلات بنام محرر فرستاده شود» انیس بعد از سپری نمودن سال دوم نشراتی با يك وقفه مواجه شد و این امر توأم با اغتشاش داخلی افغانستان بود که در حقیقت اکثر موسسات علمی و فرهنگی و اقتصادی و سیاسی افغانستان را در هم و برهم نموده بود. در همین دوره برای مدتی مدیر مسئول آن در نشر **حبیب الاسلام** وظیفه داشت و مدتی هم شاید در جمع آوری و تدوین وقایع اغتشاش همت گماشت که نتیجه آن تدوین و نوشتن کتابی است بنام **بحران و نجات**. با سپری شدن دوره اغتشاش و تأمین امن و آسایش بدست مردم در کشور، اعلیحضرت شهید محمد نادرشاه غازی بار دیگر نشر انیس آغاز شد و درین بار دیگر این چراغ علم و معرفت خاموش نشده است و بلکه با گامهای وسیع رو به پیش رفت.

حقیقت این است که مطالعه انیس در سانهای بعد از اغتشاش دور ازساحه این فصل ما ست چه شرایط دگرگون شده و افغانستان راهای تازه ای را در صلح و امنیت کشور روابط خارجی بسیار علمی و اقتصادی در پیش میگیرد که این خود در قسمت دیگر و فصل جدیدی مطالعه بایست شد و گذشته از آن انیس خود هم در مدت نشراتی خود موجب تحولات و تغییراتی شده است که آنهم عمیقاً مورد مطالعه بایست قرار گیرد.

نسیم سحر

نسیم سحر جریده هفته واری بود که به صورت خصوصی و آزاد در ۷ دلو ۱۳۰۶ (۲۷ جنوری ۱۹۲۸) در کابل به نشرات آغاز کرد (۱۵۸) مرحوم احمد راتب صاحب امتیاز و نگارنده این جریده کلام خود رازیر عنوان «هوالمعین» آغاز نمود، راجع به اشکال روزنامه نگاری و آرزوی خود در نشر اینچنین یک جریده سخنی چند اظهار نموده است وی نوشته است که: «گرچه عنوان روزنامه من ادبی است و در اول مرحله هر خواننده را با این طرف متوجه میسازد که موضوعات آن همیشه ادبی خواهد بود ولی چون تنها موضوع مخصوص ادبی را همیشه تعقیب کردن علاوه از مشکلاتی که ما آن را در اول حال بنا بر عدم وسایل لازمه آن چاره‌ای نمی توانیم بر ذوق قارئین که هنوز یک موضوع را برای قرائت خود اختصاص نداده اند نیز ناگوار است از بعضی مسایل دیگر هم درین جریده کوچک بحث خواهد شد، و رفته رفته اباحت خود را به دایره اصل موضوع محدود خواهیم نمود در عین حال بسیار کوشش میکنم که حتی اگر مسایل سیاسی بنویسم در لباس ادبی آنرا آراسته کرده و بشما تقدیم نمایم».

از نوشته مدیر مسئول جریده نسیم سحر بوضاحت بر می آید، که این جریده بدرجه اول ادبی بود و برای اندک تنوع در پهلو ادبیات بعضی مطالب معلومی غیرخبری را نیز عرضه میکرد. و همچنان متن ۱۵ شماره جریده و اضا حائشان میدهد که متن آن به قسم عمده به دو گروپ مضامین و برای برآورده شدن دو هدف تخصیص داده شده بود: که عبارات از موضوعات تشویق کننده و مسایل سرگرم کننده بود. قبل از آنکه به تفصیل روی موضوع ادبیات و مسایل

(۱۵۸) از شماره اول تا پانزدهم این جریده در کتابخانه شخصی پوهاند عبدالحی حبیبی، رئیس انجمن تاریخ موجود بوده و در تکمیل این تحقیق ازان استفاده شایان نموده ام بدینوسیله ممنونیت خود را به جناب پوهاند حبیبی اظهار مینمایم که این ارمغان شخصی خود را به مطالعه بنده قرار داد.

نسیم سحر
شماره اول سال اول نسیم سحر
۱۳۰۶

عنه بکار نمی شود
قیمت اشک
والت
کمال سالانه - هفتاد
سازولایت علامه اجرت است
شماره
۱۰۰

در هر رانگه
اجرت
عمل ندارد
در اوقات کمال

۱۳۰۶

۱۳۰۶

اهوالمعین

تواری خوانده حساب

گرمی روز نامه نویسی بسیارترین کارها است. ولی تاکی شدن این مقام مناسبی آرزوی من بود. زیرا از زمان اوقات خیال داشتیم که بتوانیم یک جریده معتبره که حاوی مقالات علمائمه و قلم انبساطه باشد منتشر نمائیم.

ازین دو این سوال و اینده بود روان گذار شادی هرگز ممکن گزینی گزیده بود که به هیچ صورت و هیچ منطلق واقعه ناموس نمی شد و همیشه سرا مضطرب و پریشان میباش و از یک طرف وقتی فکر میکردیم که مسائل طبع و عاقل و سرمایه آن یکی متنی باجستی و درازانی من بود. و کشف این طبایع را

نیکند. ماوس می کشم. وی تا هم وقتی به توجیه آمده در عقب من میانسوات تمام جملی می پیژد. طو آ این فکر و فکر کن تصویبات شیری را خاسته میگردد که در نهایت ما مطابع بهارزه بر سر آمد که با ما در راه مطبوعات تسهیلات فراهم سازد. اگر ما اینها موجود است (جرید) که درکن انضمام کار است یکی موجود نیست. چنانچه دو سه مطبع دانش و علم دانشمان و شرکت وقتی وزارت معارف ازین حرف و دعوی کانت حرف ریز شکایت دارند.

حکما ازینک طرفی طبایعت روز و معارف به من وارد میگردد و از یکطرف تمام مریدان و قلمدان مطابع مرا بر آتش می درنگانند. از به طبایعت و آرزوی که موجود این گونه کارها است

و تا آنکه تقریباً هر روز با به تمام و یکی از ارباب مطابع را دوستی برای طبع آن ولو مختار است منصفه یا بشوق هم باشد چشم تمام این فکر را عمل کرده با همین وسوسه اینکه در هر روز یک سگرمه و گویان سحر کرده بودیم. اینجاست که در این هم شماره اول آن است که دنیا می رسم.

و ایند نام که با هم این سرمایه و قلمدان مستامان حریده نگاری از هم این روز نامه را نگاه دارم به عرض منصفه و بر سر هم و اگر بر سر هم خود را طاعت عمل کسانیکه جنبه کلان را در این کارشان است کاشند و حرکت داشته کسبها و فعالیت های این مورد به صورت شده بودیم که لازم است در وقت این آوری کوشیده و به خواننده گان محترم خود یک ارفاق خوبی فراهم دادیم. این امر میسر است که هر روز من با یک آید و آنچه در مطبعان در پشت میز می رود و آنه نگاری لقمه و لقمه عدالت می خواهم که نظر انظار این حرف و حرف بجایده طور حدیث تمام.

گرمی عنوان روز نامه می ایست و در اول مرحله هر خواننده را به این طرف توجه میسر است. موضوعات آن همیشه نمی خواهد بود. بی چون و چا موضوعات صحیحی ای را همیشه انتخاب کردن علاوه از این که کلماتی که ما آن را میخوانیم. از بعضی مسائل لازم است که به ما در این نوعی که در این موضوع را بر این فرات خود اختصاص نداریم. از بعضی نکات که از بعضی مسائل دیگر هم در این جریان کوشش است. خواه شد و رفت و رفتیم بحالت خود را به تکرار عمل میرویم. همیشه خود بودیم. در این حال بسیار کوشش میکنیم که حتی اگر مسائل خاصی میوسیم در کلماتی ای که از آید میسر بود و شما

سر گرم کن بحث برانیم بهتر است متذکر شویم که در لباس ادبیات و در لابلای عبارات ادبی و اطلاعی به چالب ترین و ضروری ترین مسایل حیات مردم تماس گرفته نشویق و انتقاد خود را به مر جعش حواله مینمود . چنانچه سراز شماره هفتم مقالتی مفصل زیر عنوان «انعکاس مدنیت اروپا» نشر نموده که حتی در شماره ۱۵ هم نا تمام بود درین مقاله راجع باینکه مدنیت اروپا در کشور ما آمد ولی نتوانست جاگزین شود و بناء مجدداً به پاریس و لندن عودت کرد . نویسنده علاوه میکند که «درینجا دیگر آنچه ثروت های هنگفت که گذشته ها به طور مشروع یا غیر مشروع جمع و ذخیره کرده بودند و بما به ارث رسیده بود و می بایست که امروز در راه تعلیم و تعلم و آبادی مملکت صرف شود عوض آن در قمار خانها و میخانه های پاریس و لندن به خرج رسید (۱۵۹)

به همین ترتیب در قسمت های دیگر این مقاله راجع به فریب خوردن ما به ظواهر مدنیت اروپا و عجز مادر ساختن حتی سوزن ولی آراسته بودن ما به لباس اروپایی و امثال آن جملات و پارا گراف های خود را وقف کرده است که این در حقیقت اجرای يك وظیفه اساسی و مهم تشویق و ترغیب است که بعهده گرفته بود در عین مقاله به مساله اقتصاد ، به حیث اساس و بنیان انکشاف و مدنیت ، بهای بیشتر داده شده است . در مقاله مذکور رو حسیه طبقاتی به صورت خیلی بارز به مشا هده میر سد چنانچه جا بیکه مینویسد :

«امروز ثروت ما که در جیب چند نفر رشوت خوار رفته است همه آن ثروت به ممالک خارجی به سرا ی تجارت رفته و عوض آن پودر و عطر و کلاه های سرخ و سیاه وارد شده... سرو صورت یکعده قلیلی رازینت مید هده».

«فکر کنید ! تمام ملت ما را امروز افراد غریب و زحمت کش ، یا به عبارات بهتر طبقه سوم ، تشکیل مید هده و تمام این طبقه چه زحمات جبران ناپذیری را متحمل میشوند» .

(۱۵۹) نسیم سحر ، شماره ۸، سال اول ، ص اول (قسمت دوم انعکاس مدنیت اروپا)

«علت بزرگ این بد بختی افراد طبقه سوم، دیگر عا مل موثر ندارد بغیر از اینکه ثروت مملکت به چند اشخاص محدود اختصاص دارد. و سرمایه مملکت هم در جیب چند نفر رشوت خوار شکم پرست رفته...»

در ستون ادبیات غالباً شعرای افغان بانمونه کلام وسعت فکر و نظر و دایره اطلاعاتشان معرفی گردیده اند. ولی طواف در چند شماره به صورت مسلسل نشر شده است و نیز گل محمد بیگ افغان، آتشی قند هاری، عایشه درانی و غیره در شمارهای مختلف معرفی شده اند همچنان گاه گاهی اشعار نغز شایق جمال وعده دیگری زیب این ستون میگردید موضوع دیگری به قلم بناغلی عبدالهادی داوی زیر عنوان «تتبعات ادبی» نشر میشد که در آن موضوعات گرامری وقواعد زبان مورد بحث قرار میگرفت از نویسندگان باعلاقه و دایمی قسمت ادبیات نسیم سحر شایق جمال، مرحوم غ سرور و مرحوم محمدحسن سلیمی بودند به طور نمونه قسمتی از تیریکه ای را که بناغلی شایق فرستاده است نقل میکنم.

او... نسیم سحر

رای شیرازۀ بند اورا ق خاطرهای پریشان. ای قاصد مکتوب مرغوب گلستان!

خوب شد ریده بدیدار تو روشن گردید

نخاطر از مقدم زیبای تو گلشن گردید

تو صاحب ادبیاتی، و من صاحب ادبیات! من ترا خیلی دوست دارم و وجودت را عزیز میشمارم!

ای نسیم سحر از گلشن یار آمده ای

همره قافله مشک تتر آمده ای

رفت بیداد خزان یک قلم از خاطر من

مگر از جانب سلطان بهار آمده ای

بوی آن زلف رساندی بمن وزنده شدم

تازه باشی که دم مرگ بکار آمده ای

تاجا بیکه گوید:

رونماید غزلی میدهم و بس خجلم

که به بیت الحزن شایق زار آمده ای

قسمت دیگر یکه در نسیم سحر نشر شده عبارت از مسایل متنوعه میباشد این حصه از لحاظ موضوع هم به تشویقی و هم سرگرم کن ارتباط میگیرد. در صفحه دوم شماره هفتم زیر عنوان متنوعه مطالب ذیل جلب نظر کرد: نهضت نسوان در ژاپون، مرد امین است یا زن، مطبوعات در انگلستان، کلفت ترین درختان عالم بدین ترتیب زیر این عنوان خبر های کوچک دارای علایق انسانی راجع به نقاط مختلف جهان جمع و نشر میگردید. چنانچه در شماره ۱۴ - ۱۵ جریده هم مطالبی به ملاحظه میرسد: در قرن بیست و یک لندن چه میشود؟ اول زن که قضاوت کرده تعارف ادبا و غیره.

صحافت و صفحه بندی:

نسیم سحر از بدو امر به چاپ حرفی در مطبعه امان افغان طبع شده و دارای دو صفحه بود تا اینکه سر از شماره ۱۳ به چار صفحه ازدیاد یافت هر صفحه آن بطور عموم ۱۵ سی دو ستون میباشد قطع نسیم سحر $۱۳\frac{1}{2} \times ۸\frac{1}{2}$ انچ میباشد.

در متن آن غالباً دو نوع حرف بکار رفته است که یکی حرف متن آن است و دیگر حروف عناوین که اکثر یکنوع میباشد و از نوع حروف ۲۴ بنت است نام جریده روی لوحه نام آن به خط کشش دار نسخی تحریر یافته. در زیر نام سینه تائینیس (۱۳۰۶) نیز درج است به طرف راست نام مدیر مسئول و محل اداره (ده افغانان کابل) و به طرف چپ شرح اشتراك آن بدین شکل درج میباشد.

قیمت اشتراك سالانه

سه افغانی	کابل
بعلاوه اجرت است	سایر ولایات
۱۰ شلنگ	خارجہ

شماره اخیر نسیم سحر بتاریخ نشر گردیده و بعد ازان بسبب مضامین تند (انعکاس مدنیت اروپا) توقیف و مدیر آن محاکمه شد.

نوروز

نوروز جریده. پانزده روزه بود که در سال ۱۳۰۷ ه. ش. برای نخستین بار در آسمان ژور نالیزم افغانستان به پر تو افشانی آغاز کرد. (۱۶۰)

مدیر مسئول جریده مذکور مرحوم محمد نوروز (۱۶۱) بود و امور نگارندگی آنرا مرحوم مرزا میر غلام بعهده داشت. نخستین شماره جریده با مضمونی زیر عنوان «رباعث اسم نوروز» آغاز میشود. درین مضمون نوشته شده است که «چون روز نشر این اخبار یعنی اول اسد ۱۳۰۷ مصادف با روز بازگشت پادشاه وقت از سفر اروپا بود بناء آنرا نوروز نام کرده است. درین مضمون بعد از آنکه راجع به میمون بودن این روز سخن رانده شده است. اهداف جریده را در چار ماده ذیل خلاصه نموده است که عیناً نقل میشود.

- ۱ - او هام پیمایان ناعا قبت اندیش را باصل مقصد دانا و نایمین یلدای تنبلی را بیدار کار آگاه گرداند شرح رابه عقل تطبیق و صنع و حرف را رفیق طریق نماید.
- ۲ - از هار ادب را بآب و تاب تازه هنگام افروز عند لیب و هزار ونو باوه های سکا کی و سیبو یه را از اعراب در کوهسار عجم شاداب و کبک دری را در گفتار بیاورد. اصول ادب را بی تعصب در لسان قدم سرآید.
- ۳ - شمیم اخبار اختیار رابه مشام جان ارزانی و قانون اداری

(۱۶۰) نه شماره این جریده از اول تانهم در کتابخانه پنا غلی فدا محمد صارم سابق مدیر نشرات ولایات وزارت اطلاعات و کلتور موجود است. از ینکه موصوف شمار های مذکور را برای مطالعه در اختیار بنده گذاشت اظهار سپاسگذاری مینمایم. منبع و مرجع یگانه تحقیق بنده راجع باین جریده همین کلکسیون بوده است. (۱۶۱) بوظایف مختلف دولتی مصروف بود ولی وظیفه اخیر او ریاست شورای افغانستان بود.

گلبن معاشرت و زندگانی را سپهر بانی کند .

۴ - از در چنان ترقی خواهی چمن اجتماعی قدم نهد که از دست برد خزان مصئون و در پیش قدمی ز همکنان افزون باشد . از یمن توجهات دایه کان ، جراید طفلك نوروژی در بدو تلفظ تکلم به مدایح اعلیحضرت غیور غازی خود به چنان يك خطابه شیرین مینماید که از مطلع الی مقطع حتی تسمیه وخاتمه هر فقره منثور و هر مصرع منظوم آن به حساب جمل به تناسب یا جدول روز افزونی تاریخ جلو س قمری آن استخراج گردیده عبارات آن سلیس و روان و مضامین آن نفس الامر و بری از افراط و زیان باشد . واقعاً در این مدحیه که مشتمل بر ۳۲ سطر نشر شده است هر فقره آن به حساب ابجد و یا جمل ۱۳۳۷ قمری می برآید مثلاً عنوان آن چنین است : (بسم الله البرالحمید الخبیر) (۱۳۳۷) و یا (قارئین درایت ترین) (۱۳۳۷)

همچنان نظمی که درین مورد است تحت این عنوان بوده است :
(نظم علیم زمان جلوس) (۱۳۳۷) : خادم شرع و نایب احمد (۱۳۳۷)
(غالب بی علو بحب سندن) (۱۳۳۷)

جانب این است که تمام ابیات این نظم بدون آنکه از وزن و قافیه برآید به حساب جمل (۱۳۳۷) میشوند.

سومین مضمون شماره از ل زیر عنوان (تشریف شریف اعلیحضرت غازی) بود .

درین مضمون بعد از آنکه از تشریف آوری اعلیحضرت تذکری بعمل آمده راجع به اجراءات و کارهاییکه در ظرف نه سال گذشته سلطنت وی صورت گرفته بسود متذکر شده است .

در جمله عناوین دیگر یکی هم بنام (شرع و عقل) دیگر آن بنام (ادب) و سومی هم بنام (صنعت و حرفت) بود . در شمار های بعدی عناوین چون (تاریخ آزادی و حیات ما) لایه جرگه و نامه نگاری قابل یاد آوری است .

در صفحه اخیر اخبار یکی دو خبر هم نشر شده است و هم اعلانی راجع به نشر این اخبار و جلب نویسندهگان دارد :
طوریکه از متن سایر شمار های این جریده معلوم میشود مضامین و تبصره ها که اغلب کیفیت تعلیمی و تشویقی دارند در آن نشر نگردید . اما از لحاظ نشر خبرها ضعیف مینماید . و همچنان اعلان

سال اول - شماره (۱)

صفحه ۱

مدیر مسئول مجله نوروز
 نگارنده مجله میر سلام
 تهیه گداز سرمدار پنهان کابل
 ارسال و مرسول باسم نگارنده
 مطبعه شرکت رفیق

دارالاسلامه کابل ۶ افسر
 در اطراف دانشه ۸
 در خارج ۱۰ شنگ
 نشر ۱۵ روزه

شماره ۵ مهر ۱۳۲۷ هجری قمری
 مورخه ۱۲۰۳ هجری شمسی

باعت اسم نوروز

(نوروز) نامزدش ساجان و محرم شکر از زایش
 نام نخست اسم (نوروز غازی جهندان) استخراج نمود
 میتوان گفت که اگر ازین سخن تناول سر مباحثه
 و نرفردان رساند می باید و اگر گلاب اختار
 بر لبان رساند می شاید بی اسباب را در مع لوقای نامی
 معلوم و از مدلوله الاسماء و نزل من السحاب معلوم
 زنی که نوروز که دو مبد خالفت ملت برورش باید
 و از تصور بد نامدار غازی خود مشمول هواطاف
 کرده و اسوان ایس و افغان در سدهای او فریاد رس
 و چشم افکار دو پرورشش و رسی فریادش و او اهل
 مومن جمل انبیا حق و توفیق ابرام بهنده شفیق
 بهارستانی بر جوان بخلافی صدای شرق و مهر مبر عصر
 ازادی و استخراج و شیار مجید جیره کانی و کده
 به عهدان طوق آینه و جمله مبارک صبح چون حاشه
 بزودی آری تابد و طوع افغان و انان شرقی بر فل
 علم و هنر و ازادی شرق انسان و انصار زمیندار چون
 جام جهان نما و اغلال الامم دور جدید و جمیت الهی
 از سرحد لغتاسبا و اسلام بول و کرمان شاه و رهبر
 فریادند و چه عجب که علی ایوب گردیده نسبت جوان
 و ملت شدت کند و دو مقدمه ترقی مشقت

روزیکه در کابل مشرفان - بران و تسخیر می
 سبک ظهور بر رویان - و نامه های تیره و رسوله افغان
 - نوروزی از - هر پادشاه فکر فداوم نیست کرم
 افغان انبیا
 روزیکه از ولله علی مبارک باد نیست در روزیکه
 سابق مبارک و - پندیده به قند زرق و جان جهان
 کسر سعاد
 روزیکه در هر کجا اوصال و روزیکه شب امید را
 نالی و روزیکه اسام ملت و جان رسید و روزیکه
 و روزیکه رسیده را در مانی رسیده و روزیکه افغان
 و روزیکه اساطیر طالع گشت و روزیکه بر اعظم
 و روزیکه گشت روزیکه مواد ترقی را مزاج
 و روزیکه اسام از بهشت حاشه
 و روزیکه شبانه انبیا از سفر اروپا
 و روزیکه مونس روزیکه ازین مسکن و مواند دست
 و روزیکه نمود و این خرد و همراه از کتم عدم
 و روزیکه در حقایق شمس روز نمودش

عکس صفحه اول، شماره اول جریده نوروز

دران کمتر به ملاحظه میرسد اگرهم اعلانی نشر شده اغلب مربوط به امور خود اخبار بوده است .

مضامین و مطالبی راجع به دین و فلسفه و واقعیت های امور دینی بکثرت دران نشر شده و از متن آنها چنان معلوم میشود که شاید تبلیغات سو علیه نو آوری ها و تجدد پسندی های آنوقت صورت میگرفت و برای اینکه در خنثی ساختن این تبلیغات سو قدمی برداشته باشند مسایل دینی از روی واقعیت و فلسفه آن مورد بحث و نشر می گذاشتند .

در نوشتن مطالب خود این جریده روش کتابی و قدیمی را مری میداشته ولی در عین حال ادعا کرده است که به زبان قوم می نوشت که ازین ادعا مراد فهم مردم بود . اما بدون شك اکثریت خوانندگان از فهم آن عاجز بودند . اکثر عبارات آن پر پیچ بوده و بیشتر از لغظی کار گرفته شده است .

معلوم میشود که اکثر مطالب آن بوسیله ناشر و مدیر آن نوشته میشد چه امضای نویسندگان غالباً همراهی مضامین دیده نمیشود . البته یکی دو نامی در روی شمار های آن ملاحظه شد که عبارت بودند از سید زکریا و طاهر جلال آبادی .

قطع این جریده ۸ × ۱۲ انچ بود و دوستون داشت که طول هرستون آن ۹ ۱/۲ انچ و عرض آن سه انچ بود .
 اشتراك جریده قرار آتی تقدیم میشود .
 ۶ افغانی دارالسلطنه کابل
 ۸ افغانی در اطراف داخله
 ده شلنگ در خارج

شماره اول جریده دارای ۸ صفحه میباشد . ولی طوری که ملاحظه شد صفحات آن در همه شماره ها ثابت نیست چه بعضی شمار های آن ده صفحه و یک شماره آن حتی محض چار صفحه داشت .
 محل اداره این جریده در آغاز گذر سردار جانخان بود ولی بعداً به بازار کتابفروشی نقل مکان کرد .

فصل پنجم

حبيب الاسلام

حبيب الاسلام اخباری بود که باز بين رفتن امان افغان جا نشين آن شده اين جريده بصورت هفته وا زردسال ۱۳۴۸، ۱۷ رمضان مطا بق پنجشنبه نهم حوت ۱۳۰۷ هـ ش، تاسيس شده ونخستين مدير آن (بنام سرد بير) غلام محي الدين بود. در لوحه نام اين اخبار در وسط بين يك جدول ضخيم ستاره ای حبيب الاسلام به خط درشت غالبا از حروف ۲۴ بنت عا دی چا پ شده بطرف راست آن محل اداره، اسم سرد بيرو اين عبارات كه: «همه امور تحرير و حسابيه بنام اداره فرستاده شود، اداره در انتشار اصلاح مقالات واره مختار است، دهر هفته يك مرتبه صبح پنجشنبه نشر ميشود» و بالاخره «اورا يكه درج نشود اعاده نميشود» جلب نظر ميكند. بطرف چپ آن شرح اشتراك بدينگو نه درج است:

قيمت شش ماهه

۳ افغانی

۸ شلنگ

قيمت سالانه

در داخل پنج افغانی

در خارج ۱۵ شلنگ

بالای لوحه بطرف راست نمبر صفحه و بطرف چپ نمره مسلسل بوده و در وسط عبارت، جريده هفتگی حبيب الاسلام، باسال و شماره آن بعبارت تحرير يافته است. و همچنان آيت، «واعتصمو ابجيل الله جميعا و لاتفرقوا» بالای لوحه اخبار به مشاهده ميرسد، و اين آيت در تمام شماره های آن موجود است كه من ۳۱ شماره آنرا دیده ام.

حبيب الاسلام در داخل چا ر صفحه نشر شده و هر صفحه آن چارستون داشت طول اخبار ۱۸ و نيم انچ و عرض آن ۱۲ و نيم انچ میباشد عرض ستونهای آن سه انچ و طول هرستون در صفحات داخل ۱۶ و نيم

انچ ولی در صفحه اول ۱۳ و نیم انچ است. در شماره های موجود سه مدیر و یا سردبیر نشر این جریده را بعهده داشته اند: البته طو ریکه گفته شده. نخستین مدیر آن جناب غلام محی الدین بود، از شروع شما ره ششم سید محمد حسین و با لا خره از شماره ۲۱ به بعد جناب برهان الدین کشکی بنام مدیر امور نشر آن را بعهده داشتند. اسامی سایر نویسندگان اخبار به ندرت جلب نظر میکنند. اسم فاضل مرحوم هاشم شایق و میر محمد شریف خان چند بار دیده شد. معلوم میشود که در مواضع جنگ روزنامه نگارانی را پور ها رامی نوشتند چه چند جای ازان تذکر رفته است.

متن :

متن حبیب الاسلام رامیتوان زیر کته گوریهای ذیل مطالعه کرد: سر مقاله ها، خبرها (داخله و خارجه) ستونی زیر عنوان مسایل دینی، اعلامیه های حکومتی بنام، اعلان سرکاری، اطاعت نامها از ولایات مختلف.

سر مقاله ها: سر مقاله ها شامل مواضع دینی و کشوری بود و بعضا مختصر ولی اغلب در یک صفحه و یا بیشتر از یک صفحه نشر میشد. نخستین سر مقاله آن ژیر عنوان، انقلاب، نشر شده است نظریات مخالف و موافق و نصایح مورد نظر را در باب اغتشاش افغانستان در آنوقت درج نمود است. علت اغتشاش را دو امر خوانده است: «یکی ... عملیات امیر امان الله خان مخلوع از مفهوم دین مبین درین محیط خارج بود. دیگری بی دادی بعضی حکام و کارروایان حکومت سابقه ...»

درین سر مقاله بعد از تفصیلات کافی راجع به انقلاب و نظریات جراید جهان مقررات حکومت جدید را چنین توضیح کرده بود: «رفع حجاب که آزاد گشته بود، لغو و بعضی مقرر گردیده که هیچ زن بی محرم خود از خانه نبراید» «مکتب هاییکه در کابل زبانهای اجنبی و کفار را با ولاد اسلام یاد میداد لغو گردید».

مکتب مستورات مو قوف شد، قوانین و نظامات لغو و عوض آن قضاات مقرر گردیده همچنان مسایلی جزئی چون تعدد زوجات، تعیین سن ازدواج و دوایر زیاد بنام تشکیلات که همه سبب مصرف پول میشد

لغو گردید.

سرمقاله دوم عنوانی بنام ازاهل غرض احتیاط باید کرد ، درینجا از مفکوره های ضد حکومتی یاد آوری شده مردم بسوی اتحاد و اجتماع دعوت شده اند. به همین ترتیب سایر سرمقاله ها راجع به مسایل مهم دینی اجتماعی و سیاسی ر و رخصیص یافته است .

خبرها:

خبرها عموماً شامل خبرهای داخلی و خارجی بود. مرجع خبرهای داخلی کمتر داده شده که این خود میرساند یا کاملاً توسط خود اخبار جمع میشد و یا آنکه شاید توسط دوایر حکومتی در نقاط مختلف کشور. بعضاً خبرهای ولایات از جراید آنوقت اقتباس میکردید که نام جریده بقسم مرجع داده میشد. ولی در صفحه ۴ شماره اول جریده اطلاعاتی نشر شد که در آن خواهش شده و قتی نامه نگار اخبار بدوایر دولتی میروند توضیحات لازم برای خبرهای مربوطه بتوانند اخذ کنند تا اخبار وقایع داخلی بیشتر داشته باشد .

یک مثال از خبرهای داخلی: در شماره ۱۱ صفحه اول نشر شده است.

فتح هرات

... چندی قبل در هرات از طرف عساکر واهالی آنجا بمقابل حکومت نامشروع سابق هیجان و انقلابی واقع گشته محمد ابراهیم خان نایب الحکومه و عبدالرحمن خان فرقه مشر حکومت سابقه کشته شد ... اینک خبر تلگرافی گرفته ایم که ولایت هرات ... فتح گشته ... بعداً راجع به فاتح و کویف فعالیتهای عسکری بحث کرده خبر ختم میشود .

راجع به خبرهای خارجه باید گفت که بعضاً نوشته میشد ، از اخبار خارجی ، بعضاً نام جراید داده میشد مثل «روز نامه شفق سرخ» ، «تایمز لندن» «اطلاعات ایران» و غیره.

واقعیت این است که غیر از شماره اول و دوم در شماره های باقیمانده خبرهای خارجی به ندرت نشر شده و اتفاقاً اکثریت مطالب آنرا مسایل داخلی تشکیل میداد . یک نمونه خبر خارجی که در شماره اول نشر شده است:

اختلاف بین حکومت عراق و نماینده انگلیس

«در بین حکومت عراق و حکمرانان انگلیس که به جهت اداره و مراقبت عراق موجود است مخالفت واقع شده است ، که اصل منشأ این اختلاف راجع به بعضی معاهده تازه ایست که بین حکومت انگلیس و حکومت عراق عقد شدنی است که مواد مذکور با اختیارات داخلی حکومت عراقی علاقه داشته اسباب مختاریت و تقویت حکمرانان دو لت انگلیس در عراق میگردد .»

ستون مسایل دینی :

در تمهید این ستون گفته شد که چون نشر اخبار تابع زمان و مکان خود است بناء جریده حبیب الاسلام طوریکه ازانام آن پیدا است نخستین خدمت رادر راه دین به خوانندگان میکند و بر علاوه قسماً از وقایع داخلی و خارجی و سیاست دول خارج به هموطنان اطلاع میدهد. مسایل دینی که درین جریده نشر میشود همه از کتاب **سراج الارکان** اسلام که در زمان سلطنت امیر حبیب الله خان تالیف شده بود گرفته میشود او لاین موضوع عیقه انتخاب شده و در شماره اول درج شده است در بیان روزه ماه رمضان میباید شد . به همین ترتیب در شماره های ما بعد راجع به سایر ارکان اسلام مانند نماز و غیره مطالب نشر شده است. ولی در شماره های اخیر این ستون از بین میرود.

با وجود آنهم ستونهای مقالات و سرمقاله ها و غیره همه موید مسایل اسلام و تبلیغ و تشویق دین را بود. قابل تذکر این است که وقتی ستون دینی نشر میشود . در آن ابیاتی هم بود که شرح لغات و اصطلاحات آن در اخیر مباحث مربوط درج میگردد.

اعلان سرکاری :

اعلانهای سرکاری (اعلامیه های حکومتی) گاهی با بسم الله الرحمن الرحیم آغاز شده سپس بطرف هر کس که متوجه می بود او را عنوان فرار داده و اعلان ابلاغ میشود . مثلاً در شماره دوم (در ص ۳) **حبیب الاسلام** زیر اعلان سرکاری این عنوان جلب نظر کرد : «برضامیر علما و سادات و مشایخ و خوانسین و سایر رعایای قطفن و بدخشان مخفی نماند.»

درين اعلان راجع به بيعت نا مه‌هاى ساير جاها تذکر بعمل آمده به مردم قطفن و بدخشان تو صيه گرديده که بيعت خود را بقرار اين اعلان بفرستند.

در شماره شش صفحه سوم با زهم اعلانات سرکاري ديده ميشود که دران به تمام موتر داران و صاحبان موتر سيکل و مالکان گادى ها ابلاغ شده که محصول عراده هاى خود را بپر دازند و هم دران اعلان ديگر از مردم کابل خوا هش شده که محصول صفايى را بپر دازند و در ضمن بقايای محصول ۴ سال قبل را بخشیده است در صفحه ۴ شماره ۱۴ را جمع به تصويب ترويج نوت (پول کا غذ) اطلاع داده و منظورى و مروج شدن آنرا ابلاغ نموده است . به همين ترتيب تمام آنچه تازه صورت ميگرفت و يا تعديل ميگرديد بدین و سيله با اطلاع مردم رسانيده ميشند.

صفحه بستى حبيب الاسلام :

طوريکه گفته شد اين جریده از آغاز تا انجام (جز شماره جشن که ۸ صفحه بود) در داخل چار صفحه به طبع ميرسيد که هر صفحه آن دارای چارستون بود.

ستونهای اخبار بطور عموم توسط جدا اول تيره از هم جدا شده و مطالب ازستون اول طرف راست شروع شده به ترتيب به ستون دوم و سوم (نظربه طول مضمون) ادامه مييافت عناوين اخبار عموماً يك ستون بود ولى گاهى عناوين دو ستون هم بمشاهده ميرسد .

حبيب الاسلام گرچه اکثر وقف مطالبى ميگرديد که طويل بود و بنا ع موجوديت عناوين دران کمتر ميسر ميشد و بنا گاهى يك صفحه ملاحظه ميشود که جز يك ياد و عنوان ديگر ندارد اما از نظر ترتيب و نوشتن عنوان و تنوع در عنوان ، اين اخبار پيشرفته مينمايد . يك عنوان خيلى جالب در شماره ۲۸ جریده بد ين شکل جلب نظر کرد.

۱- ما را از اين معاصر ما اين گمان نبود

تنفر از افکار غرض آلود جریده جبل المتين کلکته

۲- باصاف دل مجادله با خویش دشمنی است .

هر کس کشد بر آيينه خنجر بخود کشد.

۳- هرات جز لایتجزای افغانستان است.

این عنوان از پایین بطرف بالا با بسم يك عنوان خطی، نردبانی و هرم مستقیم تقسیم میشود. و هر کدام آن بذات خود عنوان مکمل بوده دارای حرکت و فعل میباشند و هم مطلبی را افاده میکنند. ازین قسم عناوین گاه گاهی درین جریده بملاحظه میرسد. ولی بطور عموم شکل عناوین آن به همان ترتیب قدیمی بدون فعل باارائه يك فقره بملاحظه میرسد. مثلاً «نماینده ابن السعود در لندن» «مانورهای انگلیسی»، «برطانیه و چین» «ماشین سرك سازی» «نه در صفحه ۴ شماره ۲۷ جلب نظر کرد. و با «فتح هرات» در شماره ۱۱، صفحه اول و مانند آن عناوین از حروف ۱۸-۲۴ و ۱۴ و ۱۲ بنسب ترتیب میشود.

در نوشتن خبرها و مطالب این اخبار قاعده و سبک خاصی بکار رفته است باین معنی که مطابق هدف و غایه عمومی جریده چون اهداف اسلامی و تبلیغات دران اقدام است داشت بناء اکثر مطالب آن با بسم الله و یا کدام عبارت قرآنی و یا حدیث نبوی و یا حد اقل عبارات عربی شروع میگردد. و ازین نوع تلقین استفاده میشود.

بطور عموم باید گفت که از نظر خبر نگاری امروزی و غایه های عمومی و اساسی و سایل اطلاعات متن حبيب الاسلام دارای دو کته گوری اساسی و مهم بود که عبارت از مطالب مفکوره ای (سر مقاله ها و تبصره ها) و مطالب تشویقی و ترغیبی میباشد و يك کته گوری درجه دوم (که امروز درجه اول است) هم خبرها است از اعلان واقعی طوریکه لازم است و از مطالب سرگرم کننده اثری بملاحظه نمیرسد.

همچنان درین اخبار فوتو موجود نبود ولی با ارتباط باین موضوع باید گفت که معذرتی در اخبار نشر شده بود که دران از عدم امکان نشر فوتو بنا بر مکمل نبودن وسایل لژنگو گرافی معذرت خواسته شده بود.

رویه مرفته آنچه میتوان در با این جریده گفت این است که حبيب الاسلام يك وسیله ارتباط حکومت متغلب با مردم محسوب میشود. که بوسیله آن اهداف عمومی حکومتی به مردم ابلاغ و در بر آورده شدن آن توجه مردم معطوف میگردد.

سایر نشرات و جراید ا یسن دوره :

گرچه از نظر وضعیت اجتماعی و ناراحتی هاییکه وجود داشت این دوره رایك دوره بحران و تشنج و تشنت میتوان بحساب آورد. ولی باآنهم چراغ مطبوعات خاموش نشده بود. درکنج و کنار و طن جراید بدوشکل نشر میشد. یا جرایدی بود که به پیروی از روش حکومت متغلب مرکزی نشرات خود را ادامه میدادند و یا آنکه نشراتی بود برخلاف دسته سقاوی و برای تبلیغ نجات و طن نشر میگردد.

بطور عموم باید گفت جرایدیکه در وقت امانیه در ولایات کشور نشر میشد مانند اتفاق اسلام، طلوع افغان (هنگام اغتشاش موید الاسلام) بیدار (رهبر اسلام) و امثال آن به نفع حکومت متغلب مرکزی و راجع به مسایل مربوط به آن نشر و تبلیغ مینمودند. ولی جرایدی چون اتحاد افغان و دکور غم و غیرت اسلام و غیره به مقصد تنویر مردم و برای نجات وطن نشر و پخش میشد.

۱- یک جریده بنام رهبر اسلام (در حقیقت جانشین بیدار) در مزار شریف نشر میشد، و از موجودیت جریده مذکور شماره ۸ ص ۲ حبیب الاسلام بما اطلاع میدهد که اتفاقا مضمونی از اندرین شماره اقتباس و نشر شده است. مضمون راجع به اقدامات اجتماعی و سیاسی آنوقت و مسایل دینی نشر گردیده بود. همچنان مرحوم جویا ازین جریده اطلاع داده است.

۲- دومین جریده ایکه موجودیت آنرا شماره ۱۴ ص ۲ حبیب الاسلام بما اطلاع میدهد عبارت از جریده ایمان بود.

این جریده در قلعه بابری سرخ رود در سمت مشرقی به نگارندگی مولوی محمد ابراهیم خان کاموی نشر میگردد. طوریکه در هدف این جریده اظهار شده است غایه عمومی آن به چار حصه تقسیم میگردد. یعنی اصول ایمان، فروع ایمان، حوادث داخله، و حوادث خارجه بود. البته طوریکه اظهار شده است غیر ازین مطالب مقالاتی راجع به اتفاق و اتحاد هم نشر میگردد که این کته گوری آنرا شاید میتوان کته گوری مفکوری اخبار خواند. (۱۶۲) شماره اول در ماه

(۱۶۲) راجع باین جریده و جراید آتی از شماره ۲۲ صفحه ۲-۳ حبیب الاسلام اطلاع بدست آمد.

ذبقعه ۱۳۴۷ ق نشر شده است. بعد از نشر ۸ شماره از نشر با ز ماند (۱۶۳).

۳- در صفحات شمال کشور د رخان آباد هم جریده ای بنام نهضت الحیب نشر میشد.

این جریده هفته وار بمد یریت مولوی محمد بشیر خان در داخل چار صفحه نشر میگردد متن جریده در اوقایع مربوط به مسایل اغتشاش و مسایل دینی تشکیل میداد. اشتراک جریده قرار آتی بود:

شش ماهه	سالانه	
۱۰ روپیه کابلی	۱۵ روپیه کابلی	وزرا
		روسای واعیان وحکام
۷ روپیه کابلی	۱۰ روپیه کابلی	تادرجه ۳
۴ روپیه کابلی	۶ روپیه کابلی	درخان آباد
۵ کلدار	نیم پوند	در خارج

۴- اتفاق اسلام - جریده ای بود که مانند گذشته در هرات نشر میگردد. مدیر آن غلام سرور خان جويا و قطع جریده به اندازه حیب الاسلام بود. وقت نشر این جریده هفته وار روزهای چار شنبه و اشتراک آن بقرار آتی بود.

سالانه

شش روپیه	هرات
۱۵ قران	ولایات و خارج
۱۱ قران	افراد عسکری
نصف قیمت	طلاب معارف

۵- جریده دیگری در قندهار نشر میشد که در واقع امر، جانشین طلوع افغان بود و بنام مویده الاسلام نشر میگردد.

۶- اتحاد افغان - جریده بود که هنگام اغتشاش زیر نظر مرحوم شاه محمود خان نشر میشد و وظیفه نگارندگی اخبار مذکور را بناغلی یعقوب حسن بعهده داشت.

۷- دو جریده دیگر بنام های دکور غم و غیرت اسلام در مشرقی نشر میشد، نگارندگی دکور غم را بناغلی سید حسن خان وامور اداره و نگارش غیرت اسلام را بناغلی عبدالحکیم خان بعهده داشتند.

(۶۳) جويا، سرور مطبوعات و نشریات ما، کابل شماره سوم سال

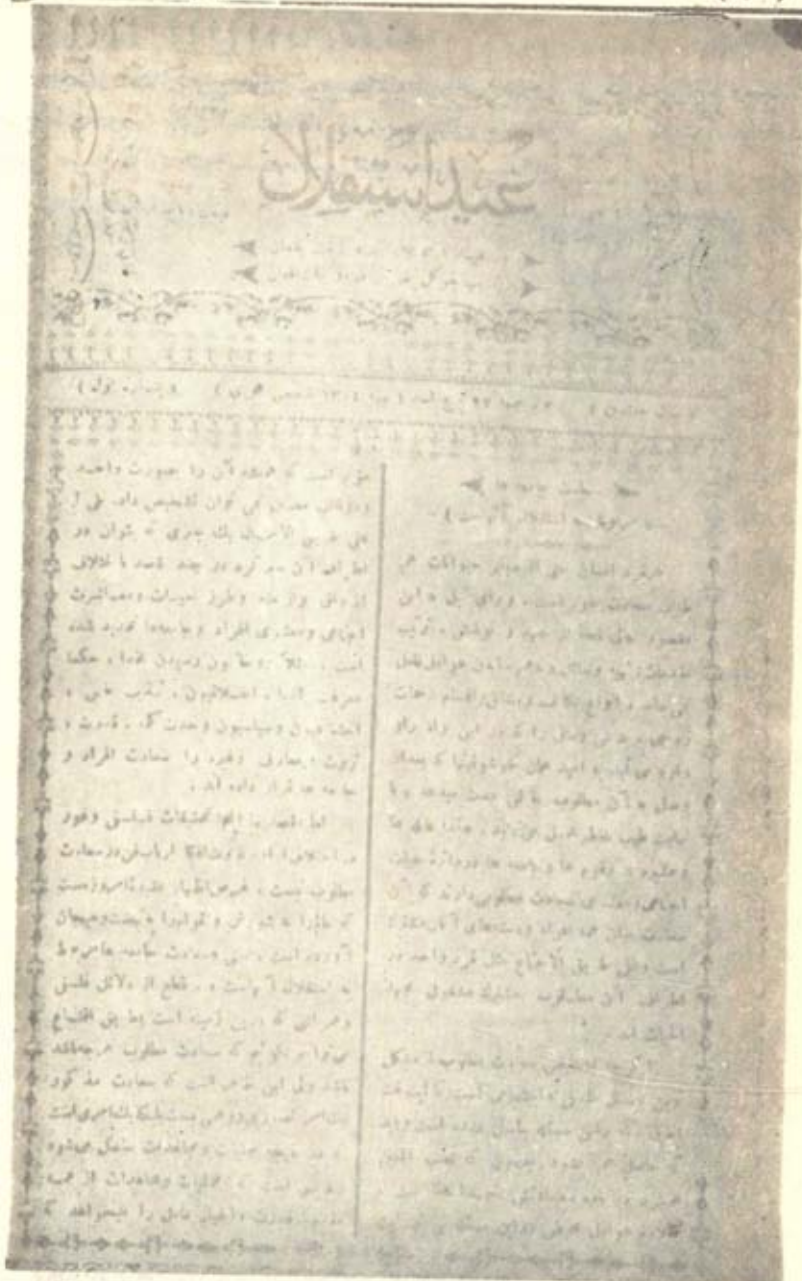
دوم ص ۷۸-۸۴

تکمله

در اینجا که از شرح و توضیح مطالب مربوط به روزنامه ها ، جراید و مجلات
مربوط به دوره های گذشته فارغ شدیم. اینک چند فوتویی را که متا سفانه در
محل مربوطه آن نتوانست طبع شود تقدیم مینماییم.

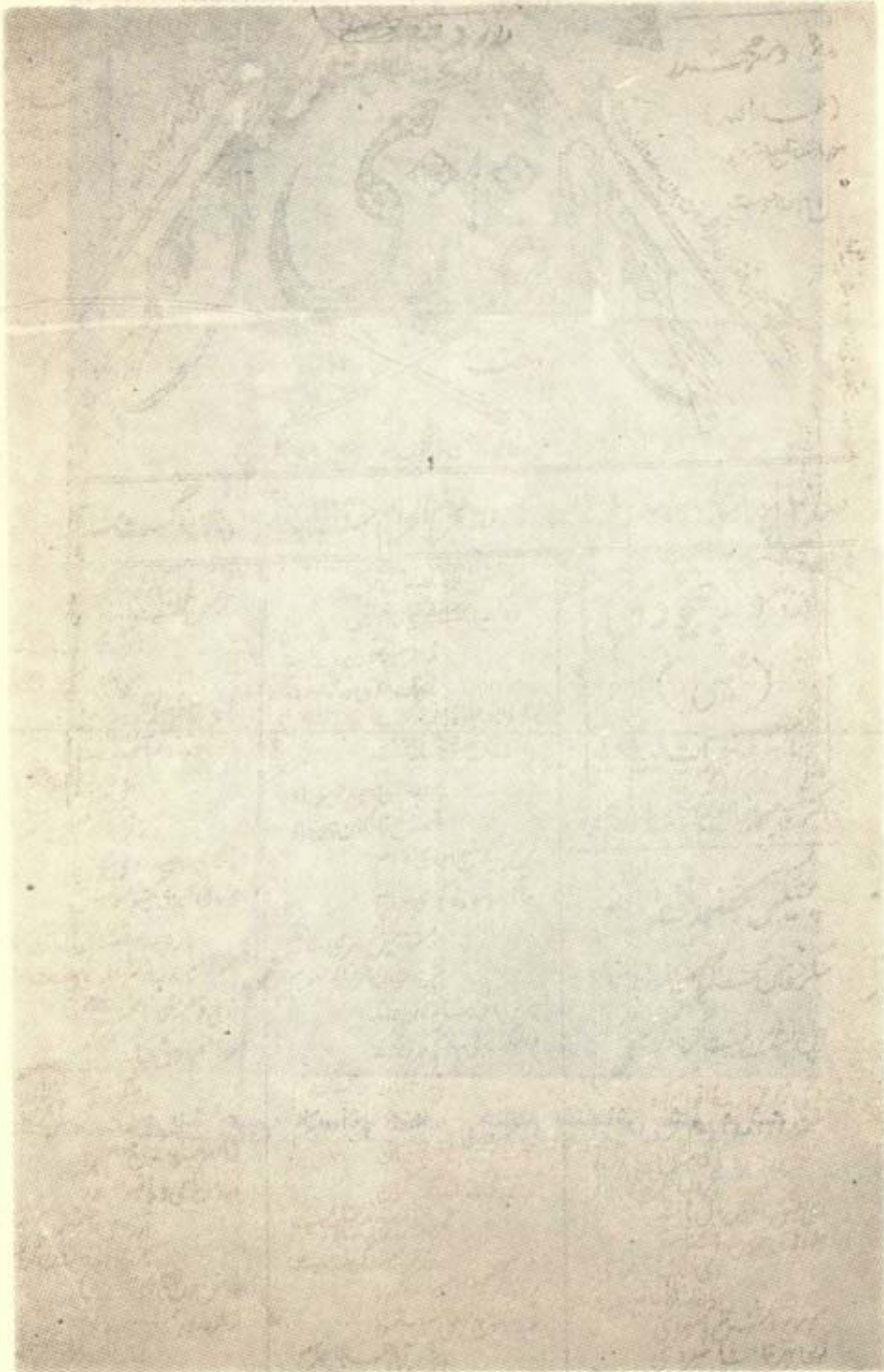

مثالی از مجموعه عسکر یه که به چاپ سنگی نشر می شد

نشریه فوق العاده امان افغان که در ایام جشن نشر می شد

مشرقیه و نشریه فوق العاده امان افغان که در ایام جشن نشر می شد

جريدة حبيب الاسلام كه هنگام اغتشاش نشر مي شد

بیلیو گرافی راجع به مطبوعات در افغانستان

- بکدانوف ، ال . اسلامیک کلچر ، جنوری ، ۱۹۲۹ ، صفحات ۱۲۶-۱۵۶ .
- ۲ - جویا ، سرور . مطبوعات و نشرات ما ، مجله کابل ، شماره دوم ، سوم ، چهارم ، پنجم ، ششم ، سال دوم ، ۱۳۱۱ (۱۹۳۹)
- ۳ - هروی ، مایل ، معرفی روزنامه هامجلات و جراید ، مطبعة دولتی ، پروان ، ۱۳۴۱ (۱۹۶۲) .
- ۴ - بینوا ، عبدالرؤف . شمس النهار ، نخستین اخبار در افغانستان مجله آریانا ، انجمن تاریخ ، شماره ۱۴ سال ۹ ، ص ۷-۱ .
- ۵ - کهگدای ، نورمحمد ، اسناد و یادداشت های تاریخی ، مجله آریانا (گرچه مستقیماً راجع به مطبوعات نیست ولی از روی آن مطالب خوبی خصوصاً راجع به شمس النهار حاصل می تواند شد .)
- ۶ - ولبر ، دانلد . افغانستان ، نیوهوس پرس ، ۱۹۶۲ (مخصوصاً طبع اول این کتاب شرحی راجع به مطبوعات و نشرات افغانستان دارد . ولی در چاپ دوم آن خیلی مختصر ساخته شده است .)
- ۷ - حبیبی ، عبدالحی ، مولوی عبدالرؤف قندهاری ، عالم و صحافی و شاعر ، آریانا ، شماره دوم ، سال ۲۵ ، ۱۳۴۶ ، صفحات ۱-۱۰ .
- ۸ - (Dupree) دوبری ، لویز ، محمود طرزی : یک ملیت خواه فراموش شده (A Forgotten Nationalist) امریکن یونیورسیتی فیلدستف (American University Field Staff) سال ۸ شماره ۱-۱۹۶۴ (گرچه از نظر متن این مقاله مستقیماً درباره مطبوعات نمیباشد ولی چونکه کاملاً راجع به محمود طرزی است و طرزی خود مرد مطبوعات بود فلذا در جمله اثری بشمار میرود که استفاده شایانی از آن میتواند شد)
- ۹ - خلاصه تاریخ جراید در افغانستان ، سالنامه کابل ، سال ۱۳۱۱ ، صفحات ۱۵۲-۱۵۶ .
- ۱۰ - داکتر صدیق ، محمدظاهر . (تاریخ مختصر مطبوعات افغانستان) متن دری آن در حمل ۱۳۴۹ - از طرف پوهنخی ادبیات گسستنر شده است .
- ۱۱ - چهل سال ژورنالیزم در افغانستان ، سالنامه کابل ، ۱۳۳۶-۱۱۳۷ ، صفحات ۸۹-۹۸ .

فهرست اعلام

آ :

۱۱۲	خبر :	۲۱۵	آتشی ، قندهاری
۱۱۶	صحافت :	۱۳۸	آذر پایيجان
۱۱۶	قطع :	۸۰	آرکيا لوزی
۱۱۴، ۱۱۲، ۱۱۱	متن :	۱	آريانا (مجله)
۱۱۰، ۱۰۲	اتفاق اسلام (جريدة)	۱۰۲	آزادی (جريدة)
۱۴۱ ، ۱۳۴، ۱۲۹، ۱۲۸، ۱۲۷		۱۹۴، ۱۰۲	آزادی شرق (جريدة)
۲۲۸، ۲۲۶، ۱۵۲		۱۰۷	آزادی مطبوعات
۱۳۰	اشترک :	۷۸، ۷۷	آسيا (قاره)
۱۲۹	اعلان :	۹۷	نهضت :
۱۳۱، ۱۳۰	چهره و صحافت :	۹۷	آسيایي
۱۳۱	خطاطان :	۸۳	آلمان
۱۳۰، ۱۲۹	خبر نگاران :	۱۱۰، ۱۰۲	آيينه عرفان (مجله)
۱۳۱	قطع :	۱۹۱، ۱۸۷، ۱۸۶، ۱۲۶	
۱۲۹	متن :	۱۹۰	اشترک :
۱۱۴	اتک	۱۹۰	اعلان :
۱۸	احراری ، حافظ حيدر علي	۱۸۹	صحافت :
۱۷۵		۱۸۹	قطع :
۱۲۷	احراری ، ميرزا عبدالکريم	۱۸۹	متن :
۲۱۲	احمد راتب		الف :
۱۴۷	احمد شاهي (طلوع دولت)	۱۶۵، ۱۶۴، ۱۱۰	ابلاغ (جريدة)
۵۱	اخبار (جمع خبر)	۱۶۶، ۱۶۵	متن
۵۲	اخبار (فواید)	۲۲۶	ابن سعود
۲۹	اخبارات اردو	۱۵۸	اتحاد اسلام (جريدة)
۲۶، ۱۸، ۱۷	اخبار نامه قلمي	۲۲۸، ۲۲۷	اتحاد افغان (جريدة)
۱۸	تاريخ خبرها :	۸۳	اتحاد شوروی
۱۸	شيوه خط :	۱۰۲	اتحاد خان آباد (جريدة)
۱۷	عناوين :	۱۳۴	اتحاد مشرقی (جريدة)
۱۷	قطع :	۱۱۰ ، ۱۰۲، ۱۹۳، ۱۷۶، ۱۳۶	
۱۳۷	اخبار يك سنتی	۱۵۰، ۱۴۱، ۱۱۱	
		۱۱۷، ۱۱۶	اشترک :

۴۶	اغتشاش مراکشی	۵۴	اخبار وکیل
	افغان (روزنامه) ۱۰۲، ۱۱۰، ۱۱۲	۵۴	اخبار عام
	۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۶۴	۲۹	اخبارات عربی
	۱۷۶	۸۳	اخبار شخصی و آزاد
۱۴۲	اعلان :	۲۹	اخبارات انگریزی
۱۳۸	اهداف :	۱۹۴، ۹۵	اخگر (جریده)
۱۳۷	خبیر :	۴۵	اخوان افغان
۱۳۹	خبیر شهری :	۳۱	ادتر
۱۴۱، ۱۳۹	خبیر خارجی :	۳۰، ۲۹	ادتران
۱۴۲	سرگرم کن :		ارشادالنسوان (جریده) ۱۱۰
۱۴۲	صفحه بستی :		۱۶۸، ۱۶۶، ۱۵۲
۱۴۱	مرجع خبرهای خارجی :	۱۶۹	خبرها :
۱۴۱	مرجع خبرهای داخلی :	۱۷۲، ۱۷۱	صفحه بستی :
۱۴۲	قطع :	۱۷۱	قطع :
۴۷	افغان (جریده ای در پشاور)	۱۷۱	قیمت :
۲۱۵	افغان ، گل محمد بیک		مطالب خاص نسوان : ۱۷۰
۸۳	افغان (ملت وقوم)		۱۷۱
۲۶	افغانان	۱۶۸	متن :
	افغانستان ۳، ۴، ۵، ۶، ۲۶، ۲۷، ۲۸	۱۷۰، ۱۶۹	مقالات :
	۴۰، ۴۲، ۴۴، ۵۳، ۶۱، ۶۵، ۷۰	۱۷۲	اردو (مجله)
	۷۱، ۷۵، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۹۷		اروپا ۶۱، ۸۰، ۹۴، ۲۱۷
	۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۱	۲۱۴	مدنیت :
	۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۴، ۱۳۶	۹۷	اروپایی
	۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۵۴، ۱۶۶	۸۳، ۸۰	استقلال (لیسه)
	۱۶۸، ۱۸۳، ۱۹۵، ۲۱۷، ۲۲۵	۸۱، ۵۴	استانبول
۸۴، ۴۴	استقلال :	۲، ۱	اسلامیک کلچر
۸۳	اصلاح طلبی :	۱۶۸	اسمارسمیه
۲۲۲، ۲۱۱، ۸۵	اغتشاش داخلی :	۱۶۱، ۱۵۲، ۱۱۰	اصلاح (جریده)
۸۲	انکشاف :	۱۶۴	اشترک :
۱۲۴	دولت :	۲۲۳	اطلاعات (جریده)
۲۸	ژورنالیزم :		اعتمادالدوله ، سردار عبدالقدوس
		۳۳، ۳۱، ۲۸	خان
۱۰۲	سیاست خارجی :	۱۲۷، ۸۰	اغتشاش داخلی

مردم : ۱۷۸،۸۳،۴۶،۴۵	تقریظ ها : ۱۰۲،۱۰۱
مطبوعات : ۱۱۰،۸۲	خبر : ۹۴،۹۳،۸۹
مطبوعات آزاد : ۱۹۶	خبرهای خارجی : ۹۶،۹۴
ملیت خواهی : ۹۸،۴۶	خبرهای خارجی (مرجع) : ۹۵
ولایات : ۱۹۳	خبر (سطر تاریخ و مرجع) : ۹۵
افغانی ، سید جمال الدین ۷،۱	خطبه های شاهی : ۱۰۰،۹۹
۷۶،۷۱،۷۰	۱۰۱
افغانی ، محمود ۶۰	دوره های نشراتی : ۸۸،۸۷
اقبال (داکتر شیخ محمد) ۱۱۷	روزنامه نگاری : ۱۰۹،۱۰۷
۱۱۸	سرمقاله : ۹۶
الایمان ۲۲۷	سقوط : ۱۱۰
اهداف : ۲۲۷	صحافت : ۱۰۷،۱۰۶،۱۰۴
البانی ۵۵	صفحات اختصاصی : ۹۸
الحسینی ، سید محمد ایشان ۱۶۵	عنوان : ۱۰۶
الخلیل (جریده) ۱۵۳،۱۴۱	فوتوها : ۱۰۷
العروة الوثقی (جریده) ۷۱	قطع : ۸۶،۸۵
الغازی (جریده) ۱۱۰،۱۰۲	متن : ۱۳۸،۸۸
الکوزی ، عبدالعزیز ۱۴۹،۱۴۷	مدیران : ۸۶،۸۵
۱۵۰	مصاحبه ها : ۱۰۲،۱۰۱
الکوزی ، مولوی احمد خان ۱۶	معااهده ها : ۹۹
اله آباد ۶۹	مکتوب بمذیر : ۱۰۳
امان افغان (جریده) ۹۱،۸۴،۶۹	مطالب سرگرم کن : ۹۹
۱۴۱،۱۳۴،۱۱۴،۱۱۱،۹۸	مطبعه : ۱۰۶
۲۰۰،۱۹۳،۱۷۹،۱۶۴،۱۵۰	نشریه استقلال : ۱۰۴
۲۲۱	نوع حروف : ۱۰۷،۱۰۶
اشترک : ۸۷،۸۶	نظامنامه ها : ۱۰۱،۱۰۰،۹۹
اعلان : ۱۰۳	امان الله خان ، اعلی حضرت ۴۴
بیانیه ها : ۱۰۰،۹۹	۲۲۲،۸۱،۷۹،۷۷
پاراگراف : ۱۰۶	انجمن سراج الاخبار ۷۳،۴۰
تاسیس : ۸۷،۸۵	انصاری ، ابویوب ۸۱
تبصره ها : ۹۶	انگلیس ۲۲۴،۱۲۰،۹۶،۴۴،۱۵
ترجمانان : ۹۵	انگلستان ۱۰۶،۴۲،۲۷،۱۸
تردیده ها : ۱۰۴	امرت سر ۱۲

	۱۹۴، ۱۵۳، ۱۳۷، ۹۴، ۸۰	امریکا
	۱۹۵	
۱۳۴	۱۸	امریکن
۱۷۴ تاریخ عسکری :	۱۲۵	امیر محمد خان
ایرانی	۱۲۶	امیر محمد خان حافظ
ایشک آقاسی ، علی احمد خان ،		انیس (جریده) ۸۴، ۶۹، ۱۱۰،
(معروف به والی علی احمدخان)		۱۹۵، ۱۹۱
۱۱۲، ۶۲، ۴۷	۲۱۱	اشترک :
۲۷ ایوانوف ، جنرال	۲۰۸	اعلان :
اوهایو		اهداف و خوانندگان : ۱۹۶
پ :		۱۹۷
۹۲ بابا ، محمد سرور خان	۲۱۰	حروف :
بارکزیی ، منشی محمد عثمان	۲۰۹	صفحه بستنی :
۱۴۹	۲۱۰	عنوان :
باغ یابرشاه	۲۰۹، ۲۰۸	عواید :
۱۶۹، ۱۰۳	۲۱۰	قطع :
بالاحصار	۲۱۰	لوحه نام :
۱۲ بحران و نجات (کتاب)	۲۰۹	مطبعه :
۲۱۱ بخارا	۲۰۶	هدف چهارم (سرگرمی) :
۶۱ بدخشان ۱۴، ۹۳، ۱۳۹، ۲۲۴، ۲۲۵،	۲۰۸، ۲۰۷	
بیزادا (جریده)	۲۰۴، ۲۰۳	هدف دوم (تعلیم) :
۱۴۱ برتانیای ۲۸، ۴۲، ۶۱، ۷۱، ۷۲، ۷۷،	۲۰۵	
۷۸، ۸۰، ۸۹، ۹۴، ۹۹، ۱۱۴،	۲۰۵	هدف سومی (تشویق) :
۱۱۸، ۱۲۹، ۲۲۶	۲۰۶	
۹۱۸ برتانوی	۱۹۹	هدف نخستین (خبر) :
۱۷۰ برده فروشی	۲۰۳، ۲۰۲، ۲۰۰	
برلین ۱۰۰	۱۹۸، ۱۹۶	یک جریده عمومی :
بکدانوف ، ال ۲۰۱	۱۹۹	
بلبل افغان ، محمدر عمر ۱۸۱	۸۴، ۶۹	انیس ، غلام محی الدین
بمبئی ۱۶	۲۲۱، ۱۹۵	
بند غازی ۹۱		اندونیزیا
بنگاله ۱۵۴	۷۸	
بیت الشوری ۲۹	۱۰۱	ایتالیا
بیدار (جریده) ۱۱۰، ۱۵۸، ۲۲۷،	۱۰۶، ۹۵، ۷۱، ۶۱، ۴۵، ۲۷	ایران
اشترک : ۱۶۱		

- تشفه هند (اخبار) ۹۵
تخت طاؤس ۱۸۴
ترکستان ۶۱،۱۰۲،۲۷
ترکیه ۱۰۶،۸۳،۸۰،۷۱،۶۱،۴۵
ترکی ۱۴۹
ترکها ۴۷
ترمیز ۲۰۳
تزرک ناپلیون ۱۶
تلگراف (فن) ۱۲۵
ث :
- ثاقب ، میرزا ثاقب ۱۶۰،۱۵۸
ثروت (جریده) ۱۸۴،۱۲۱،۱۱۰
اشترک : ۱۸۶
متن : ۱۸۵،۱۸۴
ج :
- جاپان ۱۱۴،۱۸
جارچیبا ۴
جارجیا ۱۳۸،۱۱۳
جبل اسود ۵۵
جبل السراج ۱۳۹،۱۳۸،۱۳۴،۱۳۱
جرايد خصوصي ۱۹۳
جرايد ولايات ۱۱۰
جرمتی ۱۳۴،۱۱۹
جریده مکتب ۱۹۲
جریده نگاران ۱۰۷
جلال آباد ۸۹،۵۷،۲۷
جلال آبادی ، غلام نبی ۱۰۹،۸۶
جلال میرزا شیر احمد ۱۸۱
جلال طاهر ۲۲۰
جلال الدین ۱۹۲
جمال خان ، حاجی ۷۴
جنگ دوم افغان وانگلیس ۱۶
جونیا، منور ۲۲۷،۱۹۱،۱۲۷،۵
۲۲۸
- قطع : ۱۶۰
بینوا ، عبدالروف ۱۰،۷،۵،۱
پ :
پاریس ۲۱۴
پامیر ۴۷
پاینده محمد سردار ۷۴
پایونیز (جریده) ۱۴۱،۱۳۴،۹۵
پتر کبیر ۴۶
پختیا (پکتیا) ۱۶۳،۱۶۲،۱۱۷
پراودا ۱۰۲
پروان ۱
پروشیه ۴۴
پشاور ۱۰۶،۶۱،۱۲
سول ملتری گزت (جریده) ۱۳۲
پشاورى ، قاضى عبدالقادر ۷۱
پښتو (زبان) ۱۱۱
پښتون بزغ (جریده) ۱۹۱،۱۱۰
هدف نشراتی : ۱۹۲
پښتونستان ۱۲۰
پغمان ۹۰۴
پنجاب (اخبار اندوگیت) ۴۷
گدايان : ۴۶
پندنامه دنیا و دین (کتاب) ۱۶
پوستر ۴
پولند ۱۸
پیام تندرستی (مجله) ۱۹۱
پیرمحمد ، کرنیل ۸۹
پیسه اخبار ۹۵
ت :
- تاج التواریخ (کتاب) ۱۶
تاج الحکما ۱۸۱
تاشکند ۳۶
تایمز لندن (روزنامه) ۲۲۳

ج :

حسین خان ۲۰۳
حقیقت (روزنامہ) ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۱۰
۱۸۲، ۱۷۶، ۱۶۴، ۱۶۰، ۱۵۲
خبرها : ۱۸۱، ۱۷۹
شماره وداعیہ : ۱۸۴، ۱۸۳
صفحہ بستنی : ۱۸۱
عنوان : ۱۸۲، ۱۸۱
مرجع خبرها : ۱۸۱
متن : ۱۷۸، ۱۷۶
حیات اللہ ، سردار ۱۶۴

خ :

خان آباد ۱۶۱، ۱۶۳، ۲۲۸
خالقداد ۶۳
خراسان ۹۵
خلافت (بولتن) ۱۹۸
خلافت (جریدہ) ۱۵۳
خواجہ محمد ۱۵۰
خوست ۱۱۷
خوگیانی محمد امین ۱۱۷، ۱۱۱
خیر محمد ۱۱۹
د :
دارالامان ۱۶۳
دارالمعلمین ۸۳، ۶۴
داک خانہ اسلامیہ پشاور ۲۹
داوی ، عبدالہادی ۶۳، ۶۹، ۸۵ -
۲۱۵، ۱۹۲، ۱۲۵، ۸۹، ۸۷
درانی ، عایشہ ۱۶، ۲۱۵
دکور غم (جریدہ) ۲۲۷، ۲۲۸
دلور ، میرزا محمد ۱۸۱
دمشق ۷۶، ۷۵
دوست محمد خان ، امیر ۴، ۵
دوبری ، لویز ۷۵
دہ افغانان ۲۱۶

چترال ۲۷
چهاریکار ۱۳۴
چہرہ نما (جریدہ) ۱۶۹، ۱۴۱، ۹۸
۱۹۴
چہل ستون ۹۰
چیلہ رام ، شکارپوری ۱۲
چین ۲۲۴، ۱۱۴، ۱۴
زنان : ۴۶
چیچیرن ، موسیو ۱۰۰

ح :

حبل المتین ۱۹۴، ۱۵۳، ۹۸، ۹۵
حبو آخندزادہ محقق قندھاری ،
علامہ حبیب اللہ ۷۲
حبیب اللہ خان ، امیر ۴۵، ۴۴، ۱۷
۹۶، ۸۵، ۷۹، ۷۷، ۷۵، ۷۳، ۵۰
۲۲۴
نوت : ۱۰۰
حبیبیہ ، لیسہ ۸۳، ۶۵، ۴۵
حبیبی ، عبدالحی ۱۴۷، ۷۲، ۲
۱۵۰
حبیب الاسلام (جریدہ) ۲۲۱، ۲۱۱
۲۲۷
اشتراک : ۲۲۱
اعلان : ۲۲۵، ۲۲۴
تعداد صفحات : ۲۲۱
خبرها : ۲۲۳
صفحہ بستنی : ۲۲۵
طرز نوشتن خبرها : ۲۲۶
عنوان : ۲۲۶، ۲۲۵
متن : ۲۲۶، ۲۲۴، ۲۲۲
حسن خان ، حاجی ۱۲

۱۳۳	دهل ۴
متن : ۱۳۳	دجلی نیوز (اخبار) ۱۳۴
قطع : ۱۳۵	دیره دون ۸۹
توقف : ۱۳۶	دیلسن نایت (لاری) ۲۰۸
ستوارت ، ماری ۲۰۷	دیوان نرنجن داس ۸۹
سراج الاخبار افغانستان (جریده)	و :
۷۳،۵۴،۲۸،۱۷،۲	رایتر (آژانس خبررسانی) ۱۴۱
اشترک : ۳۳	رحمدل خان قندهاری ، سردار ۷۴
تاسیس : ۳۱	رعد (جریده) ۱۴۱
تصحیح و تدوین : ۳۱	رعیت (جریده) ۱۴۱
تعداد صفحات : ۳۰	روح افزا ۱۶۸
توزیع : ۳۰	روزنامه نگار ۹۷،۵۲،۴۴
خبرهای خارجه : ۴۲،۴۱	صعوبتها : ۱۰۹
ختم : ۴۳	مقام : ۱۰۹
دوسیه نشر : ۳۵،۳۴،۳۳،۲۸	وسيلة ارتباط : ۱۰۹
۳۹،۳۸،۳۷،۳۶	روسی ۱۲۵،۴۶،۲۷،۱۸،۱۴
فهرست مندرجات : ۴۰	شرکت تجارتي : ۲۱۰
قطع : ۳۰	روسیه ۱۰۶،۸۰
متن : ۴۱،۴۰،۳۱،۳۰،۲۹	تزاری ۴۴
۴۳،۴۲	روسیها ۲۶
نمونه خبرها : ۴۲	روغتیا زیری (جریده) ۱۹۱
سرمقاله : ۴۰	رهبر (جریده) ۱۱۴
لوحه نام : ۴۰،۳۳،۳۱	رهبر اسلام (جریده) ۲۲۷،۱۵۸
وقت نشر : ۳۰	رهنمای قضات ۱۶
سراج الاخبار (افغانیه) ۴۴،۲۸،۲	ریفارم داخلی ۴۵،۴
۷۷،۷۶،۶۸،۶۵،۶۴،۶۳،۴۵	و :
۱۹۹،۱۶۶،۱۰۴،۸۵،۷۹،۷۸	زکوة مواشی ۹۳
۲۰۰	زمیندار (اخبار) ۱۳۴،۱۱۴،۹۵
آغاز طبع حروفی : ۵۰	۱۵۳،۱۴۱
ادبیات : ۶۰،۵۹	س :
اعلان : ۶۲،۶۱	ساینترفک امریکا (مجله) ۲۰۰
تغییر نام و لوحه : ۴۸	سب ادتر ۳۸
تنوع و انکشاف : ۵۸،۵۷،۵۶	ستاره افغان (جریده) ۱۳۱،۱۱۰

(۲۴۱)	فهرست اعلام
سردار جانخان ، گذر ۲۲۰	چاپ سنگی : ۵۱
سرور ، غ ۲۱۵	چهره : ۴۷
سلجوقی ، صلاح‌الدین خان ۱۲۷	خبرهای داخلی : ۶۰
۱۸۹،۱۸۴	خبرهای خارجی : ۶۱
سلیمی ، محمد حسن ۱۹۱،۸۶	خوانندگان : ۷۰،۶۰
۲۲۵	روحیه جدید خبر نگاری : ۵۵
سلطان احمد ۱۲۵	زنکوگرافی : ۵۰
سلطان محمود غزنوی ۷۵	زنکوگرافان : ۶۳
سلام‌خانه ۱۱۲	ستونهای اختصاصی : ۵۹
سمت مشرقی (ولایت) ۲۲۷	سرمقاله : ۴۷
سندی ۱۱۸	سیاست خارجی : ۴۷
سوریه ۷۶	شیوه نگارش : ۵۶،۵۴
سول ملتری گزت (اخبار) ۱۳۰	عنوان : ۵۱
سویدن ۱۳۰	فهرست مندرجات : ۵۰
سویزرلیند ۸۰	قطع : ۵۰
سیاست (جریده) ۱۵۳،۱۱۸،۹۵	کاغذ : ۵۰
سیستان ۲۷	لوحه نام : ۴۸
سید ابوبکر ۶۳	متن : ۵۳،۵۱
سید احمد ۶۳	مشرح نویسی : ۵۵
سید حسن ۲۲۸	ملیت خواهی : ۸۴
سید حسین ۱۵۰	نشر فوتوها : ۵۹
سید زکریا ۲۲۰	نویسندگان : ۶۳،۶۲،۵۱
سید محمد صادق ۱۸۱	هدف نشراتی : ۵۲،۴۶
سید محمد حسین ۲۲۲	سراج‌الارکان (کتاب) ۲۲۴
سید قاسم خان ، میر ۱۹۲،۱۲۵	سراج اطفال (جریده) ۱۷،۶۴
سید محسن قندهاری ۱۵۴	۱۱۰
ش :	
شام ۷۵	تاسیس : ۶۷
شاه محمود خان ۲۲۸،۱۱۷	سیاست : ۶۹
شایق جمال ۲۱۵	قطع وصحافت : ۶۷
شایق ، هاشم ۲۲۲،۱۸۷	متن : ۶۸،۶۷
شورای عالی دولت ۱۰۲،۱۰۱	هدف نشراتی : ۶۵
شفق سرخ (روزنامه) ۲۲۳	سرخ رود : ۲۲۷

اجراآت : ۸۱	شمس النهار (جریده) ۵،۳،۲،۱
خبرنگاری : ۷۹،۷۸،۷۴	۷۳،۷۲،۷۱،۱۵،۶
فامیل : ۷۴	اشترک : ۱۲،۱۰
فوت : ۸۱	تعداد صفحات : ۸،۷
کارها ووظایف : ۷۷	خوانندگان : ۱۲
طفلیس ۱۱۳	فوتو : ۹
طلوع افغان (جریده) ۱۱۰،۱۰۲	قطع : ۸
۱۹۳،۱۷۶،۱۷۰،۱۶۵،۱۴۶	لوحه نام : ۱۰،۸
۲۲۸،۲۲۷	متن : ۱۴،۱۳،۱۲،۱۱،۱۰
اشترک : ۱۴۷	مرجع خبرها : ۱۱
اعلان : ۱۵۴	شوکت ضیاییک ۱۷۴
خبرها : ۱۵۳،۱۵۲	شمسید ، مولوی عبدالرحیم ۷۲
سرمقاله : ۱۵۴،۱۵۳	شیرعلی خان ، امیر ۷،۵،۴،۲،۱
لایحه و نظامنامه : ۱۵۴،۱۵۳	۱۷،۱۶،۱۵،۱۴،۱۰
صحافت : ۱۵۷	ص :
عنوان : ۱۵۷	صمصام السلطنه ۹۵
قطع : ۱۵۷	ض :
متن : ۱۵۰	ضمان الدین خان ۹۲
ط :	ضیاالدین ۹۵
ظهورالدین ۱۸۹	ط :
ع :	طایف ۱۴
عبدالجبار ۱۸۹،۱۱۱،۹۵،۸۶	طیب ، شیر محمد خان ۱۳۱
عبدالحق (بیتاب) ۱۸۹	طبع و نشر ۸۳
عبدالرحمن خان ، امیر ۱۷،۱۶	طرزی ، حبیب الله خان ۷۹،۷۸
۲۲۳،۱۱۱،۷۵،۷۲،۴۴	۱۶۸
عبدالرحیم ۱۵۸	طرزی ، غلام محمد خان ۷۵،۷۴
عبدالحکیم ۲۲۸،۶۳	طرزی ، محمد زمانخان خازن الکتب
عبدالحمید ، سلطان ۷۵	۱۸۹،۱۶۸
عبدالحمید غنیمشیر ۱۷۲	طرزی ، محمود ۴۷،۴۵،۴۴،۲۸
عبدالخالق ، الحاج ۵۱	۶۵،۶۳،۶۲،۶۱،۶۰،۵۶،۵۲
عبدالرزاق ۱۵۸	۸۹،۸۲،۸۰،۷۴،۷۲،۶۸،۶۷
عبدالرؤف ، مولوی ۳۰،۲۸،۲	۱۶۸
۷۴،۷۳،۷۲،۷۰،۶۳،۵۴	آثار : ۷۶

- غلام حیدر ، میرزا ۶۱
 غلام نبی حاجی ۶۱
 غلام نبی ، فرقه‌مشر ۹۳
 غلام محمد ۸۹
 غلام محمد (کاتب غازی) ۱۱۹
 غیرت اسلام (جریده) ۲۲۷، ۲۲۸
 ف :
 فالکن نایت (موتز) ۲۰۸
 فرانسه ۴۶، ۸۰، ۸۳، ۸۶
 فرحت ، پاینده محمد خان ۱۴۴
 ۱۴۶
 فریاد (اتفاق اسلام) ۱۲۷
 فرغانه ۲۷
 فلادلفیا ۶۸
 فرنکستان ۱۲، ۷۱
 فرنگیان ۱۷۰
 فیض محمد ۶۳، ۲۰۳
 ق :
 قادیانی ۱۰۰، ۱۰۴
 قانع ، عبدالله ۱۲۷
 قانون اساسی ۱۰۷
 قاهره ۱۶۹
 قبایل سرحد ۴۷
 قریش ۱۱۳
 قسطنطنیه ۷۵، ۹۶، ۱۱۳
 قطنن ۱۳۹، ۱۶۱، ۲۲۴، ۲۲۵
 قطنن و بدخشان ۹۳
 قلعه بابری ۲۲۷
 قندهار ۲۷، ۷۴، ۷۵، ۱۴۱، ۱۴۶
 ۱۴۷، ۱۵۲، ۱۶۵، ۲۲۸
 قیصر شاه ۱۸
 ک :
 کابل ۱، ۳، ۱۴، ۱۶، ۲۶، ۲۸، ۲۹
- خبرنگاری : ۷۳
 عبدالصمد ۱۵۸
 عبداللطیف ، غندمشر ۱۷۲
 عبدالعزيز ۱۵۸
 عبدالعلی ، میرزا ۶۵، ۷۰، ۱۰۰، ۷۱
 عبدالغنی ۶۳
 عبدالفتاح ، ملا ۱۳۱
 عبدالقادر خان ۷۵
 عبدالقیوم ، حافظ ۱۵۸
 عبدالله خان ۶۱
 عبدالله (مدیر جریده غازی) ۱۱۷
 عبدالله ۱۳۱
 عبدالله (قاری) ۱۸۹
 عثمانیان ۵۴
 عجم ۲۷
 عراق ۲۲۴
 عرفان (مجله) ۱۸۷
 عرفی ۱۱۸
 عشق آباد ۲۶
 عصر آزادی (جریده) ۱۵۴
 علی احمد ۱۲۵
 علی محمد خان ۱۲۳
 عنایت‌الله ، شهزاده ۷۷
 غ :
 غازی (جریده) ۱۱۷-۱۱۹
 اشتراك : ۱۱۹، ۱۲۰
 صفحه بستنی : ۱۱۹
 قطع : ۱۲۰
 غبار ، میر غلام محمد ۱۲۵، ۱۳۱
 غزنه ۷۵، ۷۶
 غزنین ۲۷
 غزنوی ، غلام حسن ۱۵۸
 غلام احمد ۸۶

م :	۱۰۳، ۱۰۱، ۹۲، ۸۰، ۷۵، ۵۷، ۵۶
ماچقه ۸۱	۱۳۹، ۱۳۴، ۱۳۲، ۱۳۰، ۱۱۰
مارننگ پوست (جریده) ۱۳۸	۱۷۶، ۱۷۲، ۱۶۹، ۱۶۳، ۱۶۱
ماشین خانه ، کابل ۴۷	۲۲۲، ۲۱۶، ۱۹۲، ۱۸۴، ۱۸۳
مایل هروی ۱، ۵، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۷۹	۲۲۵
مجد الملك ۱۳۴	کابل (جریده موهومی) ۲
مجموعه اردوی افغان (مجله) ۱۷۲	کابل (کتابخانه عامه) ۱۶۰
مجموعه صحیبه (مجله) ۱۱۰ ،	کوهدامن ۱۳۶
۱۹۱، ۱۲۱	کوهستان ۱۳۶
قطع : ۱۹۱	کاشغر ۲۷
مجموعه عسکریه (مجله) ۱۰۲	کاموی، مولوی محمد ابراهیم ۲۲۷
۱۱۰، ۱۲۱، ۱۷۲	کراچی ۷۵
اشترک : ۱۷۵	کشککی ، برهان الدین ۱۱۱، ۱۷۶
صحافت : ۱۴۷، ۱۵۷	۲۲۲
قطع : ۱۷۴	کلیولیند ۱۵۳
تعداد صفحات : ۱۷۵	کوریا ۱۸
تعداد طبع : ۱۷۵	کوه قاف ۱۸
متن : ۱۷۲، ۱۷۴	کوه نور (تاج) ۱۸۴
محمود ۷۶	کپکدای ، نورمحمد ۸۰۷
محمد ابراهیم خان ۲۲۳	مغ :
محمد اکبر میرزا ۱۶۵-۱۷۲	گردیز ۲۰۳
محمد بشیر خان ۱۱۱، ۱۶۱	گرمسیر ۱۵۲
محمد بشیر مولوی (مدیر اصلاح	گلستان (جریده) ۱۵۳
خان آباد) ۲۲۸	گورکپی (جریده) ۱۴۱
محمد تقی ۹۵	ل :
محمدجعفر (قندهاری) ۵۱، ۱۶۰	لاش وجوین ۲۷
۱۴۴، ۱۴۶ :	لطیفی ، عبدالرشید ۱۹۱
محمد حنیفه ۱۵۸	لعل پوری ، ملامحمد عمر ۱۸۱
محمد حسن ۱۰۴	لندن ۱۴، ۱۶، ۶۱، ۹۶، ۱۱۹، ۱۳۰
محمد حسین ۱۲۵	۱۴۱، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۲۶
محمد حیدر خان ۱۰۶	لوزان ۹۶
محمد سرور ۱۸۴، ۱۶۱، ۱۸۱	لویه جرگه ۲۰۹، ۱۳۰۷
محمد سرور ، مولوی ۱۲۵	لیتوگرافی ۵

فهرست اعلام	(۲۴۵)
محمد شریف ۱۷۴	مطبعة مفید عام لاهور ۲۹
محمد شعیب ۱۵۲	مطبعة وزارت حربیه ۱۷۴
محمد عمر ، غنڈ مشر ۱۷۲	معارف ۶۳
محمد قاسم ، سید ۱۰۴، ۸۶	وزارت : ۱۸۷
محمد کریم ۱۲۷	انکشاف : ۸۳
محمد نادر شاه شهید اعلیحضرت	معرف معارف (جریده) ۱۱۰
۱۸۷، ۲۱۱، ۱۱۱	۱۲۶، ۱۲۰، ۱۸۷
محمد نوروز ۲۱۷	اشترک : ۱۲۶
محمد یعقوب ۱۷۲	تعداد صفحات : ۱۲۶
مدرسه شاهی ۲۸	صحافت : ۱۲۵
مدیریت مستقل صحیہ ۱۹۱	قطع : ۱۲۵
مراد آباد ۱۴	مدیر : ۱۲۱
میرزا غلام ۱۸۱	متن : ۱۲۱
مزار شریف ۱۶۰، ۱۵۸	نویسندگان : ۱۲۵
مسعود (قوم) ۱۱۸	معین السلطنہ ، عنایت اللہ خان ۴۴
مشرقی (ولایت) ۱۱۱	مکتب امانیہ ۱۹۲
مشہد ۱۳۴، ۶۱	مکتب (جریده) ۱۱۰
مصر ۹۸، ۹۶، ۷۱، ۶۱	مکتب قضاات ۱۶۳
اخبارها : ۴۲	مکتب تجار قندهار ۱۴۹
مصطفی کمال ۸۰	ملای لنگ (عبداللہ) ۱۶۰، ۸۰
مطبعة اسلامیه لاهور ۲۹	۱۸۶، ۱۷۹، ۱۷۶
مطبعة امان افغان ۱۹۱	ملیت خواہی ۴۷، ۴۵
مطبعة انیس ۱۹۲، ۱۹۱	مندر پرتاب (آزادی خواه ہند در
مطبعة جبل السراج ۱۳۵	کابل) ۱۰۲
مطبعة چهاریکار ۱۳۵	منصوری ۸۹، ۸۰
مطبعة دارالسلطنہ ۱۶	موافقتنامه ۴۴، ۱۹۰۷
مطبعة دانش ۱۲۷	مودود خان ، شہزادہ ۷۴
مطبعة شرکت رفیق ۱۹۱، ۱۷۴،	مویدالاسلام ۲۲۸، ۲۲۷
۲۱۰	مہاجرین ہند ۱۳۹، ۱۳۸
مطبعة عنایت ۷۶	مہمند محمد گل ۱۷۲
مطبعة کابل ۱۰۷	میر حسینی ۱۸۱
مطبعة کاظمی ۱۸۶	میرحیدر ۱۵۸
مطبعة ماشین خانہ ۱۲۵	میر منشی ، سلطان محمد خان ۱۶

اشترک : ۲۲۸	میرزا احمدخان ۱۰۶
نیویارک ۱۵۳	میر محمد شریف ۲۲۲
و :	میر غلام منشی میرزا ۲۱۷
وزارت حربیه ۱۷۲	میسور (تعداد مکاتب) ۴۶
وزیرستان ۱۱۸	ن :
وکیل (جریده) ۱۴۴، ۱۳۴، ۱۴۱	ناصری ، فیض محمد ۱۹۲
ولبر ، دانلد ۴۵	نجات ، لیسه ۸۳
ولی طواف ۲۱۵	نسیم سحر (جریده) ۱۹۱، ۱۱۰
ه :	۲۱۲، ۱۹۵
هرات ۲۰۳، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۲۷	اشترک : ۲۱۶
۲۲۸، ۲۲۶، ۲۲۵، ۲۲۳	حروف : ۲۱۶
هرم معکوس ۵۴	صحافت : ۲۱۶
هند ۱۱۸، ۸۴، ۷۷، ۷۱، ۶۱، ۴۶، ۱۸	قطع : ۲۱۶
۱۳۳، ۱۲۵، ۱۲۰	متن : ۲۱۶، ۲۱۵، ۲۱۴، ۲۱۲
هند (حکومت موقتی در کابل) ۸۴	هدف : ۲۱۲
هندوستان ۱۱۸، ۸۹، ۲۷	نصرت (جریده) ۱۵۳
هندوستانی ۱۱۹	نظامنامه اساسی ۱۲۹
هندوها ۱۰۳	نظامنامه تشکیلات اساسی ۱۲۹
هندوکشی ۵۶	۱۵۸، ۱۵۴
هنود ۶۲	نظامنامهها ۱۵۴، ۸۳
هوتک مولوی صالح محمد ۱۴۶	نظامنامه رخصتی مامورین ۱۹۹
ی :	نظامنامه مطبوعات ۱۹۴
یاربیک خان ۹۲	نور محمد ۱۵۸
یارکند ۲۷	نوروز ۲۱۷، ۱۹۵، ۱۱۰
یار محمد ۶۳	اهداف : ۲۱۸، ۲۱۷
یاری ، دوشن ۱۲	قطع : ۲۲۰
یعقوب خان ، امیر ۱۶	متن : ۲۲۰، ۲۱۹
یعقوب حسن ۲۲۸	نهیضت الحیب ۲۲۸

یاد داشت : اقتباس و طبع مجدد این اثر به اجازه نویسنده مربوط است .